

KIZILELMA'NIN İZİNDE

“Turan Dünyasının onbin yıllık sırrı”

Necati GÜLTEPE

milenyum yayınları

Necati GÜLTEPE

İstanbul Üniversitesi Tarih bölümü mezunu olan yazar, İstanbul İl Halk Kütüphanesi'nde başlayan memuriyet hayatı, uzun yıllar bizzat yöneticiliğini yaptığı Devlet Arşivlerinde devam etmiştir.

Arşiv belgelerinin analizi ve tarihi monografiler yayınlayarak yazı hayatını bu güne kadar aralıksız sürdürmüştür.

Necati Gültepe'nin muhtelif süreli yayınlarda neşredilmiş pek çok makaleler ve araştırması yanında, Ebusuud, Kemalpaşazade, Ahmet Cevdet Paşa, Turancılık Tarihi'nin Kaynakları isimli çalışmaları yayınlanmıştır.

Telif eserlerin yanında editörlüğünü yaptığı eserlerden bazıları şunlardır: Osmanlı Fermanları, Osmanlı Devleti ile Kafkasya-Türkistan-Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetler, Azerbaycan ile Osmanlı Devleti Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları, Arşiv Belgelerine Göre Kafkasya ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi.

Kızilelma'nın İzinde

Yayın No: 44
Araştırma İnceleme Dizisi: 1

ISBN: 975-8773-23-7

Yayın Sorumlusu
Bürak Türkmenoğlu

Kapak Tasarım
Kadohor Ajans

İç Düzen
Baze Ajans
0212.520 34 19

Baskı Tarihi
Mart 2007

Cilt-Baskı
Step Ajans

Baskı Adedi
1000

Bu kitabın, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri yasası ile korunan bütün hakları Elif Kitabevi Milenyum Yayıncılık Ltd. Şti.'ne aittir.

ELIF KİTABEVI

MİLENYUM YAYINCILIK LTD. ŞTİ
Sahaflar Çarşısı No: 4 Beyazıt/Istanbul
Tel: 0212 522 20 96 - Faks: 520 24 51
e-mail: elifkitap@milenyumkitap.com -
milenyumkitap@milenyumkitap.com

Necati Gültepe

Kızilelma'nın İzinde

İstanbul 2007

Kızılirma (n) zinde

Kızılirma (n) zinde

Kızılirma (n) zinde

Kızılirma (n) zinde

Kızılirma (n) zinde

Kızılirma (n) zinde

Kızılirma (n) zinde

Kızılirma (n) zinde

Kızılirma (n) zinde

Kızılirma (n) zinde

İÇİNDEKİLER

Önsöz, 11

Birinci Bölüm, 15

1. Kızılirma'dan İlk Söz Edenler, 15
2. Tarihin Derinliklerinde İlk Çağlarda (Ya da Mitolojinin Mirası Olan) Kızılirma, 23
3. Idun'un Elmalarının Çalınması, 25
4. Altın Elmaların Asil (veya asıl) Bekçileri: Turanlı Kadınlar, Amazonlar, 27
5. Kızılirma Söylencesinin Hayat Bulduğu, Turan Yurdu ve Coğrafyası, 34
6. Medeniyet Doğuran Coğrafya, 36
7. Turan Zemin Paydasında Din, Devlet, Evren Üçleminde Kızılirma, 37
8. Turan Zemin Tabiri ve Turan Zemin'de Son Buzul Çağı, 46
9. Modern İnsan "Turan İnsanının" Hayatının Başlangıcı, 47
10. Mutlu Çağların Sonu ve Orta Asya'da Çölleşme, 50
11. Turan Boyları Yeryüzüne Dağılıyor, 52
12. Milattan Önce Orta Asya'nın Dışına Yapılan Türk Göçleri, 53
13. Bilinen İlk Turan Göçleri, 55

14. Asya'nın Doğusuna Yapılan Göçler ve Saint Medeniyeti, 57
15. Anadolu ve Avrupa'ya Yapılan Göçler, 60
16. Turan Göçleri Sonunda Etrüsk Uygarlığı ve Etrüsk Uygarlığı hakkında Tartışmalar, 63
17. Etrüsklerin, Türk-Turan İlişkeleri, 66

İkinci Bölüm, 71

1. Ağaç (Kızılirma) Bayramı, 71
2. Demir'in Hikâyesi, 72
3. Turan Kavimlerini Birleştirip Devlet Yapan Sır Bir Tanrıya Olan İnanç, 75
4. Hayat Ağacı, 78
5. Büyük Köken Mitleri-Turan Zeminde Hayat Ağacı, 82
6. Türkler Kaf dağlarını Aşarken Kutsallarını (Kutsal Ağaç) Beraberlerinde Getirdiler, 84
7. Tanrı Tarafından Kut Verilerek Hayat Ağacından Doğan Hakanlar, 89
8. Ağaç Temasının Batı Dünyasındaki Oluşumu, 102
9. Ağaçtan Elmaya: Arketipler, 103

Üçüncü Bölüm, 107

1. Kızılirma ile İlgili Müslüman Rivayetleri, 107
2. Çizginin Ötesindeki Sır, 110
3. Kızılirma'nın Savaşçı Ulağı Sarı Saltuk, 114
4. Gül Baba, 126
5. Fetihden Önceki Fetih!, 135
6. Konya'dan Kosova'ya, 137
7. Bin yıllık adlar, 138

Dördüncü Bölüm, 141

1. Tarihi Mimari Eserlerde Kızılirma Sembolleri, 141
2. Ayasofya Camii'nin Kubbesinde Kızılirma (Altın Top), 145
3. Ana Obje Olarak Kızılirma'nın Dayanakları, 150
4. Elmanın Türk Mitolojisinde Yeri, 153
5. Turan Boylarında Kızılirma İle İlgili Yazılı Kaynaklara Doğru, 159
6. Kızılirma Töresini Yaşatan Şamkalların (Şamhalların) Soy, 161
7. Lubenau Rivayeti Ettiği Bir Başka Efsane, Türk ve İslam Söylencelerinin Doğu Roma Kültürüne Aktarımı, 165
8. Turan Ovasından Gelip bizans Üzerinden Baltık Kıyılarına Ulaşan Baz ı Kızılirma Söylenceleri, 168
9. Kızılirma Fetihden Çok Önceleri Bizansa Girmişti, 176

Beşinci Bölüm, 185

1. Osmanlı İmparatorluğunda Kızılirma, 185
2. Osman Gazi'nin Rüyası, 186
3. Hâkimiyet Alâmeti Olarak Kızılirma, 188
4. Osmanlı Tarihinde Kızılirma ile İlgili Kayıt ve Belgeler, 195
5. Osmanlı Hayatında ve Kültüründe Kızılirma Kesintisiz Yer Almıştır, 197
6. Sapma ve Hesaplaşma, 205
7. Yavuz Selimin Şahsiyeti, 213
8. Tarihin Derinliklerinden Gelen Hatıralar Ne Getirir, 218
9. Osmanlı Macar İlişkilerinde Kızılirma, 221

10. Ortaçağ'da Kızılma Söylenceleri ve Günlük Politikalar, 234
- 11 Tarih-i Üngürüs'ü Okurken, 243
12. Peçevi'nin Kızılma ile ilgili Söyledikleri, 248
13. Türk Kaynaklarında Kızılma Olarak Anılan Şehirler, 253
İstanbul, 253
Roma, 254
Buda(Peşte) - Rodos, Gırnata, 256
Viyana Kızılma'sı, 256
14. Evliya Çelebi'de Viyana, 258
15. Evliya Çelebi'ye Göre İstefani Kilisesi'nin Çan Kulesi, 260
16. Budin, 261
17. Budin'in Kızılma Sarayı, 262
18. Köln Kızılması, 264
19. İstolni Belgrad, 267
20. Estergon Kalesi, 20
21. Evliya Çelebi Kızılma'yı Tarih'in Gündemne Taşır, 269
22. Peçevi, Macarlar ve Kızılma, 273
23. Macar Tarihinin Kızılma Sırrı, 274

Altıncı Bölüm, 281

1. Klasik Dönem Türk Şiirinde Kızılma, 28
2. Törelere ve Halk Geleneginde Kızılma, 285
3. Üç Mektup, 293
4. Birinci Mektup, 293
5. İkinci Mektup, 298
6. Üçüncü Mektup, 301
7. Türk Folkloründe Elmadan Kızılma'ya, 304

8. Erzincan'da söylenen İçinde Kızılma Geçen Bir Efsane; Asuman ile Zeycan, 309
9. Kızılma ile ilgili Rivayetler, 322
10. Meyre Rivayeti, 323
11. Bazı Halk Şairlerinin Dilinde Kızılma, 334
12. İnanişlarda Kızılma, 337
13. Alevi-Bektaşilerde Elma, 337
15. Hazret-i Âdem ve Elma, 341
16. Kızılma'nın Sırlandığı mekanlar: Ocak ve Mabet Kültü, 341
17. Karadirek ve Arş-ı Ala Kültü (Her İki Aleme Uzanan Ağaç), 345
18. Tengi Dininden Günümüze İntikal Eden Bir Tören, 349
19. Tarık ve Miraç Kültü, 352
20. Hz. Fatma (Fatma Ana), 352
21. Coşkun Baba-Bilge Ata, 355

Yedinci Bölüm, 359

1. Kızıl ve Al Renklerin Mitolojik Kökeni, 359
2. Alevi Söyleminde Ağaç-Hayat Ağacı, 364
3. Ağaç, yaşam ve ölümü simgelemektedir, 366
4. Pir Sultan Abdal'ın Kızılma ile ilgili Söyledikleri, 371
5. Pir Sultan Abdal'ın Nefeslerinde Kızılma, 372
6. Hz. Ali Öğretisi Bir Kızılma Sırrıdır, 373
7. Erzincan Alevi Gelenek-Göreneklerinde Kızılma, 384

Sekizinci Bölüm, 387

1. Konu ile İlgili Destan ve Şiirler, 387

Malazgirt Marşı, 387

Güven, 390

Kızılma, 387

Bibliyografya, 417

Ek Metin, 425

ÖNSÖZ

Günlük olarak yazılı medyayı takip ediyorsanız hemen hemen her gün Kızılma sözüne rastlarsınız. Tabi bu sözler büyük çoğunlukla menfi anlamlar içerir; "Milliyetçi ırkçı Kızılma koalisyonu mu Kuruluyor?" "Derin devletin temsilcileri, acaba Kızılma'cılar mı?" "Kızılma çetesi!" Kızılma'cılar ihtilal hazırlığında!" "Kızılma'cılar AB'yi ne karşı çıktı" ve buna benzer yüzlerce Kızılma haberi ile bilgilendirilirsiniz.

Açıkçası anti milliyetçilerin sövme aracıdır Kızılma. Bu sövgülere karşı ifadeler genel medyada yer almaz ama internete girerseniz bir sürü sitede Kızılma kavramını olumlu ve Türk milletinin ideali gibi gösteren yazılara rastlarsınız. Söz konusu yazılar ise bir iki sayfayı geçmeyen daha ziyade soyut, hamasi düşüncelerden ibarettir. Açıkçası buralardan da Kızılma'nın ne olduğunu asla anlayamazsınız.

Kızılma ile ilgili ciddi bir takım bilgilere ulaşmak isterseniz, zaman olarak günümüzden biraz gerilere gitmeniz gerekir; Konuyu ilk dile getiren Ziya Gökalp'tir. O uzun Kızılma şiiri 1910 tarihlidir. Daha sonra Kızılma konu-

sunda yazı yazıp kayda değer fikir ileri süren yazarlar; Ömer Seyfettin, Nihal Atsız, Şeref Uluğ, Dr. Mustafa Hakkı Akansel, Osman Turan, İsmail Hami Danişmend'dir.

Bize göre, Ziya Gökalp'ten sonra konuyu ciddi olarak ele alıp işleyen bilge yazarımız Orhan Şaik GÖKYAY'dır. "Kızılma Üzerine", başlığı ile 1986 yılında Tarih ve Toplum dergisinde yayınladığı bir seri "beş sayı" yazı bu sahada ki tek ciddi çalışmadır.

Bahsettiğimiz Kızılma yazılarının kaynağına baktığımızda daha eskilere 17.yüzyılın başlarına kadar gitmemiz gerektiğini anlarız.

Burada Kızılma hikâyelerini nakleden, yazılı metin olarak bize ulaştıran iki ana kaynak'la karşılaşırız; Evliya Çelebi (Ölümü 1684), Peçevi İbrahim Efendi (Ölümü 1649). Bu yazarlar aynı zamanda görgü tanığıdır ve verdikleri bilgiler birbirini tamamlar mahiyettedirler.

Özellikle bu son iki yazarın atıfta bulundukları bilgiler ve işaret ettikleri eski zamanların söylenceleri dikkat çekicidir. Açıkçası Kızılma'ya giden yolu önümüzde sonsuza kadar açan bu iki müellif (Evliya Çelebi ve Peçevi İbrahim Efendi) olmuştur. Bizde bu yoldan (Tarihi kronoloji olarak) on bin yıl sürmüş bir yolculuğun başlangıcına doğru yürüdük.

Zamanın derinliklerine yolculuk sürerken dehşet içinde fark ettik ki bu milletin tarihi, mitolojisi ve destanlarıyla ana kaynağının (Hakikatle) irtibatı kesilmişti. Böylece geçmişle ilgili tarihi bilgilerimizin tamamen kurgudan ibaret olduğunu düşünmeye başladık.

Kızılma'nın izini sürerken işte böyle şaşırtıcı sonuçlarla karşılaştık. Bu uzun yolculukta temel dayanakla-

rımız; tarihi kronoloji, ilahiyat, mitoloji, folklör, edebiyat ve diğer sosyal disiplinler idi. Çalışmalarımız sırasında özellikle romantizm ve hamasetten uzak durduk. Böyle bir yolculukta tek yol arkadaşımız gerçekçilikti.

Eserin meydana gelmesinde metnin tamamını okuyarak bana gerekli ikâzları yapan Mehmet Kirişçi ve Erol Cihangire, değerli çalışması Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Kızılma ile ilgili bölümlerinden yararlanmamı sağlayan Seyit Ali Kahramana değerli yayıncım Turan Türkmenoğlu'na konu ile ilgili uzaktan yakından katkısı olan herkese teşekkür ederim.

Kozyatağı 21 Şubat 2007

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Kızılirma'dan İlk Söz Edenler

Kızılirma hikâyelerini nakleden, yazılı metin olarak bize ulaştıran iki ana kaynak vardır; Evliya Çelebi (Ölümü 1684), Peçevi İbrahim Efendi (Ölümü 1649). Bu iki müellif de aynı zamanda görgü tanığıdır ve verdikleri bilgiler birbirini tamamlar mahiyettedir.

Bu dönemin yazılı metinlerine, seyahatname, tarih ve benzeri kaynaklarına göz attığımızda, nereden aldıklarını açıkça belirtmeden sık sık Kızılirma ifadesini kullanmış olduklarını görürüz. Esas dikkatimiz çeken husus ise, Kızılirma sanki bir sepet içinde gökyüzünden ilahi bir el tarafından başta İstanbul olmak üzere batının en önemli merkezlerine isabet edecek şekilde savrulmuştur. Gerçekte yazılı kaynaklarda yer alan, Kızılirma'nın geçtiği coğrafya ve kentler şöyledir:

İstanbul (Bizans) Kızılirma'sı,

Roma Kızılirma'sı (Rim Papa Kızılirma'sı),

Viyana Kızılirma'sı,

Engürüs (Budin) Kızılirma'sı,

Orta Macaristan (Estergon Kalesi) Kızılma'sı,
Engürüs (İstoln Belgrat) Kızılma'sı,
(Almanyada) Büyük Kalona(Köln) Kızılma'sı,

Kızılma söylenceleri 16. yy'dan 19. yy'ın sonlarına kadar dört yüz yıl resmi tarihin dışında masal, hikaye menkıbe ve söylence olarak geniş halk kitleleri arasında sessizce devam eder. Tasavvufi bir deyişle söylenmek gerekirse sırlanarak, belli şifre ifadeler ve fenomenlerle hayatiyetini sürdürür. Toplum hafızasında hayal meyal bir kavram olarak 19. yy sonlarında son büyük Turan Devleti olan Osmanlı çökerken, şairler düşünürler ve yazarlar birden bire bu yarı hayal yarı gerçek kavramdan yeniden söz etmeye başlarlar. Bundan ilk söz eden düşünür Ziya Gökalp'tır.

Gökalp, zamanın önemli Türklük merkezlerinden olan Diyarbakır'da (Son Turan Devleti Osmanlı'nın (O zamanki "Türkçü" düşünürler Osmanlı Devleti için böyle düşünüyorlardı.) Yani yedi asırlık koca bir çınarın, devrilişini ruhunda hissederek yaşamış, bu çöküşte ki trajediyi hazmedememiştir.

Yüzlerce yıllık koca Osmanlı devletinin çöküşünü yaşarken Türklük, Turan ve İslamiyet'in geleceği düşüncesi, onun zihninde bin bir endişe oluşturmıştı. Bütün bunlara muhatap Diyarbakırlı otuz yaşında bir adam, elbette bu ağırlığı kaldıramazdı. Nitekim olanlar olur; Bir gün dayanılmaz acılar içinde silahını dayar fokurdayan beynine, tetiği çeker.

Bu intihar girişimi ile, ne Ziya Gökalp ölür, ne de fokurdayan beyin sızısı diner, ama başka bir şey olur; Ziya Gökalp'in beyninde bir ışık belirir bu Kızılma'dır. Derdinin çaresi bu fenomendedir artık. Kızılma'yı hatırlaması

sanki beynindeki fırtınayı dindirecek gibidir. Ama bir problem vardır şimdi; O da sanki evrensel bir ilham gibi tarihin derinliklerden çıkarılıp bir emanet, bir sır gibi Türk milletine sunulması gereken Kızılma, diye düşünmektedir.

Gökalp Kızılma sırrına ermek için kendini zorlamaktadır artık. Bu şifreyi çözmek onun için mukaddes bir görevdir. Meşhur Kızılma manzumesi işte bu düşüncelerle yazılır. Ziya Gökalp başlangıç dizelerinde. Kızılma'yı şöyle tanımlar;

Zemini mefkure, semâsı hayal
Bir gün gerçek, fakat şimdiki masal
Türk medeniyeti taklitsiz, safi
Doğmadıkça bu yurt kalacak hafi

O zamanlar Ziya Gökalpin, Kızılma şiiri bir ülkü, Türk milletinin gelecekte erişip gerçekleştireceği bir ideal ilkesi olarak değerlendirilmiş, böylece şair Ziya Gökalp, Birinci Dünya Savaşının arifesinde, hemen hemen unutulmuş olan bu "Kızılma sembolü"ne getirdiği yorum, temsil ettiği Turan ideolojisinin bir tefsiri olarak görülmüştü.

Kızılma kavramına Türklerin yüzyıllarca sarsılmaz güç olarak kullandıkları ülkü değerlerini yüklemiştir. Böylece gerçek Türklüğün varlığından doğan kültüre, evrensel bir anlam kazandırmış olduğu düşünülmüştü.

Mecazi anlamlarla yüklü Kızılma manzumesi, bütün Türk dünyası tarafından heyecanla karşılanmış, toplumun tarihi genlerinde saklı bir şeyleri harekete geçirmiş, yada toplumun unuttuğu hiç bilemediği sanılan bir sırrın varlığını hissettirmişti. Sadece Türk dünyası değil, bazı Macar Turancılarının ve birtakım Alman müsteşriklerinin

de ciddi olarak ilgisini çekmişti. Bunlardan Karl Brockelmann ve Martin Hartman Kızılma düşüncesini Hesperiden tasavvurunun altın elmalarından geldiği şeklinde izahlara girişmişlerdi. Kızılma kavramı, bazı batılı ideologları da büyülemişti. Batı'nın ideal ilkelerinden birinin hayalini belirten bir faraziye veya önemli bir tarihi problematiğin çözüm için eksik parçası olarak görmüşlerdi. Büyük Alman düşünür August Fisher ise Kızılma'yı mutlak dünya hakimiyetinin sembolü olarak görüyordu.

Kızılma sırrını anlamaya ve çözmeye çalışan Türk dünyasında da çok sayıda düşünür, yazar ve aydın olduğu bilinmektedir. Bunlardan konu ile en çok ilgilenenleri ve Kızılma bilmecesine nasıl yaklaştıklarını kısaca görelim:

Ömer Seyfettin'de "Kızılma Neresi" adlı hikayesinde¹ o kendine has, çok tatlı bir sadelik ve samimiyetle Kızılma'nın ne olduğunu tartışan ve bu gizemi çözmeye çalışanların önde gelenlerindendir. Ömer Seyfettin'in hikayesinin konuyu ilgilendiren asıl can alıcı kısmı şöyledir;

[... .. Iskender Paşa üçüncüyü huzura soktu. Bu, geniş omuzlarına baratasının (başlığının) uçları düşen genç bir bostancıydı.

—... !

—Kızılma neresi '

— Atınızın gittiği yer... padişahım!

— Orası neresi'

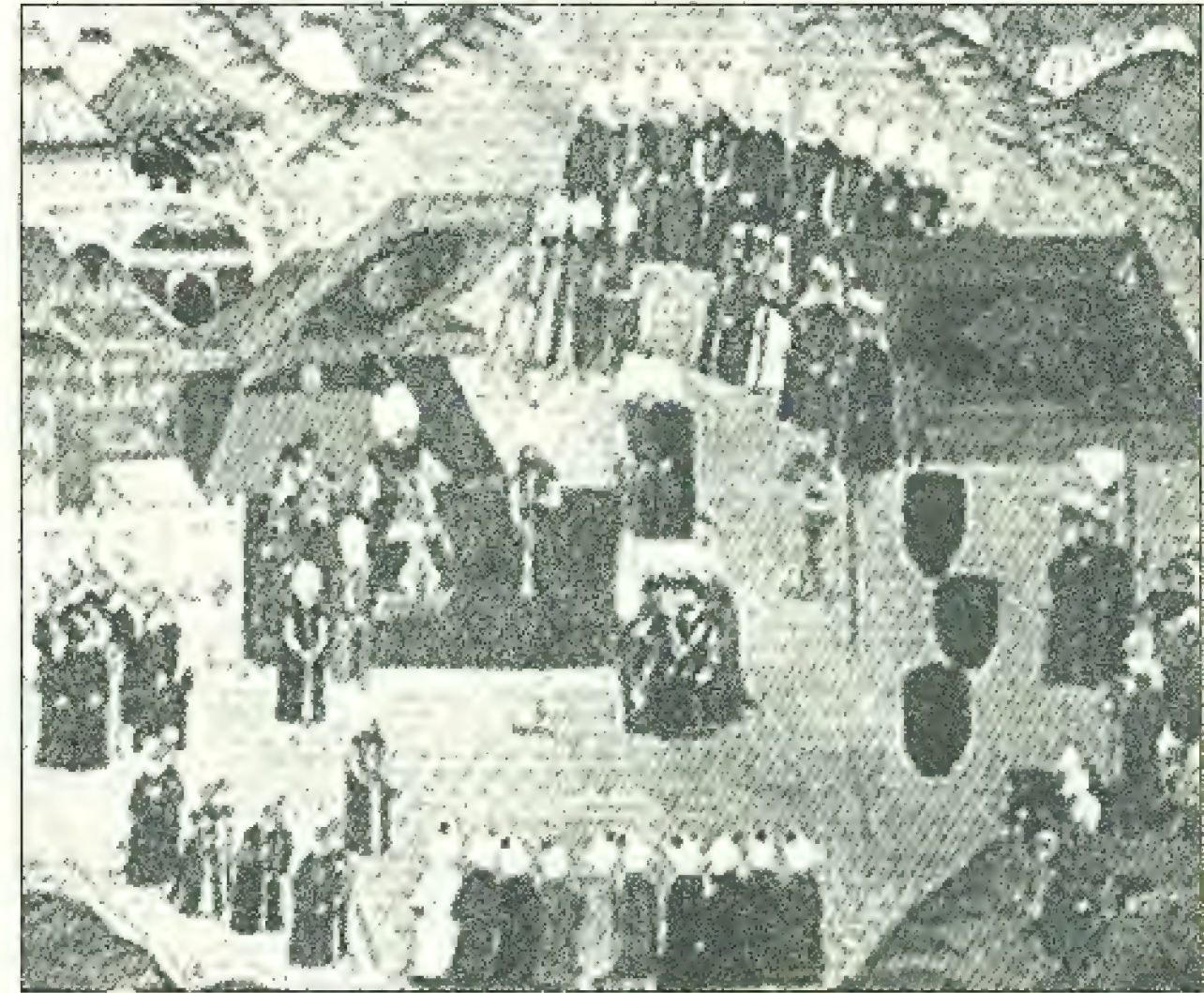
— Neresi olduğunu ancak padişahım bilir...

Evet... Orası ne Hint, ne Sint, ne Çin, ne Maçin, ne Viyana ne de Roma'ydı. Padişah huzurundakilere;

— Gördünüz ya, dedi, üçünün'de cevabında bir fark yok. Hakikat bir "Kızılma" benim gitmek istediğim yer, işte... Hakkın beni göndereceği yer... ..

Padişah birden bire, Hakkın kendini göndereceği yeri düşündü. Nihayet bulunmaz hak yolunun hakikat yolunun gittiği "Kızılma" denen bu cennet kapısında Viyana Roma, Hint, Sint, Çin, Maçin birtakım fani harabelerden başka bir şey miydi?]

Ömer Seyfettin Kızılma'yı çok farklı bir açıdan değerlendiriyor. Bu dünyadaki maddi unsurların dışında daha değerli, daha önemli daha farklı bir makam yada yer veya ilahi bir değer olarak bakıyor. Böylece sırta en yakın yerde duruyor diye düşünüyor insan.

Kanuninin Huzurunda

Kızılma üzerine ilk araştırma yazısı Şeref Uluğ tarafından Büyük Doğu dergisinde yazılmıştı, daha sonraki

¹ Yeni Mecmua 1917 veya Eski Kahramanlar, s.79, Ömer Seyfettin, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul 1981

araştırmacılar Kızılirma'nın yerini haritalarda arayanlardan çok, onu Ziya Gökalp'in görüşüyle, Türkün erişilmek ve gerçekleştirilmek istenen bir ülküsü olarak açıklayanlardı. Ziya Gökalp'in Kızılirma adlı eseri çıktıktan sonra bir hayli yorum ve tefsirler yapılmıştı.

Nihal Atsız; Kızılirma'daki safiyet ve doğallığın bu Türk ülküsünün çok eski olduğunu göstermesi bakımından anlamlı bulmuş, bu ülkünün aydınlardan önce halk arasında doğduğuna dikkati çekmişti. Özellikle Kızılirma ülküsünün Osmanlı devletinin parlak zamanlarında iyice belirlenip şekillendiğini çağlar boyu halk nezdinde hiç kaybolmadan sürüp gelmiş olan bu sırlı bilginin kökeninin ilahi olduğu konusunda ısrarla durmuştur.

Dr. Mustafa Hakkı Akansel, konuya daha farklı bir yorum getirmiş "Bence Kızılirma, bir yerde değildir, burada bizim içimizdedir; onun öteki ismi millî asabiyet, millî ahlaktır" demiştir.

Osman Turan ise;

"Osmanlı Padişahları, tarihî cihan hâkimiyeti mefkuresine, eskiden daha kuvvetli bağlanırken, İstanbul'u bu hâkimiyetin ilk merhalesi ve merkezi sayıyorlardı. Türk siyaset ve fikir adamları arasında gelişen bu millî ve İslâmî mefkurenin halk kitlelerine ve askerlere Kızılirma adı ve efsanesiyle yayılması çok dikkate değer olup, İstanbul'u sembolleştiriyor ve Türkler için ona sahip olma emelini teşkil ediyordu".

Yani Kızılirma "İstanbul" dur diyordu.

İbrahim Kafesoğlu, "Bizim ordularımız, tarih boyunca biri millî, diğeri insanî olmak üzere, çift vazife ifasına çalışmıştır. Türk ordusunu, diğeri ordular arasında çok yükselten insanî vazife, büyük milletimiz tarafından Kızılirma tefsiriyle ifadelendirilmiştir" sözleriyle Kızılirma'yı Türk ordusunun manevi hedefi olarak görmüştür.

İsmail Hami Danişmend; "Eski Türkler, Osmanlı imparatorluğunu üç kıtanın birleştiği yerde kurmadan, önce millî vicdanlarında kurmuşlar ve bütün askerî hamlelerinde işte o büyük ülkünün, gidildikçe uzaklaşan hududuna doğru atılmışlardır. Ana vatana her taraftan genişleyen manevi bir harita çizilmiş gibidir. Gönüllerde yer alan bu haritanın türlü istikametlerdeki büyük merkezlerine hep Kızılirma - Kızılirma adı verilmiştir. Türkün yüreğindeki coğrafyanın merkezlerine Kızılirma denir" diye hükmünü vermiştir.

Kızılirma'nın ne olduğu ile ilgili tespitleri toplu olarak ifade edersek;

—Mutlak dünya hakimiyetinin sembolüdür.

—Hakkın (Tanrının) Hakan'ı göndereceği yerdir.

—Türkün gerçekleştirmek istediği ülküsüdür.

—İlahi ve sırlı bir bilgidir.

—millî asabiyet, millî ahlaktır.

—İstanbul'un sembolüdür.

—Türk ordusunun manevi hedefidir.

—Türkün yüreğindeki coğrafyanın merkez yerleşim bölgeleridir.

Bütün bu değerlendirmeleri iki düşünce iki ana öge etrafında toparlamak mümkün. Bunlar;

I — Kızılirma coğrafi bir mekâna ulaşma düşüncesi "ideali", ulaşılmak istenen bir yer veya diyardır, Viyana, Roma, İstanbul gibi.

II. — Kızılirma İlahi (Tanrısal) bir bilgi bir sır yada şifredir.

Birinci tanıma göre; burada tarif çok açık ve nettir, "Türkler coğrafi ve hatta siyasi olarak ulaşmak istedikleri

her hedefin adını Kızılma koymuşlardır" dendiği zaman mesele hallolmuş olur yani izah edecek irdelenecek bir konu kalmaz. Ama böyle olmadığına dair çok kuvvetli şüpheler vardır. Millet olarak ta asla böyle düşünülmediği için, yüzlerce yıl Kızılma olgusu sürüp gelmiştir. Açıkçası bu konu henüz noktalanmamıştır. Bu olguyu anlayabilmek için ve tatmin edici bir sonuca varabilmek için bütün enerjimizle ikinci tanım üzerinde düşünüp araştırmak zorundayız. Bu araştırmayı yaparken, konunun bütün yönlerini "Bâtin ve Zâhir"ini ihmal etmemeliyiz.

O zaman Kızılma sırrını çözmek ve ne olduğunu anlamak için yapılacak bir tek şey var o da bu kavram etrafında ilgili görünen her türlü nesneyi, anlatıyı ve bilgiyi gözden geçirmek, Kızılma kavramına tabiri caizse, tanımlanabilecek bir şekil vermek, belki şekliyle değil ama ruhuyla belirgin hale getirmek gerekecektir. Bunun için yapılacak çalışma, tıpkı bir heykeltıraşın kütük mermeri yontarak içinden anlamlı bir şekil çıkarması gibi, bizde var olduğunu ve kendi asli şekliyle orada durduğunu bildiğimiz Kızılma'nın etrafındaki onu belirsizleştiren sis perdesiyle çerçeveleyen parçaları atarak, onu ortaya çıkarmaya çalışacağız. Bunu yaparken kullanacağımız malzeme Türk-Turan kültürü'nün maddi manevi bütün öğeleridir.

Kızılma imgesinden hareket ederek, bu kavramı meydana getiren objelerin izini tarihi kronoloji "ilahiyat, mitoloji, tarih, folklör, edebiyat ve diğer anlatı disiplinleri" içinde sürersek, buradan günümüze uzanan bir senteze ulaşabilir ve Kızılma fenomenin objektif izdüşümünü tespit edebiliriz.

Öncelikle Kızılma'nın kökenini (Sosyal ve coğrafi

zemini) tanımlamak lâzımdır.

Zemin elbetteki "Turan Zemin" zaman ise tarihten de öte belki tarih öncesi zamanlarıdır.

Tarih öncesi dönemlerden bize intikal eden Kızılma imajları taşıyan batı kaynaklı söylencelere göz attıktan sonra Kızılma'nın ana kaynağı "Turan Zemin" de uzun bir yolculuğa çıkacağız.

2. Tarihin Derinliklerinde İlk Çağlarda (Ya da Mitolojinin Mirası Olan) Kızılma

— Avrasya da yer alan tarihi toplumlarda Kızılma kavramına hazırlık olarak ağaç ve elma söylenceleri

— Dünyanın İlk Güzellik Yarışması

MÖ. 2000 yıllarından itibaren Turan Zemin kökenli göçebe topluluklar belki ikinci göç dalgası olarak Avrupa istikâmetinde yayılmaya başladılar. Bu toplulukların ilki Kimmerlerdir. Orta Asya'yı terk ederek batıya kayan Kimmerler, Etil ile Dinyeper nehirleri arasındaki bozkır sahaya dağılıp yerleştiler. Kimmerlerin bu bölgedeki hâkimiyetleri MÖ. VI-II. yüzyıla kadar devam etti. Bu yüzyıl içinde doğudan İskitler tarafından sıkıştırılan Kimmerler, yerlerini terk ederek, Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girdiler ve Orta Anadolu'ya doğru yayıldılar. Kimmerlerin, Karadeniz'in kuzeyindeki yerleri ise, tamamen İskitlerin ellerine geçti. Büyük bir topluluk olan İskitler MÖ. I. Bin'de Anadolu-Ege havzası, İtalya ve hatta Avrupa'nın ortalarına kadar yayıldıkları bilinir. Ayrıca son yıllarda Avrupa tarihçiliğindeki gelişmeler çok önemli bir sürprizide beraberinde getirir;

Avrupa'nın yani batı diye kavramlaştırdığımız milletler topluluğunun temeli Roma'nın kurucuları olan Etrüsklerin, kadim İskit Türk-Turan topluluğu olduğu net olarak ortaya çıkmıştır². Turan boylarının dünyayı ilk istilası, dünya tarihinde bilinen ilk göçler sırasında, kültürel kodları da beraberlerinde taşıyıp gittikleri yerlerdeki toplulukları yeniden biçimlendirmişlerdi. Kültürel dönüşümlerde anlaşılan en belirgin şifre olarak Kızılma erkini de nakletmişlerdi. Şimdi bunun örneklerini görelim:

Turan Boylarının Göçü

Çanakkale çevresindeki Behramkale'nin 22 km doğusunda Kadirga ve Eden Kumsahını Küçükkuşu'ya doğru geçildiğinde, zeytin ağacı korularını, kumsalları ve güzel manzaraları geride bırakır, Kaz dağına ulaşırsınız. (İda Dağı, 1774 mt) Burada, aynı zamanda muhteşem manzaraları, dinlendirici yeşil alanları ve birçok kaplıcasıyla Kaz Da-

² 8 Temmuz 2006 tarihli Sabah gazetesi Etrüskler'in Türklüğü konusuna geniş bir yer ayırarak o zamana kadar bu konuda İtalya medyasında çıkan yazı ve tartışmaları özetlemiştir: "İtalyanların ataları Türkler miydi?" "İki toplum arasındaki kültürel benzerlikler" "Alfabeleri Türk" "Roma hukuku Etrüskler'den" "Yoksa İtalyanlar aslen Türk mü?" "Çeyrek Asırlık Araştırma" gibi başlıklar altında konuyu popüler alana taşımıştı.

ğı milli parkı da bulunmaktadır.

Mitolojiye göre, Afrodit, Hera ve Athena arasındaki dünyanın ilk güzellik yarışması burada yapılmıştır.

Hikâyeye göre Tanrılar, Thetis ile Peleus'un düğünü için toplandıklarında, düğüne davet edilmeyen Eris (Nifak çıkarmak için), Athena, Hera ve Afrodit'in bulunduğu yere altın bir elma atar. Elmanın üzerinde "en güzeline" yazılıdır. Üç tanrıça arasında "en güzel benim" tartışması başlar. Zeus, en güzelin seçilmesinde hakem olarak İda Dağı'nda bulunan Paris'in görevlendirilmesini buyurur. Tanrıçalar, Paris'in önünde güzellikleriyle övünüp, ona armağanlar vaad ederler. Hera, Paris'e kendisini seçmesi durumunda evrenin krallığını; Athena savaşta yenilmezliği; Afrodit ise kadınların en güzeli Helena'nın aşkını vaad etmektedir. Bunun üzerine Paris, üç tanrıçadan en güzelinin Afrodit olduğuna karar verir ve altın elmayı ona verir. Mitolojiye göre kıyamet de bundan sonra kopar!

Bir diğer Kızılma (Kültür) transferi;

3. Idun'un Elmalarının Çalınması;

Avrupa'da Kuzey tanrıalarının rolleri, Yunan tanrılarından farklı olarak kendi türleri ile ilişki içindedir ve insanların dünyasını kendi haline bırakır. Bunlar daha ziyade birer dev konumundadır, çünkü insanlar gibi duygulanır, düşünür ve onlar gibi davranırlar;

"Bir gün Odin, Loki ve Hoenir sık sık yaptıkları gibi birlikte yolculuk ediyorlardı. Asgard'den yanlarına hiç yiyecek almadan ayrılmışlardı. Karla kaplı dağların ve kurak çöllerin üzerindeki yolculukları onları yormuştu. Tepelerden sulak bir vadiye doğru inerlerken bir öküz sürüsü gördüler ve acıkmış olduklarını fark ettiler. 'İyi

pismiş bir sığır, aç yolcular için mükemmel bir yemek olur, diye haykırırdı Loki. Şunlara iyice bakıp, yapılı bir tanesini seçin, eti ben hazırlarım. Devler³ iyi görünen bir hayvanı boğazladılar. Ateşin üzerinde kızartmak için hazırladılar. Et, iyice pişmiş görüne dek kızarttılar, ateşi söndürdüler ve yemeğe oturdular.

Loki, Iduna yaklaşıp şöyle dedi: Ormanda çok güzel altın elmalar buldum. Seninkiler kadar güzel görünüyorlar. Karsılaştırmak için kendi elmalarını da alıp benimle gel. Bulduklarımı seninkilere eklemek isteyeceksin. Idun'un gözleri sevinçle ışıladı. Mutlulukla gülümseyerek elmalarının olduğu sepeti aldı ve Loki'yle beraber yola koyuldu. Ormanın derinliklerine girdiklerinde, kartal aniden üzerlerine süzüldü. Idun daha ne olduğunu fark edemeden koca kuş onu pençeleriyle kaldırdı ve uçarak uzaklaştı. Asgard'daki Devler, Idun'un kaybolduğunu onlara yemeleri için altın elmalarından (Kızılma) getirmediği zaman anladılar. Nereye bakarlarsa bak-sınlar ne onu, ne elmalarını bulamadılar. Ne de kimse ona ne olduğunu tahmin edebildi. Ebetteki Loki de tüm diğer Devler kadar şaşır-mış görünüyordu. Idun'un kaybolması önemli bir sorundu. Çünkü devler, ancak düzenli olarak onun elmalarından yiyerek genç kalabiliyordu. Günler geçip de Idun dönmeyince, Devler gitgide yaşlandılar. Saçları beyazladı, elleri ve yüzleri kırıştı, yürüyüşleri yavaşladı ve kararsızlaştı."

Burada naklettiğimiz, kuzey Avrupa mitolojisinde, ana unsur Devlerin (bu mitolojinin bazı varyantlarında tanrılar olarak geçmektedir) hayat kaynağı, hatta varoluş sebepleri "altın elmalar (Kızılma)" olduğu vurgulanmaktadır. Batılı söylence veya mitolojilerde tabi bir tema olarak rastlanmayan böyle bir ritüel yukarıda izah edildiği gibi kültür aktarımıdır. Bize göre ise bu bağlamda tamamen Türk-Turan kültüründen aktarmadır.

3 Burada geçen "Dev" tabiri Türkçe'ye yapılan bazı çevirilerde "Tann" olarak çevrilmiştir. Bizce bu hatalı bir çeviridir

4. Altın Elmaların Asil(veya asıl) Bekçileri: Turanlı Kadınlar, Amazonlar

Platon'un Atlantis⁴ öyküsü ve bu öykü içerisinde birkaç cümleyle bahsettiği Amazonlar klasik dönemlerde ilk defa gündeme gelmiştir. Yani Platon bu konuda öncüdür. Bu konudan ikinci kere bahseden Platon'dan daha az ünlü olan, Sicilya'da doğan Diodoros Sikulus isminde bir Yunanlı tarihçidir.

Gerek Platon, gerekse ondan sonra aynı mitolojileri nakleden, Sicilyalı Diodoros Sikulus, Idun'un elmalarının gerçek bekçilerinin Amazonlar, yani bizim tespit ettiğimiz kimlikleri ile Turanlı Kadınlar olduklarını söylemektedirler.

Diodoros Sikulus⁵, gezgin bir bilgidir. Derlediği büyük dünya tarihi için, ilk elden bilgi toplayarak Akdeniz dünyasını büyük ölçüde gezmiştir. MÖ. 5.Yüzyıl civarında Sezar Augustus tarafından yeniden adlandırılan Caesa-

4 Kayıp Uygarlık Atlantis (-Hayatta Kalanlar), Frank Joseph, Çeviri: Nur Nirven

5 Diodoros Sikeliotes (M.Ö. 1. yüzyıl) Yunan tarihçisi. Sezar ve Augustus çağlarında yaşamış olan Diodoros, büyük seyahatlere çıktı (özellikle Mısır'a) ve uzun süre Roma'da yaşadı. Önemli bölümleri bugüne kalan Bibliotheca Historica (Tarih Kitaplığı) adlı yapıtı yazdı. Kırk kitaptan oluşan yapıt üç bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde Yunanlı öteki kabilelerin Troia'nın yıkılmasından önceki efsanevi tarihi işlenir; ikinci bölüm Büyük İskender'in ölümüyle sona erer; üçüncü bölüm ise Galya savaşının başlangıcına değin gelir. Bu tarihsel dönemi kesintisiz işleyen öteki tarih yapıtlarından hiç biri günümüze ulaşamadığı için bu yapıt büyük değer taşır. Diodoros, kendinden önce gelen bütün yunanlı ve Romalı tarihçilerden yararlandı. Yapıtta, yazarın dayandığı kaynaklar her zaman belirtilmemiştir; ama kırk kitaptan günümüze ulaşanlarda Yunan tarihine ilişkin bilgilerin en önemli kaynakları Ephoros (M.Ö. 480 - 340 dönemi için) ile Kardialı Hieronymos'tur (M.Ö. 323 302 dönemi için). Dili açık ve kolay anlaşılır olmakla beraber tenkitçi görüşten uzak ve düzensiz bir üslubu vardır.

rea'ya gitti. Bu şehir daha önce, Kartacalıların verdikleri adla, Iol (Güneş şehri) olarak biliniyordu. Yakın zaman önce, şimdi Fas ve batı Cezayir olan bölgeye yayılmış, yarı bağımsız bir krallık olan Moritanya'nın başkenti olarak yeniden canlandırılmıştır.

Moritanya kralı II. Juba'ydı. Devlet adamından çok bilgindi. Numidia'nın (modern Libya) eski prensiydi ve artık tamamen Romalılaşmış bir hükümdardı. Juba, Roma'da ilk modern kütüphanecilik sisteminin kurulmasına yardım etmişti.

Daha sonra kendi büyük koleksiyonunu Caesarea'da topladı. Bu, başka hiçbir yerde bulunmayan metinlerin kopyalarını içeren, klasik dünyanın en büyük (Kütüphane-ci-Kitap toplayıcısı) biriydi, çünkü Juba, yüz elli yıl kadar önce yok olan şehirden kalan, muazzam bir kütüphanenin bir bölümünü Kartaca'da korumayı başarmıştı. Fenikelilerin ilk dönemlerine kadar inen belgeler, var olanların en eskileriydi ve antik bilgiler kaydedilmişti. Yoksa bu bilgiler, daha önceki Bronz Çağı'na ait bütün bilgiyi, neredeyse tümüyle karanlığa gömen dört yüz yıllık karanlık çağda kaybolacaktı. Bu, özel bir kütüphaneydi. Bilge tarihçi Diodoros Sikulos, Yunanistan'ın doğmasından çok önce, Mısır'ın dünyanın büyük krallığı olduğu dönemde, Büyük Asya'nın kapısı Kafkas dağlarından bambaşka, alışılmadık farklı ve ürkütücü bir gücün yayıldığını yazar. Bunların öncüleri konumunda ise kadın savaşçılar vardır.

Bunlar, otuz bin piyade ve yirmi bin atlıdan oluşan, Kraliçe Merine'in yönetimindeki ünlü Amazonlardı. Kraliçe, bir Mısır kralına, Firavun Horus'a yardıma gelmiş ve onun Libyahlıların bir saldırısını önlemesine yardım etmiş-

ti. Zafer kazanan Amazonlar⁶, fetihlerini Kuzey Afrika'da Atlantik Okyanusu kıyılarına kadar sürdürürler ve burada, Triton Nehri'nin oluşturduğu bir bataklık olan Tritonides yakınlarındaki Hesperia halkını ele geçirirler.

Merine, burada yeni bir metropol kurarak. Bu "Triton'un Şehri"nden, Kuzey Afrika'ya bir günlük bir sefer uzaklığında olan Atlantis'e deniz aşırı bir saldırı düzenler.

Diodoros'a göre, sert direnişe rağmen saldırıda bir köprübaşı tutuldu ve Atlantis'in Başkenti Kemie, yüksek surlarında gedik açıldıktan sonra eski şehre zafer kazanan Merine'nin adı verildi ama o, başarılarında cömertti. Savaşın yol açtığı hasarı onardı, yenilen Atlantislilerle ittifaka girdi. Barış, Atlantislilere yeniden saldırılınca kadar geçerli oldu. Bu kez, işgalcileri kovmak isteyen ve Gorgonlar diye anılan halk saldırdı. Bununla beraber, Atlantis - Amazon birliği sebatla sürüyordu, saldırı tehlikesi bozguna uğratıldı. Azimli Gorgonlar kısa süre sonra kuvvetleriyle geri döndüler, kıyıdaki birçok yerde karaya çıktılar. "Kraliçenin ordusunun acı veren başarısızlıklarını cezalandırdılar, " Diye anlatır söylence.

6 Savaşçı kadınlar kabilesi diye de anılan Amazonların menşeyi "Turanlı Kadınlar" olduğu kesindir Konunun takibi için Bakınız, Necati Gültepe, Amazon söylencesi ve Turanlı Kadınlar", Turan Dergisi 2006/5.

Altın Adam (Kızılma Savaşçısı)

Merine'yi, Atlantis'ten çıkardılar ve Hesperia'ya kadar kovaladılar. Burada iki taraf da kan dökülen, umarsız bir savaşa girdi. Khersonesos'u yağmalayıp yaktıran sonra Gorgonlar Atlantis'e geri döndüler. Merine Ölen savaşçıları toplayıp, Amazonlarını üç dağın altına gömerken, Gorgonlar başkente yeniden eski adını verdiler. Hırpalanan kıdemli askerleriyle Libya çölünde geri çekilen Merine, sonunda Mısır'a geldi. Firavun Horus tarafından teselli edildi.

Bu öykü ne işimize yarayacak? Platon'un yorumuna hiç benzemiyor. Mitolojiyle ya da tarihle karşılaştırıldığında hiçbir dayanağı yokmuş gibi geliyor. Diodoros'un bunu Moritanya'da (olasılıkla Kral II. Juba'nın Moritanya'nın Başkenti Caesarea'daki büyük kütüphanesinde) öğrendiğini yazmasına rağmen, tümüyle destana benziyor: Antik dünyanın en büyük gücü olduğu varsayılan Atlantis'i, bir grup kadın savaşçı mı aşağılamıştı?

Yine de Diodoros, Kraliçe Merine ve savaşçı amazonlarını çok önemsemiş daha doğrusu antik dönemde bu savaşçılar esaslı iz bırakmış olmaları ki tarihe kayıtları düşülmüş ama bir şartla ki kökenleri ve nereden geldikleri kim oldukları gizlenmiş üstü örtülmüş amazonlara bir yı-

ğın uyduruk menşe, efsane kaydedilmişti.

Şimdi hikayeye devam ederek asıl konuyu ilgilendiren ibarelere bakalım.

"Diodoros'un açıkça inandığı gibi buna, en azından, gerçek olaylardan parçalar dahil miydi? Eğer dahilse, sulara gömülmüş uygarlığın uzun tarihinin kaybolup gitmiş bir bölümü hakkında bunlar bir şeyler açıklayabilir. Ayrıntılara daha yakından bir bakış, her şeyden önce bunun, tümüyle kurgusal bir parça olmadığını akla getiriyor. Örneğin; Hesperia'nın, şimdi Fas'ta olduğu sanılan yeri, Hesperid'leri düşündürüyor. Hesperid'ler, Atlantis'in "Atlas'ın kızları" anlamına geldiği yerde, "Atlas'ın altın elma ağaçlarından oluşan bahçesini koruyan kızlarıydı. " Ve çağrışımı, yineleyelim; "altın elma" yani "Kızılma"

Şimdi söylenceyi yorumlayalım;

Büyük Asya'nın kapısı Kafkas Dağlarından gelen savaşçı kadınlar kabilesi Amazonlar elbette ki Turanlı kadın savaşçılardı. Bunlara "Atlas'ın kızları" da deniyordu. Bunlar "altın elma" yani "Kızılma"nın koruyucularıydılar.

Diodoros Sikulos'tan dört yüzyıl önce Yunanlı Tarihçi Herodot⁷ bu öyküden ilk bahsedenlerdendir. "Amazonlar ki, İskitler bunlara Oirpata derler, Yunanca karşılığı erkek öldürenler demektir" diye yazdığı tarihte. Amazonlarla ilgili şöyle bir hikaye anlatır:

"Yunanlılar Thermodon savaşını kazandıktan sonra canlı olarak yakaladıkları Amazonları üç gemiye doldurup denize açıldılar. Amazonlar açık denizde erkeklerin üzerine atılıp onları döve döve öldürdüler. Ama bir gemi nasıl yönetilir bilmiyorlardı, dümen nasıl tutulur, yelken nasıl kullanılır haberleri yoktu. Erkekleri öldürdük-

7 Herodot Tarihi, çev.Müntekim Ökmen, İstanbul, 1991.

ten sonra, rüzgârın ve dalganın önüne katılmışlar, Dik Bayır denen yere varmışlardı. Amazonlar burada karaya çıktılar, çevrede otlayan atlara rastlayınca bunların üzerine atladılar ve Iskit topraklarını yağmalamaya başladılar.

Iskitler başlarına gelene bir anlam veremiyorlardı. Bunların ne dillerini anlıyor, ne giyinişlerini tanıyor, ne de kim olduklarını biliyorlardı. Amazonların saldırıları karşısında şaşırıp kalmışlardı; bunları genç ve zorlu erkekler sanıyorlardı. Savaş alanında kalan ölüleri görünce daha da şaşırdılar, bunlar genç erkekler değil, kadınlardı. Bir daha ne olursa olsun onları öldürmemeye karar verdiler. Bunlar kaç kişi ise aralarından o kadar sayıda genç delikanlı ayıracaklar, karşılmasına onları çıkaracaklardı. Bu gençler kamplarını Amazonların kampının yanına kurup davranışlarını onlara göre ayarlayacaklardı. Eğer kadınlar üstlerine yürürlerse, savaşmayıp, arayı biraz açmakla yetineceklerdi. Sonra onlar durunca bunlar da duracak ve kamplarına geri döneceklerdi. Iskitler böyle düşünmüşlerdi. Çünkü bu kadınlardan çocukları olsun istiyorlardı. Delikanlılar aldıkları emirleri yerine getirdiler. Amazonlar onların kendilerine zararları dokunmayacağını anladıklarında onlara aldırılmaz oldular. Öğle vakti olunca Amazonlar birer ikişer çevreye dağılır, doğal gereksinimlerini karşılarlardı. Bunu gören Iskitlerden birisi kızlardan biriyle birlikte oldu. Kız da buna karşı koymamıştı. Bunu izleyen günlerde Iskit gençleriyle Amazonlar daha da yakınlaştılar; kamplarını birleştirip beraber yaşadılar. Amazonlar temel Turan dilinin bir versiyonu olan Iskitlerin dilini çabucak öğrendiler. Iskit gençlerini kendileriyle birlikte gelmeye ikna ettiler. Birlikte Tanais Nehri'ni geçip yeni topraklara yerleştiler."

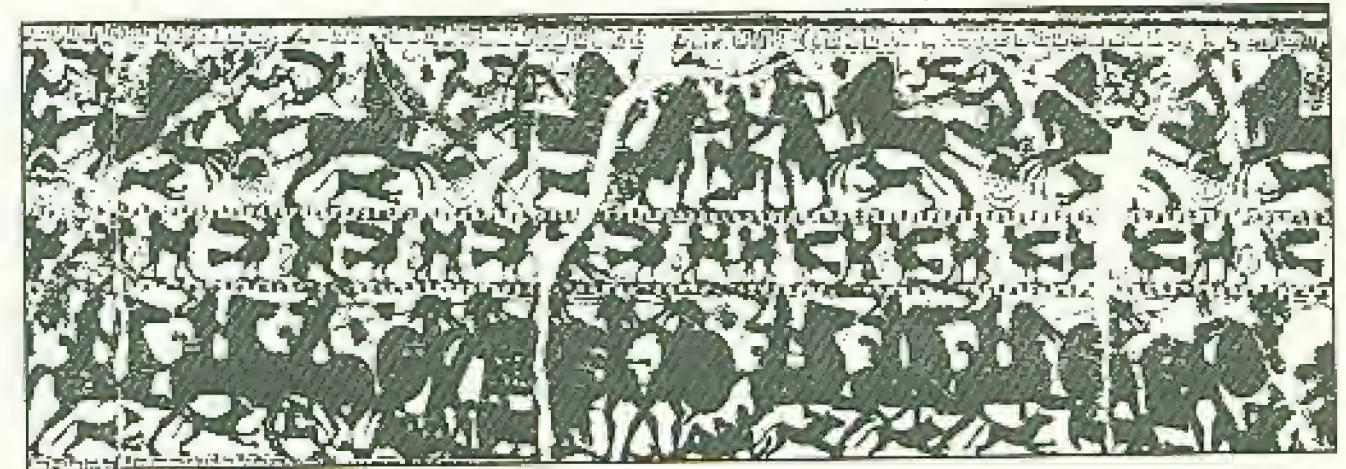
Heredot'un Amazonlarla ilgili anlattığı olay aşağı yukarı bu çerçevededir. Bize göre burada anlattığı olay tamamen bir masal kurgusu içinde geçen hayali bir olaydır. Heredot gözlemlerini ve ona aktarılanı anlatıyorsa da, o ana kadar kendi yaşadığı toplum içinde gördüklerini veya duyduklarını bize yansıtıyordu. Bunların yaşadığı hayat içinde hiçbir modeli olmadığından ara boşlukları kendi toplumunun paralel verileri ile dolduruyordu. Özellikle Amazonla-

rın çoğalma, üreme ve aile ilişkilerini o zamana kadarki Yunan toplumundan esinlenerek anlatıyordu ki, bunun gerçek amazonlarla bir ilgisi yoktu.

Kendi toplumu içinde hiçbir benzer modeli olmadığından, olsa olsa bu topluluk böyle bir başına kadınlar topluluğudur diye düşünülmüş, o zaman da akla "bunlar nasıl çoğaldı ve nasıl üreme olmadan varlığını devam ettirdi?" Sorularına cevap bulmak için de masal anlatmaya devam etmişlerdir.

Böyle düşünmenin hiçbir gerçekçi yanının olmadığı ortadadır. Zaten Amazonlar söylencesini aktarırken okuyucunun da dikkatini çekmiştir. Zaman zaman bu topluluğun erken dönem Turan toplulukları olduğunu hayat tarzlarının tamamen Turanî vasıf taşıdığını (Iskit-Avar-Hun) şeklinde hafif perdeden de olsa ifadeler duyulmaktadır. Bu tür ifadeler ya "saf" bilim adamlarının dikkatlerinden kaçanlar veya bu konudaki gerçek bilgiyi gasb ya da yok ederek saklamadıklarından arada bir zoraki itiraflardır. Yoksa batılı tarihçi Türk'e değil tarihî bir varlık, hayat hakkı bile tanımaz

O dönemdeki Amazonlardan söz eden bir diğer isim de Halikarnas Balıkcısı'dır⁸

Batılı Ressamların Hayal Ettikleri Amazonlar

⁸ Halikarnas Balıkcısı, Merhaba Anadolu, Bilgi Yayınevi, 1997.

Eski Bir Gravürde (Turanlı) Kadın Savaşçılar (Amazonlar)

34

5. Kızilelma Söylencesinin Hayat Bulduğu, Turan Yurdu ve Coğrafyası

Turan'ın detaylı anlatıldığı daha doğrusu dramatize edildiği ilk kaynak "Şehname", Turan üzerine birçok gözlemi içermektedir.

Bu hususta, Tarihçiler ve sosyal konularla uğraşan bilim adamları Turan kavramının farkına Şehname ile varmışlardır. "Şehname"de Turan üzerine yargılar, önce Turan coğrafyasıyla başlamaktadır. Turan ülkesi cennet ve cehennem benzetmeleriyle tanımlanmaktadır. Yaşamaya elverişsiz büyük bir alan cehenneme benzetilmektedir. Yaşamaya elverişli dar bir bölge ise, geri kalan alanlarla karşılaştırılın-

ca bir cennet sayıldığı iddia edilmektedir.⁹

Turan ülkesi otlaklar, çayırliklar, yaylalarda sulak çayırklar ve çöllerle kaplıdır. Dağlarda kaleler ve bu kalelerin çevresinde otlayan at ve koyun sürüleri bulunur. Çadırları sayılmayacak kadar çok bir ülkedir. Bu görüntüsü ile Turan, ayrı bir ülke ve padişahlık meydana getirmektedir. Sınırları Çin'den, Ceyhun topraklarına kadar uzanmaktadır.

Anlaşıldığı gibi "Şehname"de Turan, göçebe yaşamının egemen olduğu bir bölge olarak tanımlanmaktadır. Bu yüzden de Turan, İran'la uyuşmaz ve kesin sınırlarla ayrılmış bir ülkedir.

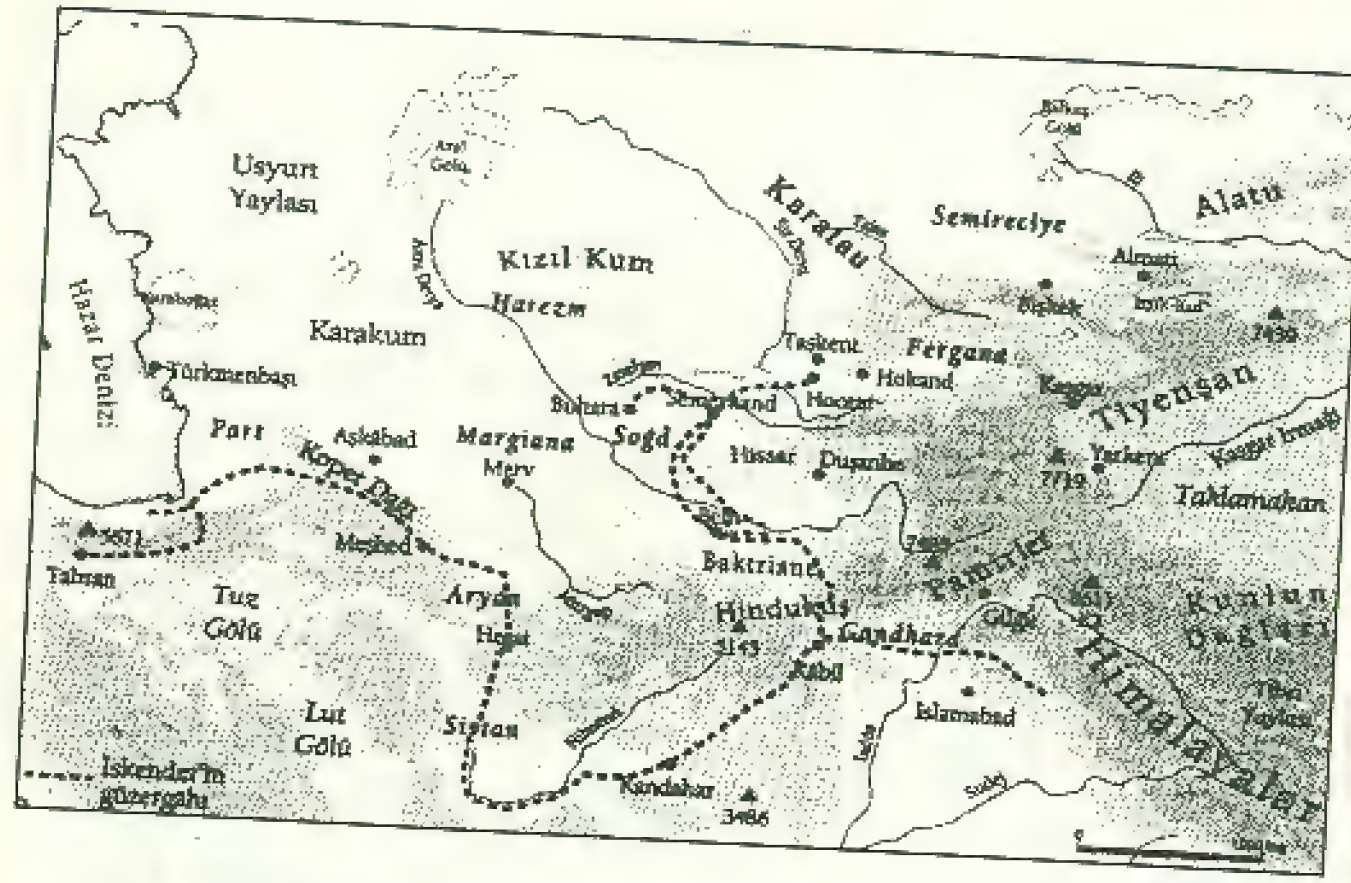
Turan, Hayat şartları güç ve bir İranlı için yaşanmaz bir bölgedir. Turanlı, böyle çetin şartlar taşıyan ülkesinden başka ülkelere göç etmek isteyecektir. Turanlı için koşulları daha elverişli bir ülkeye göç kuraldır ve İranlı bu kuraldan haberdardır

Şimdi konuyu biraz daha geriye götürerek; Turan soyunun tarih öncesi yapısını ve bulundukları coğrafyayı yani konumlarını belirlemeye çalışalım. Bunun için müracaat edeceğimiz üç ana kaynak var;

1. Turanlıların kullandıkları dil
 2. Arkeolojik buluntular, kaya yazıları ve taşta çeşitli madenlere vurulan Tamgalar
 3. Destanlar, efsaneler, din kitapları ve ritüeller
- Sanırım metot analizlerine girmeden evvel Turan coğrafyasından biraz bahsetmek gerekir.

35

9 Bakınız Baykan Sezer, Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları Ve Bozkır Uygarlıkları, İstanbul 1979.

Turan Coğrafyasının Ana Merkezi

6. Medeniyet Doğuran Coğrafya

Gerek tarih öncesi, gerekse tarih sonrası çağlarda, insan topluluklarının yoğunlaştığı ve yüksek düzeyde medeniyetler yaratmış oldukları yerlerin coğrafi konumları incelendiğinde, bu medeniyetlerin kuzey yarım kürede N 30 ile N 45 derecelik meridyenler arasındaki oldukça dar sayılan bir kuşak içinde yer aldığı görülür. Bu yerin genel adı; "Bereketli Altın Kuşağı" olur, bu yer, Asya kıtasının belli bir alanının kapsamaktadır. Tabi olarak Asya insan gelişiminin ana merkezidir.

Altın Kuşağın Asya kıtasında yer alan bölümünde Mezopotamya, Anadolu, Doğu Akdeniz (Levant), Mısır, Hindistan'ın İndüs Vadisi, Orta Asya'nın Tarım Havzası, Sarı Nehir (Pekin) ile Yangtse Nehri (Şangkay) arasındaki eski Çin, Eski Yunan ve Eski Roma medeniyetleri yer almaktadır. Eski çağlardan günümüze kadar; yeryüzünün % 10'unu oluşturan bu altın kuşak, (belkide altın coğrafya)

gelmiş geçmiş bütün medeniyetlerin %90'ından daha fazlasına ev sahipliği yapmıştır.

Büyük medeniyetlerin doğduğu veya yoğun insan yerleşimlerinin günümüzde bile yer aldığı yöreler incelendiğinde bunların büyük nehirlerin kenarlarındaki vadilerde veya deltalarda yer aldığı görülür. Su boyu ovalarında görülen ilk yerleşik tarım uygarlıkları başta "Eskiçağ Turan Zemin"¹⁰ olmak üzere, Mezopotamya, Mısır, Hindistan ve Çin uygarlıklarıdır.

7. Turan Zemin Paydasında Din, Devlet, Evren Üçleminde Kızılirma

Tengri-Tanrı¹¹, terimini MÖ. II. yüzyılda Hunların kullandıkları bize yazılı belge olarak intikal etmiştir. Hatta Tamga olarak bize intikali çok daha eskilere gitmekte; belki günümüzden 15-20 bin yıl önceye dayanmaktadır.¹² Bu bilgiler dikkate alındığında, söz konusu terim, 20 bin yıldır canlılığını ve anlamını korumuştur. Dolayısıyla Tanrı, Türkçe'nin en eski terimlerinden biridir. Ayrıca Türklerin konuştukları bütün lehçelerde varlığını sürdürmesi ve kabullendikleri bütün dinlerde yerini koruması, terimin, Türk evren tasavvurundaki güçlü yerini göstermektedir. Tengri, ezelî ve ebedî, ulu, güçlü olarak tasvir edilir. Gö-

¹⁰ Turan Zemin, tufandan bu yana Turan boy ve oymaklarının var oldukları, yaşadığı mekan coğrafi alandır. Bu araştırmada bu tabirle sık sık karşılaşılacaktır.

¹¹ Ayhan Bıçak, "Türklerde Evren Tasavvuru ve Ölüm Anlayışı", Doğa Araştırmaları, 6. Sayı, (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü)

¹² Kâzım Mirşan, Dinlerin Gelişimi, Erken Türk Dininden Doğan Dinler, Side, Pre-portegiz, Glozel, Pre-Mısır, Etrüsk, Protogrek ve Hinduizm, Tevrat, İncil, İslam; İstanbul 1998.

gün, yerin ve insanın yaratıcısıdır.¹³

Gezginlerin verdiği bilgilere bakıldığında, Türklerin tek Tanrı fikrine sahip oldukları ve bu fikrinde İslam'ın Allah düşüncesine denk düştüğü söylenebilir.¹⁴

Tengri, tektir ve aynı zamanda tüm insanların ve bütün evrenin maddi manevi kozmosun Tanrı'sıdır. Yeryüzünün tamamını ve dünyanın dört köşesinde bulunan düşmanları da kapsar. Tanrı bütün insanları kendine bağlamıştır. Tanrı, insanlarla yakından ilgilidir ve kendini insanlara dolaylı yollarla gösterir. İnsan eylemlerini etkileyen şey, Tanrı'dan geldiğine inanılan kuttur. Özellikle Tanrı'nın verdiği kut sayesinde hükümdar olan kişi, Tanrı'yla uyum içinde olmalıdır. Tanrının seçmediği ve Tanrıya kulluk etmeyen hiç kimse hükümdar olamaz. Yarlık öncelikle Tanrı emridir. İlk anlamı 'ilke', 'buyruk', 'emir' olan yarlık teriminin, Tanrı buyruğu anlamına geldiği kesindir.

Türk evren tasavvurunda, devlet merkezi konumdadır. Tanrı'nın evreni, dünyayı ve insanı nasıl yarattığı çok detaylı bilinmez, ama devletle ilişkili konularda Tanrı'nın nasıl müdahale ettiği çok iyi bilinir. Örneğin bozguna uğrayanlara tekrar cesaret vermek ve girişim ruhu aşlamak için, o insanlar üzerine yoğun bir baskı vardır. (Tonyokuk Yazıtı, satır 38) Türklerin devletli oldukları zamanlarda, tek Tanrı anlayışı çok belirgindir. Devletin dağıldığı dönemlerde bu anlayış zaafa uğrar. Evren tasavvuru ile devlet arasındaki bağlantı, Turan toplumunda doğrudan kurulmuştur.

Turanlı toplumlar, evreni: gök, yer ve yer altı olmak üzere üç tabakalı olarak düşünmüşlerdir. Bu üç temel tabaka, kendine özgü özelliklere sahiptir. Ancak bunlar birbirlerine kopmaz bir şekilde, kutsal dağ ya da dünya ağacıyla (Hayat Ağacı-Sidretül-Müntehâ-Kutsal Bilgi ağacı veya örgüsü) birbirlerine bağlıdırlar. Gök ile Dünya, "Dünyanın göbeğinden" hareket edip, "Göğün göbeğine" ulaşan ve de gerektiğinde yer altı dünyasının merkezine erişen, evrensel bir eksenle sıkıca birbirlerine bağlıdır. Ağaç yanında, dağ, alev ve duman da yerle gök arasında eksen görevi üstlenirler¹⁵.

Göktürk metinlerinde, insan ruhu (Kut) Tengri'nin buyruğundadır. Her taşın bir ruhu vardır ve bütün taşların ruhları, bir taş yığınının tek olan ruhunda birleşir. Benzer şekilde, her insan birçok ruha sahiptir. İnsan, kişisel ruhunun yanında, ailesinin, kabilesinin, aşiretinin ve hatta imparatorluğunun müşterek olan ruhlarına da bağlıdır. (Tasavvuf düşüncesine paralelliği çok anlamlı)

Turan din düşüncesi çerçevesinde ruhun bir başka özelliği de, toplumsallığıdır. Her birey, kişisel ruh yanında, aile, kabile, boy ve devlet (hükümdarlık) ruhlarına da sahiptir.

Türkçe'de hayat anlamına gelen "yaşam"ın kökü olan yaş, ıslak ya da nemli manasında kullanılmaktadır. Yaş, hem bireyin sınırlı ömrünün süresini hem de onun canlı olduğunu belirtir.

Ölüm, öl kökünden türetilmiştir. Öl, ıslak, yaş anlamına gelir¹⁶ Bu anlamları her biri su kaynaklıdır; yani su

¹³ Mircea Eliade "Dinler Tarihine Giriş", İstanbul 2003.

¹⁴ Jean Paul Roux, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, İstanbul 1994.

¹⁵ Ayhan Bıçak, a.g.m.

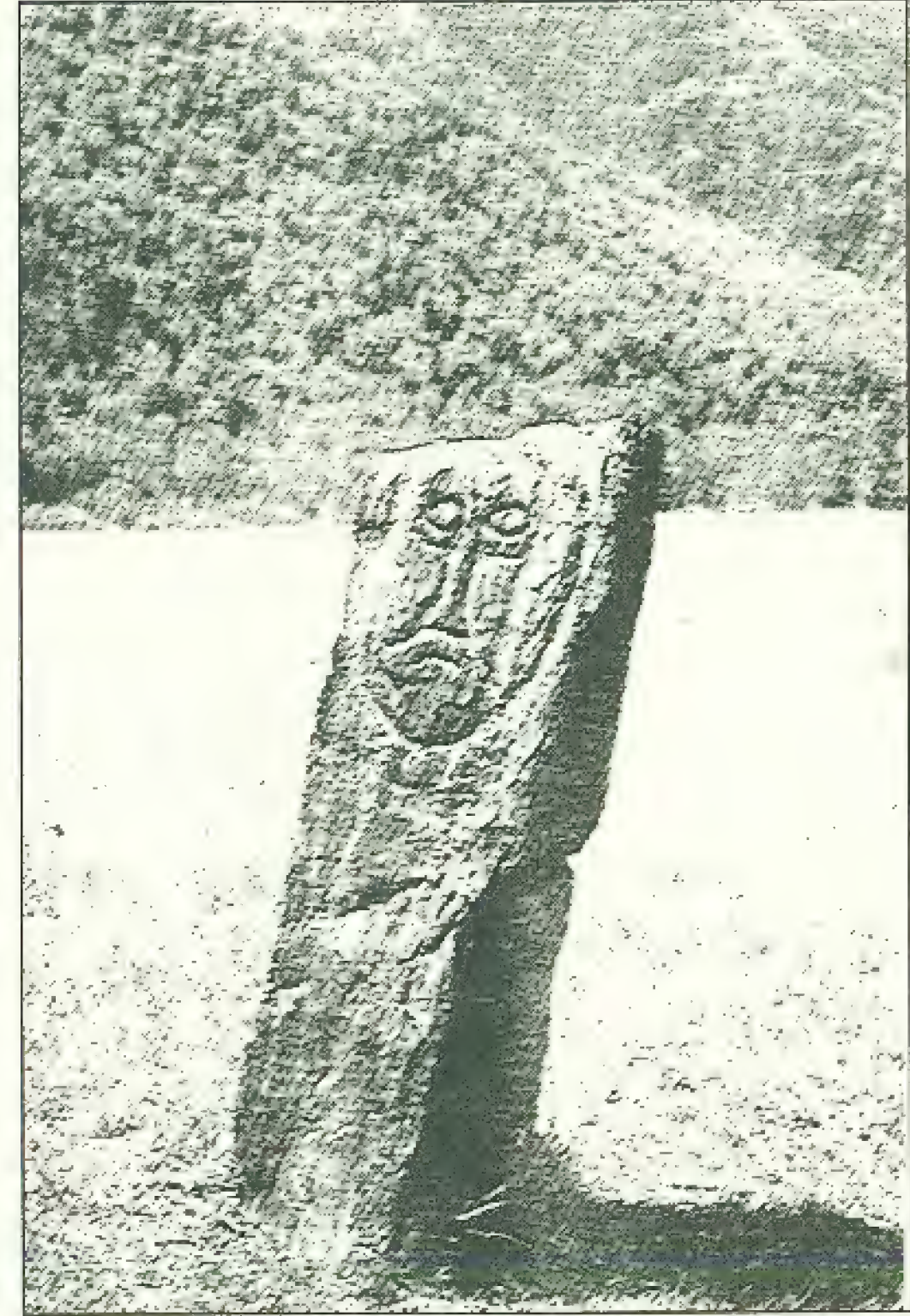
¹⁶ KAŞGARLI MAHMUT, "Divanü Lügat-it- Türk", C. 1-IV. Tercüme: Besim Atalay, Ankara 1999.

aracılığıyla elde edilmektedir. Ölmek fiilinin kök anlamının su olması, suyun da hayat anlamına gelmesi nedeniyle, ölümün anlamı hayat bulmak şeklinde ifade edilebilir. Dolayısıyla Türkler için ölmek, yeni bir hayata geçmektir.

Ölüm terimi yerine kullanılan öteki kavramlara bakıldığında, ölümün bir yok olma değil, dünya değiştirme olduğu görülür. Ölüm yerine kullanılan "kaybolmak", "yolunu kaybetmek", "kuş gibi uçtu" "uçmağa vardı" gibi diğer kavramlar, iki dünya arasındaki geçişi işaret eder. Türkler ruhun, bedeni bırakıp başka bir aleme gittiğine inandıklarından, ölümü de başka bir alemde sürdürülen dirilik olarak düşünmüşlerdir.

Sıralanan bu dini unsurların her biri, kişiyle yakından ilişkilidir. Ailenin, kişiyi dünyaya getirip besleyip büyümesi ve ata kültüründen dolayı, kişi aile ruhuna sahip olur. Kişinin kimliği, kabile ve boya dayandığından, onların ruhunu da taşır. Devleti temsil eden hükümdar, Tengri ile budun arasında bir bağlantı noktası olduğundan, hükümdara bağlılık, devlet ruhundan pay almaktır. Ayrıca devlet, güvenliği sağlaması nedeniyle, kişinin ruhunu korumaktadır. Bu toplumsal unsurların her biri, kişinin varoluşunun temel dayanaklarıdır.

Ruhun özellikleri, insanın iki sorumluluk alanının olduğunu göstermektedir. İlki, yaratıcı Tanrı'ya karşıdır. Tanrı hem yaratıcı, hem öldüren, hem de ruhun ebediliğinin güvencesidir. İkinci sorumluluk alanı, topluma karşıdır.

Altay Bölgesinde Balbal

Turan evrensel tasavvurunda, devlet, merkezî bir konuma sahiptir. Devletin merkezde olması, insandaki zihinsel bütün katmanların her birini belirlemekte ve Turan kültürünün omurgasını oluşturmaktadır. Turan kültüründe devletin bu kadar önemli yer almasının nedenleri araştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Turan toplumunun merkezinde yer alan Türkler, tarih sahnesine devletli bir toplum (Hunlar) olarak çıkmışlardır. Devletli olmak, toplumun kendisini devletle tanımlamasına neden olur.

Yani toplumun kimliğinde, devlete öncelikli bir yer verilir. Ayrıca devletli olmaktan, dolayısıyla devletin yapısından kaynaklanan yayılma dürtüsü nedeniyle, çok sayıda düşman edinilir. Düşmanlara karşı koymak ve toplumsal varoluşu sürdürmek için devlet hayatî bir öneme kavuşur. Turan toplulukları içinde yer alan Türklerin Avrasya'nın her yerine yayılması, devletliliğin bir sonucu olduğu gibi, devletin merkezî bir konuma sahip olmasının da nedenidir. Avrasya'daki bütün medeniyetlerle ilişkiye girmeleri ve ilişkilerin büyük bir kısmının savaş temelli oluşu, devleti toplumsal varoluşun temel dayanağı haline getirmiştir. Savaş, esas itibarıyla, bir varoluş sorunudur. Toplumsal varoluşu devam ettirmek için savaş kaçınılmaz olduğunda, ordu ve devlet toplumsal varoluşun esas unsurları olarak öne çıkmaktadır.

42

Devletin evren tasavvurundaki yerini gösteren diğer bir unsur, kut inancıdır. Herhangi bir kişinin hükümdar olabilmesi için, Tanrı'nın kut, vermesi gerekir. Hükümdar olan kişi Tanrı'dan kut aldığına inanır. Kut sahibi olduğuna inan hükümdar, toplumsal sorunları başarıyla çözerek ve toplumu memnun ederek kut sahibi olduğunu göstermek durumundadır. Başarılı hükümdar, kut nedeniyle, Tanrı'nın temsilcisi, benzeri ya da gölgesi şeklinde nitelenmiştir. Bundan dolayı hükümdarlar, Tanrı'nın koruması altında bulunduklarına ve Tanrı'nın kendilerine güvendiğine inanmışlardır.

Türklerin zaman anlayışı, canlıların sonlu oldukları doğrultusundadır, dolayısıyla ölümün de doğal olduğunu bilirler. Kül Tigin Yazıtında (K 10),

"Zaman Tengri'nin emrindedir kararı O verir; tüm

insanoğlu ölümlü olarak doğar". Bu düşünceler insanın bu dünyadaki hayatının sınırlı olduğuna inandıklarını açıkça göstermektedir.

Türkler için en iyi ölüm şekli, savaşta ölmektir. Hastalıktan ölmenin utanç verici olduğunu kabul ettiklerinden, savaşta ölmenin onurunu hiçbir zaman kaçırmamışlardır¹⁷. Savaşta ölmenin onur kabul edilmesinin nedeni, savaşın, toplumsal varoluşun devam ettirilmesi için gerekliliğidir. Toplumsal varoluş, evrensel düzenin bir parçası olduğundan, savaşılmadığı takdirde evrensel düzenin bozulacağı, dolayısıyla toplumun görevini yerine getirmemiş sayılacağı düşünülmüştür.

Bu çizilen tabloyu bütün aksiyonları ile hem sosyal ve hemde felsefik bir hazla uyan, 14. yüzyılın sonunda Anadolu'da yaşayan bir Alperen vardır: Oğuzun Salur boyundan olduğu bilinen Kadı Burhaneddin.

Anadolu beylikleri içinde en savaşkan ve en kahramanlarındandı, ama asıl şaşırtıcı olanı devrinin en büyük alimi bilgini olmasıdır. İşte onun bir Tuyuğu:

43

Özünü alşah gören ser-dâr olur
Enel-hak dava kılan ber-dâr olur.
Er oldur, Hak yoluna baş oynaya,
Döşekte ölen yiğit murdar olur

Geçmişteki Turan soylu atalarımıza göre yatakta ölmek murdar olmaktı halbu ki savaşta ölmek yaşama devam etmektir. Bu zihinlerdeki hayatı değil sosyal bir düzenin devamı niteliğinde idi. Öncelikle Türkler, insanın bir düzen içinde varolma zorunluluğunun bilincindedir. Bu düzenin temelinde, Tanrı vardır. Tanrı'nın belirlediğine inanı-

17 Jean Paul Roux, a.g.e.

lan ilkeler çerçevesinde yeryüzündeki düzenden devlet sorumludur. Düzen (evrensel ve toplumsal), devlet ve toplumsal varoluş unsurlarının her biri diğeriyle öylesine içli dışlıdır ki, birini diğeriinden ayırmanın imkansız olduğu kolaylıkla görülür. Ancak, toplumsal varoluşun sürekliliği konusunda devletin baskın oluşu, toplumsal zihniyette ve evren tasavvurunda devlete en üstün değerin verilmesine neden olmuştur. Toplumsal varoluşun sürekliliği ve diğeri nedenlerden dolayı, "Türkler için insan, devletli bir varlıktır" tanımı kolaylıkla yapılabilir.

Türklerin devlet ideali, bütün dünyayı birleştiren ve insanlar için mükemmel düzeni kurmak anlamında, Dünya Devleti'dir. Avrasya'daki yayılmalarının en önemli nedenlerinden biri bu idealdir. Bu ideali gerçekleştirmeye çalışırken, dinî bir kaygı gütmemişlerdir. Türkler, dinî bir savaş hayal etmemiş olmalarına rağmen, onların yüce Tanrısı bir savaşçı olmuş ve onların savaşlarına ilahî bir nitelik vermiştir. Tanrı'nın ve onun kağanının kutsal savaşı, temelde dogmatik değildir. Bu savaş sadece bozkırların anarşisine karşı, küçük beyliklere karşı, totemizme karşı ve daha da önemlisi, çok tanrılı görüşün zorunlu kıldığı yetki çokluğuna yönelikti. Ashında Türklerin savaşı birliğe ve evrensel sulha karşı duyulan derin arzunun gereğini yerine getirmeye dönüktür. İşte tam burada bu arzuyu Kızılirma olarak kavramlaştırmışlardır. Kozmik merkezli bir dünya düzeni, Türklerin genel gayesi olduğundan, Türk devletleri dünyanın tümüne hakim olmayı amaçlamışlardır.

Türklerin, bütün medeniyetlerle ölüm kalım savaşına girmiş olmalarına rağmen, kimliklerini dolayısıyla da varoluşlarını devam ettirmelerinin en önemli nedeni, hem

evren tasavvurunu hem de devleti az sayıda ilkelerle açıklamalarıdır.

Yaratıcı bir tanrı evreni kurmuş ve düzen içinde yürütmektedir. Benzer şekilde, devlet de dünya düzeninden sorumludur. Dünya düzeninin temel ilkesi, her halkın kendi değerleri çerçevesinde yaşamasını, başkalarına müdahale etmemesini sağlamaktır. Bu ilkelere bağlı kalıp ve Türkçe konuşmayı sürdürdükleri oranda, Türkler hem kimliklerini korumuşlar hem de toplumsal varoluşlarını devam ettirmişlerdir. Bütün bu sosyal ve dini faaliyetlerinin merkezinde mekan olarak dağlar yer almaktadır.

Eskiden Turan halklarında, dağları kutsal addedildi ve genellikle dua için buralara çıkılırdı. Çünkü halkın uğur anlayışı böyleydi¹⁸.

Bir dağ nasıl mukaddes oldu? Niçin? Tabii ki, şimdi hiç kimse hatırlamıyor. Türk milletinin meçhul kalan esrârı mı? Belki ihtiyarlar bu konuda bir şeyler biliyorlar; fakat susuyorlar.

En meşhûru Üç Sümer (zirve) dağıdır. O, dünyanın (Meru) merkezi idi. Her şey oradan başlıyor ve her şey orada bitiyordu. Burası, Eski Altay'daki en mukaddes yerd; hattâ orada fısıltı ile konuşulurdu. Yakınında avlanılmazdı. Otu, çöpü koparılmazdı. Günahtı.

Daha sonra diğeri mukaddes zirveler –Borus dağları, Han dağları-Tengri dağları, Kaylasa dağları– bulundu. Onların hepsi Turan'ın mukaddes yerleriydi. Bayramlarda binlerce insan, onların çevresinde toplanırdı. Bu mukaddes yerler hiç unutulmadı.

18 Murad Aci, Kıpçaklar, Türklerin ve Büyük Bozkırın Eski Tarihi,

Eskiden Turanlılar, sadece ırmakları ve dağları mübarek yer addetmediler Yılda bir kez ağaç bayramı düzenlediler. Bu bayram, çocuklar ve yetişkinler için en uzun süre sabırsızlıkla beklenen bayramdı. Bu gelenek de unutulmadı.

Altay Yaylasında Yurt Manzaraları

8. Turan Zemin Tabiri Ve Turan Zemin'de Son Buzul Çağı

Yeryüzü yaratılışından itibaren milyonlarca yıl sonra yaşamaya elverişli bölgeleri oluşmuş, hayat yer küre tarihinin nerede ise milyonda bir sürelik bölümünde ortaya çıkmıştır. Uzun zaman denizlerin bir kısmı donmuş, karaların bir kısmı üzerinde biriken karların yeniden kristalleşmesiyle oluşan ve adına "buzul" denilen ve adeta taşlaşmış buz tabakaları ile kaplanmış. Yerküre günümüzden on iki bin yıl öncesine kadar canlıların yaşayabileceği çok küçük bölgeleri dışında kalan yerler buzullarla kaplı sayılırdı. Bir

ara erimeye yüz tutan buzullar on bin sene önce yeniden buzullaşma başlamıştı. Son buzul çağında, Avrasya'nın kuzey yarısı tamamıyla Kuzey Buzul Kıtası tarafından örtülmüştür. Doğu-Batı yönünde uzanan Alp ve Himalaya dağ kuşağı yer yer bazı kesintiler olmakla birlikte dağ buzulları ile kaplanmış.

Turan Zemin'i ilgilendiren saha ise, Avrasya-Kuzey buzul kıtası ile Alp-Himalaya dağ buzulları arasında kalan sahadır. Tabi bu saha Tanrı ve Altay Dağları buzulları ile ikiye bölünmüş durumdadır.

Turan Zemin'de yaşayan Turan halklarının Tufandan önceki "bu da yaklaşık 20 bin yıl öncesini işaret etmektedir", Orta Avrasya'da ortalama atmosferik sıcaklığın günümüzdekenden 5°C daha düşük, etrafı buzullarla çevrili Orta Asya'nın iç bölgelerinde çok sayıda büyüklü küçüklü, soğuk tatlı su göllerinin bulunduğu böyle bir coğrafyada nasıl dirençle mücadele ile yaşadıkları ayrıntılı olarak bilinmemekle beraber bazı tahminler yapılabilmektedir. O günlerden günümüze nasıl geldiğini daha iyi anlayabilmek için Hazar Denizi ile Tanrı Dağları arasında yer alan "Turan Ovası"nın paleocoğrafika'sını¹⁹ incelemek gerekir.

9. Modern İnsan "Turan İnsanın" Hayatının Başlangıcı

Son buzul çağı sona erip, buzullar aniden çözülme-

19 Mümin Köksoy, "Orta Asyanın Paleocoğrafik Evrimi Ve İnsan Topluluklarına Etkisi", "Türkler", cilt 1 s. 478, Ankara 2002. "Tatlı göl Teorisi" (Oasis Theory= Vaha Teorisi) (Tatlı göl) terimi Mümin Köksoy'a aittir. İsmi verdiğimiz bu makalesi, Turan coğrafyası konusunda önemli açılımlara kaynaklık edecek mahiyettedir.

ye başlayınca (20.000 yıl önce başlamıştı) Adeta bütün dünyayı su basmıştı. Takriben MÖ. 12.500 yılına kadar dünya su ile kaplı kalmıştı. Jeolojik bulgular, suların bu tarihten itibaren yavaş yavaş çekilmeye başladığını ifade ediyor. Yine bu tarihten itibaren genelde suların çekilmesi mevzi olarak tepelerden yada yüksekliklerden çukurlara doğru büyük su baskınlarını beraberinde getiriyordu.

Hazar Denizi, bugünkü doğu ve kuzey sahillerindeki alçak arazileri basmış, güneyden Aral Gölü ile birleşmiş ve böylece Karadeniz'in 1,5 - 2 misli büyüklüğünde, fakat oldukça sığ bir tatlı su gölüne dönüşmüştü. Bir yandan kuzeyindeki buzul gölleri ve onları boşaltan Volga ve Tobal nehirleri ile, diğer yandan doğusunda Afganistan, Tacikistan ve Kırgızistan dağlarındaki kar ve buzullardan (Tanrı Dağı Buzulları) beslenen Amu Derya ve Siri Derya nehirleri, Hazar-Aral tatlı su göllerini sürekli olarak beslemekteydiler.

Hazar-Aral tatlı su gölünün bugünkünden çok daha geniş bir araziye yayılması ve aynı zamanda çok sığ oluşu nedeniyle çevresinde oldukça ılıman bir iklim kuşağı oluşturmuştu. Ayrıca Karadeniz ile Hazar ve Aral Denizlerinin kuzey sahillerinden geçen yerkürenin altın kuşağının kuzey sınırını oluşturan 45'lik kuzey enlemden başlayarak, 37°lik kuzey enleme kadar inen bölgede, Akdeniz bölgesinin bereketli ılıman iklimine benzer bir iklim hüküm sürmekteydi.

Aşağı Yukarı Türkiye'nin nerede ise beş katı bir alanı kapsayan Turan Zemin, çok sayıda tatlı su gölü ve iç deniz sayesinde fevkalade mutedil bir iklime sahipti. . Turan Ovasının coğrafi koşulları insan ve her çeşit canlı türlerinin bir nevi cenneti idi. Yerkürenin bereketli altın kuşağı

içinde belki de her türlü ziraatın yapılabileceği her tür meyvenin yetişebileceği bir iklim. Turunçgillerden hurmaya her tür tahıldan keten kenevire ve tropikal bitkilere kadar her şey ama her şey mevcuttu²⁰. Burada insanın aklına ister istemez Türk destanlarına belli belirsiz yansıyan "O Mutlu Çağlar" "Altın Devir" Turan Zeminin bu dönemi idi acaba? Yada bütün dünya literatüründe sözü edilen muhayyel imparatorluk, Mu İmparatorluğu²¹ burada mı kurulmuştu?

Bu dönem, yani (MÖ. 11.500 ile MÖ. 6.500) arası Turan Zemindeki su rejiminin değişikliğe uğraması, gide-

20 Zeki Velidi Togan, Birinci Türk Tarih Kongresi, Maarif Vekâleti ve Türk Tarihi tetkik Cemiyeti tarafından tertip edilmiştir, Konferanslar Müzakere zabıtları, 2 Temmuz 1932 Ankara.

(..... Bu da Türkistan'ın en büyük alimi olan Ebureyhanı Biruni'nin bir kitabı (Fatih kütüphanesinde 3386 numarada bulunan), tul ve arza ait bir kitabıdır. Bu eser müellifin kendi eli ile yazılmıştır. Eserin baş tarafında 20 varak kadar mukaddime vardır. Bu mukaddimede, o vakit bu âlim gerek iktisadi meselelerde ve gerek tarih ve arkeoloji meselelerinde zamanımızdaki en büyük âlimlerin söyleyebileceği fikirleri ileri sürmüştür. Biruniye göre, insanların uzak mazileri, incillerden, kütübü semaviyelerden aranmaz. Yer altında bulunan asan atikadan aranmalıdır, harabelerde aranmalıdır, harabeler tetkik edilmelidir. Arabistan'da ne gibi asar var? diyor. . Seistanda iklim inkı-lâplarını mevzubahis ediyor ve Kirman da Seyircan yanındaki Beyza hakkında diyor ki orada yer altında hurma ağaçları, hurma dalları bulunmuştur. Halbuki burada hiç hurma ağacı yok, bulunmuyor. Sonra geliyor Türkistan'a. Orada da asarı atika araştırıyor. Ebülabbasül İranşehrî'nin büyük tetkikat yaptığını ve yerin çok derin tabakalarında hurma ağaçları ve sair bazı nevi ağaç bulunduğunu söylüyor....)

21 James Churchward, Batık Kıta Mu'nun Çocukları, İzmir 2003. Batık Kıta Mu Uygarlığı'na ait dört cilt halinde yayınlanan eserde 12.000 yıl önce Asya ve Avrupa'yı, Uygur İmparatorluğu'nun yönetmiş olduğunu gerekçe ve delilleriyle ileri sürer. Uygurlar, Mu İmparatorluğu'nun devamıydı. Mu'lar ise insanlığa uygarlığı öğreten millet idi.

rek suların azalması çekilmesi görüldüğü gibi 5.000 yıl gibi uzun bir zaman dilimine yayılmış ve bu zaman aralığında da gerçekten Turan zemin de efsanelerde yer alan Mutlu Altın medeniyet kurulmuş olmalı. Mini "Ice Age" MÖ. 6.500'den itibaren başlayacaktır.

Günümüzden aşağı yukarı 8.000 yıl önce Turan Zemin'de efsanelerdeki mutlu asırlar sona ermiştir. Artık felâket rüzgârları esmeye başlamıştı. Yağışlar düşmüş, küçük nehirler kurumuş, ana nehirlerin suları azalmıştı. Sığ olan Aral Gölü de hızla küçülmeye, büzülmeye başlamış, bunun sonucu olarak, göldeki çözünmüş tuz konsantrasyonu artarak çoraklaşmaya ve bir acı göl haline dönüşmeye başlamıştı.

Orta Asya'nın kuruduğu tezi bilim adamları ve tarihçiler arasında uzun zaman tartışma konusu olmuştu. Ama son yapılan jeolojik araştırmalar Orta Asya'daki hayat kaynağı olan tatlı su iç denizlerinin varlığı ve sonradan kuruyarak çoraklaştığı, çölleştiği doğrultusundadır

Burada esas bilinmeyen ama, var olduğu kuvvetle tahmin edilen hatta maddi tanıklarına rastlanan büyük Turan milletlerinin ve eski dünya insanların uzun mutlu altın asırlarıdır. Bu asırlardan kalıntılara dikkatimizi çeken eski çağın sonlarında ve orta çağda yaşamış Orta Asya ve Uzak doğu seyyahlarının eserleri halen mevcuttur.

10. Mutlu Çağların Sonu Ve Orta Asya'da Çölleşme

Orta Asya da çölleşme başladığında artık ve bu yerlerde yaşayanlara hayat hakkı kalmamış, göçler başlamıştır. Turan Ovası'nda kum fırtınasından kaçan bu insanlara (birinci büyük göç) kucak açabilecek dört önemli nehir ağzı, delta

bulunmaktaydı. Bunlar; Amu Derya ağzındaki Harezmi, Sir-i Derya ağzındaki Kızıl Orda, Hazar Denizi sahilinde eski Amu Derya ağzındaki Uzboy ile Ucrek bölgeleriydi.

İkinci yerleşim yerleri olarak bu bölgelere yerleşen insanların daha kalabalık topluluklar oluşturarak küçük köyler kurmuş olmaları, ilk tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin de bu dönemde başlamış olduğunu gösterir. Kedi, köpek, sığır bu dönemde ehlileştirilmiştir. Arpa, buğday, çavdar yetiştirmek için mevsimlere göre rejim değişikliği gösteren nehirleri, sulama kanalları ve göletlerle ıslah etmeyi ve kontrol altına almayı bu dönemde öğrenmişlerdi.

Ancak buzul dönemlerinden uzaklaştıkça havalar daha çok ısınmakta, kuraklık daha çok artmakta, akarsular azalmakta, kum fırtınaları çölleşmeyi yaygınlaştırmakta, insanların deltalarındaki ikinci yerleşim merkezlerini de tehdit etmeye başlamaktadır.

Sven Hedin, Taklamakan havalisinde yani Tarım bölgesinin şimal ve cenubunu doğuya doğru kapsayan çöl sahası etrafında yapmış olduğu incelemede;

"..... Burada her şey kuruyor, tırnaklarımız dökülüyor, odun cam gibi kırılıyor, sakalın rengi kaçıyor, eller patlıyor, deri yırılıyor. dudaklar şişiyor....." demektedir.

Zor şartlar altında yaşam mücadelesi veren bu insanlar, bir yandan doğaya karşı önlem almada epeyce bilgi ve beceri sahibi olmuşlar, diğer yandan da doğaya karşı gelinemeyeceğini öğrenmişlerdi. Kuraklıktan, çölleşmeden ve aşırı sıcaklardan bunalmaya başlayan bu insanlar için, M.Ö. 5000'li yıllarda artık üçüncü yerleşim merkezlerine doğru ikinci büyük göçlerini yapmaları kaçınılmaz olmuştur.

Turan Ovası insanları üçüncü yerleşim yerlerini gü-

neydeki ve doğudaki yüksek dağların eteklerinde, havası uygun, yağışı, suları bol ve toprakları verimli çölleşme tehlikesinden uzak, otlakları bol, yaz-kış suları kesilmeyen nehir yataklarının kenarlarında kurmuşlardı. Bu yerleşim yerlerinden bazıları şimdiki isimleriyle şunlardı; Aşkabat, Merv, Buhara, Semerkant, Duşanbe, Taşkent, Andican, Namangan, Çimkent, Türkistan, Cambul (Taraz), Bişkek ve Almatı.

11. Turan Boyları Yeryüzüne Dağılıyor

“Andolsun, Biz Nuh’u kendi kavmine gönderdik, o da içlerinde elli yılı eksik olmak üzere bin sene yaşadı. Sonunda onlar zulmetmekte devam ederlerken tufan kendilerini yakalayiverdi” (Ankebut /14)

Kuran-ı Kerim’de de yer alan Nuh Tufanı Turan soylu kavimlerin yaratılışı anlatan destan, hikaye ve tarihlerinin neredeyse tamamında vardır. Büyük tarihçi Reşidüddin’in (1248-1318) kaleme aldığı Farsca “Camiü’t-tevarih” adlı eserin başlangıç bölümünde mükemmel bir Oğuzname vardı, burada anlatılan Turan soyunun gerçek menşei’dir²²:

Tarihçiler bu hadiseyi bize şöyle aktarırlar;

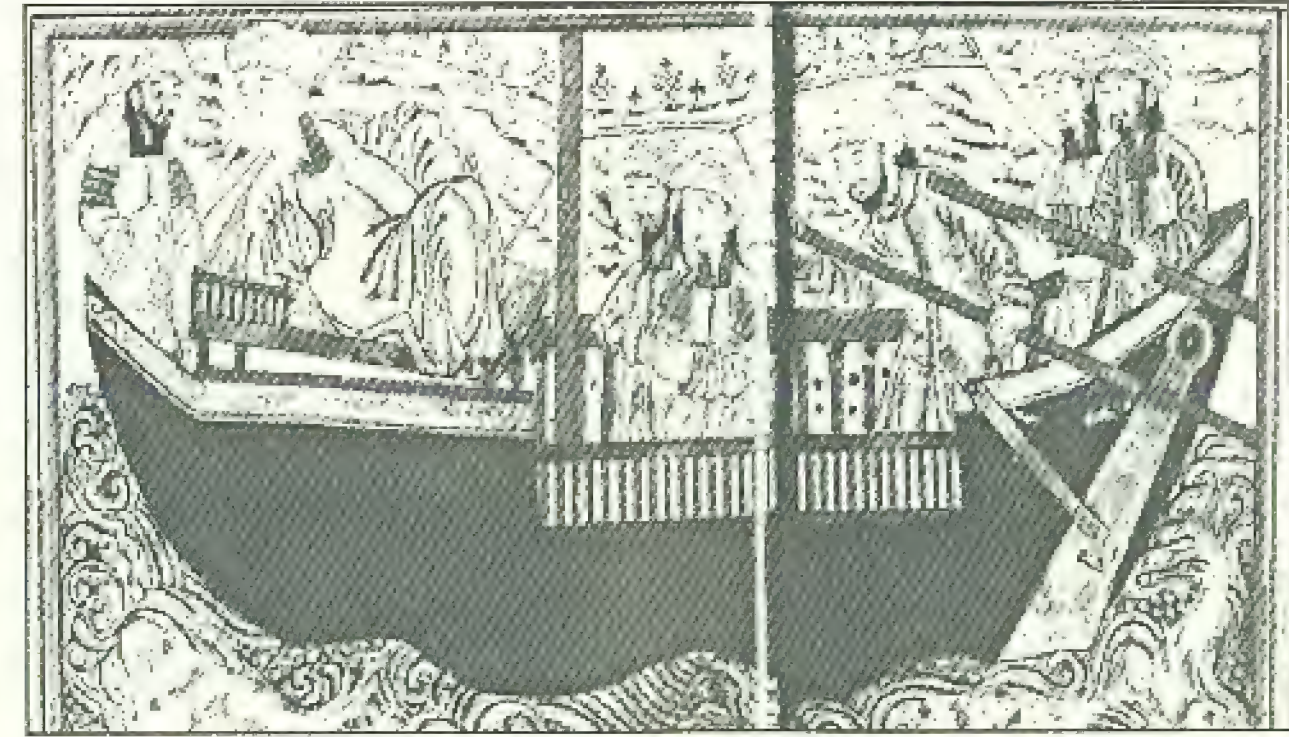
Nuh Aleyhisselam yeryüzünü oğulları arasında bölüştürdüğü zaman büyük oğlu Yafes’e doğu illeri ile Türkistan’ı verdi. Yafes, Türkler ona Olcay Han der. göçebe olarak yaşardı. Yaylak ve kışlağı Türkistan’da olup, yaz aylarını İpanç şehri yakınlarındaki Ortag ve Kürtag’da, kışları da Karakum’da geçiriyordu.

Burada iki şehir vardı: Birisi Talas, birisi Karı Sayram ki, bu son şehrin çok büyük kırk kapısı vardı. Bugün orada Müslüman Türkler yaşıyorlar Kunçı’nın memleketine yakındır ve Kaydu’ya ait-

²² Oğuz Destanı, “Reşideddin Oğuznâmesi, Terceme Ve Tahlili” Zeki Velidi Togan, İstanbul 1982.

tir.) Olcay Han’ın paytahtı bura idi. Onun Dhib Yavgu (Dip Yabgu) Han adında bir oğlu oldu. Dhib’in mânâsı taht ve makam, Yavgu ise halkın önderi demektir. O büyük ve tanınmış bir padişahı. Dört mu-teber ve şöhretli oğlu vardı: Kara Han, Or Han, Kür Han ve Küz Han.

Kara-Han veliahd olduğundan babasının yerine geçip padişah oldu. Onun çok talihli ve padişahlığa layık bir oğlu dünyaya geldi. Üç gün ve üç gece anasının sütünü emmedi. Anası artık onun hayatından ümidini kesmişti. Bir gece rüyasında oğlunun kendisine bir şeyler söylediğini gördü: “Eğer sütünü emmemi istiyorsan biricik Tanrı’yı ikrar ve itiraf et, üzerine olan hakkını olduğu gibi farz bil. Kadın üç gece bu hâli rüyasında gördü. Bu kavim kâfir dininde olduğu için kadın meseleyi onlara anlatamadı. Kocasından gizli olarak Tanrı’ya imân etti. Elini göğe kaldırıp dua etti ve dedi ki: “Ey Tanrım, bari ben bîcârenin sütünü, bu çocukcağızın zevkine uydurup tatlı kıl”

Reşidüddin’in Camiü’t-Tevarih’ine Göre Hz.Nuh ve Gemisi

12. Milattan Önce Orta Asya’nın Dışına Yapılan Türk Göçleri

Eski Çin, Mezopotamya, İran, Hindistan ve Anadolu medeniyetleri üzerinde yapılan araştırmalarda belirgin şe-

kilde Türk kültürünün izine rastlanması²³, Türklerin çok eski zamanlarda bu yerlere göç etmiş oldukları hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Hatta nerede büyük bir devlet kurulmuşsa, orada Türk kültürünün izine rast gelmek mümkündür. Bu durum bilim adamlarını ister istemez, Sümer, Hitit, Çin ve İran gibi yerleşik medeniyetlerin atlı-göçebe kavimlerle yakından ilgili olduğu, onların teşkilâtçı kabiliyetleri olmadan bu medeniyetlerin ulaştıkları yüksek seviyeye asla varamayacakları düşüncesine sevk etmektedir²⁴.

Öte yandan, eski diller üzerine yapılan mukayeseli araştırmalarla, Turan göçlerinin dağıldığı alanları daha kesin ve sağlam delillerle tespit edebilmekteyiz. Meselâ, Sümer'ce yapı bakımından Türkçe'nin de dahil olduğu "eklemeli" veya "bitişken" diller grubu arasında yer almaktadır. Daha da önemlisi, bu konuda yapılan araştırmalarla 200-300 kadar Sümer'ce kelimenin hem ses hem anlam bakımından Türkçe ile ilgisi (veya aynılığı) görülmüştür.

Diller arasındaki benzerlik sadece Sümerce ile Türkçe arasında değil, aynı zamanda Türkçe ile Elam, Gutı, Hurri ve hatta Bask dili arasında da görülmüştür. Ayrıca, Urartuların dili ile Türkçe arasında da yapı bakımından benzerlik bulunmaktadır.

23 Prof. Dr. Salim Koca, *Türkler* cilt 1 sayfa 657, Ankara 2002

24 Krş. Rasonyi 1971: s. 65. "...Nerede kudretli ve sürekli bir devlet kurulmuş ise, orada muhakkak hayvan yetiştiren unsurlar vardır. Bunun kökü araştırılırsa, neticede Ural-Altay kavimlerinin tesirleri ile ilgisi görülür" der; 1954: 166; Koppers, 1941: 447-492. Koppers'in bu hususta verdiği hüküm şudur: "Eski Türklüğün, eski Doğu kültürünün temellendirilmesine, daha doğrusu gelişmesine muhtemel bir iştiraki, bazen inanıldığı ve ifade edildiği kadar hayret edilecek bir fikir değildir."

Bilim adamlarına göre, Anav (Anar) kültürü ile başta Mezopotamya'daki Sümer medeniyeti olmak üzere Indus nehrinin orta havzasında meydana çıkarılan Mo-henjo-daro (Ölümler tepesi) ve Harappa medeniyetleri (M.Ö. 2-3000) arasında bir iç bağ bulunmaktadır. Bilim adamları bu iç bağa bakarak, her iki medeniyetin de aynı soydan gelen veya akraba kavimler tarafından meydana getirilmiş olduğu kanaatine varmışlardır. Öte yandan, Kuzey Çin'de kurulan Cov (Chou) Devleti'nde (M.Ö. 1050-247) at kültürü ve Gök Tanrı inancının bulunması, güneş ve yıldızların kutlu sayılması, askerî alanda bazı Türk geleneklerine rast gelinmesi, bu devleti kuran unsurun Türk olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Bundan başka, doğudan gelip, Anadolu üzerinden İtalya'ya geçen ve taraflı batılı bilim adamları tarafından milliyetleri hakkında bir türlü karara varılamayan Etrüsklerin de bir Türk topluluğu olabileceği, bu hususta yapılan bazı araştırmalar ve değerlendirmelerle oldukça belirli hale gelmiştir. Bu hususta kesin hüküm ise, Etrüsklerin dillerinin tamamen çözülebildiği zaman verilecektir.

13. Bilinen İlk Turan Göçleri

İlginç olan, batılı bilim adamlarının, tarihin başlangıcı diye niteledikleri Mezopotamya konusu açıldığında, esrarengiz bir tavır takınmalarıdır. Bu konuda iki ayrı görüş serd ederler;

Birinci Görüş:

"Milattan evvel 5000-4000 yıllarında Mezopotamya'nın kuzeyinden gelen bir kavim Mezopotamya'da ilkel bir şekilde yaşayan toplulukları birdenbire medenileştirmiştir. Kuzeyden gelen bu kav-

min kimliği hakkında bir şey bilinmemektedir. Nasıl becerdiyse bu meçhul kavim burada yarı hayvan, yarı insan şeklinde yaşayanları medeni birer insan yapmışlardır”!

İkinci görüş ise çok daha çarpıcı ve uçuktur: Mezopotamya'yı diğer gezegenlerden gelenler “12. Gezegen veya Marduk'tan ufolarla gelen uzaylılar” medenileştirmiştir.²⁵

Türkler eski yerleri olan Aral-Balkaş gölleri arasını terk edip, bir süre (belki Bin yıl kadar) Maveräünnehir'de Seyhun, Ceyhun ve Anav'da (Türkmenistan'da Aşkabat'a - 40 km. mesafede) mekan tutmuşlar.²⁶ Sonra Zagros dağları yoluyla güneye inmiş, gene iki nehir (Fırat ve Dicle) arasında, MÖ. 4500-4000'de Subarlar olarak Mezopotamya'yı yurt yapmışlardır. Göçün diğer kolları ise daha doğuda, Körfez bölgesine yerleşmiştir.

Subarlar barajlar kurarak bataklıkları kurutunca yurtlarını tarihin “Mümbit Hilâl” (Fertile Crescent) olarak ünlenecek topraklar haline getirmişler. M. Ö. 4000'de Turanlıların arkada kalmış kolları da (Sümer'ler) Mezopotamya'ya göçüp Subarların devamı olarak bölgeyi yurt edinmişler.

Eridu, Ur, Uruk, Nippur, Kiş, Lagaş şehirlerini ve belki de Anadolu'da tarihin ilk devletini kurmuşlardı. Ancak Kuzeyden ve Arap yarımadasından sürekli gelip, baskı yapan Samiler sınırlarda yerleşmeye başlamışlar ve Akad devletini kurmuşlardır. M.Ö. 2350'de Sümer orduları Akad'ı alıp eski yurtlarına kavuşdularsa da 2334'te Akadlı Sargon Sümer ülkesinin tamamına hakim olur.

²⁵ Zecharia Sitchin, 12. Gezegen, İstanbul 2001, s.24.

²⁶ Reha Oğuz Türkkan “Türkler” cilt 1 s, 415, Ankara 2002.

14. Asya'nın Doğusuna Yapılan Göçler Ve Sint Medeniyeti

Türklerin Hindistan'a gelmesinden önceki devirlere ait kaynaklar pek az ve eksiktir. Eski Hindistan'ın tarihçisi ve vakanüvisi hiç olmamış gözükmemektedir. Dinî ve felsefî nazariyelere ve onların münakaşasına, efsanevî hikâyelere çok önem vermiş olan Hint acunu, tarihî vakaları ve tarihleri tespit etmek gerekliliğine ihtiyaç duymamıştır. Yukarıda sözü geçen konularda verilen eserler ise, belki, ortaya konuldukları devrin durumunu, gelenek ve göreneklerini, yaşayış tarzını vesaireyi gösterebilir, ancak, siyasal ve askerî bakımdan, pek az tarihî bilgi vermektedirler. Elde yazılı tarih olmayınca, sözü geçen dinî ve felsefî eserlerden başka, başlıca kaynak olarak şunlar kalmaktadır:

- a) Paralar,
- b) Kaya, sütun ve mabet kitabeleri,
- c) Maden levha üzerine yazılmış olup şurada burada çıkarılan vakfiyeler,
- d) Hindistan'ı gezmiş olan yabancıların yazıları,
- e) Tek tük yerli eserler.

Hindistan'da 1914-18 büyük savaşından sonra yapılan kazılarda, bundan 5-6 bin yıl önce Pencap ve Sint'te var olmuş olan pek parlak bir medeniyetin iz ve kalıntıları bulunmuştu. Bunlardan birisi, Sint ırmağı yakınında ve Larkana kasabası civarında olan “Mohenco-Daro”da ve ikincisi, Pencap'ta Mongomeri kasabası civarında bulunan “Harapa”dır. Bu medeniyetin başlıca vasıfları şunlardır:

- a) Kalkolitik; taş, bakır ve tuncun beraber kullanıldığı bir devre aittir ve hemen bütün Sini ve Pencap'ı

kaplamaktadır.

b) Brakisefal medeniyetidir.

Hindistan Arkeoloji Müdürü Sir John Marshall tarafından neşredilmiş olan "Mohenco -Daro" adlı 3 ciltlik eser bu hissi vermez ve ora halkını karışık göstermeye yatkındır. Ama dikkati çekici bazı hususlar vardır;

Söz konusu kitapta Mohenco - Daro'da bulunan cesetlerin hiçbirinin Kalkolitik devreye ait olmadığı ifade edilmektedir. Halbuki 1931 sonbaharında mezkûr harabeleri ziyaret eden Yusuf Hikmet Bayur, çok farklı tespitler yapmıştır;

".... Orada çalışan arkeologlar bize bu husustaki tereddütleri izah etmişler ve Harapa'da kâh muntazam kabirlerde yatan, kâh küp içinde bulunan ve Kalkolitik devreye aidiyetinde tereddüte mahal olmayan yüzlerce ceset bulunduğunu söylemişlerdi. Harapa'nın muvazzaf arkeologu bunların hemen kamilen "Broad Headed, yâni geniş kafalı "Brakisefal, olduklarını eklemişti".

"Burada insanın aklına şu geliyor. Türk ve Turan ulusları yada soyu ile ilgili bir konu bir batılı tarafından değerlendiriliyorsa bunu üç kere düşünmek ve işin aslını esasını araştırmak gerek. Mevzu Turan olunca doğruyu söylemek adamların elinde değil, çünkü Turan konusunda gerçekleri karartma örtbas etme batılı insanın genlerine işlemiş. Konu Türklük olunca kesinlikle yalana başvuruyorlar."27

c) Bu medeniyeti kuran ırkla Sümer medeniyetini kuran ve keza brakisefal olan ırk arasında, bazı arkeologların söyledikleri gibi, benzerlik olduğunu ifade etmek mümkünse de, meselâ "Mohenco-Daro" adlı eserde bahsedilen ve resmedilen heykellerle Sümerlerin Tello'da bulunmuş olan Urnine ve ailesine ait grup heykeller ile mukaye-

se edilirse bu benzerlik daha kolay görülür.

Bu medeniyetin, çağdaş Sümer medeniyeti ile mevcut diğer bağlantıları şunlardır:

1. Mohenco-Daro'da ve Sümer'de tartılar aynıdır.

2. Yazı esas itibariyle aynıdır. Fakat Sint medeniyetine ait henüz yalnız mühürler ve bir kitabe bulunmuş olduğundan, onun yazısı okunamamış ve Sümerce ile mukayesesini yapılamamıştır.

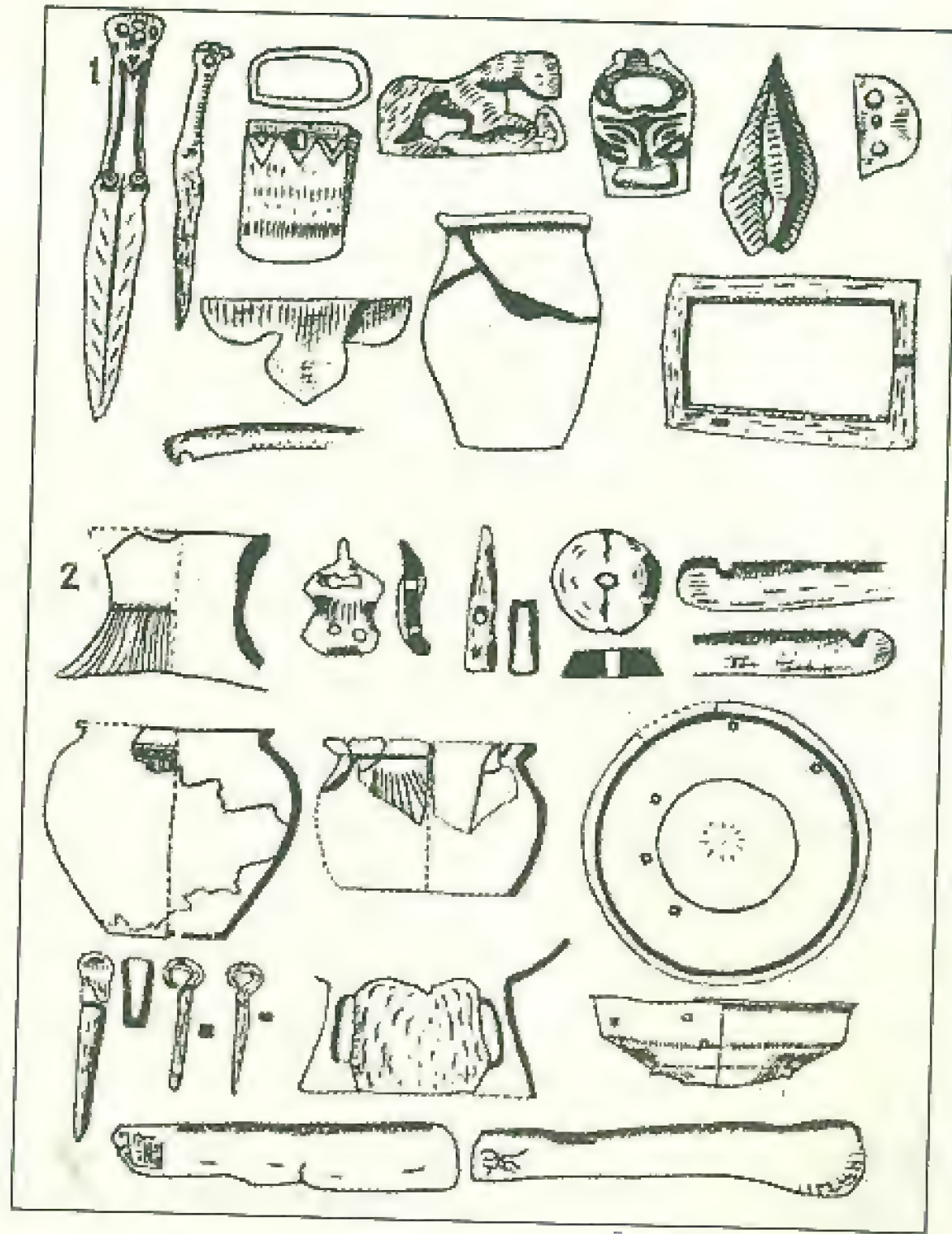
3. Birçok süs eşyası her iki medeniyette müşterektir.

Kuvvetli bir ihtimal olarak denilebilir ki, Orta Asya'nın kuraklaşması üzerine veya herhangi bir sebeple orayı terk eden büyük Turan boylarından bir kısım Horasan ve İran yolu ile Irak'a giderken, diğer bir kısmı, o vakit yeşil olan ve henüz şimdiki gibi vahalı çöl halini almamış olan Herat - Kandahar yolundan veya Horasan ve Seyistan'dan güneye inmiş ve Sint nehri vadisi boyunca yerleşip bu medeniyeti husule getirmiştir. Bu medeniyetin, ondan sonraki Hindistan medeniyetleri üzerine tesirleri olmuştur.

Sümerler Mezopotamya'ya kadar inerken (belki Elamlıların Körfeze inmeleri sırasında) Ön-Türklerin bir kolu yola devam edip kuzey Hindistan'a (İndüs vadisine) ulaşmış, oraya yerleşip Mohencadaru- Harappa kent-uygarlıklarını kurmuşlardır (MÖ. 3400).

Burada önemli bir hususun altını çizmek gerekir; Turan zeminden, o zamanki dünyaya yapılan göçler ortalama 5000 yıl aralıklı ve kesintisiz sürmüştür Hatta bazen göçler tersine dönmüş gidenlerin bir kısmı tekrar eski yurtlarına, belki Turan zemine geri dönmüşlerdir.

27 Yusuf Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, I. Cilt Sayfa 22 baskı, Ankara 1987.

Hunlara Ait Baykal Gölü Buluntuları

15. Anadolu Ve Avrupa'ya Yapılan Göçler

Balkanlara, İtalya yarımadasına, Ortadoğu'ya "Mezopotamya" Ön-Türkler "Sümer-Elam" Semitik halkların yayılması, hatta bir ara buralara egemen olmaları M.Ö. 2300'lerde başlamıştı.

Bir tarih tezine göre Ön Asya yani Anadolu bu tarihlerden itibaren Turan işgaline uğramıştır. Ön Asya'daki Öntürkler kutsal kitaplarda "Hatti" adıyla geçer. Birçok site-devletler (Alaca-Höyük gibi) ve parlak bir Tunç medeniye-

ti kurmuşlar, Orta ve Güney Anadolu'yu anayurt haline getirmeyi başarmışlardı. Ege kıyılarında Ön Türklerden sayılan Lidler (Lidya) ise Batı Anadolu'yu yurt edinmişlerdi. Lidler MÖ. 5-6. yy'a kadar Ege'de egemen olmuşlardı. Marmara bölgesinde ve Balkanlarda ise, gene Ön-Türk kökenli oldukları tahmin edilen "Pelajlar" Pelas'lar Çanakkale'de Truva'yı kurmuşlardı.

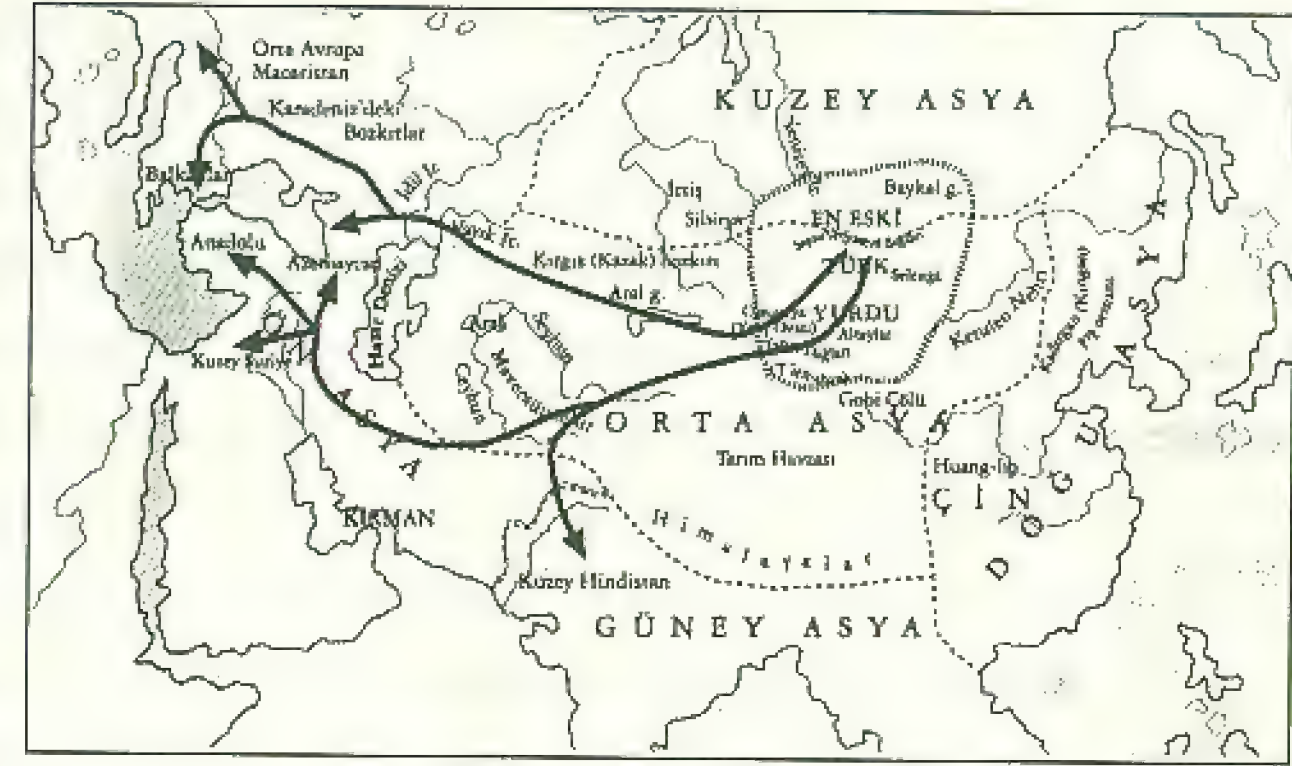
Yakut (Saka/Saha—Kişi insan) ve Çuvaş Türkleri, pek eski çağlarda Türk ana kütlesinden kopup, anayurt dışına çıkmış topluluklarıdır. Bunlardan Yakut Türkleri, Kuzey doğu Sibirya tundralarına, Çuvaş Türkleri de Ural dağlarının güney batı eteklerine gelip yerleşmişlerdir. Her iki Türk topluluğu da Orta Asya'nın dışına çıkmakla kalmamışlar, diğer Türk toplulukları ile kültürel bağlarını da tamamen koparmışlardır. Bundan dolayı bu Türk topluluklarının dilleri Batı Türkçesinden farklı bir gelişme göstermiştir isede, onlar hem Türkçe'nin en eski özelliklerini hem de eski Türk inancını hemen hemen bütünüyle korumuşlardır.

M.Ö. 2000 yıllarından itibaren Turan Zemin kökenli göçebe topluluklar ikinci göç dalgası olarak Avrupa istikâmetinde yayılmaya başladılar. Bu toplulukların ilki Kimmerler'dir. Orta Asya'yı terk ederek, batıya kayan Kimmerler, Etil ile Dinyeper nehirleri arasındaki sahaya dağılıp yerleştiler. Kimmerler'in bu bölgedeki hâkimiyetleri M.Ö. VIII. yüzyıla kadar devam etti. Bu yüzyıl içinde doğudan İskitler tarafından sıkıştırılan Kimmerler, yerlerini terk ederek Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girdiler ve Orta Anadolu'ya doğru yayıldılar. Kimmerler'in Karadeniz'in kuzeyindeki yerleri ise, tamamen İskitlerin ellerine geçti.

Büyük bir topluluk olan İskitler MÖ. 8-2 yüzyıllar arasında Tanrı dağlarından Tuna nehrine kadar uzanan geniş sahaların tek hakimi oldular. Hatta, onlar zaman zaman Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girdiler ve Suriye'ye kadar uzandılar. Burada önce Asurlularla, sonra Perslerle mücadele ettiler. Bu savaşlarda, ne Asurlular, ne de Persler, İskitlere karşı üstünlük sağlayamamışlardı. İskitler, MÖ. II. yüzyılda doğudan Sarmalların, batıdan Gotların sıkıştırması sonucunda tarih sahnesinden çekildiler, İskitlerin yerini alan Sarmatlar ise, M.S. II. yüzyıla kadar Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda varlıklarını sürdürdüler.

Karadeniz'in kuzeyindeki bozkır sahalar, bu defa batıdan ilerleyen Gotların istilâsına uğradı. MS. 180 yıllarında Baltık denizi çevresindeki yurtlarını terk eden Got kütleleri, doğuya doğru ilerleyerek, Karadeniz'in kuzeyindeki sahalara hâkim oldular, Burada iki gruba ayrılan 'Gotlar, Ostrogotlar (Doğu Gotları) ve Vizigotlar (Batı Gotları) şeklinde iki ayrı devlet çatısı altında teşkilâtlandılar. Gotların kuzeyinde Baltık denizinden Ural dağlarına kadar uzanan geniş sahalarda da Fin-Ugor toplulukları yaşıyordu. Vistül ile Dinyeper nehirleri arasındaki ormanlık sahalarda ise, dağınık bir şekilde Slav toplulukları bulunmakta idi. Bu sırada, her iki topluluk da kültür bakımından çok düşük bir seviyede bulunuyordu. Slav topluluklarının kültür bakımından gelişmelerinde, Gotlar ile Hun, Avar ve Bulgar Türklerinin rolü çok büyük olmuştur.

Tarihi Turan göçlerinin izini sürerken belki seçkin bir örnek olması dolayısıyla Roma İmparatorluğunu kuran Etrüskleri yakından incelemek sanırım yerinde olacaktır.

Turan Zeminden Çıkan İkinci Göç Dalgasının Hedefleri

16. Turan Göçleri Sonunda Etrüsk Uygarlığı Ve Etrüsk Uygarlığı Hakkındaki Tartışmalar

Uygarlık tarihçilerini asırlardır en çok meraklandıran ve heyecanlandıran; Sümer, Mısır, Girit, Etrüsk, Olmek-Maya-Inka gibi üç, dört medeniyetten biri de İtalya'daki Etrüsk'lerinkidir.²⁸

28 31 Mayıs 2006 Çarşamba saat 11. 26 da ana haber ajanslarına geçen haber;

İtalyanlar'ın Atası Türk Çıktı Çizme'yi şaşkına çeviren rapor!.. Toscana Üniversitesi'nin araştırmalarına göre, İtalyanlar'ın atası olarak bilinen Etruskler'in DNA'sı, Türker'le yüzde 97 aynı çıktı. İtalya'nın ünlü üniversitelerinden Toscana'da yapılan bir araştırmanın sonucu, Çizme'de büyük tartışmalara neden oldu. Yüzyıllar önce Toscana'ya yerleşen Etruskler, İtalyanlar'ın ataları olarak kabul ediliyor. Toscana'daki antik Etrusk mezarlarındaki iskeletlerden alınan DNA örnekleri, Türker'in DNA'sına yüzde 97 uydu. Akıllara durgunluk veren bu olay, Türker'in İtalyanlar'ın ataları olduğu gerçeğini gündeme getirdi.

Ferrara ve Standford üniversiteleri tarafından da desteklenen ve Ferrara Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nden Profesör Guido Barbujani'nin başkanlık ettiği araştırmanın sonuçları, Çizme'de farklı tepkileri beraberinde getirdi.

Roma uygarlığı öncesinde İtalya'nın kuzeybatı bölgesinde (Etrür-ya) diğer Latin ve İndo-Cermen İtalyotlara benzemeyen bir kavim yaşıyordu. Kendileri adlarını "R-Asena" (Kurtsoyu) olarak biliyor, İtalyotlar ise onlara "Tirhen" ve "E-trüsk" gibi isimlerle tanıyorlardı. Başlarında "Tarquin" Tarquinius ve "Tarquan-Tarkan" şeklinde söylenen bir kral sülalesi vardı ve bunların iki prensi kaçırılıp Tiber nehrine bırakılmış, bir dişi kurt Romüs ve Romulüs adlı bu iki kardeşi emzirip büyütmişti. Büyüyünce "Roma" adını verdikleri bir şehir kurmuş, çoğalmışlar, bir ara da surların dışındaki "Sabina" İtalyotlarının kızlarını kaçırıp üremişler. Romalılar uzun süre Etrüsk Tarkanlarına tabi olmuş, M.Ö. 309'da başkaldırıp M.Ö. 200'de Romalılar İtalya'da tek egemen güç olarak kalmışlardı. Ancak kültür ve medeniyetlerinin çoğu (dişi kurt heykelleri dahil) Etrüsklerinkinden alınmıştır.

Etrüsklerin medeniyeti Akdeniz'in en parlaklarından biriydi. W. Brandeistein, "İsa'nın doğumu sıralarında Etrüsk dili ortadan kalkmış ise de, kültürel mahsulleri bugüne kadar etkili olagelmıştır. Bugüne kadar devam eden teknolojik öncülüklerinden biri de Roma başkentinin hala kullandığı yeraltı kanalizasyon sistemidir" diye yazıyor.

Van Loon ise, Ege'den geliş teorilerini inceledikten sonra, "Geliş sebepleri ne olursa olsun, Etrüskler tarihte çok büyük bir rol oynamışlardır. Eski medeniyetlerin polenlerini Doğudan Batıya taşıdılar. Kuzeyli bir halk olan ve bildiğimiz gibi ilkel seviyede bulunan Romalılara mimarinin ve sokak inşaatının ve savaş tekniğinin ve sanatın ve yemek çeşitlerinin, tıbbın ve astronominin ilk ku-

Bir grup bilim adamı, İtalyanlar'ın atalarının Türkler olamayacağını iddia ediyor. Ancak diğer bir kesim, araştırmanın sonuçlarını kanıt olarak kabul ediyor. Türkler'in, İtalya'ya topluca göç ettikleri sanılıyor.

rallarını bu Etrüskler Öğretmiştir"²⁹, demektedir.

Etrüsklerin Roma medeniyetine diğer katkıları arasında tarımda ve madencilikte ileri teknoloji, ileri deniz taşımacılığı, tartı sistemleri, hidrolik mühendislik vardı. Buna ilaveten aynı kaynak, Etrüsk'lerin daha ilk gelişlerinde medeni hayatın aniden çiçek açtığını ve ondan evvel İtalya'da mevcut Demir Çağı'nın ilkel yaşayışıyla tam bir tezat oluşturduğunu bilindir.

Etrüsklerin kökeni konusunda batılı tarihçilerin tartışmaları günümüzde hala sürmektedir. Başlıca tartışma kategorileri şunlardır;

a. Etrüskler, Batı Anadolu'daki Lik'lerin ve Lid'lerin "Turska" koludurlar ve M.Ö. 1000 tarihlerinde deniz yoluyla İtalya'ya gelip yerleşmişlerdir. Hint-Avrupa veya Semit kökenli değildirler. Ural-Altay grubundan olabilirler;

b. Etrüskler Alpler ve Balkanlar yoluyla İtalya'ya kuzeyden girmiş ve Etrürya'ya yerleşmişlerdir, Muhtemelen Truva'yı kuran Pelajların bir koludur. Hint-Avrupalı ve Semit kökenli değildirler.

c. Etrüskler hiçbir yerden gelmedi, en eski çağlardan beri İtalya'da yaşayan bir kavimdir. Daha sonra İtalya'ya giren Hint-Avrupalı İtalyotlarla karışarak tarihi Romalılar olmuşlardır.

İtalyan arkeolog ve antropologların çoğu baştan ilk iki tezi destekliyorlar; Dyonisius'ten beri, Etrüsklerin Ege kıyılarından deniz yoluyla göç ettikleri, klasik kaynaklarda delillerin fazlalığı dolayısıyla, ağırlık kazanıyor. Gene de, Kuzey Anadolu-Trakyalı bir grup Ural-Altay kökenli Pelasların da

29 Hendrik Willem Van Loon, İnsanlığın Vatanı, İstanbul 1946, s.448.

İtalya ya kuzeyden girip Etrürya'da Ege'den gelme soydaşlarıyla karışmış olmaları, buna ait delillerle desteklenebilir. Her iki şekilde de Doğu Ural-Altay kökeni söz konusudur.

Son şıkta söz konusu edilen tez ise, tek başına Etrüsk varlığını izah etmesi imkan dışıdır. Fakat denizci ve Balkanlı Ural-Altaylılar gelmeden önce Etrürya coğrafi bölgesinde eski bir kavim de herhalde yaşıyordu ve yeni gelenlerce "asimile" edildiler. İtalyalı "Etrüsk" halkı böyle oluşmuş olabilir.

17. Etrüsklerin, Türk - Turan İlişkileri

Daha önce de bahsi geçen, "Turan göçleri" bölümünde değinilen, özellikle Hint ve Mısır kaynaklarında "Türk" adı "Turska", "Turuşka", "Tursk" şekillerinde ifade edilirdi, Ünlü Etrüskolog J. H. Breasted, Mısırlılarda "t-r-s" sesinin Yunanca'da "t-r-r" şeklini aldığını ve Etrüsklerin diğer adı olan Tyrhen'in bunlardan türediğini belirtmektedir.

Etrüsklerin, Romalıların ilavesi olan "E" kaldırılınca, "Trüsk" adı ortaya çıkıyor. "Tuska" da (r) ve (s) mübadelesine uğramış Etrüsklere ait yer ismidir; "Tuskani" gibi.

İsim konusunu derinliğine inceleyen E. Richardson "Tirsen" (o-i) ekli Grekçe olmayan ve prens anlamına gelen "Turanos" kelimesinin bozulmuş şekli olduğunu ve Etrüsklerin ilk yurdu olan Ege-Lidya bölgesinde "Turan" adlı bir yer bulunduğunu, Etrüsklerin de bir tanrıçalarına "Turan" adını verdiklerini belirtiyor.

"Tarkan" adı ise Etrüsk krallarının sülale ismi olup, ilk olarak "TAGES" efsanesinde geçer: "Tyrenus'un kardeşi veya oğlu "Tarçon", Tages adlı bir hayalet görür ve sonunda "Tarkinya" bölgesinin kralı olur. Orta Asya Türklerinde de

Tarkan adının mevcut olduğu malumdur. (Türkiye'de de "Tarkan" isminin ne kadar popüler olduğunu hatırlayalım)

Konumuz açısından önemli olduğunu sandığım, Roma ile ilgili kroniklerde farklı şekillerde anlatılan bir efsaneden söz etmek istiyorum, daha doğrusu bu anlatacağımız olay masal unsuru ağır basan bir anekdot:

Bugünkü İtalya'nın Etrüsklerin yoğun yaşadıkları yer olarak bilinen bölgesinde yer alan. Tarihi Cumae kentinin Şaman'ı "kâhin rahibesi", Roma'nın yedinci kralı, Etrüsk kökenli Tarquinius Tarquin-Tarkan-Superbus (II. Tarquinius) ile bir görüşme talep eder ve huzuruna çıkar.

Elinde, "tüm zamanların bilgeliğini içeren dokuz kitap vardır iddiasına göre ve bunları kendince uygun bir fiyat karşılığında Tarquinius'a satmayı önermektedir. Ancak o denli yüksek bir bedel talep eder ki, bu meczup görünüşlü kadına kuşkuyla bakmakta olan kral ve danışmanları, bunun "cüretkâr bir şaka" olduğunu düşünür ve alaycı tavırlarla teklifi geri çevirirler³⁰.

Şaman "Yaşlı kadın", karşılaştığı davranıştan hiç hoşnut kalmamıştır; pazarlığa "garip" ve alışılmadık bir yöntemle devam ederek, elindeki kitapların üçünü yakar ve kalan altısını aynı bedelle bir kez daha kralın önüne koyar.

Tarquin, son derece hiddetlenirse de karşısındaki bir şamandır diye sesini çıkaramaz. Teklifle hiç ilgilenmediğini kesin söyleyip, arkasını dönüp gider. Şaman bu kez, üç kitabı daha yakar ve geriye kalan son üç cildi, ilk başta dokuz kitap için istediği fiyatın iki katını söyleyerek seslenir Tarquin'a.

Kendinden son derece emin görünen yaşlı şamanın

30 Burak Eldem, Fraternis, Kayıp Kitaplar, Gizli Kardeşlik, İstanbul 2006, s.15.

tavırları karşısında Roma'nın sert ve otoriter yöneticisinin direnci kırılmıştır. İçini giderek kabarmakta olan bir merak kaplamakta ve kitaplarda nelerin yazılı olduğunu öğrenmek istemektedir. Biraz daha tereddüt ettiği taktirde bu merakını hiç gideremeyeceğini fark eder ve danışmanlarının da bu doğrultuda tavsiyede bulunmalarının ardından, ihtiyar şaman kadına istediği her ne ise öder. Daha kitaplara üstünkörü göz attığı anda da, elindeki belgelerin ne denli önemli ve değerli olduğunun farkına varıp, bu üç kitabı Capitoline tepesindeki üç önemli tapınağın, yani Jüpiter, Juno ve Minerva tapınaklarının yeraltındaki gizli odalarında koruma altına aldırır.³¹

Kimse onlara elini sürmeyecek; bu üç cilt, aynı tepede yan yana duran üç büyük tapınakta gizlilik içinde saklanacak ve onların güvenliğinden, iki yetkin danışman sorumlulu olacaktır. Kitapların korunması ve saklanması misyonu çok sonraları, on beş muhafızın sorumluluğuna teslim edilir³². Onlara ancak, çok ciddi kriz dönemlerinde ve büyük tehlikeler karşısında danışılacak ve bunun zamanına ya da gerekli olup olmadığına da yalnızca senato karar verebilecektir.

Oldukça renkli ve etkileyici bir hikâye olduğunu kabul etmek gerekiyor. Bazı versiyonlarda, kitaplarla ilgili gizem duygusunu iyiden iyiye güçlendirmek için olsa gerek, Tarquin ile görüşmeye gelen yaşlı kadın saraydan hiç kimse- nin tanımadığı ve o güne dek kentin civarında hiç görmediği belirtiliyor³³. Krala kitapları sattıktan sonra da, yine ar-

dında hiçbir iz bırakmadan ortadan yok olur bu gizemli kadın ve bir daha onu kimse görmez. Ancak biraz daha "gerçekçi" versiyonlar, yaşlı kadının, Delphi ile birlikte dönemin en önemli kehanet merkezlerinden biri olduğu bilinen, İtalya'da, Napoli yakınlarındaki Cumae (Küme) kentinin çok ünlü Apoilon rahibesi olduğunu ve Tarquin onu şahsen tanımasa bile en azından ününden mutlaka haberdar olması gerektiğini, kuşkuya yer bırakmayacak bir netlikte anlatıyorlar. Aslına bakılırsa, kimselerin tanımadığı yaşlı ve meczup bir kadının, herhangi bir sorgu sualden geçmeksizin Tarquin huzuruna çıkarılmış ve onunla biraz küstahça denebilecek bir tarzda pazarlık etmesine izin verilmiş olması da çok akla yatkın değildir. Eğer hikâye doğruysa, bu rahibenin Tarquin tarafından tanındığını ve kim olduğu bilinerek huzura kabul edildiğini düşünmek daha mantıklıdır.

Kuvvetle muhtemeldir ki yaşlı şaman kadının aynı kökten gelen yani Turan kökenli Roma İmparatoruna sunmak istediği dünyanın sırlarını içeren kitaplar bir nevi Kızilelma sırları idi. Şaman Ana, İmparator Tarquin'ı bir nevi sınava tabi tutarak onun kapasitesini ölçmüş, sadece kaldı-
rabileceği kadar Kızilelma bilgisi sunmuştur.

Turan Boylarının Göçü

31 Dionysius Of Halicarnassus, "Roman Antiquities", Kitap 4, Bölüm 62

32 Prudence Jones - Nigel Pennick, "A History of Pagan Europe", s.45.

33 Aulus Gellius, "Noctes Atticae", Kitap 1, Bölüm 19

İKİNCİ BÖLÜM

1. Ağaç (Kızılelma) Bayramı

Altay'daki Kızılelma'lar, her zaman, şaşılacak kadar güzeldiler. Otağ gibi görkemli ve asildir. Eskiden Türklerde mukaddes ağaç sayılırdı. Onu eve alırlardı. Onun şerefine, daha üç-dört bin yıl önce, insanların putlara tapındıkları zamanlarda, bayramlar düzenlerlerdi.

Bayram, ilkin Dünyanın merkezinde, ruhların dindindikleri yerde yaşayan Yer-su'ya adanırdı.

Yer-su'nun yanında, gür beyaz sakallı bir ihtiyar olan Ülgen bulunurdu. İnsanlar, onu dâimâ, zengin kırmızı kaptan içinde görürdüler. Ülgen, aydınlık ruhların reisi idi. O, altın kapıları olan altın yer-altı sarayında, altın bir taht üzerinde oturmaktaydı. Güneş ve ay ona itaat ederlerdi.

Ağaç bayramı, (Kızılelma bayramı) kışın en soğuk zamanında, karakışta, 25 Aralık'ta yapılırdı. O zaman, gün geceye gâlip gelirdi ve güneş, toprak üzerinde biraz daha uzun süre kalırdı. İnsanlar, Ülgen'e duâ ederler, güneşin dönüşü için ona teşekkür ederlerdi. Duâların işitilmesi için Ülgen'in sevgili ağacı olan çamı yazdan sakladıkları Kızılel-

malarla süslerlerdi.

Bütün gece, güneşin karanlığa gâlibiyeti hâdisesi dolayısıyla eğlenirlerdi. Bütün gece "Koraçun, Kızıl Alma, Koraçun, Kızıl Alma" diye bağırırlardı. Böylece bayramı "Koraçun" diye adlandırdılar; bu söz, eski Türklerin dilinde, "azalsın" mânâsına geliyordu...

2. Demir'in Hikâyesi

Dallarına kızıl Alma döşeli çam ağacının etrâfında sabaha kadar "inderbay" adı verilen bir halka oyunu oynayarak: insanlar, güneşi sembolize eden dâireye katılırlardı. Böylece, semâvî ışık vereni (güneşi) geri dönmeye çağırırlar ve herkes, en mahrem dileğini esrârengiz bu gecede, değişmeden gerçekleşeceğine inanırdı.

Gerçekten de, Ülgen, bir kere olsun red cevâbı vermez, hayatta bir kere olsun mahcup etmez. Bayramdan sonra gece dâimâ kısılır, kızıl güneş ise hep, gökyüzünde daha uzun, daha uzun süre kalır, "Kızıl Alma ile donattıkları Çam ağacı Ülgen'in ağacı" diye adlandırılırdı.

Bunca yüzyıl geçti, ama eski bir bayram unutulmadı. Yeni yıl ağacı (çam) bayramı, bugün herkesin mâlumu! Ülgen, gerçekten, yeni bir ad "Ayaz Ata" aldı; fakat onun bayramdaki rolü ve kıyâfeti aynen kaldı.

Eskiden olduğu gibi dalları Kızılelmalarla süslü çamların çevresinde halka oyunu oynuyorlar. Kimse, konunun farkında değil. Bu arada, kaftan, şapka, kuşak, deri çizme yâni Ayaz Ata'nın kıyâfeti de eski Türklerin gardrobundan. Onlar, tıpatıp böyle bir kıyâfet içinde dolaşıyorlardı. Arkeologlar, bunun doğruluğunu mükemmel bir şekilde ispat ettiler.

Yaklaşık yedi bin yıl önce, yukarı Turan zeminde yani Altay'da, bir mucize olmuştu. Daha doğrusu, tam bir mûcize olmamış, sâdece, üstün kabiliyetli bir millet ile er veya geç olması gereken bir mûcizevî değişiklik vukû' bulmuştur.

Kısacası, birisi, parlak bir çizgi gibi gökyüzünün çizildiğini ve yere bir yıldızın düştüğünü gördü. Bu bir meteor, büyük siyah bir taş idi. Semâvî misâfir, fark edilmeden kalmadı; Temir adlı bir kişinin çok ilgisini çekti. Böylece (bir başka türlü de olmuş olabilir) eski Türkler, ilk defa demir hakkında, o "semâvî metal" hakkında bilgi sâhibi oldular. Çünkü yere düşen meteor demir idi.

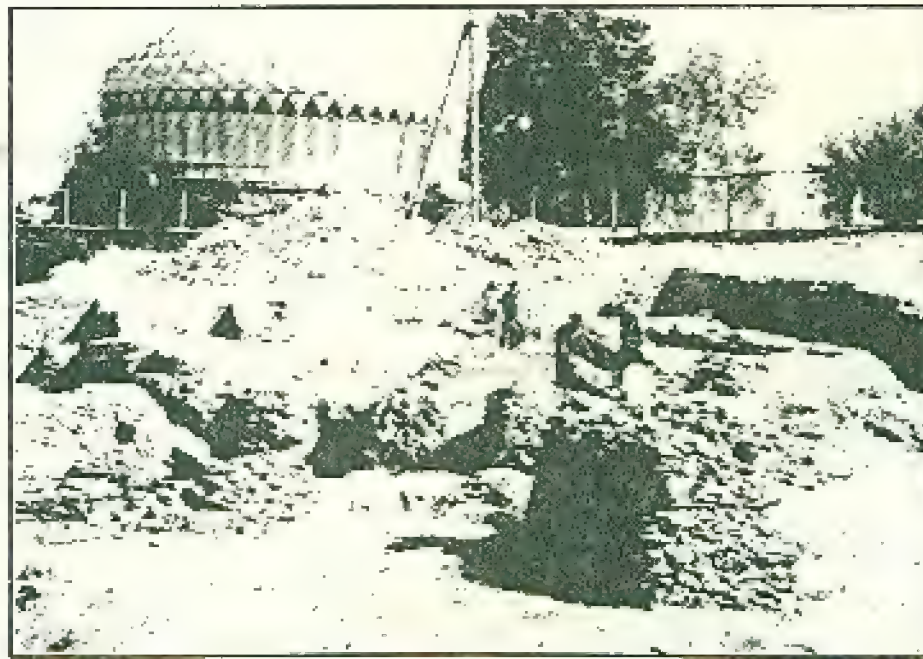
Tabii ki, insanlar meteorları eski zamanlardan beri biliyorlardı. binlerce kez onları görmüşlerdi. Bilenler sâdece Altay'da değildi. Meselâ, Eski Mısır'da meteorlardan, müthiş dayanıklı bıçaklar yapmışlardı, bunlar altından daha değerliydi. Sâdece hükümdarlar demirden silâhlara sâhip olabilirlerdi.

Altay'da, Temir adlı bu özbeöz Türk, dünyada hiç kimsenin aklından geçmeyen bir şey yapmayı öğrendi. Demir üreten bir metalürji ocağı, bir fırın icat etti. Bu, insanlığın muhteşem icatlarından biriydi. Bu ancak tekerleğin bulunuşuyla mukayese edilebilir; onun netîceleri bile sıralanamaz. Dünya tarihinde bu tür buluşlar topu topu iki-üç kez olmuştur. Dâhiyânedir, ebedîdirler.

Temir'in sâyesinde, demir insanlara kolay anlaşılır hâle geldi. "Sopa silâhlı düşmana karşı, demir kalkan hazır" dediler, Türkler o zamandan beri. Demirin yapılış sırrı, Türk milletinin en önemli sırrı, belki de "Kızılelma" sırrı oldu. Bu sır Turan'ın kalkanı oldu.

Metalürji ocağının sırrını ağızdan ağıza, babadan oğula naklettiler. Bu konuda sâdece en güvenilir âileler bilgi sâhibi oldular. Bu insanlara yabancılar yaklaştırılmıyordı bile. Demirciler ve metalürji uzmanları, her zaman, Türk milletinin, belki en önde gelen mücevherleri, hazîneleri oldular!. Meselâ, metalürji uzmanının oğluna -kazâen de olsa rüyâda karısına ağızından bir şeyler kaçırmamasın diye-, metalürji uzmanı olmayan bir sınıftan kızla evlenmek yasaktı.

Mâhir demirciler, azizlere eş değerde idiler. Tahminen önemli bir Kızılelma sırrı idi demircilik. Bunda bir haklılık payı da vardı. Zîrâ, demirle Türklere görülmemiş bir refah gelmişti. Onlar, dünyânın en güçlü ve en zengin milleti olmuşlardı. Her tarafta bronz çağı hâkimken, sâdece Türklere, demir, gündelik hayatın bir parçası hâline gelmişti. Sonuç olarak Gök Türk devletini kuranların demirciler olduğunu o dönemin önemli kaynakları ifade etmektedirler.

Kırgızistan da Bir Arkolojî Kazı Alanı

3. Turan Kavimlerini Birleştirip Devlet yapan Sır Bir Tanrıya Olan İnançtı

Camiü't-Tevarih'in müellifi Reşidüddin Fazlullah (1248-1318), Turan kavim ve boylarının bir kısmını şöyle tesbit etmiştir;

"Mağrib diyarından Hind Denizi nihayetine kadar yaşayanlar Türklerdir; 'Deşt-i Kıpçak, Rus, Çerkeş, Başgırd, Talaş, Sayram, İbir, Sibir, Bular, Ankara Nehri, Türkistan ve Uyguristan diyarları, Naimanların kaldığı Erdiş (İrtiş) Golü, İrtiş, Karakurum, Altay Dağları, Organ/Orhun nehri, Kırgız diyarları, Kem-ken-ciyut, Moğolistan diye bilinen birçok kışlak ve yaylak yerleri ki Kireyitlerin diyarı, Onon, Keluren, Köke-navur, Boyır-navur, Karkab, Köyen, Ergenekon, Kalır, Selenge, Töküm, Kalalçınalt, Çin seddine bitişik olan Ötüğün'de hep onların kabile ve boyları otururlar. Bugün de bütün 'Çin, Hind, Keşmir, İran-zemîn, Rum, Şam ve Mısır'a kuvvet ve şevketle hükmederler; Dünyanın meskûn olan kısımları onların idarelerindedir. Bu Türklere en başında bugün Türkmen denilen Oğuzlar vardır; ayrıca Kıpçak, Kalaç, Kanklı, Karluk ve diğerleri de onlara mensupturlar. Hatta bugün Moğol diye şöhret bulan Celayir, Tatar, Uyrat, Merkit ve gayirleri de sayılabilir. Bunlara Kireyic, Kayman ve Öngünleri ve diğerleri eklenebilir. Bütün bunların lehçeleri birbirine yakındır. Fakat bütün bu Türk kavimlerinin oturdukları yerlerin hava ve suyundan dolayı özellikleri biraz farklıdır"³⁴

Reşidüddin, yediyüzelli yıl önce, şu anda elimizde olmayan ve bize hiç intikal etmemiş kaynaklardan iktibas ettiği bir kısım bilgileri yine Turan kavimlerinin bilenlerinden derleyip bir araya getirdiği bilgileri şöyle anlatır:

"Sahralarda oturan Türk kavimlerinin isimleri, Nuh Peygarnber'in oğlu olan Abulca Han'ın oğlu Dib Bakuy Han'ın dört oğlundan gelmektedir. Nuh Peygamber ona (Abulca Han) kuzey, kuzey-doğu ve kuzeybatı taraflarını verip göndermişti. Dib Bakuy'un

³⁴ Tuncer Baykara, "Türklüğün En Eski Zamanları", Türkler, cilt 1, Ankara 2002, s.277.

oğullan Kara-han, Or-han, Gür-han ve Kür-han idi. Karahan'ın oğlu ise Oguz'dur."

Türklere veya Turan kavimlerine Hazreti Nuh'tan sonra gelen Peygamberler vardır. Çünkü Turan illeri hep tek Tengri'yi bildi ona taptılar ve biz biliyoruz ki Tek Tanrı (Vahdaniyet) öğretisi peygambersiz mümkün değildir. Tengri, Altayların koruyucusu oldu. Onu, Türkçe "Gök Tanrı" veya "Ebedi Mavi Gök" mânâsına gelen Tengri diye adlandırdılar. Tengri, o zamandan beri Türkleri ve bütün Turanı korudu. Yüce Tengri, Eski Altay'a, insanları dürüst/dindar bir hayata sevk eden sevgili elçisi Geser'i gönderdi. Geser Hazreti Nuhun torunlarından. O, Gök Tanrı'nın Elçisi idi ve insanlara Tanrı'yı anlattı.

76

Merkezî Asyalı milletlerde Geser ve onun güzel fiilleri hakkında pek çok efsane vardır. Gerçekten, yüzyıllar içinde, Geser'in ismi biraz biçim değiştirmiştir ki, bu, milletlerin tarihinde nâdir şeylerden değildir. Şimdi Türkler, onu, daha çok Keder veya Hızır olarak isimlendiriyorlar. O, halkın hafızasında Gök Tanrı imajıyla birlikte muhafaza olunuyor. O, bilge ve Yeryüzünde hayatın kaynağının muhafızıdır. O, kimi insanların, âsâsına dayanan sakallı bir ihtiyar, kimilerinin de sıhhatli ve güçlü bir delikanlı olarak gördükleri ölümsüz kahramandır. İlgi çekici olan şu ki, Hızır (Keder veya Kederles [Hızır-İlyas]) tipine, bugün dünyanın pek çok halkında rastlanıyor. Ne var ki, hepsinde değil, sâdece eski Türk kültürü ile, Tengri ile sıkı bağları olanlarda yaşamaya devam ediyor.

Geser hakkındaki efsânelerde, Altay dağlarına refah ve mutluluğun geldiği, yeryüzünün ilkel şeytanlardan arınmış olduğu aydınlık çağ hakkında anılar çınlıyor. Altaylı-

lar, o zaman, zengin demir cevheri yataklarını buldular, şehir ve kasabalar inşa etmeye başladılar. Gök Tanrı'yı öğrendiler. Hayat onları tanınmaz bir biçimde değiştirdi.

Eski Altay tarihînin bu dönemini büyük arkeolog, Profesör Sergey Ivanoviç Rudenko incelemiş, ancak kitaplarında, hiçbir zaman Türklerden söz etmeyip. Altaylıları, İskitler olarak adlandırmıştır. Bunu yapması tesâdüfî değildir.

Rudenko, İskitlerin Altay'da yaşadıklarını ve Avrupa'ya tam buralardan göçtüklerini ortaya koydu. Onlar, Türkler idiler: Türk dili ile konuşmuşlar ve yazmışlardı.³⁵

O devre ile ilgili bilinen bir şey var ki, o sırada yani yedibinyıl önce, Altay'da iman ve inanç kavgası oldu, çok kan döküldü. Ateşli tartışmalar savaşa dönüştü. Kimi Turanlı kabileler, ellerinde silâhlarıyla eski tanrıların (Yer-Su'nun, Ülgen'in, Erlik'in) hâkimiyetini savundular. Diğerleri ise, Gök Tanrı'nın, her şeye kâdir Tengri'nin birliğine varlığına zaferine inançlarını savundular.

Dünyâ insanlık târihinde, ilk kez, putperestlik ve yeni din savaş meydanında karşı karşıya geldi! Bu, âşikârdır ki, din-inanç yüzünden çıkmış bir savaş idi. Eski inançların taraftarları gerilediler; onları İskitler (veya Skoltlar, yahut Saklar) olarak isimlendirdiler. Tabii ki, onlar yeni bir millet değillerdi ve olamazlardı da. Ansızın ortaya çıktılar ve ansızın yok oldular. Meçhul kuyruklu yıldız gibi.

77

35 Murad Aci, Kıpçaklar, Türklerin ve Büyük Bozkırın Eski Tarihi.

4. Hayat Ağacı

Kızılelma kavramını oluşturan objelerden ilk akla gelen Elma ağacı yada ağaç objesidir. Bunun daha soyut görüntüsü hayat ağacıdır. Buradan ölümsüzlük kavramını veya hayat iksirini aklımıza getirebiliriz. Kızılelma'dan hareketle elde edeceğimiz ikinci obje, kırmızı renkli bir meyve yada kırmızı bir top, altın top olmalıdır. Bu objeleri daha da çoğaltmak mümkündür, ama biz bunlardan sadece esas objemiz olan Kızılelma ve onun sübjektif açılımları olan Elma ağacı, ağaç, hayat ağacı, hayat iksiri, kırmızı top, altın top kavramlarının izini (biraz yukarıda da belirttiğimiz gibi) süreceğiz. Böylece Kızılelma bilinmezini yada sırrını çözmeye çalışacağız. Bu kronolojik akış içinde Adem babamızdan günümüze kadar süren yolculuk olacaktır.

Kızılelma'nın objelerinden olduğunu düşündüğümüz hayat ağacı kavramına ilk rastladığımız yer, varolan her şeyin başlangıcı olan yerdir, yani din kitaplarında geçen cennettir. Esasını Kuran-ı Kerim'de, teferruatını ise Tevrat'ta bulduğumuz bilgiler bu konuyu yaratılışın başlangıcına taşır.

Hız. Adem ve eşi cennette var edildikten sonra kendilerine, bir tek ağaç hariç diğer bütün meyvelerden diledikleri gibi yiyebilecekleri bildirilmişti. Tevrat'a göre; Allah'ın cennette bitirdiği ağaçlar içinde bir tanesi özel isim ve nitelikleriyle bildirilmektedir ki, bu hayat ağacıdır. Adem ile eşi yasaklanan iyilik ve kötülüğü bilme ağacı olarak da isimlendirilmiş olan,³⁶ bu ağacın meyvesinden yemenin cezası ölümdür, ebedi hayattan fani hayata geçiş-

tir, yani cennetten kovulmadır (Tekvîn, 2/9 - 16-17). İnsan tanrı katındaki o yüksek yaşantı ve seviyesinden çıkarılarak daha aşağılarda bir yere konmuş yani ölümsüz iken, ölümlü kılınmıştır.

Kitabı Mukaddes'te açık bir şey bildirilmemekle beraber "hayat ağacı" birçok yönlerden değerlendirilmiştir.

"Meyvesinden yiyen herkesi ebedileştirmektedir"

"Topraktan yaratıldığı için yok olma durumunda olan insanın gücünü yenilemektedir".

"Ebedî hayatı temsil etmektedir"

"Bu ağacın meyvesi ebedî kuvveti, ölümsüz hayatı bağışlayacak niteliktedir"

"Hayat ağacı" kavramı dünyanın pek çok yerinde, çok farklı toplumlarında ve eski şarkta bilinmekteydi. Başta Sümerler olmak üzere, Mayalarda. Cermenlerde. Hintlilerde ve eski Mısır'da bu inanç mevcuttu. Âsur-Bâbil metinlerinde ise daha çok "ölümsüzlük bitkisi" olarak yer almaktaydı. Hayat ağacı ölümsüzlük bahşetmektedir ve ilâhlara mahsustur. Çeşitli varlıklarla korunduğundan ona ulaşmak zordur

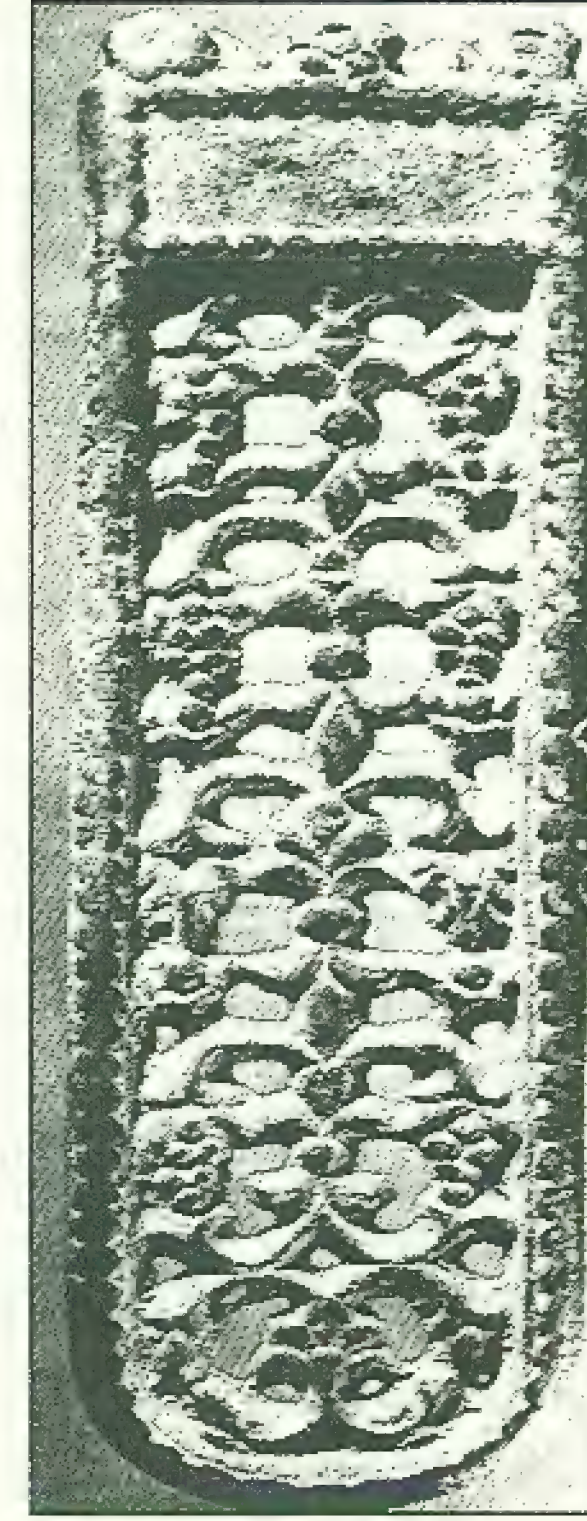
Diğer taraftan Yahudi inançlarında da hayat ağacı meselesi netlik kazanamamıştır. Tevrat'ta. "şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın ve yemesin ve ebediyen yaşamasın" denilmek suretiyle hayat ağacının ölümsüzlük bahşetme vasfı belirtilmektedir. Yahudi geleneğinde hayat ağacı, kökleri semada, dalları yeryüzünde olarak tasvir edilmiştir.

Ölümsüzlük bahşeden hayat ağacı olduğu halde,

³⁶ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt I, Sayfa 361, İstanbul 1988.

Tanrı niçin bilgi ağacını yasaklamış ve Âdem'e ondan yediği takdirde öleceğini bildirmiştir? Bazılarına göre bu iki ağaç aynıdır. Süleyman'ın Meselleri'nde "Tevrat'ın bölümlerinden" hayat ağacı ilâhî hikmetle aynı sayılmıştır. Diğerlerine göre ise hayat ağacına ulaşmak kolay değildir. O, ancak iyi ve kötünün bilgisini yani hikmeti elde etmekle bulunabilecektir. Hayat ağacı. Gılgamış'ın okyanusun dibinde aradığı ölümsüzlük otu "iksiri" gibi gizlidir. Ona ulaşabilmek için hikmete sahip olmak, hikmeti elde etmek için ise bilgi ağacından yemek lâzımdır. Bilgi ağacı, hayat ağacının yerini bildiren bir unsur olarak belirtilmektedir.

Kur'an'a göre; Adem ve Havvâ cennete yerleştikten sonra orada Allah'ın nimetlerinden diledikleri gibi faydalanıyorlardı. Allah onları yasak ağaca yaklaşmamaları hususunda uyardı: "Ey Adem! Eşin ile birlikte cennete yerleş; orada çekinmeden istediğiniz her yerde cennet nimetlerinden yiyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın: sonra ikiniz de zalimlerden olursunuz" (2/35). Kuran-ı Kerim'de bu ağacın mahiyeti hakkında bilgi verilmemiştir. Sadece şeytanın Adem ile Havva'ya çirkinlikleri göstermek için. "Rabbimiz başka bir sebepten dolayı değil, sırf melek olursunuz yahut ebedi kalıcılardan olursunuz diye şu ağacı size yasakladı" (7/20) ve "Ey Adem Sana ebedilik ağacını ve yok olmayacak bir hükümranlığı göstereyim mi" (20/120) diyerek onları yanılttığı belirtilmektedir.

Avarlara Ait Hayat Ağacı figürlü Altın Levha

Bu konuda hadislerde de bilgi yoktur. Diğer İslâmî kaynaklarda yer alan ve bu ağacın hayrı ve şerri bilme ağacı veya üzüm asması, buğday, incir ağacı vb. bitki türlerinden biri olduğunu belirten rivayetler ise İslâm dışı kaynaklara dayanmaktadır³⁷. Neticeten insanın yaratılış evresinde bir ağaç sembolünün olduğunu bunun insanın "Ademin" kaderiyle doğrudan bağlantılı olduğunu net olarak biliyo-

³⁷ Taberî. Câmiu'l-beyân, I. 184; Abdullah Aydemir, Tefsirdé İsra-iliyyat, s. 256-257.

ruz. Yeryüzünde insanoğlu var edilip çoğaldıktan ve farklı milletlere ayrıştıktan sonra her toplum bu ilk yaratılıştaki hayat ağacı objesine kendi mizaç ve yaşantılarına bulundukları coğrafyaya göre isimlendirdikleri anlaşılmaktadır. Eski mısırdaki buğday eski Turan'da Kızilelma, Sümerlerde asma, Mayalarda insan suretinde meyvesi olan ağaç yada hayat ağacı gibi ifade edilmiştir.

Bildiğimiz klasik tarih öncesi dönemlerde Turan Konfederasyonunun Altın devri diye söz edilen (M.Ö. 11.500 ile M.Ö. 6.500) arası tarihte ilklerin de yaşandığı devirdir; Atın evcilleştirilmesi, arabanın ve tekerleğin kullanılması gibi. Özellikle demir madenlerinin işletilmesi ve kullanılması gerçek bir değişim ve tarihi zamanlarda sıçrama sayılmaktadır. Ama daha da önemlisi dini inançta çok ileri bir aşamaya gelinmiş olması Gök Tengri dinine geçilmesi ve insanlık aleminde sosyolojik anlamda dinde vahdaniyetin başlaması. Bu devir esasları bilinmeyen ama var olduğu kuvvetle tahmin edilen hatta maddi tanıklarına rastlanan Büyük Turan milletlerinin ve eski dünya insanların uzun mutlu altın asırlarıdır. Bu asırlardan kalıntılara dikkatimizi çeken eski çağın sonlarında ve orta çağda yaşamış Orta Asya ve Uzakdoğu seyyahlarının eserleri halen mevcuttur³⁸;

5. Büyük Köken Mitleri—Turan Zeminde Hayat Ağacı

Türklerin inanişına göre ilk insan, Tanrı tarafından

gökte yaratılmıştır.³⁹ Hayat ağacıyla beslendikten sonra ilk insanların atası olması için yeryüzüne indirilmiştir.

İlk insanın yaratılışı ile ilgili olarak Türk dünyasında en güzel mitler, Gök Tanrı inancının canlı olduğu Yakutlar arasında anlatılmaktadır. Yakutlar, kökenlerini, ilk insanı "Er-Sogotoh"tan başlatırlar. Er-Sogotoh miti, Yakutların dilinde millî bir destan hâline gelmiştir.

Er-Sogotoh destanının değişik araştırmacılar tarafından derlenen metinleri arasında bazı farklar vardır. Hepsinin ortak yönü, Er-Sogotoh'un yaratılışı ile hayat ağacı arasında büyük bir bağ olmasıdır.

Middendorf tarafından derlenen Er-Sogotoh destanında, kahraman, tek başınadır, eşi yoktur. Çok zahmet çektiği için ona Ereydeh-Buruydahçı lākabı takılır (Ereydeh Buruydahçı: Çok zahmet çeken).

Hayat ağacı, Er-Sogotoh'un sarayının doğusunda bulunan cennetin ortasındadır. Adı da "Hakan Ağaç"tır. Üç âlemi birleştirme fonksiyonuyla demir ağaç sembolü baskın durumdadır. Er-Sogotoh, buradan yeryüzüne indirilir. Hakan Ağaç, varlığın sebebi ve her şeyin anası olarak gösterilmiştir. Kahramanı öldükten sonra tekrar diriltmiştir:

İnsanın atasının adı Er-Sogotoh'du,
Çok çok zahmetler çekmiş, dertleri de pek çoktu.
Ereydeh-Buruydahçı lākabını vermişler,
Yalnız yaşadığından, ona böyle demişler,

Kozmik ağacı incelerken hayat ağacından zor ayırt

³⁸ Necati Gültepe, Turancılığın Tarihi ve Sosyolojik Gerçeği, Turan Dergisi Sayı 1, 2005.

³⁹ Pervin Ergun, Türk Kültüründe Ağaç Kültü, Ankara 2004.

edilebileceğini görürüz⁴⁰, Varlığın kaynağının ağaçtan gelmesi Orta Asya ve Sibiryâ toplumlarının temel kavramlarıdır. Bu varlık kaynağı, en bilineni Uygurlarda gelişmiş efsanelerde birkaç kez dile getirilmiştir.

Daha çok Buku Han adıyla bilinen Buğu Han'ın "mucizevi" doğumuyla ilgili inançların yanlış bir biçimde Uygur kavimlerinin köken miti olduğu düşünülmüştür, ama bu inançlar en fazla yankı bulan döngülerden birini oluşturur. Çok iyi bilinmelerine ve batılı bilim adamları tarafından çok sık kullanılmalarına karşın bildiğimiz kadarıyla bu inançlar şimdiye kadar düzenli bir biçimde hiç incelenmemişlerdir.

Cüveyni söz konusu efsanenin en ayrıntılı versiyonunu Tarih-i Cihan Güşa'de aktarmıştır(S. 103)⁴¹.

"Uygurlara göre, kendi ırklarının başlangıcı ve gelişmelerinin hareket noktası, Karakurum adlı dağdan inen Orhon Irmağı'nın kıyılarıdır. Bu inanç, Buku Han'ın ortaya çıkmasına dek beşyüz yıl sürmüştür. Şimdi de Buku Han'ın Efrasyab olduğu söylenmektedir. "

6. Türkler Kaf Dağlarını Aşarken Kutsallarını (Kutsal Ağaç) Beraberlerinde Getirdiler

Orta çağlarda Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlar Deşt-i Kıpçak olarak anılırdı. Bu adı bölgeye Arap coğrafyacıları vermiştir. Eskiden bazı haritalarda küçük harflerle yazılı olduğunu bilenler bilir. Deşti Kıpçak'tan Sivas

köle pazarına getirilen ve gözünde leke olduğu için ucuza satılan bir çocuk gelecekte, Mısır'daki Kölemenler devletinin veya resmi adıyla "Türk Devleti" Kutuz'dan sonraki hükümdarı olacaktı.

Kıpçak kölelerin bazıları da Hindistan'a gitmişti. Bunlardan Kutbeddin Aybek, Delhi Türk Sultanlığı'nı kurdu, daha sonra da Şemsiye ve Balaban hanedanlarıyla Kıpçak varlığı devam etti. Hintli tarihçilerin batı etkisiyle Mughal dönemi olarak geçiştirmeye çalıştıkları Türk dönemi başlı başına bir tarih vakadır.

Deşt-i Kıpçak'ta Kıpçaklar Rus prensleriyle devamlı savaş halindeydiler. Önce bozkır galipti, daha sonraları bozkır ormana yenilmeye başladı. Rusların bu geçmişe ait efsaneleri olduğu bilinir. Hatta Rus beylerinden Borodin'in Prens Igor operasında Poloveçlerin dansı diye pek bilinen bir melodisi vardır. Poloveç, Rusların Kıpçaklara verdiği addır. Tabii biz bunun da ne anlama geldiğini hayli geç öğrendik. Tarih ders kitapları Fransız İhtilali ve Avrupanın sömürge tarihini anlatmaktan bunları yazmaya fırsat bulamaz. Kıpçak beylerinin kızlarının Rus prensleriyle evlendiklerini ve Rus soylularının yarı yarıya Kıpçak olduklarını da. Moğol kasırgası kopunca Rus kinyasları Kıpçaklara iş birliği teklif etti. Savaşta Kıpçaklar bozgunu hissedince Rusları terk ettiler, Macaristan'a sığındılar, Rus prenslerini de Moğollar öldürdü. Macar kralı gelen Kıpçak kalabalığını şartlı kabul etti: "Silahlarınızı bırakacaksınız, Hristiyan olacaksınız, saçlarınızı kestireceksiniz" Kıpçakların canını en çok saç kesme işinin sıktığı söylenir.

Tarihi krolonojiye göre ilk çağlar sona ererken Derbent kapılarının gerisinde uzanan ülke, Sözünü ettiğimiz

⁴⁰ Jean-Paul Roux, Ortaasya'da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2000

⁴¹ Tarih-i Cihangüşa, Alaaddin Ata Melik Cuveyni, Çeviren Mürsel Öztürk, 3 cilt birleştirilmiş 2. baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1999.

Kıpçakları kendisine çekti. Kıpçaklar farklı kültürleriyle, doğu bozkır dünyası için yeni idiler.

Kafkaslarda ve Doğu bozkırlarında Deşt-i Kıpçak, kendi düzenli hayatını devam ettirdi. İnşaat yaptılar, demiri erittiler, ürünler ve hayvanlar yetiştirdiler. İnsanlar, bayramları ve düğünleri kutladılar; çocukların doğumuna seviniler, yakınlarının öteki dünyaya göçüşüne üzüldüler. Her şey, her zamanki gibiydi. Hayat, mutad üzere acele etmeden aktı. Kafkas'ta Türk köyleri ortaya çıktılar; yeni şehirler yükseldi. Onlardan biri de Hamrin'dir. Şehir, Kafkas tarihçilerinin yarısından çoğunun zikrettikleri kutsal bir ağaçla şöhret bulmuştu. "Tengri-Han" adlı ağaçla. Şüphesiz, sözü edilen, paganlardaki gibi, alelade bir kutsal ağaç değildir. Türklerde, kendisinde Yüce Tengri'nin yaratmış olduğu her şeyin birleştiği bir "evrensel ağaç" efsanesi yaşıyordu.

Evrensel ağaçla ilgili öğretiyeye Kıpçaklar "yüksek bir ilim" olarak bakıyorlardı, onu kavrayan kişi bilge (hakim) oluyordu. O bir dünya modeli görüyor ve dünyanın nasıl yaratıldığını anlamaya başlıyor. Bu ilme daha Avrupa'da sonraki asırlarda felsefe diyorlardı. Evrensel ağacın dalları göğe ulaşıyor, Tanrı'ya ve kuşlara ait olan kısım burada farz ediliyordu. Ağacın kökleri derine, cehenneme, yılanın krallığına gidiyordu. Ağacın gövdesi ise, dünyanın ortasında bulunuyor; burada insanlar, atlar ve vahşi hayvanlar yaşıyor diye düşünülüyordu.

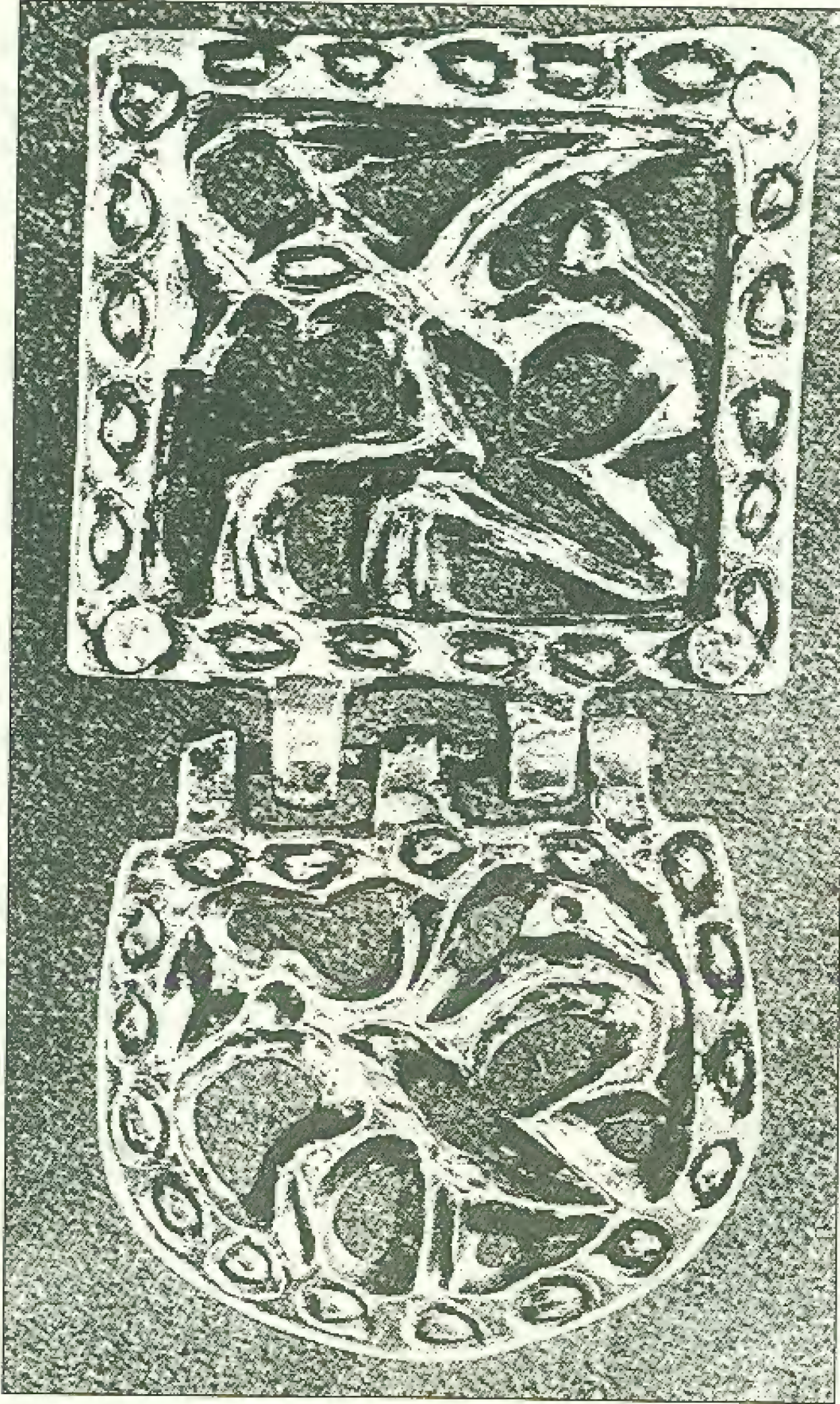
Hayat ağacı, ebedidir; Tanrı'nın ebedî oluşu gibi. Onu görmek mümkün değildir; Tanrı'yı görmek mümkün olmadığı gibi. Efsâneye göre, ruhlar ve fikirler hayat ağacının üzerinde, bir dünyadan öbürüne geçiyorlar. İnsanın

asıl bilgi kaynağı o evrensel ağaçtır. Gerçek bilgi ondan alınırdı. Hamrin şehri, Kıpçak⁴² dünyasının bilgi merkezi ya da bilgi şehri idi. Kimbilir belki de Kıpçaklar bu şehirde, evrensel ağacın dallarının örtüsü altında, Tengri'nin ayetlerini duyuyorlar idrak ediyorlardı.

Sonradan Hamrin şehrinde tapınaklar, daha sonra da mescitler yaptılar. Fakat ağaç, şehrin asıl kutsalı olarak kaldı. Şimdi orada Kayakent köyü var. Tam bir şehir planlı köy. Köyün kenârında ise, geçmişin hâtırası olarak, kutsal "Tengri-Han" ağacı yetişiyor. Kumuklar, (Kıpçaklara artık Kumuk diyorlardı) tabii ki, bazı şeyleri unuttular; hayat ağacı hakkında fazla bir şey bilmiyorlar, fakat, Kayakent köyünde yetişen ağaca yönelik hususi saygıyı muhafaza ediyorlar. Ağaç, Kumukların gelecek bilgilerini taşıyan Kızılma'dır artık. Bu özdeşlikten ileriki bölümlerde yeniden bahsedilecektir.

O sırada yani "III. Yüzyılda", dünyada büyük hâdiseler filizleniyordu. Bunlar, Derbent duvarlarının yanı başında başladılar ve önceleri Türkler olmaksızın yol aldılar. Fakat onların önde gelen iştirakçilerinin ve başlıca itici güçlerinin asıl Kıpçaklar olması gerekiyordu.

42 Bu boy için kullanılan yedi ad vardır, bunlar kronolojik olarak: Kıpçak, Polovets, Kuman, Kun, Pallidi, Valwen/Falavi, Xarteks. Bu isimler Kıpçaklar için farklı coğrafyalarda farklı zamanlarda kullanılmıştır.

Avarlara Ait Hayat Ağacı Figürlü Altın Toka

7. Tanrı Tarafından Kut Verilerek Hayat Ağacından Doğan Hakanlar

Türk inanç sisteminde büyük devlet kurmuş liderler, Tanrı tarafından kut verilerek hayat ağacında doğmuşlardır diye düşünülür. Büyük Türk Hakanı Alp Er Tunga, Buda, İstemi Han, Oğuz Han, Manas, Bögü Tegin, Osman Gazi gibi büyük Türk hakanları ve onların soyları, Tanrı kut verdiği için, sadece Türk milletini değil, bütün dünyayı yönetmek üzere vazifelendirilmişlerdir. Kurucu hakan soyu da hayat ağacından güç ve kuvvet almaktadır. Hindistan'ı da içine alan büyük bir coğrafyada MÖ. 6.yy'da büyük bir devlet kuran Sakaların hakanı Buda, ormanda sabit bir noktada, dünyanın merkezinde yer alan olağanüstü ağaç, yani "udumbar çiçekli suçatı" dibinde aydınlanmaya erişir. Kutsî ve ulvî mesajları burada alır. Milliyet ayırmadan dünyadaki bütün insanları doğru yola sevk etmek ve aydınlatmak için çalışmış; "ulug kölüngü" ile bütün insanları cennete götürmek gayesi olmuştur. Ondan sonra gelen soyları da aynı ülküyle çalıştıkları için Saka Devleti zirvelere çıkmıştır. Bugün bile Buda'nın ülküsü ve öğretileri dünyanın pek çok yerinde yaşamaya devam etmektedir.

Cüveyni, Ordu Balık adlı şehrin kalıntılarında dönemin ileri gelenlerinin anlamını çözmeye çalıştığı, ama Hitay insanların gelişine kadar kimsenin başaramadığı bir yazılı taş bulunduğundan söz eder. Bu taşın üzerinde Buku Han'ın kökenini anlatan bir metin yer almaktadır. Moğol döneminde de varlığını sürdüren bu gizemli yazıt ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Cüveyni'nin bundan söz ederken, üç dilde yazılmış ünlü Karabalasagun mezar taşını

kastetmediği neredeyse kesindir⁴³. Cüveyni efsaneyi daha ayrıntılı olarak aktaran Çince metinlerin birkaçına, dahası Buku'ya adanan, ama bulunamayan bir taşla gönderme yapıyor olabilir.

Bu el yazması metinler, Hitay'dan "Çin'den" gelen bilgelerin Kaman yani Şaman olduğunu vurguladıktan sonra onların anlatımlarını şöyle aktarır:

"Karakurum'un biri Tuğla (Tola), diğeri de Selenga⁴⁴ adını taşıyan iki ırmağı Kamlançu denilen bir yerde birleşiyordu.⁴⁵ Bu iki ırmak arasında iki ağaç vardı, birinin adı kusuk olup çamı andırıyordu, ama yaprakları kışları selvininkine, meyveleri ise gerek biçim gerek tat bakımından Şiguza'ya (Sarı renkli dağ elması) benziyordu, diğeri ağaca ise tur (kayın ağacı) diyorlardı. Bu iki ağaç arasında yükselen yığma toprak üzerine gökten bir ışık düştü, Bu yığma toprak gün geçtikçe büyüdü. Bu garip sahneyi gözlemleyen Uygur kavimleri şaşkınlık içinde kaldılar; bu tepeciğe saygı ve alçakgönüllülükle yaklaştıklarında şarkıyı andıran uyumlu sesler işittiler. Her gece bu tepecik otuz adım uzağına kadar bir ışıkla kaplandı. Günün birinde aynı doğum anındaki gebe bir kadın gibi tepeceğin içinden bir kapı açıldı ve içeride her birinde bir çocuğun oturduğu çadıra benzer beş ayrı tepecik olduğu görüldü. Her çocuğun ağzında gereksinimi olan sütü sağlayan bir tüp sallanıyordu.

43 Karabalasagun, Uygurların üç dilli dikilitaşdır; IX. yüzyıl başlarında Çince, Uygurca ve Soğdca yazılmıştır. Bakınız, (Jean-Paul Roux, Ortaasyada Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar, Sayfa 342, Çev. Prf. Dr. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan, Kabalcı yayınları, 2000 İstanbul)

44 Tola, Orhon Irmağı'na, Orhon da Selenge'ye dökülür, o da Baykal Gölü'ne dökülür. O halde Tola ve Selenge ırmakları birleşmez.

45 Kamlançu: bu sözcük Reşidüddin'de de geçer. Anlamı bilinmemektedir. Kumlu yer anlamına gelen Kumlançu (kamlançu) olabilir, ama daha çok batıda kullanılır: "iki Ögüz'un yanında ki küçük şehir," iki Ögüz, ili yakınlarındaki bir şehirdir (bkz. Hududü'l-Alem, s. 276-277).

Kavmin önde gelenleri bu mucizeyi görmeye geldiler, saygı duyduklarını ve boyun eğdiklerini göstermek için de önlerinde diz çöktüler. Rüzgâr üzerlerinde estiğinde çocukların gücü arttı ve hareket etmeye başladılar. Sonunda tepeciklerinin dışına çıktılar ve sütanelere emanet edildiler, bu arada halk onurlarına törenler düzenledi, Kısa bir süre sonra çocuklar süttten kesildiler ve konuşmaya başladılar. Çocuklar ebeveynlerini sordular. Halk da iki ağacı gösterdi. Çocuklar bu iki ağaca yaklaşıp, saygılı çocukların ebeveynlerine itaat etmeleri gerektiği gibi itaat ettiler. Ağaçların boy verdiği toprağa da saygı gösterdiler. O bölgenin tüm kavimleri çocukları görmeye geldi ve kral çocuklarına sunar gibi saygılarını sundular. Ayrılırken çocuklara isim taktılar: büyüğüne Sankur Tegin, ikincisine Kotur Tegin, üçüncüye Tükel Tegin, dördüncüye Or Tegin ve beşinciye de Buku Tegin adını verdiler.

Halk bu alışılmadık şeyleri gördükten sonra bu çocuklardan birini başbuğları ve hakanları yapmaya karar verdi; çünkü bunlar Tanrı tarafından gönderilmiş olmalıydılar. Buku Tegin'in gerek hatlarının güzelliği gerekse yargı ve zeka açısından diğer çocuklardan üstün olduğunu gördüler. Ayrıca bu çocuk değişik halkların dilini ve yazısını biliyordu. Sonradan hepsi hemfikir olarak onu kendi hanları yaptılar⁴⁶.

Metin başka mucizeleri sıralayarak devam eder. Dolayısıyla bu öykünün eski Türk efsaneleriyle ilgili aktarılan öykülerin en uzununu olduğu kesindir, ilk biçimiyle aktarıldığını sanmıyoruz; değişiklikler ve karışıklıklar olduğu kanaati veriyor. Hitaylarda Tanrıyla iletişim görevini kozmik dağ görür, burada kozmik bir ağaç, daha doğrusu mitin değişmesi sonucunda iki ağaç yer almaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda Tepegöz'ün doğuşu vesilesiyle yığma topraktan söz edilmişti. Burada anne olanın yani hayatın başlangıç

46 Tarih-i Cihangüşa, Alaaddin Ata Melik Cuveyni, (S.103), Çeviren Mürsel Öztürk, 3 cilt birleştirilmiş 2. baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1999.

duraklarından birinin ağaç olduğu düşüncesine yine rastlıyoruz. Bu durumda yığma toprak ya öyküsel bir temadır ya da daha eski, unutulmuş bir temanın kalıntısıdır.

Mitolojin devamında Cüveyni şunları söylüyor:

“Bir gece Bükü evinde uyurken genç bir kız biçimindeki bir şey duman deliğinden içeri indi ve onu uyandırdı; fakat çekindiği için uyuyormuş gibi yaptı. Bir sonraki gece genç kız yine geldi. Üçüncü gece bakıcının tavsiyesi üzerine Buku kızla birlikte Ak Dağ denilen dağa kadar gitti. Yedi yıl, altı ay ve yirmi iki gün boyunca her gece oraya gittiler.”

Burada kök miti ağaç ana durak vesilesi kılınarak göklere ilintilenir. “Gök Tengri”den geldik ona döneceğiz” sözü bize çok bildik şeyler hatırlatıyor! Gökten gelen genç kız erkeği ziyareti eder.

Cüveyni'nin versiyonu, öyküyü anlatan tarafından hayal gücüyle biraz değiştirilmiş ya da birkaç öykü karıştırılıp tek bir efsane haline getirilmiş olabilir. Ancak bu öykünün ana temaları bir gerçektir ve Uygurlarda yalnızca inanılmakla kalmayıp büyük bir yaygınlık da kazanan bir temaya da gönderme yapmaktadır.

Marco Polo bile bu konuda bir şeyler işitmiştir, nitekim “(Uygurların) ilk kralı ağaçların özsuyla beslenen bir sarı-toprak küre “altın küre-Kızılelma” dan doğmuştu, söylentisini O yaymıştı. Çinlilerde bu öykü sayısız defa anlatılmıştır. Çinli tarihçi Yuan-che'nin söyledikleri şunlardır:

“Orada bir dağ vardır. Tola ve Selenga adlı iki nehir bu dağdan çıkar. Bir akşam, iki nehrin arasındaki bir ağacın üzerinde muhteşem bir ışık belirdi. O bölgede oturanlar bu ışığı görmeye geldiler. Ağaçta gebeliğe benzer bir şişlik görüldü. (Bu) ışık, sonradan çok sık görüldü. Dokuz ay ve dokuz günden sonra ağaçtaki şişlik patladı ve

beş çocuk doğdu. En gençleri Buku Han'dı”.⁴⁷

Bir Çin yazıtları derlemesinde yer alan Tanrısal Yol Yazıtı ise öyküyü şöyle aktarır;

“O dönemde onun ülkesinde iki büyük ağaç vardı; bu ağaçlar birleşerek bir budak oluşturdular. Bu budak açıldı ve içinden beş bebek çıktı. Bebeklerin dördü öldü, yalnızca beşincisi yaşadı. Bu bir mucize olarak kabul edildi.”

Bu iki öykünün ikinci kısımlarının çok benzeştiği görülmektedir: ışıkla doğuran tek bir ağaç söz konusudur. Marco Polo ve Reşidüddin'in sözünü ettikleri de bu versiyonlardan birisidir.

Tanrısal Yol Yazıtı'nın sözünü ettiği kişi, Karabalasagun yazıtında Tengride ulüg bölmiş Alp Kutlug Ulug Bilge Kagan adı altında, yani uzun resmi unvanıyla belirtilmektedir.

Tüm bunlar Cüveyni'nin dedikleriyle neredeyse aynıdır. Cüveyni de bu kağanın olağandışı yeteneklerinden, seçilmesinden, batıda yaptığı büyük fetihlerden söz eder. Uygurların birinci kralı olmadığını, ancak beş yüz yıl sonra tahta çıkarılan bir prens olduğunu belirtir, yani kullanılan üsluba bakılırsa oldukça uzun bir süre sonra tahta çıktığı anlaşıyor. Her yerde sözü edilen bu fetihler herhalde tarihsel olmalıdır. Moğolistan'da yok edilmelerinden sonra Uygurların fazla bir zorlukla karşılaşmadan Çin Türkistan'ına yerleştikleri görülmektedir:

Bu efsanenin kökeni doğal olarak çok eski olabilir. Efsanenin kadim Hun toplumuna ait olduğu düşünülmektedir. Daha büyük bir olasılıkla Karabalasagun yazıtının ya-

47 Jean-Paul Roux, Ortaasya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2000.

zıldığı IX. yüzyıldan önce yazılmıştır ve elimizdeki versiyon da bu yüzyıla ait olabilir. Bu efsane, Ediz'lerin işgalini izleyen yıllarda geliştirilmiş ve bu işgali meşrulaştırmak için kullanılmış olabilir.

Bu efsane Altaylıların yerel inançlarıyla mı ilgiliydi, yoksa Mani inancının bir ifadesi miydi? 800'lü yıllara doğru Maniciliğin Uygurlarda çok güçlü olduğu, özellikle Le Coq'un metninden anlaşılabileceği üzere Buku'nun bu dinin ateşli bir yandaşı olduğu görülmektedir. Maniciliğin etkisini yadsıyamayız. Söylenilecek tek şey, bu efsaneyi oluşturan öğelerin gerek önceki gerekse sonraki dönemde Altay halklarının inançlarına ilişkin olarak bildiklerimizle mükemmel bir uyum içinde olmalarıdır.

Özellikle Arapça ya da Önce çevirilerde Buku diğer adlarla karışmış olabilir. Yukarıda da söylediğimiz gibi bu ad genellikle Buku'ya da Buğu olarak okunmuştur. Sessel değişiklik daha güç gerçekleşmiş olmalı, Buku yada Bugu sözcüğü kaçınılmaz bir biçimde Mogolcadaki bûge, boğa, boa'yı yani şamanı düşündürür. Buku'ya yakın olan Buka-buğu sözcüğü anlam bakımından tamamen farklı bir sözcüktür, çünkü boğa anlamına gelir ve eski biçimi boga'dır.

Ebulgazi, Oğuz Han'ın kahramanlık destanını çok yumuşatarak anlatır. Nedeni de kuşkusuz bu destanın İslamlaştırılmasıdır; bu efsanevi kahramanın askeri bir hareketini anlatırken arada şunları söyler:

"Oğuz Han'ın beylerinden biri bu seferine karısını yanında götürmüştü. Kendisi savaşta öldürülmüştü, fakat karısı kurtulmayı başarmış ve Oğuz'un iki nehir arasındaki birliklerine ulaşmıştı. Kadın gebeliğin son aylarındaydı ve hemen ertesinde doğum sancıları başlamıştı. Hava çok soğuktu ve bir kulübe bulamadığından bir ağacın kovuğuna sığınmak zorunda kalmıştı. Bu kovukta bir oğlan do-

ğurdu, Han bu çocuğu evlat edindi ve Kıpçak adını verdi, bu sözcük eski lehçede ağaç oyuğu anlamına gelirdi. Bu çocuk Kıpçakların isim atası oldu."

Ebulgazi büyük eserlerinin ikincisi olan Şecere-i Terakime'de buna çok benzeyen bir versiyon aktarır:

"Oğuz'un İt Barak Han'ın halkına karşı yürüttüğü savaşta bir bey ölmüş; ama karısı kurtulabilmişti. Kadının doğum zamanı gelmişti. O gün hava soğuktu. Etrafta sığınabilecek bir ev yoktu. Çürük bir ağacın içinde bir oğlan doğurdu. Bunu söylediklerinde Han dedi ki: Çocuğun babası bizim için öldü, bakacak hiç kimsesi yok. Han bu çocuğu evlat edindi, adını Kıpçak koydu. Eski Türk dilinde içi oyuk ağaca Kıpçak deniliyordu. Bu nedenle adı verirken şöyle dediler: Bu çocuk bir ağacın içinde doğduğu için adı Kıpçak oldu."

Ebulgazi bu bilgileri Reşidüddin'den ya da onun kullandığı daha kapsamlı bir kaynaktan almış olabilir, İranlı tarihçi aynı öyküyü özetleyerek aktarır; "Oğuz'un ordusu İki nehir arasındaki bir yarımadaya giderken, kocası savaşta ölen hamile bir kadın çürümüş büyük bir ağacın içine sığınmıştı ve orada bir çocuk doğurdu. Bu, Oğuz'a nakledildi. Oğuz, kadına acıdı ve şunları dedi: "Bu kadının artık bir kocası olmadığından çocuk benim oğlum olmalı. Çocuk Oğuz'un çocuğu oldu ve Türkçe içi çürük ağaç anlamına gelen Kıpçak adı verildi."

Oğuz name'de Kıpçakların kökeniyle ilgili olarak aynı tarihli bir versiyon bulunur: fakat bu daha gelişmiştir ve kaynaktan daha uzaklaştığı görülmektedir. Öykü tamamen farklı bir açıdan anlatılır ve Kıpçak adı yalnızca "oyuk ağaç" biçimindeki fantastik etimolojisini korumuştur.

Oğuz Kağan, ordusuyla İtil (Volga) adlı nehre vardı, İtil nehri büyük bir nehirdir. Oğuz kağan onu gördü ve şunları dedi: İtil suyundan nasıl geçeceğiz? Orduda değerli bir bey bulunuyordu. Bu beyin adı Ulug Ordu Bey'di (Bü-

yük Kamp Beyi), zeki bir insandı. Burada çok sayıda dal ve ağaç olduğunu gördü. Bu ağaçların toplanıp içlerinin oyulmasını emretti. "Bu ağaçların içine yattı ve nehri geçti. Oğuz Kağan sevinçten haykırdı: "Ey! Ey sen! Bu ülkenin beyi olasın ve adın da Kıpçak olsun."

Kahramanın mucizevi doğumunu yukarıda gördüğümüz gibi büyük ayrıntılarla anlatan Uygur Oğuzname-si'nin sürekli olarak bildiği ve kendisine bağlı olduğunu varsaydığı belli başlı halkların kökenini açıklamaya çalışması ilginçtir. Bunun için de fantastik etimolojiler uydurarak, içlerinden birisinin Oğuz döneminde muhteşem kahramanlıklar gerçekleştirdiğini hayal eder. Aslında bunu yaparken kavimlerin gururunu okşamış, seçilmiş halktan, yani Oğuzlardan çıkmış evrensel hükümdarın tartışmasız ayrıcalığı olan tanrısal köken hakkını sonraki kuşaklara yasaklamış, bunu yaparken de eylemler her türlü dinsel değerden arındırılmıştır. Bizce burada eski köken efsaneleri yerine daha alçakgönüllü mitleri kabul ettirmek için sistematik bir tavır ve girişim söz konusudur.

Örneğin Oğuz, bir şehri iyi koruyan kişiye Saklap ve burada kal ve (kaleyi) aç emrine itaat edene de Kalaç (Kalach) adını vermiştir. Bu sözcüklerin altında aslında ne yatıyor?

Bunu söylemek oldukça zor. Belki de Oğuzname'nin aynı şekilde anlattığı üçüncü bir halkla, yani Karluklarla durumu daha açık görebiliriz.

Oğuz, Karluk derken aslında karla kaplı bir dağa kaçan atını aramaya giden kimseyi kastetmektedir. Doğu Tienşan'da bir Karluk Tag vardır. Ama bu ad çok anlamlı değildir, çünkü yalnızca "karlı dağ" anlamına gelir. Çinliler

çoğu kez Tienşan'a aynı adı verirler. Tienşan "tanrısal dağ" anlamına gelir ve çok doğru bir biçimde Türkçeye Tengri Tağ (Tanrı Dağı) olarak çevrilmiştir. Karluk'un etimolojisi, belki de eski Hiong-nuların dua yeri olan bu kutsal dağda geçen kanıtlayabilecek kaybolmuş bir efsanede aramak gerekir. Yine de popüler etimolojilere çok sıcak bakan Oğuzname'nin Kıpçaklar için oyuk ağaç kavramını korumuş olması, Reşidüddin ve Ebulgazi'nin aktardığı biçimiyle bu efsanenin oldukça kabul gördüğünü gösterir.

Oğuzname'de "Ağaç-Hayat Ağacı-Kızılma" izini sürmeye devam edelim;

"Bir gün yeniden Oğuz Kağan ava gitti. Bir gölün ortasında, önünde bir ağaç gördü. Ağacın oyugunda (bucak) bir kız bulunuyordu. Kız ağacın içinde oturuyordu, yanında kimse yoktu ve muhteşem bir güzelliğe sahipti. Saçları akarsular gibi gözleri maviydi ve inci gibi dişleri vardı. Bu kız o kadar güzeldi ki, yeryüzündeki insanlar onu gördüklerinde, 'Ah! ah! onun için ölürüz' derlerdi. Sütleri kırmızı olurdu Oğuz onu gördüğünde aklı başından gitti. Kalbine ateş düştü. Onu sevdi, Onunla evlendi. Kız Hamile kaldı. Günler geceler sonra üç erkek çocuk dünyaya getirdi. Birincisine Gök, ikincisine Dağ, üçüncüsüne Tengiz (Deniz) adını verdiler."

Burada gerçek bir doğum değil, bir gölün ortasındaki ağacın kovuğuna yerleşen dişi bir varlığın tezahürü söz konusudur. Mavi gözlerine karşın kız göksel olmaktan çok dünyalı ya da suda yaşayan bir varlıktır, ama bu kızdaki doğacak çocuklar büyük kozmik bölgelerdir. Bu ağaç kızın Boğa (Oğuz) ile birleşmesinden gerçekten de "Gök, Deniz ve Dağ" doğacaktır ya da daha doğrusu bir dünya doğurmak fikrini kabul etmek zor olduğundan bu bölgelerin bir varlıkta cisimleşmeleri söz konusudur, yani "Göğün oğlu" ya da "Göksel" bir varlık, "Dağın oğlu" ya da "Dağsal" bir varlık, "Denizin oğlu" ya da "Denizsel" bir varlık doğacak-

tır bu birleşmeden. Oğuz'un kalbine düşen ateş aşk tutkusunun bir simgesidir, ama aynı zamanda doğurgan göksel ışığın bir çağrışımıdır.

Bu öykünün hemen ardından yine bu öyküyle bağlantılı başka bir Öykü anlatılır:

"Günlerden bir gün, Oğuz Kağan bir yerde Tengri'ye yalvarıyordu. Gökten mavi bir ışık düştü. Bu ışık, güneş ya da aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan yaklaştı ve bu ışığın ortasında bir kız olduğunu gördü. Kızın yanında kimse yoktu ve olağanüstü güzellikteydi. Başının tepesinde ateşten ve ışıktan bir ben küçük bir altın küre vardı. Bu kız o kadar güzeldi ki, güldüğünde çevresindeki bütün canlılar gülüyor, ağladığında yine çevresinde ki her şey ağlıyordu. Oğuz Kağan kızı görünce aklını kaybetti. Akli başından gitti. Onu sevdi, onu aldı, Kız gebe kaldı. Günler geceler sonra üç erkek çocuk dünyaya getirdi. Birincisine Kün (Güneş), ikincisine Ay, üçüncüsüne de Yıldız adını verdiler."

98

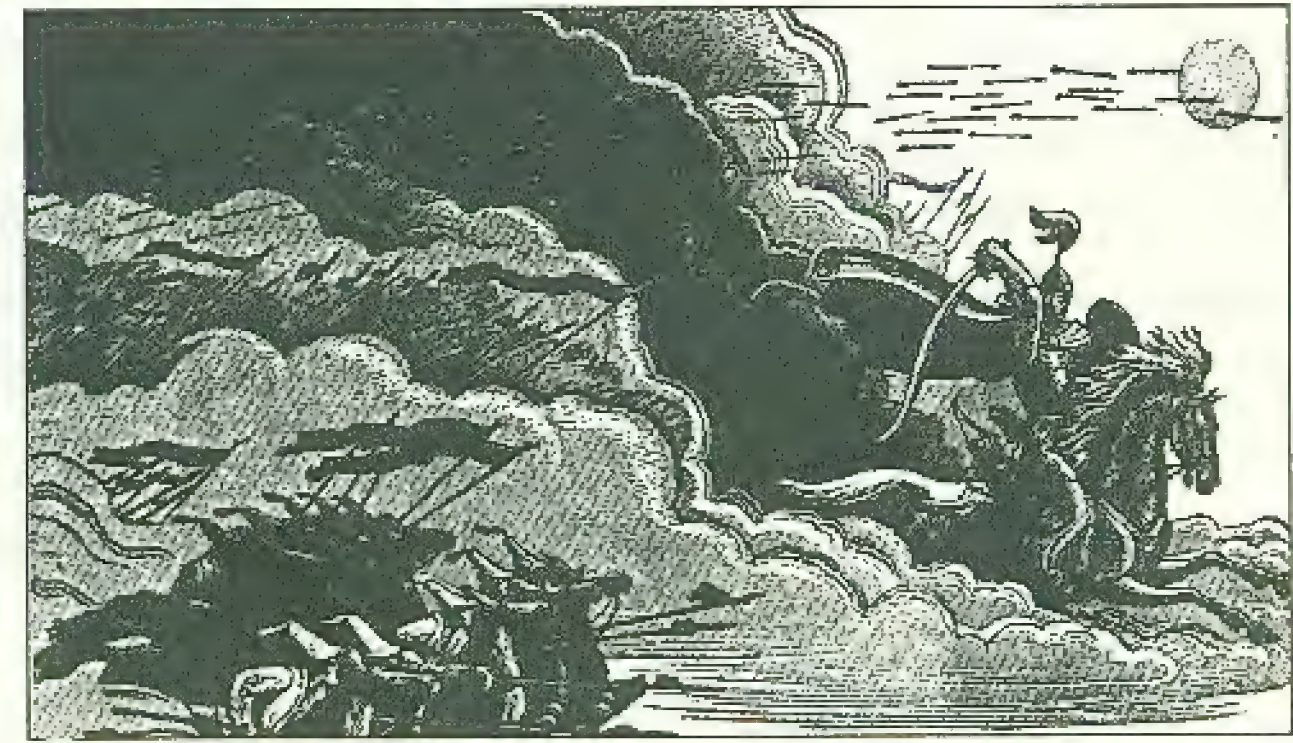
Gerçekten de ilk üç çocuk ışıktan, ikinci üç çocuk ise ağaçtan doğmaktadır. Buku Han'ın efsanesindeyse beş çocuk ışığın ve ağacın evliliği aracılığıyla aynı anda hem ışıktan hem ağaçtan doğar. Gerçek baba olarak gösterilerek Oğuz Kağan'a bir rol verilmek istenmesi gibi bir gereklilikle karşı karşıya kalınması ilk mitin parçalanmasına yol açmış olabilir. Bunun lam tersiyse kuramsal açıdan olanaklıdır (bu iki temanın Buku efsanesinde tek bir temaya dönüşmesi), ama çok akla yatkın değildir.

Her biri üç çocuktan oluşan bu iki liste çok iyi korunmuştur, bunlara her yerde rastlanmaktadır, ikinci listede yanlışlık yapıldığını sanıyoruz. Oğuz'un göksel bir ruhla yaptığı ilk evliliğinden üç göksel çocuk doğmuştur. Oğuz'un ikinci evliliğiyle dünyadan bir ruhla olmuştur ve bu evlilikten üç dünyalı çocuk doğmuş olmalıdır. Oysa bu çocuklardan yalnızca ikisi dünyaya aittir. O halde 'Gök, öy-

küye sonradan kozmik bir özellik katmak kaygısıyla eklenmiş olmalıdır, Eğer bu doğruysa Oğuz'un art arda gelen iki birleşmesinden tek bir evlilik yaratarak, önce Tu-kiular-da, sonra Ediz Uygurları ve Kitanlarda, en sonunda da Cengiz Han Moğollarında rastladığımız antik Gök-Dünya çifti kavramına bir kere daha tanık oluyoruz.

Belgelerin incelemesi bizi kaçınılmaz olarak ağaçta doğum temasından oldukça farklı olan kadın-ağaç temasına götürmüştür. Bu iki tema açıkça bağlantılı olup neden çok sık karıştırıldıklarını anlamak zor değildir. Aslında anlatılmak istenen ağacın yaşam gücü taşıdığıdır. Doğuş teması ve ata efsaneleri dışında Altaylılar bu temaları oldukça farklı biçimlerde ifade ederler. Bulgarlarda kayın ağacı her zaman yeşillikle bağlantılıdır ve guguk kuşu ilkbaharın geldiğini bu ağaca konarak duyurur. Gürgen düğünlerde önemli rol oynar.

99

Manas Destanından Turan Ordusu Hücumda

Altaylılar evrensel ağaç inancını basit bir tasvirle açıklarlar:

"Bugün dünyanın her yerinde derler ki, dünyaya gelmeden önce insan ruhları göktedir ya da minik kuşlar olarak kozmik ağacın göğe uzanan dallarına tünemiştir. Başka bir deyişle insanın kökenini, özellikle de hayvan biçimli insanın kökenini ağaçta aramak gerekir. Bu inançla, mutluluğu sandal ağacı üzerinde tüneyen ak benekli şahin kuşu olarak tasvir eden Irk Bitiğin falları arasında bir bağlantı kurmak gerekip gerekmediğini bilmiyoruz."

Ağacın varlığı her tür insan türünün kökenini ve muhtemelen animist betimlemelerin dışında tek başına kendiliğinden yeterlidir, öyle ki Kazaklarda kısır kadınlar çocukları olsun diye başka ağaçlardan uzakta bulunan bir elma ağacının dibinde yuvarlanırlar.

Ağaçların rolü doğuştan önce ruhların desteği olmak ve "yaşam kaynağını bünyesinde toplamakla" sınırlıdır. Güçleri doğumla birlikte son bulmaz. Bitki tüm yaşamı boyunca insana bağlı kalır. Hatta ölüm bile bağlarını koparamaz ve ağaç öte dünyadaki yaşamda da itici gücü oluşturur. Marco Polo daha o zamanlarda Yüce Han'ın "büyük bir zevkle ağaç diktirdiğini, çünkü büyücülerinin ve astrologlarının kendisine her kim ağaç dikerse uzun bir ömür süreceğini söylediğini" anlatır. Az sayıdaki gözlemcinin doğruladığı bu inançtan Orta Asya metinlerinde söz edilmez. Anadolu'nun ağaçtan en yoksun bölgelerinde Venediklinin sözlerine, hem de neredeyse aynı sözcüklerle yeniden rastlamam tam bir sürpriz olmadı.

Sonuç olarak ağaçla bir insanın dünyadaki yaşam süresi arasındaki ilişkiye, Cengiz Han'a söylenen ve daha önce de belirttiğimiz özdeyişler arasındaki: "Bedenin yaşlı bir ağaç gibi düştüğünde ve Dede Korkut'un şu dileğinde: "Gölge veren tıknaz ağaç kesilmesin" vb sözlerde rastlıyoruz. Günümüzde Altay Şamanları, vahiy geldiğini hisset-

tiklerinde bir ağaç dikerler. Goldlar, Oroçiler gibi diğer Altay kavimleri şamanın yaşamının bu ağaca bağlı olduğuna inanırlar. Yuraklardaysa şaman ağacını korumaya aldırır, çünkü ağaç ölürse kendisi de ölür. Ağacın ölüm sonrası yaşam üzerindeki etkisi çok daha net tanımlanmaktadır. Ögeday Han, ruhu için küçük bir ağaç diktirmişti, imparator (hanın halefi) ağaçtan tek bir dalın bile kesilmemesi için emir vermişti, diye anlatır.

Türk-Moğollar ölüyü genellikle bir ağacın altına gömerlerdi. Bir efsanede Cengiz Han'ın, bir gün av sırasında altında dinlendiği ve "burası gömülmem için uygun yerdir" dediği büyük bir ağacın altına gömüldüğü anlatılır. Bu gerçek değilse bile en azından aktaranların inancını göstermesi açısından ilginçtir. Bu inanç Yakutlarda da vardır. Ölülerini kendilerine en güzel görünen ağacın altına gömdüklerini anlatır.

Ağacın ebedi yaşam kaynağı rolü en iyi cenaze törenlerinin incelenmesinde ortaya çıkar. Cenazenin kaldırılacağı tarih asla rastlantıya bırakılmadığı gibi, birçok şeye bağlı olmakla beraber özellikle mevsim değişimlerine bağlı görünmektedir. Ilkbaharda ya da yazın öleni gömmek için otların ve ağaçların yapraklarının sararması beklenirdi. Sonbaharda ya da kışın ölürse ağaçların yapraklanması ve bitkilerin çiçek açması beklenirdi. Ancak bu zamanlarda bir çukur açılırdı ve ölünün külleri buraya gömülürdü.

İlk büyük göçlerin başladığı zamanlardı. Turan Göçerleri bu dönemdeki bütün kazanımlarını göç ettiği yere götürüyordu. En önemlisi de inançlarını taşıyorlardı bu göçlerle, işte bu taşınan inançlar içinde "Tengri-Han ağacı" "evrensel ağaç" kutsal ağaç inancı da vardı.

8. Ağaç Temasının Batı Dünyasındaki Oluşumu

Yukarıda anılan metinler apokaliptik nitelikte değildir. Yine de, tektanrılı dinlerin kutsal kitaplarında ağaç temasının ortaya atılıp genel hatlarının belirlenmesi, sonraki gelişmelere, ağacın önceden kutsallaştırılmış olmasının doğmasından işlerlik kazandırdığı bir motif sağlar.

Ağaç tek başına ve benzersizdir. Müslüman geleneğinde insanların dünyası ile Tanrının dünyası arasındaki kesin ve değişmez sınırı belirler. Ağacın, her biri bir insanın adını taşıyan yaprakları, insanlar öldükçe düşer. Ağacın suyu çekilir ve ağaç kurur. Hristiyan geleneği ile bütünlenen Musevi geleneğinde, serpilip boy atmış olan ağacın, insanların günahları yüzünden suyu çekilir. Ama kurtuluşun bir belirtisi olarak yeniden yeşerecektir. Ağaç sınır belirtir. Oysa sınır, tanımı gereği, aşılmak zorundadır. Bu nedenle, hem sonlu dünyanın, aşmayı düşlediğimiz dünyanın, hem de yaşadığımız dünyayı aşıktan sonra varacağımız dünyanın sınırını, yeni sınırı belirtiyor olabilir.

Kurala göre apokalipsler⁴⁸ dünyanın sonunun habercisidir, ama, bu, her dünya ve herkes için geçerli değildir. Apokalipsler dünyanın, imansızların egemenliğinin sonunu; bugün, bu dünyada bir yana itilmişlerin hoşnut kılınacağı adil bir dünyanın başlangıcını haber verir. Burada rol oynayan, toplumdaki iç çatışmadır. Ayrıca, bu metinlerde hep dış düşmanlara gönderme yapılması, Tanrı ile bir uyumsuzluğun var olduğunu da belirtir. Tanrının felaketleri, o toplumun doğru yoldan sapmasını cezalandırarak içindir.

48 İncil'in en önemli bölümlerinden biri.

Tarihsel olarak, Hristiyanlığın Roma imparatorluğunda kazandığı kesin zaferden ve Bizans'ta yeni, Hristiyan bir Roma'nın kurulmasından İslam dininin ortaya çıkmasına ve Doğu Akdeniz'de iki karşıt dünyanın oluşumuna dek uzanan dönem, apokaliptik metinlerin yavaş yavaş birinci türden ikincisine geçişine sahne olur. Başlangıçta, yeni Hristiyan imparatorluğunun başkenti olarak kurulan Konstantinopolis çoğunlukla yeryüzü iktidarının merkezi olarak görülür. Tanımı gereği kâfir olan Konstantinopolis bu açıdan kıyamette cezasını çekecek olan iki büyük fahişenin, Babil ve Roma'nın mirasçısıdır.

380 yıllarında, Konstantinopolis'in kuruluşundan 50 yıl sonra, I. Theodosios döneminde yazılmış ve Sybilla'ya atfedilmiş bir kehanette şöyle denir: "Çok sevinme, Bizanslılar egemenliklerini altmış yıldan çok sürdürmeyecekler" Bu rivayet ilk çatışmalardan çok sonraları da süregelir. Çünkü X. yy'da yazıldığı sanılan Andreas Salos'un apokalipsinde, "kâfirlerin kenti ele geçirmesi" temasına açıkça çıkılarak "işlediği günahlar yüzünden yok olan kent" teması işlenir.⁴⁹

9. Ağaçtan Elmaya: Arketipler⁵⁰

Başlangıç motif olarak ağaç, bizi çok geniş bir araş-

49 Lennart Ryden, "The Andreas Salos Apocalypse", *Dumbarton Oaks Papers*, XXVIII/1974, s. 201-214.

50 Kollektif bilinçaltını oluşturan öğelere arketipler -modeller- adı verilir. Arketipler dominantlar, mitolojik ya da ilkel figürler olarak da adlandırılmıştır. Bir arketip, bir şeyi belirli bir yolla deneyimlemeye yönelik öğretilmemiş bir eğilimdir. Arketipin kendine has bir biçimi yoktur, ama gördüğümüz ya da yaptığımız şeyler üzerinde "düzenleyici bir ilke" rolünü üstlenir.

tırma alanına götürebilir. Burada sadece apokaliptik⁵¹ nitelikli metinler çerçevesinde kalarak Daniel'in Kitabı'nda arketip olarak değerlendirilebilecek bir bölümü irdeleyeceğiz. Bu bölüm Nebukadnetsar'ın düşünde yer alır:

"Baktım ve işte, dünyanın ortasında bir ağaç vardı ve çok yüksekti. Ağaç büyüdü ve gelişti, ve boyu göklere erişti, ve bütün yerin ucuna kadar görölüyordu. Yaprakları güzel, ve meyvası çoktu, ve onda herkes için yiyecek vardı; kırım hayvanları altında gölgelendiler ve göklerin kuşları onun dallarında kondular, ve bütün beşer ondan yedi."⁵²

Ardından Tanr'nın meleği gelir:

"Yüksek sesle çağırdı ve şöyle dedi: Ağacı kesin ve dallarını koparın, yapraklarını yolun, ve meyvasını saçın; hayvanlar onun altından, ve kuşlar dallarından kaçsınlar. Fakat köklerinin kütüğünü demir ve tunçla çemberleyip yerde, kırım taze otu içinde bırakın;"⁵³

Düşün, metnin çağrıştırdığı yorumuna göre ağaç, gerçek Tanrının gazabına uğrayan çoktanrılı krallığı simgeler. Kaldı ki, Daniel'in ağacı daha sonra ağaç temasının temellerini oluşturacak öğeleri içerir. Bu ağaç "tek başına"dır; en azından örtük biçimdedir bu tek başınalık. Tanrının gazabına uğradığında da "kurur". Demek ki, bu temayı geliştirecek Bizans apokalipslerinin Daniel'in kehanetleri biçiminde ortaya çıkması hiç de şaşırtıcı değildir.

Kuran Daniel'in metninde yer almayan üçüncü boyutu ekleyecektir; bu, "sınır" boyutudur. Kuran'da, Necm suresinin 13, 14, 15 ve 16. ayetlerinde şöyle belirtilmiştir;

"Andolsun onu bir kez daha görmüştü. Sidretü'l- Münte-

hâ'nın yanında. Ki Cennetü'l- Me'vâ onun yanındadır. Sidre'yi kaplayan kaplıyordu. (Peygamberin) gözü şaşmadı ve sınırı aşmadı. Andolsun ki o, Rabbinin âyetlerinden en büyüğünü gördü."⁵⁴

Bu üstü kapalı ifade Peygamberin miracının temelini oluşturur. Konuyu geliştirecek ilk metinlerden Buharî'nin Sahih'inde yer alan hadiste, ağaçla ilgili bölümü şöyle anlatılır; "Sonra Cebrail sidretü'l-müntehaya varıncaya kadar bana yol gösterdi."

51 İncil'in vahiy bölümünün de yazıldığı, antikçağa özgü bir yazım türü.

52 Daniel, 4: 10-12.

53 Daniel, 4: 13-15.

54 Sidretü'l-Münteha: Arşın sağ yanında, hiçbir yaratığın ötesine geçemediği bir ağaç. Bütün yaratıkların ve meleklerin bilgilerinin son bulduğu sınır. Ondan ötesini Tanrı'dan başkası bilemez ve sınırı geçemez.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Kızilelma İle İlgili Müslüman Rivayetleri

Müslüman⁵⁵ rivayetlerinde Ağaç apokaliptik boyutuyla tanınmaz gibidir, ama sidretü'l-münteha motifi Peygamberin miracını anlatan çeşitli metinlerde işlenir. Müslüman kıyametlerinin “sahih” kabul edilen biçimi, Müslim'in hadis, derlemesinde yer alır. Bu eserin tarihi IX. yy'ın ikinci yarısıdır.

Romalılar Amk ve Dabk bölgelerine inmeden vakit gelmeyecek. Bir Medine ordusu karşılarına çıkacak. Yeryüzünün o günkü en iyi insanları sıraya dizilecek. Romalılar şöyle diyecek: “Bırakın da bizim topraklarımızda insanları tutsak edenlerle savaşalım”. Müslümanlar “Hayır, Tanrı adına kardeşlerimize dokunmanıza izin veremeyeceğiz” diye yanıt verecekler; dövüşecekler; Müslümanların üçte biri yenilecek ve Tanrı katında asla bağışlanmayacak. Üçte biri şehit düşecek ve Tanrının en iyi şehitleri olacak. Geriye kalan üçte bir ise savaşı kazanacak, hiç yenilmeyecek ve Kostantiniye'yi ele geçirecek.⁵⁶

55 Stefanos Yerasimos, Ağaçtan Elmaya: Apokaliptik Bir Temanın Soyağacı, Cogito, Sayı: 17, 1999.

56 Müslim, Sahih, Kitab 25, Bab 9.

Zaman içinde büyük savaş ve Konstantinopolis'in alınışı yer değiştirir. Kent Müslümanların kazandığı savaş-tan sonra alınacaktır. Müslüman rivayetlerine göre savaş alanı Halep'in kuzeyidir. Müslümanların üçe bölünmesi de Daniel'in son düşüne denk düşer.

Konstantinopolis'in alınışı, bunca beklenen, korkulan ya da umulan bu fetih, hristiyan terminolojisine göre tarihte gerçekleşen en büyük kehanettir. Gerçekleşen bu kehanetten, hele bu kehanet kıyametin habercisiyse, daha can sıkıcı bir şey olamaz. Ne olursa olsun, kentin alınışı, kentin üstüne kurulan apokaliptik hikâyeler bütününe son verir. Ancak, bir kıyameti umutla bekleme ya da ondan korkma nedenlerinin yok olmaması, aynı konu üstüne yeni metinlerin yazıldığını gözlemlememize yol açmaktadır. Bunlar, eski temaları yeniden yorumlayacaktır.

108

Döneminin en önemli ve ileri teknolojilerini kullanan ordularıyla İstanbul kapılarına dayanan Türkler, etos zihniyetleri içinde var olan cihan hâkimiyeti mefkûrelerinin içine yumurtanın sarısı misali Kızılirma kavramını yerleştirmişlerdi. Mensubu oldukları İslâm dinini tebliği başta gelen görevleri idi. Bunu yaparken Hazreti Peygamber'in muhatap oldukları müjdeleri sayesinde en üstün manevî kuvvet kaynaklarına da ermiş bulunuyorlardı.

Gerçekten İstanbul'un yanında, Bursa'da yoğunlaşan bu millî ve İslâmî mefkûre İstanbul fethine dair hadislerin çok işlenmesine, yayılmasına sebep oluyor ve Türk hamlesini yükseltiyordu. İmam Buharî, İmam Müslim ve Suyûtî gibi en büyük hadis âlimlerinin âbidevî eserlerinde ve büyük İslâm tarihlerinde yer alan bu hadislere göre Hazreti Peygamber İstanbul'un fethini müjdeleyen, hadisleri diller-

den düşmüyordu;

"Ümmetimden Kayser'in şehrine (İstanbul'a) gaza edenler af olacaktır."

"Kayserin şehri fethedilip orada ezan okunmadıkça kıyamet kopmayacaktır"

"Bir yanı kara, bir yanı deniz ile çevrili bir şehirden bahsedildiğini duydunuz mu?"

"Bu şehir 70.000 gazinin tekbirleri ile fethedilmedikçe kıyamet kopmayacaktır"

Ve nihayet yüzyıllar boyu İslam ordularını Konstantiniyye önlerine çeken meşhur hadis;

"Konstantiniyye muhakkak fethedilecektir. Bu fethi yapan hükümdar ve ordu ne kadar mükemmel olacaktır"

Bu hadisler arasında İstanbul fatihinin bir Peygamber adını veya bizzat İslâm Peygamberinin ismini taşıyan bir hükümdar olacağı, hattâ IX. asırda Futûhü'l-Mısır'ı yazan İbni Abdülhakem'in kaydına göre de İstanbul'dan sonra Roma'nın düşeceği hadisleri de vardır.⁵⁷ Osmanlı uleması Kuran'da geçen "Beldetün Tayyibetün" sıfatlarının İstanbul'a ait olduğunda hemfikirdirler.

Emevî, Abbasî ve Osmanlı devirlerinde Müslümanları İstanbul fethine şevklendirmekte bu hadisler çok büyük âmil olmuş; büyük siyasî ehemmiyeti olan İstanbul seferlerine dinî bir aşk eklenmiş ve nihayet zaferin ilâhî bir vaad olduğu inancı doğmuştur. İstanbul üzerine sevk edilen or-

109

57 Büyük hadis kitaplarında ve tarihî eserlerde dağınık olarak bulunan bu hadislerin bazıları "mühimleri" M. Canard tarafından neşredilmiştir. İstanbul'a ait hadislerin bir kısmı, büyük muhaddislerin eserlerinde bulunmakla beraber, mevzu yani gayri sahihtir. Fakat burada, tarihçi için, hepsinin veya bazılarının doğruluğuna inanılması ve bu muhasaralarda ve fethihte hadislerin oynadığı rol önemlidir.

du içerisinde, Hazreti Peygamber'i, Medine'ye hicretinde, misafir eden sahabeden Hazreti Ebû Eyyûb el-Ensârî de bulunuyordu. İslâm kaynaklarına göre Ebû Eyyûb muhasara esnasında, bir ok darbesiyle şehîd olunca, surlara yakın bir yerde defnedilmiştir. Bu sırada imparatorun, mezarı sökeceği haberi yayılmış ve müslümanlar Rumlara: "Bu zat Peygamberimizin sahabesindendir. Eğer mezar bir tecavûze uğrarsa bütün İslâm memleketlerinde artık çan sesleri de nihayet bulur" mukabelesinde bulunmuşlardı. Bu tehdit üzerine imparator mezarı korumaya aldırılmıştır.

2. Çizginin Ötesindeki Sınır

(Sidretü'l-Müntehâ'da Kızilelma sırlanması)

İslam dinine ait bir motif olan Sidre konusu işlenirken kuzey Türklerinde (Erken dönem Altay-Turan söylenceleri); (Alma= almıla= Aal Luuk Mas= Aal Kuduk Mas= Hayat ağacı= kutsal ağaç= evrensel ağaç= Sidretül-Müntehâ=Kutsal Bilgi Ağacı= Kızilelma) bağlantılarını muhakkak hatırlamalıyız.

Sidretül-müntehâ, bir izafet terkibi olup "müntehâ sidresi", yani sidrenin sonu, nihayeti demektir. Müntehâ kelimesi son, nihayet, bitiş anlamlarına gelmektedir. Sidre kelimesi de, ağaç anlamındadır. Mütercim Âsım Efendi "sidre" kelimesini şöyle açıklamaktadır: "Sidre, Arabistan kirazı denilen bir ağaca verilen isimdir. Trabzon hurması bu ağacın cinsindendir, gölgesi gayet koyu ve latifdir."

Sidretül-müntehâ, Kuran-ı Kerim'de Necm suresinin 14. âyetinde de geçmektedir. Ayrıca miracı anlatan ve birçok sahabeden rivayet edilen hadis-i şerifte de geçmektedir. Hem Kuran'ın Necm suresinde, hem de Hz. Peygamber-

rin Mirac'ını anlatan hadis-i şerifte geçen Sidretül-Müntehâ, "Cennetin uçlarındandır, üzerinde Sündüs ve İstebrek'in cennetlerinin etekleri vardır", diye açıklanmış, Keşşâf'ta da "Sidretül-Müntehâ cennetin nihayetinde ve sonundadır", diye geçmektedir.

Ayrıca Sidretül-Müntehâ, "Allahu Teâlâ'nın zât âlemi demektir ki, buraya ne meleklerin büyükleri, ne de peygamberlerin büyükleri dâhil olabilir. Nitekim hadis-i şerifte de Hz. Peygambere refakat eden Cebrâil aleyhisselâm da Peygamberimizi buraya kadar götürmüş, buradan ileriye geçmeye izinli olmadığını ifade ederek, bundan sonra Cennâb-ı Hakk'ın daveti sebebiyle Hz. Peygamberin yalnızca gideceğini bildirmiştir. İşte bu yüzden bu terki "son sınır, son hudud veya sınırın sonu" diye anlaşılmıştır.

Hadis-i şeriflerde ise belirttiğimiz gibi daha çok mirac hadisesi ile ilgili kısımlarda geçmekte ve meşhur hadis kitaplarının; hemen hemen hepsinde söz konusu edilmektedir.

Sonra beni Sidretül-Müntehâya götürdü. Bir de gördüm ki, sidre ağacının yaprakları fillerin kulakları gibidir, yemişleri ise (Yemen'in) Hecer (kasabası) testilerine benzer. Allah'ın emrinden her şeyi bürümekte olan şey Sidre'yi tamamiyle bürüyünce bana başka bir hal oldu. Artık Allah'ın mahluklarından onun güzelliğinin bir kısmını bile anlatmaya gücü yetebilecek hiç bir kimse yoktur." (Müslim, İmân, 259).

Enes'in rivayetine göre Rasulullah (S.A.V.) şöyle buyuruyor:

"Ben Sidretü'l-Müntehâya götürüldüm. O, yedinci göktedir. Yemişi Hecer (kasabasının) testileri, yaprakları da fil kulaklarına benziyordu. Dibinden iki zâhir, iki bâtın olmak üzere dört nehir çıkıyordu. "Ya Cibril bu da ne" dedim. Cibril: "Bâtın olanlar Cennet-

tedir; zâhir olanlar ise Fırat ve Nil'dir" diye cevap verdi (Kurtubî, XVIII, 94).

Sidre denilen ağaç cennetin en üst kısmındadır. Eskilerin ve yenilerin ilminin ulaştığı son noktadır. Arşın sağında yer almaktadır. Mirac gecesinde bu mevkiye vardıklarında Cibril geride kalmış; Rasulullah (S.A.V.) geri kalmasının sebebini sormuş, Cibril şöyle cevap vermiştir: "Bu makam dostun dostta kalacağı bir makamdır. Eğer kıl kadar ileri gidersem yanar küll olurum. Bundan sonrasını geçmek sadece sana bahşedilmiştir." (Keşşafu Istilâhati'l-Fünun, "Sidretü'l-Müntehâ" maddesi).

Sidre-i müntehâ, bir hadise göre de altıncı semada arşın sağ tarafında bulunan bir nebk ağacıdır ki, muttakilere vaad edilen cennetin nehirleri, onun altından çıkar. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in meyvesini tacın püsküllerine, yapraklarını da fil kulaklarına benzeterek tavsifte bulunduğu bu ağaç hakkında şunları söylediği rivayet edilmiştir: "Öyle bir ağaç ki bir binici onun gölgesinde yetmiş sene yol alsa yine kat edemez. Bir yaprağı ümmetin hepsini örter." "Öyle bir ağaç ki bir binici onun gölgesinde yüz sene gitse kat edemez. Bir yaprağı bütün ümmetin üzerini örter." gibi haberler nakledilmiştir. Bu haberler, söz konusu ağacı, mahlukatın cisim ve boyutları bakımından aldıkları son şekil, ve emir âleminin sınırına dikilmiş bir ağaç, bir "oluşum ağacı" olarak göstermektedir.⁵⁸

Ebu's-Suud'un da bu konuda şöyle dediği görülür;

"Ve sonunda senin Rabbine varılacaktır. " âyetine göre müntehâdan maksat, Allah'tır. Bu yüzden Sidretü'l-Müntehâ da, mülkün mâlikine izâfeti kabilinden, Allah'ın sidresi mânâsını ifade edebilir."

58 Bakınız Muhammed, 47/15.

Yine İbnü Cerir'in İbnü Zeyd'den yaptığı bir nakilde o şöyle denmektedir; "Peygamber (S.A.V.)'e "Ya Resulullah sidreyi kaplayan ne gördün" diye sorulduğunda buyurdu ki "Altından bir pervanenin onu bürüdüğünü ve her yaprağında bir meleğin oturup Allah'ı tesbih ettiğini gördüm."

İbni Abbas'tan âyet ile ilgili şöyle bir rivayet vardır:

"Onu (sidreyi) Allah bürüdü de Muhammed Rabbinin âyetlerinden en büyüğüne gördü". Bu gaşy (bürümek) sıfatının, bir fiil olması gerekir. Rebi'de, Sidre'yi Rabbin nuru ve melekler kapladı, demektir.

Ebu'l Âliye'ye göre de onu, ağaca uçuşan kuşlar gibi Allah'ın nuru kapladı.

Aleviliğin temel kaynak kitaplarından "Cafer-i Sadık buyruğu"nda⁵⁹ "Kırklar Cemi "Başlığı ile şöyle bir pasaj var:

[Hz. Muhammed bir sabah erken Miraç'a gidiyordu. Ansızın yoluna bir aslan çıktı. Aslan, üzerine kükremeye başladı. Muhammed ne yapacağını şaşırdı. Birden bir ses duydu: "Ey Muhammed, yüzüğünü aslanın ağzına ver!" Muhammed söylenileni yaptı. Yüzüğünü aslanın ağzına verdi. Aslan nişanı alınca sakinleşti. Muhammed yoluna devam etti. Göğün en yüksek katına erişti. Orada dostuna kavuştu. Onunla doksan bin söz konuştu. Bunun otuz bini şeriat üzerine idi, inananlara indi. Kalan altmış bini ise Ali'de sırlandı. Cennette Hz. Muhammed'e bal, süt ve elmadan oluşan bir yemek geldi. Bunlar özellikle seçilmiş yiyeceklerdi. İnsan için sütün yüz yararı, balın yüz yararı vardı. Elma da katılınca bu üç yiyeceğin bin bir yararı bulunuyordu. Balın peteği insanın mayası, sütün memesi ana rahmi, elmanın kabuğu, derisi sayılırdı. Tanrı, süte sevgiyi, bala aşkı, elmaya dostluğu bağışladı. Üçünü de cennet ürünü olarak insanlara yolladı.]

59 Buyruk, İmam Cafer-i Sadık buyruğu, sayfa:13-14, Hazırlayan Fuat Bozkurt, 2. basım, Kapı Yayınları, İstanbul 2005.

3. Kızilelma'nın Savaşçı Ulağı Sarı Saltuk⁶⁰

Yûnus Emre'nin şeyhinin şeyhi

Türk-Turan tarihinin ve kültürünün abide simaları binlerce yıl geçse bile söylence(mitoloji) olarak isimlerinin etrafında oluşan daha doğrusu isimleri ile birlikte şifrelenen eski tabirle sırlanan mesajları günümüze ulaştırmasını bilmişlerdir. Bu ilahi bir olgudur. Değerli Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın buna "Gönül dünyasında yaşamağa devam etme" diyor. Dede Korkut'tan Nasrettin Hoca'ya, Hoca Ahmet Yesevî'den Yunus Emre'ye, Oğuz Kağan'dan Fatih Sultan Mehmet'e, Kanuni Sultan Süleyman'dan Hacı Bektaş Veliye kadar devam eden binlerce abide şahsiyetlerin yanında binlerce Alp Eren, Gazi Eren, şeyh, Derviş, Sarı Saltuklar, Seyid Ali Sultanlar, Kâmil Babalar adları ciltlere sığamayacak kadar çok olan devlet ve kültür adamlarımız sadece yaşadıkları coğrafya parçasında değil, bütün Türk-Turan dünyasının gönlünde yaşamakta ve inanması zor ama etkilerini devam ettirmektedirler.

Konumuz açısından önemlerine gelince en dikkate şayan hususları Kızilelma sırrını, düşüncesini ve bizzat lafzını günümüze taşıyan müstesna şahsiyetler olarak gördüğümüz. Bu kahramanların en başta geleni ise hiç şüphesiz ki Sarı Saltuk'tur. Sarı Saltuk'u Kızilelma erleri içinde bir örnek olarak ele aldık. Alp kişiliği evrensel insan konumu ve İslam inancının en Türk temsilcisi olarak gördüğümüz Sarı Saltuk sanırım iyi bir model oluşturmakta. Ölümünün üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen Sarı Saltuk hâlâ Anadolu, Rumeli ve Balkan Türklerinin gönlünde ve hafı-

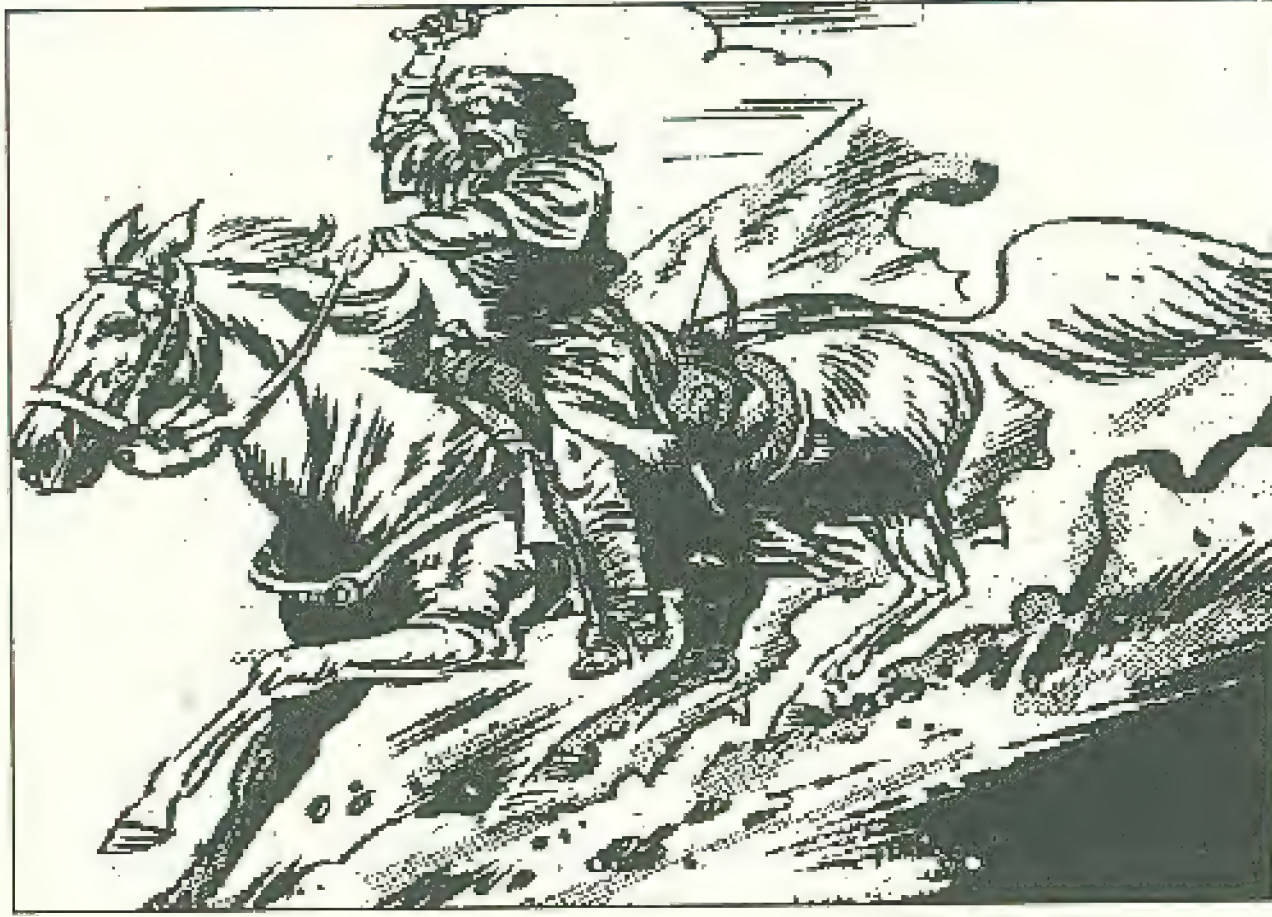
zasında yaşamaktadır. En doğuda Türkistan, Azerbaycan dan itibaren Diyarbakır ve Tunceli'den başlayıp Bor, İznik, İstanbul'dan Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk, Makedonya, Bosna Hersek'e kadar uzanan çizgide bulunan Sarı Saltuk'a ait türbe ve makamların büyük bir saygıyla ziyaret edilmesi, menkıbelerin anlatılması Sarı Saltuk'un hatırasının canlı bir şekilde yaşamakta olduğunu birer delilidir. Sadece Müslüman Türkler arasında değil Ortodoks mezhebine bağlı Hristiyan dinindeki Gagauz Türklerinin de Sarı Saltuk'u millî hafızalarında yaşatmaları, ondan saygıyla söz etmeleri ve onu bir Türk azizi kabul etmeleri dikkat çekicidir. Hatta bu kadarla da kalmamakta Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde⁶¹:

"Meryem Ana ve Hazret-i İsa gayretine mezkûr krallar ve banlar imdâd edüp ilm-i nücûmda buldukları takdiri sû-i tedbirleriyle bozmak için kal'a-i Budin'i eyle metin ü müstahkem edüp gü-yâ sedd-i İskender edüp derûn-ı şehirde olan hâne-i menhûsları ve cümle düyûrların serâpâ altın ve gümüş derveze ve revzen ve şebekeli kâ'alar ile ârâste ve cümle zer ü halkârî münakkaş dekâkinler ile pîrâste edüp cümle esvâklarını Hind füsûskârîsi gibi serâpâ muras-sa' zemîn döşeyüp şehre aslâ hayvânâtdan at ve katır ve arabalardan bir şey girmemek üzere "Hâmân ve Fir'avn ve Kârûn ve Şeddâd ve İsvet Nikola ve Sarı Saltuk'un la'neti olsun" deyü tenbîhler edüp cümle a'yân-ı kefere şehir-i Budin'e piyâde girirler idi"

Diyerek Sarı saltık'ın sadece Türk halkı değil Macar alman ve diğer Avrupa halkları tarafından da aziz kabul edildiği tescil edilmiş olur. Hiç unutmamak gerekir ki bu husus Kızilelma sırrının bir başka anahtar ifadesidir bunun üzerinde mutlaka durmalıyız.

60 Değerli bilim adamı Türkolog Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın'ın 'Sarı Saltuk' ile ilgili çalışmaları çok önemlidir.

61 Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat 304 Numaralı Yazma 6/51a bölüm (Seyit Ali Kahraman'ın transkripsiyonu ile)

Sarı Saltuk Erlerinden Bir Savaşçı

116

Sarı Saltuk, Anadolu ve Rumeli'nin fethi esnasında gazalara katılan, kahramanlığı ve velayeti ile daha yaşarken efsanevî bir şahsiyet haline gelen bir Türk(Turanlı) kahramanıdır⁶². Hayatı etrafında oluşan menkıbelere diğer gazi ve velilerin menkıbeleri de karışmıştır. Bu sebeple Sarı Saltuk'un gerçek hayatı ile ilgili bilgileri elde etmek son derece güçleşmiştir. Tarihî kaynaklarda yer alan Sarı Saltuk ile ilgili bilgiler Sarı Saltuk'un gerçek hayatını ortaya koyacak nitelikte değildir. Gerçek hayat ile menkıbevi hayat birbirine karışmıştır. Üstelik tarihî kaynakların Sarı Saltuk hakkında verdikleri bu bilgilerin bazan birbiriyle çeliştiği de görülmektedir.

Sarı Saltuk'un destanı şahsiyeti ile ilgili bilgileri çe-

62 Saltukname. Ebülhayr Rûmî'nin sözlü rivayetlerden topladığı Sarı Saltuk menakıbı, Türkçe Yayınlar, IV. Şinasi Tekin, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1974.

şitli menakıbnâmelerde ve velayet-nâmelerde⁶³ bulabilirsek de hiç şüphesiz bu konuda en önemli kaynak, doğrudan doğruya Sarı Saltuk'un hayatını konu alan Saltuk-nâme adlı eserdir. Ebülhayr-ı Rûmî adındaki bir yazar Cem Sultan'ın emri üzerine Anadolu ve Rumeli'yi adım adım dolaşarak Sarı Saltuk'a ait menkıbeleri toplamış ve üç ciltlik bir eser haline getirmiştir. Eser tahminen 1480 yılında tamamlanmıştır. Ebülhayr-ı Rûmî'ye Bu görevi ve emri verenin Cem Sultan olduğu söylenir. Tabi burada hemen ilave etmek gerekir ki, Cem Sultan Osmanlı Sultanları içinde bilinen en şuurlu Turancı⁶⁴ bir zihniyete sahiptir.

Saltuk-name'ye göre Sarı Saltuk'un bilinen adı şerif Hızır'dır. Babasının adı Seyyid Hasan'dır. Şerif Hızır, üç yaşındayken babasız kalır. Şerif'in yetiştirilmesi işini Seravil adındaki bir lala üstlenir⁶⁵. Kısa sürede ata binmeyi, ok atmayı, kılıç kullanmayı öğrenen şerif Hızır, Türk destanlarındaki alp tipinin önemli bir örneğini teşkil eder. Şerif Hızır'ın Saltuk adını alışı ise bir geleneğe dayanmaktadır. Bu gelenek, kişinin gösterdiği kahramanlık sonucu ad almasıdır.

117

Dede Korkut Kitabı'nda örneklerini gördüğümüz ad alma-ad verme olaylarının benzerleri Saltuk-nâme'de de

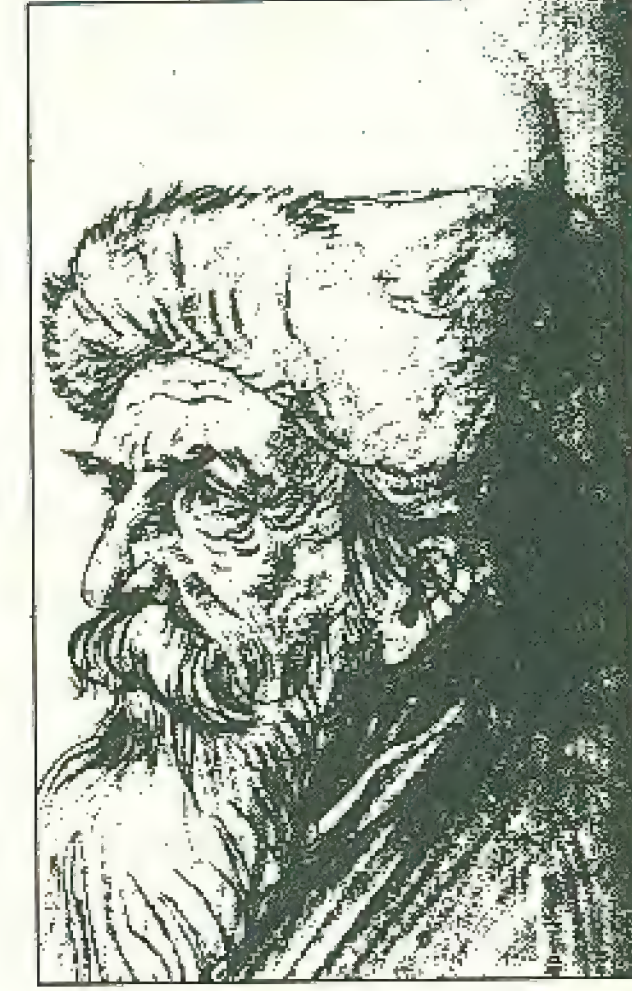
63 Abdülbaki Gölpınarlı, Velâyetname (Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli) İstanbul 1958.

64 Cem Sultan için son dönem Osmanlı Tarihçileri hep Türkçü değerlendirmesi yaparlarsa da, bu değerlendirme bir Osmanlı prensi için hiç de uygun bir tanımlama olmamaktadır. Kanaatımızca burada uygun deyim Turancı olmalı.

65 Sarı Saltukla ilgili bu tür ayrıntılar için; Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın Ebû'l-Hayr-ı Rûmî, Saltuk-nâme I (İnceleme-Metin). İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1987, XXXX + 560 sayfa. Doktora Tezi

yer almaktadır. Kahramanımıza Saltuk adını, savaşta yendiği Alyon adlı bir düşmanı vermiştir. Müslüman olan Alyon'a da Saltuk, İlyas adını verir. Bu ad verme olayı dışında eserde geçen diğer ad verme olayları Saltuk'a yenilerek Müslüman olan kişilere Saltuk tarafından bir Türk adı verilmesi ile ilgilidir: Sarı Saltuk ismi Kızılma sırrının anahtarlarından biridir, derken işaret etmek istediğimiz bilgi; Altay dağlarının eteklerinden Hazar Denizine kadar uzanan, Turan ovasından çıkıp Hazarın kuzeyinden ve güneyinden asırlarca süren büyük göç sonucu doğuya ve batıya dağılmışlardır. Turanî kavimlerin katmanlar halinde yayılmaları, milattan yüzlerce yıl öncesinden başlayarak miladi 1000 yıllarına kadar sürmüştür.

Sonradan doğuya gidenlerle batıya gidenler kaderin bir cilvesi olarak karşı karşıya geldiler Osmanlı Türklerinin avrupayı istilası sırasında karşılaştıkları her on Avrupalı bireyin üçü Türk asıllı idi ve anlaşılmaz bir parola ile bunlar birbirlerini tanıdılar. Osmanlının işgali böylece Avrupa'da hızla yayıldı. İşte Sarı Saltuk gibilerin rolleri burada başladı yani binlerce yıl öncesinden Avrupa'ya gelen soydaşları ile Önasya'ya gelerek Müslüman olan soydaşlarını tanımış kılmak. Sarı saltuk'un her iki tarafça da aziz -evliya sayılmasının sebebi budur.

Dede Korkut

Sarı Saltuk, bir destan kahramanında bulunması gereken bütün özelliklere sahiptir. Son derece güçlüdür, yüreğinde korkunun zerresi bile yoktur. Tek başına düşman içine yanar od gibi girmekte, düşman kalelerini fethetmektedir. Aman dileyen düşmanına karşı ise merhametlidir. Saltuk-nâme'de, yiğitte bulunması gereken özellikler ok atmak, yazı yazmak, suda yüzmek ve yigitçe gezmek olarak sıralanırken, Sarı Saltuk'un bu dört hünerde mahir olduğu özellikle belirtilir.

Bu özellikler dışında Sarı Saltuk'un olağan üstü güçleri de olduğu Saltuk-nâme'de mübalağalı bir şekilde anlatılmaktadır. Çok uzaklarda aleyhinde söylenenleri işitebilmekte, oturduğu yerden bir kılıç darbesiyle bir başka diyardaki düşmanını öldürebilmekte, göz açıp kapayıncaya kadar bir diyardan bir başka diyara gidebilmektedir. Düş-

manları bir türlü Saltuk'u öldürememektedir; ok atarlar batmaz, kılıç vururlar kesmez, büyü yaparlar tesir etmez, suya atarlar boğulmaz, ateşe atarlar yanmaz. Bütün cinler ve melekler Sarı Saltuk'un yardımcısıdır. Hatta bu cinlerden birisi ile ahiret kardeşi bile olmuştur. Düşmanları ise kâfirler, zâlimler, cadılar, devler, canavarlar ve kötü cinlerdir. Bütün bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda, Sarı Saltuk'un alp-eren kişiliğinin yanı sıra, bazı menkıbelerde bir masal kahramanı kimliğiyle karşımıza çıktığı da görülmektedir.

Saltuknâme'ye göre Sarı Saltuk 99 yıl yaşamış, sonunda düşmanları tarafından zehirlendikten sonra hançerlenerek şehit edilmiştir. Ancak, son nefesini vermeden önce de kendisini zehirleyen ve hançerleyen düşmanını öldürmüştür.

120 Sarı Saltuk hakkında bilgi veren bir başka önemli kaynak da Evliya Çelebi'nin meşhur Seyahatnâme'sidir. Evliya Çelebi'ye göre Sarı Saltuk'un asıl adı Muhammed Buharî'dir. Muhammed Buharî Ahmet Yesevî'nin halifesidir. Ahmet Yesevî, Muhammed Buharî'yi şu sözlerle Hacı Bektaş-ı Veli'ye gönderir:

—Saltuk Muhammedim! Bektaşım seni Rum'a göndersin, Leh diyarında yoldan çıkmış olan Sarı Saltuk suretine girip o melunu, Dobruca'daki ejderi bu tahta kılıç ile öldür, Makedonya ve Dobruca'da yedi kiralık yerde ün sahibi ol.

Dobruca'ya yetmiş adamıyla gelen Muhammed Buharî'nin, Kaligra mağaralarındaki ejderi öldürmesi üzerine Dobruca kiralı ve halkı Müslümanlığı kabul ederler. Leh ülkesindeki Sarı Saltuk namındaki papazı da öldürüp onun

kılığına giren Muhammed Buharî Sarı Saltuk adıyla hüküm sürer ve bölgedeki halkları Müslümanlaştırır.

Evliya Çelebi, Seyahatname'nin ikinci cildinde daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Muhammed Buharî, Kaligra'dan Kırım'a, oradan Rus ülkesindeki Haşdek kavmine, oradan Leh ülkesindeki Lapka kavmine en sonunda da yine Leh ülkesindeki Danska limanına gelmiştir. Burada Sveti Nikola - Sarı Saltuk adındaki bir papazla oturup epey sohbet etmiş sonra onu öldürüp cesedini yok ederek onun kılığına girmiştir. Yıllarca "Ben Sarı Saltuk'um!" diyerek Sveti Nikola (İsvet Nikola) kıyafetinde dolaşmış, binlerce insanı Müslümanlığa davet etmiştir. Bu ciltte Sarı Saltuk'un Dobruca'daki canavarı öldürmesi bu defa daha ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.⁶⁶

Sarı Saltuk'un Anadolu'da Baba Sultan, Sarı Saltuk Sultan, Kilgra Sultan gibi adlarla anıldığını yazan Evliya Çelebi, Hristiyanlar arasında ise Sarı Saltuk'un Sveti Nikola adıyla tanındığını belirtmektedir. Evliya Çelebi, Hristiyanlar üzerinde Sarı Saltuk'un çok büyük bir etkisi olduğunu yazar. Çelebi'nin döneminde dervişler def ve kudüm çalarak Sarı Saltuk'un yaşadığı bölgeleri dolaştıklarında Hristiyanlar Sarı Saltuk'u hatırlayıp dervişlere bol bahşişler verirlermiş.

Aslında Sarı Saltuk'tan söz eden en eski kaynak İbni Batuta Seyahat-namesi'dir. Tanınmış Arap gezgini İbni Batuta, Sarı Saltuk'un ölümünden yaklaşık yarım yüzyıl sonra Baba Saltuk adlı bir yerleşim merkezine gelmiştir. Burada İbni Batuta'ya, Saltuk'un mükâşefe sahibi (Allah'ın sırlarını gören hakikat ehli) olduğu anlatılmıştır.

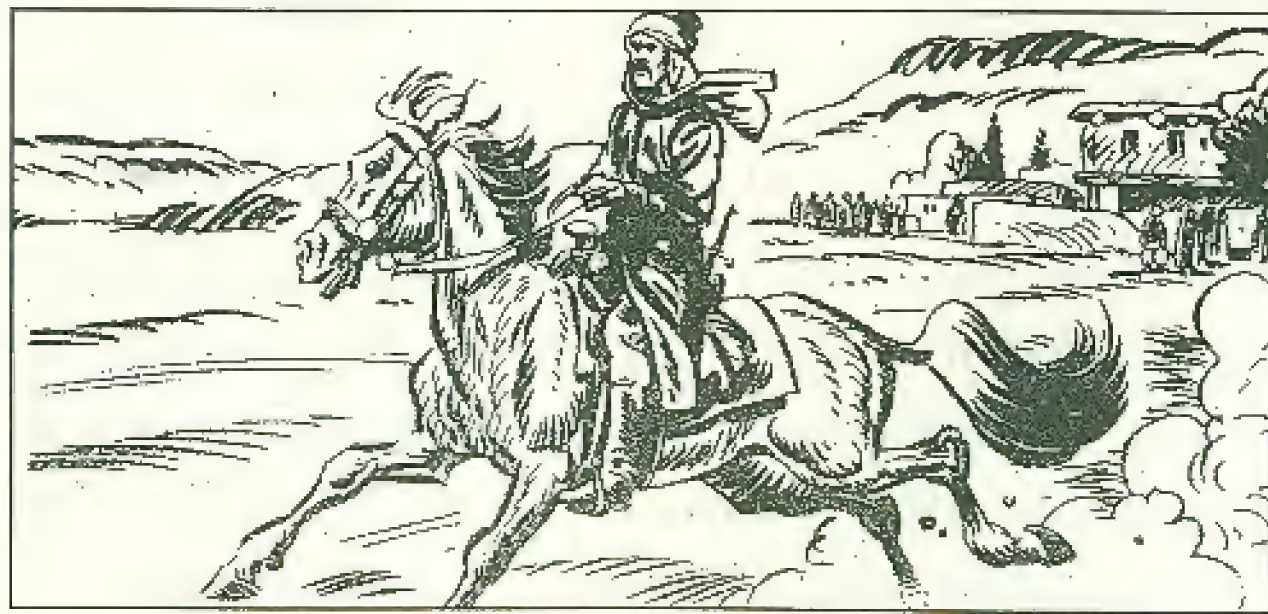
66 Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat 304 Numaralı Yazma 1. cilt 47. bölüm (Seyit Ali Kahraman'ın transkrisiyonu ile)

Tarih kitaplarında da Sarı Saltuk ile ilgili çeşitli bilgiler bulunmaktadır:

"Nihayet Bâba Saltuk (Baba Saltuk) adıyla bilinen ve Türklerin yaşadıkları toprakların sonu olan kasabaya geldik..... Onların inançlarına göre Baba Saltuk (mükâşif) yani olağanüstü güçlere sahip, kerametli biriymiş. Lakin hakkında söylenenler dinin temel prensipleriyle bağdaşmamaktadır."⁶⁷

Bunlardan Yazıcıoğlu Ali'nin Tevârih-i Al-i Selçuk adlı eserinde, II. İzzeddin Keykâvus'un maiyetindeki Sarı Saltuk'un Anadolu'daki Türk aileleri ile birlikte önce İznik'e oradan Üsküdar'a giderek Dobruca'ya geçişi anlatılmaktadır. Sarı Saltuk'un Dobruca'daki Baba Dağı kasabasına yerleşmesi ve Kırım seferinin yanı sıra İzzeddin Keykâvus'un Bizans sarayında bulunan oğlunu kurtarması da Tevârih-i Ali-i Selçuk'ta yer almaktadır. Kemâl Paşazade'nin Tevârih-i Ali-i Osman'ında ve Seyyid Lokman'ın Oğuznâme'sinde de bu olaylar benzer şekillerde anlatılmaktadır. Hatta Seyyid Lokman'ın eserinde yer alan bir dörtlükte Sarı Saltuk'un Dobruca'ya geçiş yılı (662 Hicri-1263 Miladi) olarak verilmektedir

122

Sarı Saltuk'un Bir Yolculuğu

⁶⁷ İbn Battuta Seyahatnamesi, çev.A.Sait Aykut, İstanbul 2005, s.331.

Sarı Saltuk'un türbe ve makamları üzerine yapılmış çok sayıda çalışmalar bulunduğunu söylemeliyiz⁶⁸

Sarı Saltuk'un gerçekten de kişiliği. Alplar çağının önde gelen kişilerinden Sarı Saltuk; olağan üstün gücü, kahramanlığı, merhameti, bilgisi, inancı, fedakârlığı, kerametleri ile alp-eren tipinin en güzel bir örneği olarak Ebû'l-Hayr-ı Rûmî'nin kaleminden net bir şekilde ortaya konmuştu. Öyle anlaşıyor ki Sarı saltuk Kızılalma sırrının ön önemli taşıyıcı Alp-Eren'lerindendi.

Sarı Saltuk bazen savaşçı kimliğiyle; bazen keramet gösteren bir veli kimliğiyle; bazen Kaf Dağı'na giden, cadılarla, devlerle savaşan bir masal kahramanı olarak; bazen Osman Gazi, Orhan Gazi, Nasrettin Hoca, Karaca Ahmet, Mevlana gibi kişilerin yanında bir tarihî kişilik olarak karşımıza çıkar⁶⁹.

123

⁶⁸ F.W.Hasluck, Christianity and Islam Under the Sultans, c.II, Oxford, 1929, ss. 429-439; Ragıp Önen, "Bor'da Sarı Saltuk Türbesi (1-2)", Yeşil Bor gazetesi, yıl 1, S. 12-15; Nazmi Sevgen, "Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridon (1-2-3-4)", Tarih Konuşuyor Dergisi, Ekim 1966, Kasım 1966, Aralık 1966, Ocak 1967; Machiel Kiel, "The Türbe of Sarı Saltık at Babadağ-Dobrudja", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, sayı 6-7, İstanbul 1977-1978, s.205-225

⁶⁹ Yunus Emre'nin şeyhinin şeyhi Sarı Saltuk. Rivayet ederler ki, Babadağ şehri Sarı Saltuk tarafından kurulmuştur. Kanûnî'nin ordusu ile Boğdan'a inen yol üzeri idi ve serin Karadeniz'in rüzgarları uğulduyordu. Saltuk'un maceralarını anlatan Saltuk-name'de "Kıssa-i Sarı Saltuk Sultan Buradan Göçüp Kefe Diyarına Gittiğidir" isimli bahiste Kızıl Alma'ya şöyle temas edilir: "Bir ulu şehre çıktılar kim bir ulu hisar içinde bir ulu kilise kapusu berkitmiş, üstünde bir altın top kubbesinde dururdu. Kızıl Altundan bir alma resminde idi. Pes andan Şerif Sarı Saltuk ayıttı; Bu nedür? dedi. Didiler, buna Kızıl-Alma dirler, didiler. Şerif emr etdi kondılar. Tiz padişahına haber gönderdiler. Eyitiler; Gelün bizimle cenk itmen..." diye devam eder. Sarı Saltuk ve dervişleri savaşır ve galip olurlar. Kaleye girerler. Sarı Saltuk kiliseye girer, orada bir kitabe görür. Kitabede Haçlılar-

Saltuk-name'de dikkatleri çeken bir başka özellik daha vardı. Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, eserinde sıklıkla Türk adını anmakta, Türklerin Anadolu'yu yurt edinme mücadelesine yer vermekte ve Sarı Saltuk'u bir Türk kahramanı ve velisi olarak tanıtmaktadır. Saltuk-name'nin bu özelliğine dikkat çeken Müjgân Cumbur, eserin Türk milliyetçiliği fikrinin doğuşunun müjdecisi olduğunu belirtmektedir⁷⁰. Öte yandan Sarı Saltuk'un Türk milleti üzerindeki etkisinin devam ettiği, hatırasının yaşamakta olduğu, ayakta kalan türbe ve makamlarının halkımız tarafından hâlâ büyük bir saygıyla ziyaret edilmesinden anlaşıyordu.

Bu türbe ve makamların tarihi, kaynaklardaki yeri, yapısı, halk arasında bu türbe ve makamlara bağlı olarak anlatılan rivayetler, menkıbeler ve efsaneler, bunlarla ilgili inanışlar ve diğer özellikler belirlenmektedir.

Tunceli'nin Hozat ilçesinin sekiz kilometre kuzeyindeki 2276 rakımlı Sarı Saltuk tepesinde aynı adla anılan bir makam bulunmaktadır. Tepenin güney ve güneybatısında ki Karaca ve Akviran (Akören) köylerinde Sarı Saltuk soyadını taşıyan bir aile de yaşamaktadır. Sarı Saltuk'a mal edilen kerametler sonucunda bu makam, bir adak yeri ve Kı-

la ilgili ibareler vardır. Sonra Kızılalma'yı kilisenin kubbesinden çıkarmak ister. Hızır gelir ve şöyle den 'Ya Şerif, destur yoktur kim sen onu indiresün. Ümmet-i Muhammed'den on halife gele onuncu halife indüriserdür.' Halifeleri sayar. Burada işaret edilen yer Frengistan'da bulunan Roma'da bir kilise ise de, fet-hedileceğine dair haber Roma olmadığını göstermektedir. O, Kızılalma'ya kadar varıyor ve onu elde edemiyor. Kızılalma'yı Osmanlılara bırakıyor. San Saltuk altın topu almış olsaydı, hedef bitecekti. Saltuknâme'de bu zihniyetin izleri görülür.

70 Müjgân Cumbur, "Saltuk-nâme'nin Türk Milliyetçiliğindeki Yeri-ne ve Üçüncü Nüshasına Dair", Milli Kültür dergisi, c.1, S.1, Ankara, Ocak 1977, ss. 52-55

zılbaşlarca kutsal bir ziyaretgâh haline gelmiştir. Çevredeki köylüler, Sarı Saltuk'un gerçek mezarının burası olduğuna inanmaktadırlar.

N. Sevgen; Akviran (Akören) köyünde Sarı Saltuk ailesinden birine ait bir türbe ile yüzyıllık bir mezarlık bulunduğunu belirtir. Bu mezarlıktaki eski mezar taşlarının yurdumuzun her tarafında bulunan mezar taşlarıyla aynı olduğuna ve bunların yardımıyla Dersim (Tunceli)'deki mezar taşlarının Türk kültür ve folkloru bakımından aynı değer ve anlamı taşıdığına dikkat çekmektedir.

Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Ohri şehrinin yaklaşık 30 km. güneyinde Ohri gölünün güney kıyısı üzerinde kurulmuş olan Sveti Naum Manastırı vardır. Burada hristiyanların Sveti Naum'a ait olduğunu düşünerek ziyaret ettikleri ve sesler geldiğine inanarak dilek tutup kulaklarını dayadıkları bu mezar, geçmişte Türkler tarafından da Sarı Saltuk'un mezarı olarak kabul edilmiş ve saygıyla ziyaret edilmiştir

Ortodoks mezhebine bağlı olan Gagavuz Türkleri arasında Sarı Saltuk'un özel bir yeri vardır. Bu ilginin sebebi Gagavuz tarihi incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi Gagavuzların kökeni ile ilgili tezlerden biri de, Gagavuzların değişik Türk boylarının karışması ve kaynaşması ile oluştuğu düşüncesidir. Tedeusz Kowalski, bu görüşleri değerlendirmiş ve Gagavuzların üst üste üç Türk tabakasından meydana geldiği tezini ortaya atmıştır. T. Kowalski'ye göre en eski tabaka kuzeyden gelen bir Türk topluluğunun kalınusıdır. İkinci tabaka Osmanlıların Balkanlara gelişinden önce güneyden gelen bir Türk topluluğudur. Üçüncü tabaka ise Osmanlı devrinin Türk kolonilerin-

den ve Türkleşmiş unsurlarından meydana gelmiştir⁷¹ İkinci tabakayı meydana getiren güneyli Türk topluluğu içerisinde II. İzzeddin Keykâvus ve Sarı Saltuk kumandasında Anadolu'dan Balkanlara geçen Türkler de yer almaktadır. Gagavuzların yaşadıkları bölgelerde Sarı Saltuk'a ait bir ziyaret bilinmiyorsa da, Gagavuz'lar Sarı Saltuk'u Büyük bir Aziz(Evliya) olarak bilmekte ve onun adı geçtiğinde saygı ile anmaktadırlar.

4. Gül Baba

Kızılma'nın izinde seyrederken önemli ve bir o kadar da gizemli bir Kızılma erine rastladık. Evliya Çelebi bizi yine şaşırtıyor anlattığı sahne müthiş! Evliya'nın bizzat elyazması nüshasından Gül Babanın cenazesi ile ilgili anlatıyı aynen alıyorum;

126

[Ammâ pederimizin nakli üzre asâkir-i İslâm bu evvel Cum'ada ol kadar efret üzre imiş kim kal'a-i Budin mâl-â-mâl olduğundan gayri bir sâ'at yer dağlarda ve bağlarda tâ Gül Baba depesine varınca cemâ'at-i kesire ile leb-ber-leb imiş.

Hikmet-i Hudâ bu salât-ı Cum'a Gül Baba buyururlar kim:"Cümle cemâ'at hâzır iken dağılmasınlar. Fursat ganîmetdir emânetimiz teslim edelim. Beni ılıca suyu ile fi'l-hâl yaykasınlar ve Süleymân'ım beni Budin'e dinsinler(?), İslâmbol'a sıhhatle gitsinler ve cümle oğulların öpsünler" deyü vasiyyet edüp ol Cum'a cemâ'ati arasında bir kerre "Yâ cemâlallâh" deyüp rûh teslim edince derakab Süleymân Hân gelüp cenâzesine hâzır olup ol ân techîz ü tekfîn ıskât salâtiyle gâsl edüp bizzât namâzın Ebussu'üd Efendi kılup ibtidâ-i fetihde hâk-i pâk-i].⁷²

⁷¹ Gagavuz'larla ilgili tezler ve görüşler için; Nevzat Özkan, Gagavuz Türkçesi Grameri, Ankara 1996.

⁷² Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat 304 Numaralı Yazma, 6/77b.

Şimdi bu metni anlayacağımız şekilde günümüz Türkçe'siyle yeniden ifadelendirelim;

[Pederimin anlattığına göre; ilk cumada İslam askeri tam tekmil hazır olmuş. Okadar kalabalık ve kesafet olmuş ki bir saatlik mesafeye (Budinden Gül Baba tepesine) kadar her yer insanlar doldurmuş. Cuma namazında Gül Baba ilahi bir duyarlılıkla buyuruyorlar ki;

"Cemaat hazır iken dağılmasınlar. Fırsat ganimettir, emanetimizi teslim edelim. Beni ılıca suyu ile yıkasınlar ve Budin'e defnet-sinler, İstanbul'a sıhhatle gitsinler ve cümle oğullarını öpsünler" diye vasiyet edüp ol Cuma cemaati arasında bir kere "Yâ cemâlallâh" deyip ruhunu teslim edince Süleyman Han gelip cenazesine hazır oldu ve cesedini yıkayıp kefenleyip namazını bizzat Ebussuud Efendi kıldırdı]

O devirde Osmanlı ordusu çağın gördüğü en güçlü ordusu idi. 1541 yılında Macaristan gibi Avrupa'nın en güçlü devletini yerle bir etmişti. Bu ordunun başında bir dünya imparatoru, hakanların hakanı yani bir Kara kağan-Kanuni Sultan Süleyman var idi. Bütün bu güç ve ihtişam bir dervişin bir Alp erenin bir Kızılma eri Gül baba'nın önünde eğiliyordu.

127

Evliya Çelebiye göre, Derviş bu görkemli kalabalığa hitab ediyor;

"Durun" diyor,

Başta o ulu hükümdar Kanuni olmak üzere bütün ordu ve bütün ulema ümera duruyor, pür dikkat Gül baba'yı dinliyorlar. .

"Dağılmayın daha işiniz var" diye sesleniyor Gül baba.

"Benim bu alemde görevim bitti"

"Bana davet vuku buldu, emaneti sahibine teslim etme zamanıdır."

"Hazır burada iken cenaze namazımı kılın ve öyle gidin"

Kısa bir zaman sonra vefat eden Gül Baba'nın cenaze namazı için saf tutulur, amma ne saf!

Çok görkemli bir zaferin sahibi o çağda dünyanın gördüğü en şerefli ikiyüzbün kahraman saf bağlar. Başlarında Kara Kağan Kanuni ve o toprakların bir üstününü daha görmediği Şeyhülislam bilim adamı; Ebussuut, tekbir getirir, niyet eder "Er kişi niyetine"

Osmanlı asırlarında böyle görkemli bir cenaze namazı daha hatırlanmıyor. Sahi kim bu Gül Baba? Baba'nın menşei tam bir efsaneler yumağı, bütün Kızılma erleri erenler gibi; farklı bir dünyadan çıkıp gelmiş hiçbir talebi olmaksızın görevini icra etmiş ve işinin bittiği yerde de bir dakika geçirmeden bu alemini terk etmişti.

128

Gül Baba'ya Merzifonludur, hayır Ispartalıdır, hiçbir değil, Horasan'dan geldi diyenler var.

Fatih döneminde bildik bir misyonla Avrupa'ya gitmiş gezip dolaşmadık yer bırakmamış, Kanuni'nin Budapeşte'yi Osmanlı topraklarına kattığı yıl da Budapeşte'de bulunduğu anlaşıyor ve yukarda anlatılan cenaze merasimi sahnesinden de anlaşılacağı üzere çok etkili bir konumda olduğu en azından devlet nezdinde önemli bir fonksiyon icra ettiği kesindir.

Seyyid Battal Gazi, Sarı Saltuk Hatta Hacı bayram Veli Hacı Bektaş Veli ve Gül Baba kim bilir daha nice binlerce Kızılma eri aynı kaynağın belli zaman aralıkları ile tarih sahnesine çıkardığı genelde Alp-Eren tiplerinin varyantlarıdır. Turanî karakterler "Din ve Dünya" bağlantısı, derinliği olan kahraman "özel karakter" tipinin Alp-Er-

Tunga'dan beri sürüp gelen tanımlarıdır.

Hatırlayalım!

Osmanlı imparatorluğunun kurulmakta olduğu zamanda Turan dünyasının her tarafından gelmiş ortalık her sınıftan ve meslekten adamlarla doludur. Şamanlar, medreselerinden çıkan hocalar, Selçukî ve İlhanî bürokrasisine mensub şahsiyetler, muhtelif tarikatların mümessilleri, İslâm şövalye ve misyonerleri diyebileceğimiz Dervişler. Bunlar arasında Gaziyân-ı Rum veya diğer adı ile Alpler veya Alp Erenler namı altında zikredilen ve daha İslâmiyet'ten evvel bütün Türk dünyasında mevcut olan eski ve geniş bir teşkilâta mensub "Kızılma Erleri" mevcuttu.

Mesela Osman Gazi'nin arkadaşlarından bir çocuğun ünvanı Alp'tir Yine aynı kategoriden Horasan Erenleri yada Abdalân-ı Rum yani "abdal" ve "baba" ismini taşıyan ve bilhassa Türkmen kabileleri arasında telkinatta bulunan ve umumiyetle Osmanlı padişahlarıyla bütün harplere iştirak etmiş bulunan delişmen tabiatlı ve garip tavırlı dervişler bulunmakta idi. Bu günümüze kadar gizemi çözölememiş ezoterik organizasyonun ne büyük bir kuvvet temsil ettiğini, tarih kaydetmektedir: Selçuklu devletinin en kuvvetli zamanında Babaîlerin Anadolu'daki bütün Türkmen aşiretlerini birden harekete geçirmek suretiyle bu devleti felakete sürüklemiş oldukları gerçektir. Ama esas üzerinde durulması gereken husus ise; تنها yerlerde, boş topraklar üzerinde bu Orta Asyalı "Turan" muhacirler tarafından kurulan bir nevi Türk manastırları olan zaviyelerle, yeni bir memlekete gelip yerleşen kolonizatör Türk Dervişleridir⁷³.

129

73 Prof. Fuat Köprülü,, Avrupa'da rönesansının öncülerinden biri gibi telâkki edilen fakat hayatının bir kısmını Türkler arasında

Prof. Fuad Köprülü'nün tetkiklerine istinaden⁷⁴ Müslüman mistik "Ezoterik" tarikatların teşekkülünde Türk-Turan Tengri dininin tesirleri olduğunu ve Orta Asya'dan gelen akınlarla birlikte Anadolu'da yeni misyonların oluştuğunu söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Şeyh Edebali'nin etkin bir rol oynadığını biliyoruz. Baba İlyas'ın Selçuklularını nasıl çökerttiğini söylemiştik. Yine bu sözünü ettiğimiz Babaların Karamanoğulları beyliğini nasıl kurdukları hikayesini Oruç Bey'den dinleyelim;

"Karaman iline evvel Yunan dirlerdi, Karaman denmesine sebep anuncun bu hikâyeti getürdük: Bir gice nâgâh sultan Gıyasüddin padişahı kulları tepelediler, oğlu ve kızı memleket hâlî kaldı. Babâilerden Muhlis Paşa bir sebeple padişah oldu. Babâileri kıranlardan intikam alub ol leşkerden kim varsa hep kılıçdan geçirdi, kırk gün beylik itdi. Bâzılar altı ay beylik itdi didi. Andan sonra Babâilerden Halife Göre Kadı Baba İlyas zamanında üç ile (üç yıla) Halife olmuştu. Meğer ol Göre Kadının beş yaşında bir oğlu kalmıştı, adına Karaman dirlerdi. Muhlis Paşa ol oğlanı getürüb tahta geçirdi, padişah eyledi, Nefes idüb itdi ki, bu nesil bu vilâyeti duta, padişah ola, didi, Karaman vilâyetine Karaman didiklerine sebep budur."⁷⁵

Şimdi kendi kahramanımıza Gül Babaya dönelim;

Gül Baba XV. yüzyıl sonunda ve XVI. yüzyıl başında yaşamış, Budin'de türbesi bulunan ünlü bir Türk gazisi ve

ve Osmanlı sarayında geçirmiş olan Pleton isminde bir zatın memleketinde ortaya attığı sosyal reform fikirlerinin teşekkülünde bu "Derviş "Baba" ve "Alp Eren"lerin doğrudan etkili olduğunu ve bu konunun tetkike değer olduğunu kaydeder. Özellikle Ömer Lütü Barkan'ında aynı fikirde olduğunu biliyoruz. Bakınız Ömer Lütü Barkan, Vakıflar Dergisi, s. II, Ankara, 1942, sf. 279-304.

74 Fuat Köprülü, Influence du Chamanisme Turco - Mongol sur les ordres mystiques musulmans Memoires de l'Institut de Turcologie de l'universite d'Istanbul

75 Oruç Bey, Tevârih-i Âli Osman, Babinger tab'ı 1925, s.25.

Bektâşî dervişidir. Gül Baba'nın elinde büyük bir kılıçla muharebelere giren bir savaşçı olduğu belirtilmektedir.

Bektaşî velîlerinin ortak bir yanı da, tahta bir kılıca sahip olmaları⁷⁶, bununla yerine göre ejderha, yerine göre kâfirlerle savaşarak onları öldürmeleridir. Bu motif, menâkıbnâmelerden başta Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarını anlatan ilk devir vakayinâmelerinde vardır. Turani milletlerin mensup oldukları Tengri dininin bir nevi tasavufi kulvarı olan Şamanist gelenek ve uygulamalarla ilgili bilgilerimiz, şamanların âyin yaparken kullandıkları âletlerden birinin de tahta kılıç olduğunu biliyoruz.

Şamanlar âyin yaparken vecd hâine girebilmek için çaldıkları davuldan başka bir de tahta kılıç bulundurmaktadırlar. Şamanlar bununla kötü ruhlara karşı savaşmaktadır. Yani tahta kılıç, şer kuvvetlerle mücadele için bir savaş aracıdır.

Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî'de anlatıldığına göre; Horasan halkından bir grup, ülkelerini zapt ve yağma eden Bedahşan ahalisini şikayet için bir gün Ahmet Yesevî'ye gelip yardım isterler. Şeyh, Nefesoğlu Kutbiddin Haydar'ı Horasanlı Müslümanlara yardım için gönderir. Fakat henüz on iki yaşında olan Haydar yenilerek esir düşer. Bunun üzerine şeyh, hem onu kurtarmak, hem de Bedahşanlıları yenmek üzere Hacı Bektaş'ı görevlendirir. Kendisini uğurlarken beline tahta kılıcını kuşatır. Bedahşan iline giden Hacı Bektaş, kâfirlerle savaşarak onları yener ve Kutbiddin Haydar'ı kurtarır. Bedahşanlılar Hacı Bektaş'tan gördükleri

76 Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri, Enderun Yayınevi, İstanbul, 1983, s.129-132.

bir takım kerâmetler sayesinde Müslümanlığı da kabul ederler.

Benzer bir olay da Sarı Saltuk hakkında anlatılır. Basit bir çoban iken, temiz yürekliliğini beğenen Hacı Bektaş'ın lütfuyla velilik mertebesine yükselen bu zatı, şeyh kendine halife yapar ve Rumeli'nde görevlendirir. Yola çıkarken Ulu Abdal ve Kiçi Abdal adında iki dervişini yanına katıp Sarı Saltuk'un beline de kılıç kuşatır. Sonradan Sarı Saltuk Rumeli'ne geçip Kaligra denilen yerdeki ejderha ile mücadeleye tutuştuğu zaman bu tahta kılıçla onun başını kesecektir.

Sarı Saltuk'un bu tahta kılıcından Saltuknâme'de de sık sık söz edilmektedir. Orada belirtildiğine göre, Sarı Saltuk'un kâfirleri "hıyar mânendi doğradığı" bu tahta kılıç, hurma ağacından yapılmış olup, bizzat Hz. Muhammed tarafından kendisine verilmek üzere Hızır Aleyhisselâm'a teslim edildiği söylenir. Türklerin Tengri dininden İslamiyet'e geçişleri ne kadar da rahat olmuştur bir anda şaman ve İslam motifleri uyum içinde birleşir.

Gül Baba öldükten iki asır sonrada çok enteresan bir işleve sahip olmuş soydaş iki milletin Türk ve Macar yakınlaşmasına sebep olmuştu.

Şeyh Süleyman Efendi/Turan Kardeşliği İçin Dua Etti

1877 yılının Mayıs ayının ilk haftası başlarında Şeyh Süleyman Efendi olmak üzere 15 kişilik bir heyetle Budapeşte'yi ziyaret ederler. Bu ziyaretin anısına basılan kitaptan⁷⁷ "Gül Baba Türbesi'ni ziyaret" bölümünden (Macar heyetinde görevli olarak bulunan ve bütün seranomiği yazılı olarak tespit eden D. Erodi Bela'nın kaleminden) bazı pasajlar aktaracağım;

77 Török Küldöttseg, Latogatasanak, Emlek-Könyve, D'arodi Bela, Budapest-1877, Mehmer Vilmos, Kladvanya.

"Türklerin bugünkü programlarının ağırlık noktası Gül Baba Türbesi'ni ziyaret. Daha otelden hareketimizden önce Türk konuklarımızı, namaz için burada abdest almaları hususunda uyardım, çünkü orada buna olanak bulamayacaklardı. Bunun üzerine Şeyh, türbede namaz kılmayacaklarını, sadece kısa bir dua okuyacaklarını söyledi. Császár Ilıcasi'ndan itibaren yaşlı Şeyh⁷⁸ türbeden gözünü ayırmadı. İç dünyasında çatışan düşünceler adeta yüzünden okunuyordu ve hiç konuşmuyordu. Gül Baba Türbesi'nin bulunduğu tepeye yayan çıktık. Yüksek basamaklı ve dönemeçli merdivenler yaşlıları yormuştu. "Yavaş, yavaş" dediklerini duyunca adımlarımızı yavaşlattık. Müminlerini açık kapıyla bekleyen türbenin Önünde önce dini bütünleri buyur ettik ve duaları sırasında konukları rahatsız etmemeleri için, orada toplanmış olan meraklıları biraz uzaklaştırmak istedik. Fakat Şeyh halkı oradan uzaklaştırmamıza müsaade etmedi onları da türbeye davet etti. Gül Ba-ba'nın müminlerinden olmayan bizler ise türbede saygıyla bir kenara çekilmiştik. Türklerin ne kadar duygulandıkları yüzlerinden görülüyordu.

134

Viran olmaya başlayan bu türbe, onların görkemli geçmişlerine ve şimdiki duraklamalarına sanki tanıklık ediyordu. Kafamda bu düşünceler dolarken, Şeyhin işareti üzerine konuklar sırtlarını kapıya çevirerek yarım daire halinde dizildiler, Şeyh ise onlara doğru dönerek dua için ellerini kaldırıncı diğerleri de onu izledi ve duaya başladı. Yüksek sesle ve Türkçe dua ediyordu. Yaşlı Şeyhin yakınındaydım, duasını şöyle not edebildim:

"Allahım, Yüce Tanrımız, milletlerin ve halkların Yaradan'ı! Müminlerin burada huzurunda bulunuyorlar. Onları yüce inayetinle takdis eyle. Şerefli bir şehidimizin ebedî istirahatında bu mukaddes yerde bizi rahmetine kavuşturman için sana yakarıyoruz. Bize yol gösteren sendin, şimdiye kadar bizi koruyan sendin. Bizim kadrimiz senin iradene bağlı. Çektiğimiz bunca çileden, çekiden, yaşadığımız fırtınalı günlerden sonra Osmanlı halkına saadet ve huzur

78 Şeyh Süleyman Efendi heyetin başkanıdır, Macarların verdiği bilgiye göre ak saçlı çok saygın bir kişidir. Macarların verdikleri bilgiye göre; Orta Asya'daki bütün tarikatların şeyhidir.

günlerinin doğmasını nasip eyle. Bizim hak yolunda yürüdüğümüzü sen biliyorsun, bizi tehlikelerden ve felâketlerden koru. Bizlere haksızca ve alçakça saldıran düşmanlarımızı kahret. Bu felâket günlerinde kardeş elini bize dostça uzatan kardeşlerimizi, Macar halkını da takdis eyle. Bu ulusu güçlendir ve şereflendir ve bu iki kardeş halkın ittifakını takdis eyle! Sen, yüzyıllardan beri bu mezarda dinlenen şanlı şehit, sen de artık huzur içinde uyu, rüyaların tatlı. İyimser olsun!

Kemiklerin düşman elinde değil, kardeş halkın mukaddes topraklarındaki mezarında yatıyor. Senin rüyaların kim bilir ne kadar tatlı, ne kadar mutluluk doludur! Burada, senin mukaddes mezarının başında, iki kardeş halk arasında doğan ittifak bağı mühürlüyoruz. Bu kardeşlik İttifakı senin mezarının başında hayat kazanıyor, gerçek-teşiyor. Yarabbi, sen bu iki kardeş halk arasında meydana gelen kardeşlik ittifakının hayırlı ve ebedî olmasını nasip eyle!

Şeyhin bu sözlerinden sonra herkes kendisi Kur'an'ın ilk suresini, fatihayı okudu ve sonunda hep birden yüksek sesle Âmin! dediler. Orada bulunan bizler bütün Macarlar Şeyhimizin duasına yüksek sesle aminnnnn dedik. Şeyh ise duvara, binlerce yazı arasına bir rubainin ilk beytini yazdı. Beyit şöyleydi:

135

Huda yâ ittifak üze olanlar mülkin âbâd et,
Macarla bir millet olan Osmânlıyı da dem be dem şad et.

Bu beytin altına da adını yazdı: ŞEYH SÜLEYMAN EFENDİ.

5. Fetihten önceki fetih!

Kızılma'nın sırlı erleri Hazar'ın güneyinden gelen Turan'lılar(Oğuzlar-Selçuklular ve Osmanlılar) buralara ulaşip islamiyeti getirmeden çok önceleri İslâm'ın buralarda Osmanlı'dan önce var olduğunun açık bir delili var.

Mlika Köyü'nde 1289 yılında kurulmuş olan cami, birkaç kez onarılmış. 700 yıllık tarihin belgesi olan kitabe, cami minaresinin gövdesinde bulunuyor. Öte yandan, iki çanaklı minaresi ile ünlü olan Muşnikova Köyü'nde ve etraftaki diğer köylerde bugün de çocuklara Saltuk adı veriliyor ve misafirlere Saltuk kahvesi ikram ediliyor.

Sarı Saltuk makamları ve 711 yıllık Mlika Camii, Sırp'ların Kosova iddialarını temelden çürütüyor. Kosova'daki Türk ve İslâm varlığını 1000 yıl öncesine götüren maddî ve tarihî deliller, her şeye rağmen hâlâ ayakta. Sarı Saltukların, Seyid Ali Sultanların, Kâmil Babaların izleri silinmemiş. Hoca Ahmed Yesevî'nin bu serdengeçti müridleri Balkanlar'daki varlığımızın tohumlarını, Osmanlı fütuhatından çok önceleri bu topraklara saçmışlar. Hâsılı, Sırp'ların "Bunlar Osmanlı tarafından Müslümanlaştırılmış Slavlardır" tezi komiktir hiç bir geçerlilik taşımıyor.

Balkanlar'da bugün bile gözle görülen, elle tutulan kanıtlar, dillerde dolaşan söylenceler, kitaplar, makaleler mevcuttur ve hepsi Sarı Saltuk ile ilgilidir. Bunlar öyle belgeler ve evraklardır ki, Sarı Saltuk'un hayalî olmadığını, gerçekten Balkanlar'a ayak bastığını, birçok yerleri gezdiğini ispat ediyor. Saltuk Dede, üstün zekâsıyla, insanlara olan yakınlığıyla, onların ruhunda yer bulabilen ulvî kişiliğiyle ortaya çıkıyor. Bu yüzden Balkanlar'ı gezerken vaaz vermek için konakladığı her yerin kutsallaştığını görüyoruz. Zamanla Sarı Saltuk hatırasına anıt makamlar yapılmış. Bu makamlardan bazıları yedi asır sonra bile yerinde duruyor.

Sarı Saltuk Kosova'da Türk varlığının gözle görülen bir belirtisidir. O, kendinden önce Kosova'ya gelen, burayı

yurt edinen Türk boylarının arasına katılarak ata yurtlarıyla ilişki hattını sürdürmüştür.

İlk Türk devletinden 575 yıl sonra, Milâdî 375'te Hun Türkleri Tuna kıyılarına gelir. Bunlar, Macaristan'a yerleşmeye çalışırken Bizans imparatorluğunu sıkıştırmaya başlarlar. Avarlar, Kumanlar, Peçenekler buralara damgalarını vururlar. Türkler'in İslâm'a girmesiyle Balkanlar'a yerleşen Türk boyları da bu dini tanımaya başlar. Bu yüzden Osmanlılardan önce de Kosova'da Müslüman olmuş Türkler görülür. Sarı Saltuk, Seyid Ali Sultan, Kâmil Baba XIII. yüzyılın ortalarında Balkanlar'a yerleşen ve onun dilinden anlayan Türk topluluklarını gezmiş onlara vaaz vermişlerdi. Dolayısıyla Sarı Saltuk'un da Balkanlar'da Müslümanlığın kurumlaşması için büyük etkisi olmuştur.

O, vaazını verdiği yerden ayrıldıktan sonra konakladığı mekân kutsal sayıldı. Ayakla basılmaması için taşlarla çevrildi ve korunmaya alındı. Zamanla mezar şeklinde bir tümsek yapıldı. Etrafına duvar çevrilip bina içine alındı ve bu yerler Sarı Saltuk'un makamı oldu. Aslında halk Sarı Saltuk'un adı geçen yerde gömülü olmadığını biliyor, "Burada Sarı Saltuk Baba'nın vücudu dinlendi" şeklinde konuşuyor. Buna rağmen makam ziyaret ediliyor, geceleri aydınlatılması için kandil yakılıyor. Makama hizmet eden "türbedar" ın ve fakirlerin faydalandığı adaklar getiriliyor.

6. Konya'dan Kosova'ya

Sarı Saltuk ile ilgili söylenceler Türkler'in Balkanlar'a en az 1500 yıl önce geldiğini kanıtlamaktadır. Hun Türkleri Atilla'nın kumandası altında Bizans'ı sıkıştırmış, Romayı vergiye bağlamıştı (452). O çağlarda dünya hâki-

miyetinin timsali sayılan Ares'in kayıp olan kutlu kılıcı Atilla'nın elinde idi. Bu yüzden Avrupa halkı için Atilla "Tanrının Kılıcı"dır. Avar Türkleri Adriyatik sahillerine kadar gelmiş, buralara şehir kurma teşebbüslerinde bulunmuştur. Bunların arkasından Kuman Türkleri gelmiş, Jiça'daki Sırp patrikhanesini yıkmışlardır. Daha sonra Sırplar Kosova'ya geçmiş ve İpek patrikhanesini kurmuşlardır.

Peçenekler ve Oğuz ile Uz Türkleri de Balkanlar'a gelmiş ama devlet kuramamışlardır. Tüm bu Türk boyları Slavlar'ın Balkanlar'a gelmesine de sebep olmuşlardır. Kafkaslardan Balkanlar'a devam eden çok uzun sefer sırasında Slav kadınlarıyla evlenmeler başlamıştır. Türkler'in Balkanlar'a getirdikleri Slav kadınları zamanla Türklerin Slavlaşır erimesine yol açmıştır. Fakat Osmanlı Türkleri'nin Balkanlar'a gelmesiyle halen Türk özelliklerini tamamen kaybetmemiş olan halk İslam dinini kabul etmiş, ama Slav dilinin etkisinden kolayca kurtulamamıştır. Çünkü Osmanlı dile değil, Allah'a imana önem vermişti. Bizans yöneticilerinin, IX. -XIII. yüzyıllarda bir taraftan Slavlar'ın diğer taraftan Latinlerin Batı Trakya ve Rodoplar ile Makedonya eyaletleri üzerinde ciddi bir hakimiyet kurmalarını önlemek için Anadolu'dan, Babeki ve Çepniler'i, bilhassa Konya'nın bazı bölümlerinden bir çok Türkmen kabilesini gayet tavizkâr tekliflerle bu yörelere getirip iskân ettikleri bilinmektedir.

7. Bin yıllık adlar

Anadolu'dan iskân edilen bu Türk-Müslüman grubu, bu bölgede yaşayan Kuman Türkleri arasında İslamiyetin yayılmasında büyük bir rol oynamışlardır. Ayrıca bu Türk gruplarının hareketleri sırasında birçok Türkmen ba-

bası, şeyh, derviş ve abdal bu bölgelere gelip Orta Asya, Anadolu ve Kafkaslar'daki Türk topluluklarıyla ilişkileri sağlamışlardır. Onlara İslam'ı benimsetmek ve sevdirmek için güzel konuşma, güzel davranış ve örnek yaşayış gibi her türlü meziyetleri azami bir şekilde kullanmışlardır. Bunlar içinde en çok Sarı Saltuk'tan söz ediliyor.

Görülüyor ki Balkanlar'daki Kuman Türkleri arasında İslamiyet, büyük ölçüde Osmanlılar'ın Balkanlar'ı fetihmesinden önce Anadolu Türkleri ve tarikat mensupları tarafından yayılmıştır. Fetihlere paralel olarak, zaman içinde Anadolu'dan Balkanlar'a geçen Yörükler, Istranca dağlarından, Rodop dağlarının tümüne, Şar dağına ve Makedonya'ya kadar yerleşmişlerdir. Irili ufaklı sayısız cemaatler halinde davalarıyla serpilerek yurtlanmışlar ve bu yörelerdeki dağ, tepe, yaylak, akarsu ve köylere ekip biçtikleri mezalara bu gün dahi kullanılmakta olan yer adlarını vermişlerdir. Bu adların çoğu ya bu cemaatlerin yahut onların reislerinin adlarından türemiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. Tarihi Mimari eserlerde Kızılma sembolleri

Şaman inançlarına göre; hayat ağacı dünyanın eksenidir. Şaman Gökyüzü veya yeraltı seyahatinde ağaç merdiven veya yol vazifesi görür. Şaman ağacı da arslan, ejder yani yılan ve masal yaratıkları tarafından beklenir.

141

Orta Asya İnançlarına göre kâinat; Hayat Ağacı, yer, gök ve gezegenlerle temsil edilir. Gök ile yeri birbirine bağlayan Hayat Ağacıdır. Çalışmayı sembolize eder. Hayat Ağacı tasviri ihtiva eden şaman davulu ve yardımcı ruhların yardımı ile şaman, ayin sırasında hayat ağacına, oradan göğe, gezegenlere yükselir. Hayat Ağacı tepesinde yer alan tek veya çift başlı kartalın da şaman kültüründe özel bir yeri bulunduğunu batılı kaynaklar açıklamaktadırlar.

Şaman geleneklerine göre; hayat ağacı dalları üzerinde bulunan kuşlar, doğmamış şaman ruhlarıdır. Kuş ve kartal figürünün bulunması, ebedî hayata doğan, yani diğer dünyaya göç eden ruhları taşıyan bir nev'i araç-taşıt vasıtasıdır. Hayat Ağacı etrafında bulunan rozetler ise, ruhların gökyüzü yolculukları sonunda varılan gezegenleri simgeler. Orta-Asya Şaman geleneklerine göre; kâinat hayat

ağacı, yer gök ve gezegenlerle temsil edilir. Hayat Ağacı gök ile yeri birbirine bağlayan bir vasıta'dır. Arslan ve ejder gibi motifler ise, insanı kötü ruhlardan koruyan bekçilerdir.

Orta Asya cenaze merasimlerinde, üzerinde meyva takılı ağaç, cenaze önünde sanki bir bayrak gibi önde gider. Aynı gelenek, asırlarca sonra Kayseri şehrimizde, 1963 yıllarında da devam etmekteydi. Cenaze mezarlığa giderken önünde biri elinde bir ağaç dalı tutar, ağaç dallarında elmalar bulunurdu. Aynı gelenek, Hun Türkleri'nin bir kolu olan Avarlar, yani akrabamız bulunan Macarlarda da bulunmaktadır. Ölünün cennete gitmesi sembolize edilmiştir. Orta Asya'dan Amerika kıtasına Boering Boğazı kanalı ile giden, Moğol menşeli yani Türklerle akraba olan Kızılderililerde de bu gelenek ve şaman inancı vardır. Elmanın gelin alma merasimlerinde bayrağın üzerine takıldığı Ankara civarlarında sıkça görülmektedir.

Bize göre Hayat ağacı motifi Büyük Turan göçleri neticesi kültür ve inanç aktarımı ile eski Sumer, Hitit, Asur, Urartu, Yunan, Roma, Bizans ve Türk sanatında da bol bol kullanılmıştır

Hitit ve Asur sanatında, genellikle kral, yani Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi, bir hayat ağacı önünde tasvir edilmiştir. Grek ve Roma sanatında steller, yani mezar adanğı ve mezar taşlarında Hayat Ağacı sembolü sık olarak kullanılmıştır. XIII. Asır İran seramiklerinde bilhassa grafito tekniğinde yapılan seramiklerde müstakil hayat ağacı motiflerine sık rastlanmakta ve Suriye Mezopotamya sınırsız seramiklerinde tek hayat ağacı, nar ağacı şeklinde tasvir edilmiştir. Ayrıca XI-XIV. yüzyıl İran ipek kumaşlarında yine

Hayat ağacı tasvirleri görülmektedir.

M.S. 1100-1300 tarihlerindeki Bitlis-Ahlat Selçuklu mezar taşlarında hayat ağacını çok sık olarak görmekteyiz. Ahlat mezar taşlarında ejder motifi de bulunmaktadır.

Selçuk ve Osmanlılarda, cenneti temsil ve uzun ömrü göstermesi bakımından, camilerde, bilhassa çini malzemedede, minyatürlerde, halı-kilimlerde, Kâbe örtüsü kumaşlarında hurma dalı şeklinde, mezar taşlarında, mezarlıklardaki selvi ağaçları, günümüze intikal eden hayat ağacının birer sembolleridir.

Cennet; sonsuzluğun, sonsuz istirahatın, çöl kültüründe çağıldayan nehirlerin ve gözlerimizi dinlendiren eşsiz yeşilliğin; yeşil kuşak iklimlerde, zevk ve eğlencenin, soğuk iklim kuşaklarında sıcak iklim hasretinin, rahat ve huzurun, sükûnetin mekânıdır.

II. Velid zamanında yapılan Hırbet el Mefçir Sarayı taban mozaiklerinde elma ağacı şeklinde tasvir edilmiştir. İspanya, Endülüs Emevi Sarayı'nda M. S. 900'lerde kollu şamdana benzer dalları ile hayat ağacı tasvirlerine rastlanmaktadır. M.S. 862-63 yıllarında inşa edilen Kayravan Ulu Camisi minberinde yine hayat ağacı tasviri vardır. Abbasi sanatında da görülen hayat ağacı, 909 yılında Muktedir zamanında yapılan Diyarbakır surlarındaki taş kabartma Hayat Ağacı, arslan ve kuşlar, bir diğer numunedir. Erzurum Çifte Minareli Medrese girişinin sağında ve solunda, taş üzerine kabartma birer Hayat Ağacı motifi bulunmaktadır.

Kayseri'de Döner Künbet'te (13. yy.) ağacın tepesinde çift başlı kartal, altında simetrik yerleştirilmiş arslan kabartmaları yer alır. Bugün kısmen kırılmıştır. Niğde Akmedrese'de portal (giriş kapısı) bordür kenarında, insan fi-

gürü ile birlikte; Divriği Ulu Camii Kuzey portalında dal şeklinde ağaç kabartması Anadolu Selçuklu sanatının ilk örnekleridir. Ayrıca Camiin batı kapısında bulunan çift başlı kartalı da unutmamak gerekir. Çift başlı kartalın kuyruk uçları ejder başı şeklindedir. Yani hakimiyet sembolü çift başlı kartalın ejder figürlü kanat uçları külliye beklemektedir. 1271 tarihinde Selçuklu Başveziri Sahip Ata Fahrüddin Ali'nin inşa ettirdiği, Sivas Gökmedrese'de, portalın iki yanında, palmyeye benzer, tepesinde kartal ve dalları arasında kuş ve nar tasviri bulunan Hayat Ağacı da misallerden bir diğeridir. Selçuklu Başkenti Konya'nın Beyşehir Gölü kenarındaki Sultan Alaaddin Keykubad'ın yazlık sarayında yıldız çinilerinde hayat ağacı motifi bulunmuştur.

Antik değere haiz halı ve kilimlerimizde yine hayat ağacı motifi bol miktarda bulunmaktadır.

144

Ayin Yapan Bir Şaman

2. Ayasofya Camii'nin Kubbesinde Kızılma (Altun Top)

Bu konu ile ilgili Hadikatü'l- Cevâmi'deki⁷⁹ not aynen şöyledir;

"Aslı kilise olub, fethin babası Sultan Mehmed Han hazretleri bu saltanat merkezini fethettikten sonra içini ve dışını temizledi, içeriye bir minber yaptırdı. İlk cum'a namazını orada kıldı. Sonra Ayasofya Camii'nin evkafını düzenleyerek, bir tuğla minare ve bir medrese binası yaptırdı. Sonradan medrese hücrelerinin üzerine bir kat daha bina yapılmıştır. İkinci kat hücreler Sultan Bayezid Han'a aittir. Bâb-ı hümâyûn köşesine bir minare ilavesi de Sultan Bâyezid'e aittir.

Müderrislerin vazifeleri gereği aldıkları ücretin yarısını Ayasofya Camii vakfından diğer yarısını ise Sultân Bâyezid vakfından karşılanma usulü getirilmişti. Sultân Süleyman dahi mihrâb önüne iki şamdân dokuz yüz otuz üç (1527) tarihinde koydurmuştu. Ashında bu şamdanlar Üngürüs'den Devlet-i Aliyye'ye ganimeten alınmıştı. Sultân Selim-i Sâni dahi dokuz yüz seksen bir (1573) senesinde iki kebir minare bina eyleyüb ve cami etrafına sedler koydurmuştu.

Cami-i şerifin içerisinde mermer küpler ve dört aded mermer mahfil -ki biri müezzinler mahfilidir- Murâd-ı Sâlis'in eseridir. Taş kürsî Murad-ı Râbi'indir, levhaların celi hatları Teknecizâde Hattat İbrâhîm Efendi'nindir. Büyük kubbeden avize olan top kandil Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis'in evahirinde konmuştur Ashında anın yerinde altın top (Kızılma) var idi ve câmilerde olan top kandillerin ibtidâ zuhuru ol târihlerde şehzade Câmî'inde vâki' olmuşdur ve bu câmî-i şerifde olan iki fenâr kandiller Fâtih merhumundur."

Meşhur camilerimizden, Sultanahmet, Yeniciami ve Rüstem Paşa Camisinde çini üzerindeki selviler, hep hayat ağacı tasvirleridir. Bilhassa, Karacaahmed ve Eyüp Mezarlığı'nda bulunan mezartaşlarında muhtelif asırlarda yapılmış

145

79 Ayvansarayi Hafız Hüseyin, Hadikatü'l-cevâmi, Hazırlayan Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2001.

hayat ağacının çeşitli varyasyonlarını bulabilirsiniz. Hayat ağacı, ebedî hayatın, huzurun, güvenin habercisi, cennetin, huzurun sembolüdür.

Ağaç motifi yanında birde yılan(ejder) motifi vardır. Başlangıçta insanları yanıltan şeytan; bütün kötü niyetine rağmen, insan sevgisi karşısında kar gibi erimiş, kulaktan kulağa, nesilden nesile intikal eden ve M.Ö. 2.200 yıllarındaki tabletlerden okunduğu kadarı ile, Gilgamiş destanlarında, Tanrı Ea'nın yol gösterimi ile Gilgamiş, hayatını ebedî hayat otunu aramağa vakfetmiş, ancak tam onu bulduğu anda bir yılanın, yani ejderin ebedî hayat otunu yemesi ile bundan mahrum olmuştur. Eğer yılan bu otu yemeden Gilgamiş onu koparsaydı, insanlık yarı ölümsüzlüğe ulaşacaktı. Ebedî hayat otunu yiyen yılanın halk arasında hayâl gücü ile daha da büyütülmesi ile ejder adını alan yaratık, bütün soğukluğuna, korku ve ürkekliğimize rağmen; ebedî hayat zehiri sebebi ile ilaç, yani dertlere derman olarak mitoloji ve simgelerde yer almış, heraldik ve astrolojik bir semboldür.

Çin ve Doğu Türkistan'da çift başlı ejder, gökkubbe-yi temsil eder, Luu ismiyle anılır. Hind kültüründe nagâ (yılan) veya yarı insan yarı yılan şeklindeki su mabudu, Uygur metinlerinde "Luu Khanları" mücevherli altun veya gümüş iplerle süslü olarak anlatılır.

Hayat ağacı dallarında bulunan yuvarlaklar, aslında güneş-ay ve yıldızları sembolize eder. Hayat ağacı dalında bulunan yuvarlaklar, bir ara Osmanlı kültürüne geçerken "Kızilelma" olarak tercüme edilmiştir.

Ejder; Göktürk Kağanı Kül Tigin'in MS. 732'de diktirdiği Orhun Anıtlarında kitâbelere, Uygur Bilge Kaan'ın

anıtında, bir Kırgız kurganında ejder takılı bir tunç maske şeklinde, bekçilik görevi yapmış; İlhanlıların bayraklarında hâkimiyet sembolü olmuş; Moğol tesirli ipekli kumaşlarda ve Çinlilerin atlas perdelerinde, mühürlerde yine hâkimiyet-kuvvet-kudret sembolü olarak yer almış; Altay dağlarında bulunan kaya resimleri, görkemli bir ağacın altında çömelmiş bir veya birkaç kişiyi gösteren kompozisyonlar olarak şeklinde işlenmiştir. Günümüzde ve de Ortaçağ Türkiyesinde olduğu gibi, Moğollarda da, bir ağaç dikenin çok yaşayacağına inanılırdı. Anadolu'da bir köylü kutsal bir ağacı kestiğinde bundan dolayı öleceği veya çocukları olmayacağı şeklinde yorumlar yapılır.

İslamlaşmanın ilk asırlarında, hala ağaçlara büyük saygı duyulur, onlara dua edilirdi ve bir erkeğe şunlar söylenirdi: "Senin gölgeli ağacın hiçbir zaman kesilmesin" ki bu da Gizli Tarih'te aşağıdaki yakarmayı hemen hemen tekrar etmektedir: "Yaşlı bir ağaca benzeyen bedenin yıkıldığında..."

Efsanevi bir hükümdarın göbeğinden iki ağaç çıktığı ve her bir yanlarından gölgelerini yayıp göğe dokunduğu şeklindeki antik Oğuz düşü ile Osmanlı hanedanının kurucusu Osman'ın göbeğinden bir ağaç yükseldiği ve tüm yer-yüzünü gölgelendirdiği şeklindeki Osmanlıların düşünüyü hatırlatmışık.

Eskiden Gazneliler'de, Büyük Mahmud'un babası Sebük Tekin düşünde, evinin mangalından çıkan bir ağacın evreni kapladığını görmektedir.⁸⁰

Günümüzde de bitkilerin kutsallığına sadece orman-

80 Aynı eser.

cıların çevresinde inanılmamaktadır. Göçebe hayvan yetiştiricileri ve çok sayıda yerleşik topluluklarda, kayın ağacını, ardıç ağacını, mersin ağacını, dağselvisini, çınarı, çok eski ve çok büyük ağaçları, "güçlü" anlamında olarak koca "yaşlı" şeklinde adlandırılan bodur ağaçları kutlu sayarlardı. Onların yanına tavafa gidilir, etraflarında dönülür, kümeler oluşturulur, çoğu kez hastalıkları temsilen kumaş parçaları bağlanarak veya çivilenerek sağlık temennilerinde bulunulurdu. Onlar kutsal, evliya, yatır addedilir ve kesilmezdi.

Karakoyunlu ormanları, ismi ayıyı tanımlamak için bir örtmece olan Karacaoğlan'ın yarı yanmış krallık asası tarafından meydana getirilmiştir.

148

Bu Ortaçağ efsanesi, belki de başka yerlerde varlığını bildiğimiz gibi, ormanın da bir sahip-hâkiminin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sahip, çoğu kez ağacı korumakla görevli bir azizdir. Bir tapınağa yakın olarak yerleştirilen bu kutsal kişi onun meziyetlerine sahip olur. Ölmüş ve tekrar yeşillenmiş ağaç teması, XV. yüzyıldan beri Alevî-Bektaşî geleneklerinde yer etmiştir.

Ejderha sembolü Çeşme musluklarında lüle olarak "Ab-ı Hayat" vermiş; 1239 yılında yapılan Amasya-Tokat kervan yolu üzerindeki Hatun Han çeşmesinde; XV. asırda Trabzon Fatih Camii karşısında bulunan bugün yok olan çeşmede; yine XV. asırda Kastamonu-İsmail Bey Hanı avlusundaki havuzda; XVI. asırda Ankara-Ayaş Karakaya Kaplıcasında; Yozgat Nizamiye Konağı Çeşmesinde;

Ejderha sembolü Selçuklu dönemi önemli yapılarından Tuzhisarı Sultan Han, Susuz Han kemerlerinde yer alarak tüccarların mallarını beklemiş, onları hırsızlara, düşmanlara karşı korumuş;

Kastamonu ve Çankırı darüşşifa kapıları ile Divriği Ulu Camii ve Darüşşifasında insanları hastalıklardan-salgınlardan korumuş;

Cizre Ulu Camii kapısı; Cizre Köprüsü; Ankara, Hacı Bayram Türbesi'nin Ankara Etnografya Müzesi'nde bulunan Türbe kapısı; 1993 yılında Manisa Müzesi'ne kaldırılan Manisa Muradiye Camii minare kapısı ile Karabük-Safranbolu İzzet Mehmed Paşa Camii muvakkithane kapısında; Yozgat Müzesi'nde kapı tokmağı şeklinde; Ani Kalesi kemerleri ile Diyarbakır Kalesi Halep Kapısı surlarındaki kabartmasıyla insanları düşmanlarından muhafaza etmiş;

Artuk Hanedanı Kara Aslan'ın sikkeleri üzerinde yer alarak elden ele dolaşmış, Artuk hanedanı arması olmuş; Kapı tokmaklarında yer alarak, kâinata açılma, haneyi koruma görevi almış, özlemi çekilen sevgileri birbirine kavuşturmak amacı ile ses vermiş; Rufâiller elinde arslanlara karşı kamçı görevi yapmış; Alplik ve erenlik sembolü olmuş; Anadolu efsane ve geleneklerine göre defineleri beklemiştir.

149

1250'li yıllarda esnaf teşkilâtının Piri Kırşehirli Nasreddin Mahmud, Ahi Evran-ı Velî'nin bastonu ile Anadolu esnafını teftiş etmiştir. Evran adı bilindiği gibi ejder mânâsına da gelmektedir. Ayrıca dragon da ejder anlamında kullanılmıştır.

Hız. Adem ve Havva'nın yılan tarafından sunulan yasak meyvanın yenmesinden dolayı cennetten kovulup, yer yüzüne inmeleri ve bu şekilde İnsanlığın, dünyada yayılışının, üremesinin, hayatla mücadelesindeki dikenli yolların, acı ve ızdırapların sonu, ebedî mutluluğun başlangıcı ve insanlığın bu vesile ile, bu kubbede hoş bir seda bırakmasının simgesidir.

3. Ana Obje Olarak Kızılelma'nın Dayanakları

Hasan Eren, Ziya Gökalp'a ve Fuad Köprülü'ye dayanarak elmanın "alma" olarak eski ve yeni diyalektlerimizde geçtiğini, bu nedenle Türk ana yurdunun belirlenmesinde önemli bir yere sahip olduğunu yazar, Macarcası "alma"dır, Fincesi "omena" dır. Pek çok dile geçen elma, uluslararası bir söz olarak kabul edilmektedir.

Elma, Türklerin çok eskiden beri tanıdıkları bir meyvedir.⁸¹ Alma veya almıla sözleri de Türkçe'dir. Bütün Türk ağızlarından başka, Moğol, Mançu ve Fin-Ugor dillerine de yayılmıştır. Göktürk devletinin Batı kesimleri Batıya kaydıkça, Türklerde bahçecilik daha artarak ilerlemişti. Bu sebeple Batı ve Doğu "Türkleri arasında bazı deyiş ayrılıkları belirmeğe başlamıştı. Kaşgarlı Mahmud, XI. yüzyılda Batı Türkleri ile Oğuzlar'ın elmaya, alma ve Doğudaki Türklerin ise, almıla dediklerini yazıyordu.

Kuzey Türklerinde, genel manada "Bay Terek", "Bay Kayın", "Iyık Mas", "Yalnız Ağaç" gibi semavî ağaçlara "Aal Luuk Mas" ya da "Aal Kuduk Mas" denmektedir. Hayat ağacının bütün vasıflarını taşıyan bu ağaç, sekiz dallı, ebedî, insanları ve hayvanları besleyen, tepesi göğe, kökleri Erlik'in mekânına inen, kahramanın evinin önünde bulunan bir ağaçtır. "Aal Luuk Mas"ın aslında "elma" kelimesinin arkaik şekli olabileceği belirtilir. "Aal Mas" şekli kullanılır. Azerilerin kullandığı "İrem Alması" (Cennet Elması) ve Sahaların kullandığı "Cennetin Aal Ması" arasında büyük bir benzerlik olduğu belirtilir. Tatarların kullandığı ur-

man (orman) almasında da, "Orman al-ması" şeklinde yazıldığı takdirde benzerliğin ortaya çıktığı görülmektedir. Bütün Türk boylarında ortak olarak kullanılan elma (Özbek-alma, Çuvaş-ulma) kelimesinin kökenini aynı kaynaktan, yani "Aal Luuk Mas"tan aldığı kaydedilmektedir.

Şimdi buradaki tanımlardan artık anlıyoruz ki tarihi kronolojiyi takip ettiğimizde; (Alma=almıla=Aal Luuk Mas=Aal Kuduk Mas=Hayat ağacı=kutsal ağaç=evrensel ağaç=Sidretül-Müntehâ=Kutsal Bilgi Ağacı=Kızılelma) gibi bizce hiç de şaşırtıcı olmayan bir sonuca varırız.

Bütün Türk dünyasında aynı adla tanınan, hatta Türklerle komşuluk ilişkisinde bulunan milletlerde de aynı adla bilinen elma ağacının kültürümüzde önemli bir yeri vardır. Halk arasında "yozma" diye de bilinen elma, zürriyetin sembolüdür. Elma'nın, "Türk Mitolojisi" içinde de değerli bir yeri vardı. Orta Asya'da büyük bir şehrin adının Almalık veya Alma-Ata olduğunu hatırlayalım.

Tanrı tarafından kut verilmiş kahramanlar, genellikle ana ve babalarının ihtiyarlık çağlarında kutlu bir kişi tarafından (ak sakallı pir, eren, dede, Hızır) verilen elmayı yemelerinden sonra dünyaya gelirler. Kutlu doğan bahadırın adını, yine Tanrı tarafından gönderilen kutlu kişi koyar. Kahramanların bineceği atlar da, kutlu kişinin verdiği elmanın kabuklarını yiyen attan, kahramanla aynı günde doğarlar. Bu da Tanrı kutunun sembolüdür. Aslında cennette yaratılan kahraman ve atı bu vesileyle yeryüzüne inerler.

81 Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, cilt II, s.280, Ankara 1978.

12. Asırda Yazıldığı Tahmin Edilen
Bir Havas Kitabında Bulunan Temsili Kızıl elma

Şah İsmail masalında çocuğu olmayan padişaha derviş, iki elma verir. Birini hanımıyla kendisinin, diğerini de atının yemesini söyler. Bu işlem yerine getirildikten sonra çocuk doğar, at yavrular.

Melikşah masalında, çocuksuz padişahın Hızır'ın verdiği elma sayesinde bir oğlu dünyaya gelir. Topal Leylek masalında, dervişin verdiği elma ile padişahın kızı olur. Tıra Kuşu masalında padişahın, Nar Tanesi masalında zengin birinin, dervişin verdiği elma ile kızı olur⁸². Serencam masalında lalası ile tebdil gezen Sultan Murat'ın derviş kılığını

daki Hızır'ın verdiği elma sayesinde çocuğu olur.

Bazı masallarda verilen elma vasıtasıyla kız çocuğunun doğması, geleneğin bozulmaya başladığını göstermektedir. Kısırlık ile elma arasındaki ilişki, Manas'ın doğumunda da ortaya çıkmaktadır. Manas doğmadan önce Yakup Han, çocuğu olmayan karısından yakını.

Elma murattır. O yüzden düğünlerde, "göge ulaşan" düğün bayrağının tepesine elma takılır Elma, soyun devamı dileğinin Tanrı'ya iletilmesidir. Güveyinin eve yeni gelen gelinin önüne elma atması, sevgiliye hediye olarak elma gönderilmesi, hep aynı sembolü ifade eder. Elmanın oğul sembolü olduğunu, 11. yy'da derlenmiş bir atasözünde şu şekilde görmekteyiz: "Atası ekşi elma yese, oğlunun dişi kamaşır"⁸³

Elma, ayrıca, güzellik sembolü olarak da kullanılır. Kızın yanakları elmaya benzetilir. Dede Korkut Kitabında sık sık geçen "Güz almasına benzer al yanaklım" ifadesi, halk arasında günümüzde de kullanılmaktadır.

4. Elmanın Türk Mitolojisinde Yeri

Orhan Şaik Gökyay'dan naklen⁸⁴:

"Sayın Emel Esin Hanımın bana anlattığına göre dünyanın ortasında bir: dağ var; bu dağın üzerinde bir elma ağacı var, adı Jambu; bu, Türkçe elma demektir, Bu elmaya sahip olmak için dünyanın dört bir tarafından hükümdarlar geliyor; kuzeyden Türkler geli-

82 Hasan Eren, Türklerin Anayurdu sorunu, Türk Dili, Aralık 2001.

83 Divan-ı Lugatü't-türk Tercümesi, 3. cilt, s.311.

84 Orhan Şaik Gökyay, "Kızıl elma Üzerine", Tarih ve Toplum, 1986, sayı 25, s. 9-14; sayı 26, s. 20-24; sayı 27, s. 9-13; sayı 28, s. 9-13.

yorlar. Bu elmaya sahip olan dünyaya sahip olacaktır. Büyük hükümdarların, mabutların vücutlarında bu elmayı gösteren işaretler vardır. Bu suretle elma dünya hâkimiyetinin sembolü oluyor”.

Kâinatın yaratılışı sırasında deniyor ki, “Büyük Deniz’in (Bahr-i Muhit) kuzeyinde Jambu (elma) ağacı vardır. Bunun altında Jambu anda denilen altın madeni vardır. Yüksekliği yirmi jojanadır. Onun için bu kıtaya altın kıt’ası adı verilir, orada Sumera dağı var. Bu Sumera dağı yeraltındaki altın unsurunun feleğidir. Yere yaklaştığı kısmı geniş, ortası dar, sonra yukarı kısmı yine genişler. Bu dağı en kıymetli cevherle süslüdür. Altın ve gümüş, safir ve lapislazali. Burada ağaçlar, otlar, güzel kokulu bitkiler, kokuların çevreye saçmaları, ölümlerinden sonra hâkimler burada toplanır. Altın Dağ güzel kokuların ortasındadır. On bin jojana yükseldikçe muhtelif mabutlar burada yaşarlar.”⁸⁵

Elma Uygurca metinlerde de geçmektedir; “öküş tengriler birle alku sögülning ve Cambu sögütlüg iter yaratır... begi osuglug but çabık yap yavaşgu hu çeçeklerinin tegrikleşmiş Cambu söğüt tap bardy.” Bugünkü dile şöyle çevrilebilir; Tanrı vişvakarman diğer bir çok tanrılar ile jambu (bir nevi elma) ağacını süsler, teçhiz eder... bütün ağaçların beyi gibi dallar, budak, yaprak ve çiçeklerle çevrelenmiş jambu ağacına doğru gitti.”⁸⁶

Emel Esin’in, Kızılma’nın eski kökü üzerinde, tarihî şekillerini de göstererek şunu belirtmektedir:

“Doğu Türklerinde ‘luu’ ve ‘mek’ Hsiungnular, Gök-Türkler ve Yağma Türkler ve Oğuzlar, Çin ve Arap kaynaklarının - bahsettikleri Evren ibadetleri ve Evren’in yer aldığı kozmik oyunlar Çin’de ve Budist Asya’da iyi bilinen ayinlerde görülmektedir.

85 Türkische Turfan Texte, seri 111,54; Altun Yaruk, 451,2; Uygurika, seri, 1, 134.

86 Şinasi Tekin, Uygurca Metinler II, Maydisini. Ankara, metin, s.87 çeviri, s.215 v.d.

Çin’de olduğu gibi, Türk sanatında bu Luu motifinin -Kaşgari’nin dediği gibi Luu, su ve bolluk misalidir- hem su kaynaklarını, hem de yağmur bulutlarını temsil eder. Çinlilerde olduğu gibi Türklerde de muhtelif şekillerde tasavvur edilir; bu şekiller yılan ile timsaha yakın cinsten bir hayvanın baş, kanat ve ayaklarının biçimine göre, türlü hayvanlarla birleşmesinden vücuda gelmiş tasavvur edilir. Yanında gözüken muayyen tezyini şekiller vardır. Bunların ilki kızıl renkte bir top şeklindedir. Güneş ve ayı veya Uygurların körkle moncuk (al renkli parlak boncuk, küre) dediği Cintakeni temsil ettiği sanılan bu top, sonradan Osmanlı metinlerinde hükümdar işareti olan Kızılma ile karıştı.

Sonradan karakteri gittikçe tebarüz eden çifte evren (kızıl) top ile beraber taht süsü olduğu gibi muncuk (boncuk) ile bayrak ve tuğların üzerinde de yer alacaktır.⁸⁷

Al ve kızıl renklerin Türk kültür tarihindeki kullanım alanı ve gelişme türevi bizi Kızılma’nın izine götürür. Kızılma’yı çağrıştıran Elma simgesi hemen hemen bütün destanlarda yer alır; Manas Destanı’nda da, Manas’ın doğuşunu anlatan bölümde, elma kadınların çocuk doğurmalarında başta gelen sırlı objelerdendir.

Aşağıdaki deyiş Prof. Bahaddin Ögel Türk Kültür Tarihine Giriş’ten alınmıştır⁸⁸.

Çırçı adlı hanım, kızıydı Abdar Han’ın
Bu kızı almış idi, eşiydi Yakıp Han’ın
Bir gün Yakıp Han ona şöyle demiş, çıkmış:

Çırçı’yı alalı. Henüz çocuk öpmedim,
Bu Çırçı saçını hiçbir zaman taramaz,
Tanrı’ya tevbe edip bana da bakmaz
Belini berk bağlamaz.

87 Emel Esin, Selçuklu Sanat’ında Evren Tasvirinin Türk İkonografisi’nde Menşeleri.

88 Bahaettin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, Ankara 1976.

Bu Çırçı bana erkek oğul doğurmadı
 Öndört yıldır alalı, ana dahi olmadı
 Kutsal bir yere gidip adım bile atmadı
 Kutsal pınara gidip yanında yatmadı
 Bir elma'nın altında giderek oynamadı
 Kısırlığından kurtulup kutsal yol bulmadı

Ey Allah Taâlâ, kendini bana yar it
 Çırçı'nın rahminde bir erkek evlat var it

Çırçı'dan bir çocuk doğup geldi, ağladı
 Yakıp Han sevinerek yayı bele bağladı
 Kim baksa bu oğlana, akı apak, tüy sanki
 Görünce sanırdı ki, kemiği bakır sanki

156

Manas'ın oğlu Semetey'in doğuşu: Kanukbey Hanım'ın doğum ağrıları başlar, bir erkek çocuğu doğar. Manas'ın annesi çocuğu kaptığı gibi beze sarıp kaçırır. Akılay, çocuğu yıkamak ve göbeğini kesmek için peşinden koşar, ama tutamaz. Gelir, hemen durumu kocasına anlatır. Manas'ın kandaşları, Öyle İse, derler, çocuğu biz alalım da öldürelim. Bunu Manas'ın anası duyar. Manas'ın ihtiyar anasıyla karısı yola revan olurlar ve giderler.

Veziri onlara evin kapısını gösterir, haydi gidin, der. Bu ara yaşlı kadının gözleri bulanır, başı döner. Gelin der ki, "hanımanne, biraz daha sabret, babam Kara Han'ın yurduna varalım." Derken Elmalı Dağ'a gelirler. Gelin kendisinin eski yurdu olan dağı tanır, elmaları toplarlar⁸⁹.

Oğuz destanlarına benzer değişik bir Kırgız rivayeti. Kara Han-oğlu Alman-Bet destanı. Oyratlı Kara Han'ın bir

89 Bahaedin Ögel, Türk mitolojisi, Ankara 1971.

oğlu olmuş idi. Büyük toylar yapılmış, gönülleri dolmuş İdi, Kara Han'ın bu oğlu doğunca sağ-selamet ona ad vermişlerdi. "Kaplan doğan Alman-Bet", sözüyle doğmuştu bütün enbiyaların; duasıyla olmuştu, bütün evliyaların; bütün kutsal yerlerin takdisiyle doğmuştu.

Tötçi Han çadırını diker, tabanını renkli kadifelerle süsler, kalın halılar getirir, sırmalı yataklar döşerler, semaverler kurulur, kuyruk çayı demlenir, kaymaklar hazırlanır, sekerler tepelendirilir, güzel elmalar buldurur, içine şekerler koydurur. Alman-Bet'i çadırına davet eder, Kökçi Han, eliyle çay yapıp Alman-bet'e sunar."

Alna-Bulak. -Er-Töstük mitolojik tip olarak "Manas"ın büyük serüveninde kahramanın silahtarlarından biri olarak gözükür. Er Töstök, Kazak halk rivayetlerinde ve Sibirya Türklerinin folklorunda çok meşhurdur. "Er Töstük" adı "yeraltında inmiş kahraman" anlamındadır. Destana sonradan olan etkilere rağmen eski inançların, mitolojinin izlerinin günümüze ulaştığının örneklerinden biri de Umay ananın anılmasıdır.

157

Eski Türk inancında olduğu gibi burada da kadınların hâmisî, Kanıkey'in kurtarıcısı yardımcısı olarak önemli rol oynamıştır. Er-Töstük söz konusu söylenceye göre sürülerini Alma-Bultık (elma pınarı) adlı bir yerde yaymaktadır⁹⁰.

Turan zeminde 8. yy sonlarında yaşamış Satuk Buğra Han'la ilgili bir söylence vardır;

... Satuk Buğra Han 'ın yanına bir derviş yaklaştı. Sadaka isteyenlerin sözleriyle "Allah için bir şey" dedi. Satuk, ne istediğini so-

90 Aynı eser.

runca o, şu cevabı verdi: "Ey dünya padişahı, akıllı kimse her şeyi işaretle-sezgiyle bilir." Karşısındakinin ölüm meleği ve istediğinin de kendi hayatı olduğunu anlayan Satuk, bulunduğu yerden acele Kaşgar'a döndü. Saman-oğlu Hoca Fettah'a haber verdi. Ruh kuşunun kafesini kırıp uçacağını söyledi ve ecel hakkındaki ayeti okudu (Kur'an-ı Kerim, 10/49). Toplanan halka İslam'ı vasiyet etti. Ölüm anı gelince odada bulunanlar, meleklerle birlikte bir tabak içinde bir kırmızı gül, iki renkli bir elma ve bir cam şerbet belirdiğini gördüler. Satuk, Allah'a hamd etti, şahadet getirdi. Gül ile elmayı alıp ecel şerbetini içti. Emanet canını teslim etti."

Paris'te Bibliyotek Nasyonal'deki Selçuklu yazmasında, kimi resimlerde top şekilleri vardır. Astrolojik anlamda şeftali ve elma'nın ölümsüzlük timsali olduğunu söyleyen Emel Esin, bunun Mevlâna Celaleddin Rumî'de de bulunduğunu ifade eder;

158

Ey bağban, ey bağban, bana neden kapıyı kapatırsın
Bu bağın kapısını aç ki elma ve şeftali devşireyim.⁹¹

Türk kozmolojisini inceleyen Emel Hanım şöyle bir tasvir yapmaktadır; "Üzerinde hükümdarın havaya kalkmış bir resmi bulunan bir halı resmi var, halının üzerinde bir tepsi var, bu tepsi meyvelerle dolu, bunların elma olduğu anlaşılıyor"⁹².

Bahaettin Ögel, "Türk Kültür Tarihine Giriş" isimli eserinde elma'nın, Türklerin çok eskiden beri tanıdığı ve sevdiği bir meyve olduğunu, Batı ve Doğu Türkleri arasında en eski şeklinin almıla ve daha sonra Oğuz Türklerinde

91 Emel Esin. "Draht-i Can (Can Ağacı), yirmi altı Bilim Adamının Araştırmaları, Konya 1985.

92 Emel Esin, Türk Kozmolojisi, İstanbul, 1979, s.79.

elma şeklinde söylendiğini ifade ediyor. Türk kaynaklarında sergeç veya serkeç adı verilen ve fındık büyüklüğünde akı ve kırmızısı olan bir elmadan söz edildiğini söyledikten sonra Osmanlıların ilk çağlarında yazılmış olan Zahîre-i Muradiye gibi tıp kitaplarında ise dağ elmasının bir ilaç olarak tavsiye edildiğini kayd ediyor⁹³.

5. Turan Boylarında Kızilelma İle İlgili Yazılı Kaynaklara Doğru

Bu konuda ilk kayıtlar Kafkasya'da ortaya çıkmaktadır; Kızilelma'nın Osmanlılar tarafından ciddi bir şekilde yazılı kaynaklara geçirilmesinden Önce "Turan" da var olduğunu ve Engürüs seferlerinden yüzlerce yıl önceleri Türk halkının bunu bildiğini, ve "Türkün anladığı en uzak coğrafî nokta Kızilelma olmayıp bunun ancak zafer sonucu belirlendiği" anlaşılmaktadır.

159

Bu arada Macar Kızilelması'nın da, önceleri Macarların yaşadığı Kazar ülkesinin Terek boyundan ve Dağıstan'dan⁹⁴, Macaristan'a götürülmüş olduğunu yâni buradaki öz Kızilelma'nın bir benzerinin de Macaristan başşehirinde yapıldığını, Macarlardan sonra da (Kazar Kızilelması'nın Dağıstan'daki yerinde, Demirkapı'nın ötesinde kalmış bulunduğunu ve eskiden Sasanilerden sonra Ümmeyeli ve Abbaslı emirlerinin, sonra da Selçuk ve Şirvanşah oğullarının ve en sonunda gerek Osmanlı ve gerekse İran ordusundaki askerin-leşkerin, paşanın-hanın ve şahın-padişahın bu Dağıstanda ve "Kaf dağının ötesindeki Kızilelma'ya dek

93 Bahaettin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, Ankara 1976.

94 M.Fahrettin Çelik, "Kızilelma'nın Yeri", Yurd, Aylık Üniversiteler Mecmuası, Cilt: 2, sayı 2/7, İstanbul 1941.

varmak" ülküsünde oldukları görülecektir. Roma'ya da bir (Kızılalma)'nın Dağıstan'dan gitmiş olmasıyla buraya da Kızılalma şehri denilmiştir.

Burada Kızılalma'nın anlamının ve niçin kullanıldığını kısaca hatırlayalım.

(Kızılalma= Kızıl Elma), (kızıl) ve (Alma - Elma) sözlerinden yapılma bir addır. Kızıl, Oğuz Türkçesinde ve bunun bir lehçesiyle görüşen bütün Dağıstan, Azerbaycan ve doğu illerimizde altın yerine de kullanılır. Anadolu konuşuğunda da altın paraya kırmızı lira denilmesi bu yüzdendir. Aslında altın sözü de: (Al=Kırmızı ve Ton-Tun=Renk-Renkli) demektir. Turan zeminde yaşayan halkların ve kullanılan lehçelerin sözlüklerine bakılırsa bütün bu açıklamalar ayrıntıları ile görülür.

160

Alma-Elma'ya gelince, bu da, bilinen meyveden başka, biçiminden ötürü halk arasında yuvarlak veya top yerinde söylenir. Bu yüzdendir ki eski evlerimizde tavandan asılı veya aynalar üzerinde bulunan yaldızlı şişe ve başka madenden olan toplara "Altın Top, Al Alma, Kırmızı Alma, Altın Alma, Kızıl Alma" adları verilmektedir.

Binlerce yıldır söylene gelen, Türk halk hikâyelerinde, destanlarda, masallarda ve her türlü yazılı sözlü anlatılarda hakanın, padişahın, şahın, hanın, hanımın, beyin, başbuğun, bezirganın ve daha her türlü önemli kişinin hiç çocuğu yokken dileği üzerine Kızılalma ögesi ortaya çıkar. Şaman, Ağa, Pir, Hızır, Dervişin verdiği Kızılalma, yenerek ileride büyük işler başaracak ve Baş olacak çocuk doğar. Genç kızların eş seçiminde de Kızılalma töresi devreye girer. Genç hanım veya begümün eline merasimle verilen bir (Alma, Kızılalma Altın Top, Altın Alma) çevredeki erkekler

arasından kendine eş olarak seçtiği birisinin sırtına vurmakla ona varmış olur. Diğer taraftan şehzade veya prensler kızılalmayı kimin kapısına vururlarsa, o evin kızıyla evleneceklerini bildirmiş olurlar ve ona göre düğüne başlanır.

6. Kızılalma Töresini 'Yaşatan Şamkalların (Şamhalların) Soy

Şimdi eski Hazar hakanları soyundan geldikleri iddia edilen Dağıstan şamkallarının ve bunların Avrupa'daki benzeri olduğu söylenen eski Macar hanlarının (sonraları krallarının) meşru hâkimiyet sembolü olarak saraylarında, atalarından kalma bir (Altın Top=Kızıl Alma) bulundurmalarından ve bunlardan Şamkalların Kızılalma'sının "Altından dökme" olup halk ortasında sırtına bu Kızılalma ile vurmada sonra meşru Hâkim ve Şamkal sayıldığı söylenmesinin yazılı kayıtları mevcuttur.⁹⁵

161

Şamkalların hâkim bulunduğu Dağıstan'ın öz ve tabii sınırı şöyledir; doğuda Hazar denizi; kuzeyde Kuma Çayı ile Kıpçak ovasından ayrılır; batıda Elburz dağı ve Yukarı Kuban ile Çerkezistan'dan ayrılır. Buraları gezen Evliya Çelebi⁹⁶ Kuban ile Terek ırmağına sağdan karışan Surga çayı arasındaki batı Dağıstan'dan ibaret olduğunu söyler. Güneyde Elbruz'dan Samur çayına dek uzayan Kafkaslar ve Samur çayı ile Gürcistan ve Şirvan Azerbaycan'ından ayrılır. Bu bölgenin başşehri Tarku ile Kumuk, daha sonra da yine Tarku ile Andıray şehirleridir. Ova ve dağlık bölgeleleriyle burası yedi hanlığa ayrılarak idare edilmiştir.

95 Aynı yer.

96 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.VII, s.773 ve 775

Dağıstanlı bir tarihçi tarafından kaleme alınan Derbentnâmede⁹⁷ Şamkallar için yazılanlar şöyledir;

"H. 115 yılı olayları anlatılırken, İslam Emiri Ebu Müslim bin Abdülmelik'in Dağıstan'da çetin çarpışmalardan sonra kendiliğinden İslâmı kabul eden Kumuk şehrinde bir camii yaptırıp, yanında orduda bulunan peygamberin amcası Abbas'ın çocuklarından Abdullah bin Abbas'ı bütün Dağıstanda ki beylere hakim ve başbuğ eyledi."

Şamkalların Kafkasya'da hükümler olmaları, hatta Müslüman olmalarının sebebi büyük Turan başbuğu ve Ehlibeyt intikamcısı Eba Müslim Horasani ve tabi olduğu Ehlibeyt'tir. Konuyu biraz açalım; 681'de Kerbela'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi sonucu Türkistan'a göç eden Hz. Peygamberin torunlarının lehine Horasan ve Maverâünnehir bölgelerinde derin bir sevgi ve itibar oluşmuştu. Emeviler tarafından mağdur edilen Ehlibeyt'in İslam'a davet çağrıları Türkler arasında büyük rağbet görmüştür.

Emevi ordusuyla yiğitçe savaşarak şehit olan Zeyd'in cesedini oğlu Yahya ile birlikte taraftarları gizli bir yere gömdüler. Tutsaklardan birisi para almak için cesedin yerini vali Yusuf'a gösterdi. O da cesedin başını Şam'a gönderdi. Bütün bu gelişmelerden sonra oralarda barınamayacağını anlayan Zeyd'in oğlu Yahya, gizlice Horasan'a kaçarak Türklere sığındı⁹⁸. Daha sonra Emeviler tarafından hile ile kandırılarak Horasan'dan çıkarılmış, Şam'a getirilerek öldürülmüştü.

Bu olaydan sonra Emevi zulmünden iyice bunalan Hz. Peygamberin diğer akrabaları da kurtuluşu Türkistan'a

ve Türklerin yanına göçmekte buldular. Hz. Peygamberin evlatlarına ve Ehlibeyt'e Türklerin inanılmaz derecede sevgi ve saygısı vardı. Doğrusu bu sevginin sebebini tarihçiler pek izah edemiyorlar. Neredeyse bütün Turan boyları Ehlibeyt evladını kendi beyleri başbuğları gibi görüyorlardı. Ehlibeyt'in sevgi ve hoşgörüyeye dayanan iman prensiplerini de tabi olarak benimsemişlerdi.⁹⁹ Buna karşı iktidarı entrikalarla elinde tutan Emevi hanedanında ise nefret ediyordu. Olayları köşesinde dikkatle izleyen Abbas oğullarından İbrahim, Horasanlı bir Türk olan Ebu Müslim ile birlikte hareket etmeyi kararlaştırırlar.¹⁰⁰

Ebu Müslim'in Türk olması bu mücadelesinde kendisine büyük avantajlar sağlamıştır. 17 Mayıs 747'de parolaları giydikleri siyah elbiseler olan Ehlibeyt taraftarları ile Türkler Ebu Müslim'in etrafında örgütlenmişlerdi. Ebu Müslim, Emevi idaresine açıktan isyan etti. Etrafına toplananlara şöyle emretti. "Kalplerinizde cesaret şiarınız olsun. Çünkü cesaret zafer sebeplerindendir. İtaatten ayrılmayın. İtaat bir savaşçının yıkılmaz kalesidir." Halife Mervan, isyanın gizli lideri Abbasoğullarından İbrahim'i oturmakta olduğu Humeyme köyünden getirterek hapsedtirdi. İbrahim hapiste iken adamları vasıtasıyla Ebu Müslim Horasani ile gizlice mektuplaşmayı başardı. Merv şehrinin Müslim'in eline seçtiğini öğrenen Mervan, isyanın sorumlusu olarak gördüğü İbrahim'i öldürttü. Öldürüleceğini anlayan İbrahim, oğlu Ebu Abbas Abdullah'ı sağlığında yerine halife tayin etmiştir.

97 M.Fahrettin ÇELİK, aynı makale.

98 İbnü'l-Esir, El Kamil, c.5, İstanbul 1969, s.229-247

99 Emel Esin, İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama giriş, İstanbul 1978, s.147.

100 Claude Cahen, İslamiyet, İstanbul 1984, s.57.

M. 750'de Abbasi devletinin kuruluşunda büyük emeği geçen Ebu Müslim Horasani, bir halk kahramanı olarak çok seviliyordu. Abbasi halifesi Mansur ondan korktuğu için onu Mısır'a vali tayin ederek merkezden uzaklaştırmak istemiştir. Verilen görevi kabul etmeyip halifenin oyununu bozan Müslim, bir müddet sonra bazı arkadaşlarıyla birlikte hile yoluyla saraya davet edilerek halifenin huzurunda acı bir şekilde öldürülmüştür.

İmam Ali Rıza'nın veliahtlığı döneminde önemli görevlere getirilen Türkler zaman içinde Abbasi yönetiminde söz sahibi olmaya ve kendilerini kabul ettirmeye başlamışlardır. Kendisine suikast düzenleyen Arap komutanlara ve İranlılara güvenmeyen halife Mutasım, çoğunluğu Semerkant, Fergana, Usruşana ve diğer Türk bölgelerinden büyük paralar harcanarak getirilen ve genelde Türklerden oluşturulan üç bin kişilik bir ordu kurmuştu¹⁰¹. Ehli Beyt ve Türkler arasında öteden beri var olan bu iyi ilişkiler İmam Ali Rıza'nın veliaht tayiniyle doruk noktasına ulaşmış bulunuyordu. Bu iki topluluğu dikkatle izleyen Abbasi halifeleri, Ehlibeyt'ten İmam Naki'yi Samarra'ya getirterek çoğunluğu Türk asker ve komutanlardan oluşan bölgeye yerleştirdiler. Samarra'da zorunlu oturmaya tabi tutulan imamlar, Kuran'ın Türkçe anlamını, Hz. Peygamberin sünnetini, İslam'ın temel prensiplerini sade bir dille Türklere anlatıyorlardı.

İslamlaşma sürecini Ehlibeyt imamlarının öncülüğünde devam ettiren Türklerden bir bölümü itikat bakımından Ehl-i Sünnet anlayışını benimsemişlerdir. M. 944'te vefat eden, Semerkand'a bağlı Matürid kasabasında

yetişen İmam Ebu Mansur Mâturidi bir Türk aileye mensuptu. Nakli bilgilerin yanı sıra aklı bilgilere önem veren Mâturidi'nin itikâdi sistemini benimseyenler ise genelde yine Turanlı bir Türk aileye mensup olan İmam Azam Ebu Hanife'nin fikhını benimsemişlerdi.

Bu ekolde olanlar da siyasi tercihlerini Hz. Ali ve Ehlibeyt'ten yana koymuşlardı. Türklerdeki Hz. Ali ve Ehlibeyt sevgisinin kaynağının bir nedeni de bu olsa gerektir. Yine tercihini Hz. Ali ve Ehlibeyt'e yapan ve Türkistan tasavvuf okulunda yetişen Ahmet Yesevi'nin de Vahdet'i Vücuda dayalı tasavvuf anlayışı, Mâturidi'nin zat sıfat birleşmesiyle genelde örtüşüyordu.

Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde bu düşünce, başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere alperenlere itici güç olmuş ve rehberlik etmiştir.

7. Lubenau¹⁰² Rivayeti Ettiği Bir Başka Efsane, Türk Ve İslam Söylencelerinin Doğu Roma Kültürüne Aktarımı:

"Elma' Augustinus'un atlı heykelinin elinden, şehrin kuşatılmasından az önce düşmüştü. İmparator Kostantin bunu iki defa tekrar yerine yerleştirmeyi boşuna denemişti. Cihan hâkimiyetinin tılsımını taşıyan bu altın kızıl küre Hristiyan seyyahlarına göre Bizans imparatorluğuna uğur getiriyordu. Nitekim XV. yüzyılda, heykelin yıkılması ve Kızılma'nın düşmesi, birçok ülkelerin elden çıkmasına, yani bunların Türkler tarafından fethine ve imparatorluğun sükutuna işaret sayılmıştı."

Gerçekte ise bu Reichapfel (Dünya hakimiyetinin

101 Taberi Tarihi, c.5, s.235-243.

102 Reinhold Lubenau, 1580'lerde bütün Osmanlı ülkesini ziyaret eden bir Alman gezgini.

alâmeti olan elma) 1453'ten çok önce kaybolmuştu. Seyyah Clavio onu 1403'de hâlâ orada görmüştü; fakat Bavyeralı Knappe Schiltberger 1427'de artık onu orada görmemişti. Evliya Çelebi, Hazreti Muhammed'in doğumunda Nemrut'un ateşgede'sinin sönmesi, Tâk-ı Kisra'nın çökmesi ve Kızilelma'yı Rûm kubbesinin düşmesini anlatır.¹⁰³

"Ateşgede-i Nemrut, Tâk-ı Kisra, Ayasofya Kubbesi, Kızilelma-yı Rûm Kubbesi, Kızilelma-yı Üngürûsi, Budun'un manastırı Çanlığı ve islambol'un üçyüz altmış altı aded tılsımatları cümle bu oğlan tevellût ettiği gece münhedim oldu".¹⁰⁴

Konstantin Pers Hükümdarı II.Şapur ile savaşıp kazandıktan sonra hemen öldüğü zaman Rumlar değil, asıl Bizans'ta yaşayan ve hayatlarını orada sürdüren Türkler bu inanca sahipti. Bu rivayetin daha 1400'lerde ve daha sonraki şekilde varlığını kesin olarak göstermek mümkündür. Justinian ananesi ve bununla birlikte cihan hâkimiyeti fikrine alâkaları dolayısıyla alınmış olması, Kızilelma Efsanesi'nde tasavvurlarını bulmuş olmalarında etkili olmuştur.

Karl Brockelmanın ve Martin Hartmanın Kızilelma'nın menşeyini Hesperides'in altın elmalarından geldiğini sandılar ve batının ideal ülkelerinden birinin tasavvur edildiği faraziyesi şeklinde iddia ettiler.¹⁰⁵

Bartolomej Georgievic, 1545'ten beri Kızilelma kehanetinden haberdar olmuştu ve onca bu, Bizans-Batı'nın ahi-retle ilgili kehanetlerinin örgüsü içindedir. Bunun esas motifine göre, bu, ilk 1488'den sonra Türk sahasına girmiş, ol-

duğu şeklinde yanlış bir şekilde batılı yazarları bilgilendirmişlerdi.

Doğu'ya gelince, Kızilelma'nın hükümdarlık alâmeti sayıldığını gösteren tarihî kayıtlar zaten vardır. Hazar hakanının, Araplara karşı savaşında, Arapların eline geçen bir arabalı çadır (derme evi) tasvir edilmektedir. Eski Iskit ve Hazar kültürü münasebetleri tarihi bakımından önemli olan bu kayıta bu arabalı çadır söyle anlatılmaktadır:

"Bu çadırın zemini türlü halılarla kaplanmıştı. Arabanın üzerinde altın sırmalı kumaş ile örtülü bir kubbe yükselmekte idi, bunun üstünde de bir altın nar (Kızilelma) dikilmiş bulunuyordu. Hakan'ın çadırına cedâde, yahut el-cedâde deniyordu Bu kelime, ihtimal bu tür çadırlara Hazar dilinde verilen bir isim olacaktır"¹⁰⁶.

Kızilelma'nın, daha eski devirlerdeki önemi hakkında başka kayıtlara da sahip bulunuyoruz. Cihangir Timur'un saray otağında bunun kullanıldığını Kastilyalı elçi Ruy Conzales de Clavijo'dan¹⁰⁷ dinleyelim;

"Timur dört köşeli büyük bir çadırdaki oturuyordu. Bu çadır üç mızrak yüksekliğinde idi. Her yanı köşeden köşeye yüz adımdı. Tavanı yuvarlaktı, kubbe şeklinde idi; her biri bir adamın göğsü genişliğinde on iki sütuna dayanıyordu. Baş çadırın dört duvarı sütun hali gibi alçak galeri ile çevrilmişti. . Bu galerilerin dış duvarlarını yirmi dört küçük ahşap direk taşıyordu, öyle ki tamamı otuz altı kazık direk kullanılmıştı. Ucunda tavllanmış bakırdan bir elma (Kızilelma) bulunan yüksek bir direk vardı. Bunun tepesine bir hilâl tut-

103 Evliya Çelebi, Seyahatnamesi, VII, 471

104 Aynı yer.

105 Auguzt Fischer, "Qyzyl Elma. Zeirischrift eder Oeutschen Morgenlaendischen Geesellschaft, 74(192d) s.173.

106 İbni A'semi'l-Küfi. Kitabü'l-Fütüh, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Sultan Murat kitapları, numara 2956, II, 193 v.d.; Prof. Zeki Velidi Togan, İbni Fadlan, Reisesbericht, Leipzig 1939, s.120; İslam Ansiklopedisi, V, 404 v.d.; Ali, Künhü'l-ahbar, Nurosmaniye kütüphanesi, numara.1406; Emel Esin, Türk Kozmolojisi. İstanbul 1979, s.179.

107 Clavijo, Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat, (neşr. Ö.R. Doğrul), İstanbul.

turulmuştu. Pavyonun tepesi de aynı şekilde dört köşeli idi, dört köşesinde dört direk vardı. Bunlardan her birinde elma ve hilâl bulunuyordu."

Büyük Turan Hakanlıklarından biri olan Timur bu çok eski bir geleneği sürdürüyor, Kızilelma'nın bir türevini bulunduğu otağının tepesinde hilalle birlikte taşıyordu. Demek ki Kızilelma'nın buradaki fonksiyonu hükümdarlık sembolüdür.

8. Turan Ovasından Gelip Bizans Üzerinden Baltık Kıyılarına Ulaşan Bazı Kızilelma Söylenceleri

İstanbul'un fethinden sonra II. Mehmed Bizanslı bilginlerden ve din bilimcilerden "Konstantinopolis tarihini yazmalarını istemiş;

Stefanos Yerasimos'a göre, Efsane bölük pörçük parçalardan oluşmuş¹⁰⁸; kökenini Bizans geleneğinden alan öğeler ise Arap metinlerinden aktarılmıştır. Türklerin versiyonuna göre, kentin efsanevi kurucusu Yanko bin Madyan'ın kişiliğinin kökenleri Bizans metinlerinde boşuna aranır¹⁰⁹. Kızilelma efsanesinin kökeni kadim zamanlara

108 Stefanos Yerasimos, Ağaçtan Elmaya: Apokaliptik Bir Tema'nın Soyağacı, Fransızcadan çeviren: Emel Ergun, Cogito, sayı: 17, 1999.

109 ÖN-TÜRK tarihi" ve "ÖN-TÜRK uygarlığı" kitaplarının yazarı Haluk Tarcan'ın bu konudaki görüşleri ve tespitleri çok çarpıcıdır.

1-"Batının ilk tarihçi sandığı Herodot'tan 60 yıl önce yaşamış, bilmediğimiz, öğrenmediğimiz ve öğretmediğimiz Türk tarihçi, ÖNGRE-BİNABAŞI (530/493)'nin, taşa vurdurduğu TÜRÜK BİL tarihinin, 15. bölümü olan TUTUQ BAŞ (Çanakkale) SEFERİ'NİN ilk satırında, Bizans'tan çok önce İstanbul'da kurulan devletin adı olan (İYİM, OY-URUM ATIN, OY-OĞI-DA), cümlesini ve devamında, bu devletin başına, (516)'da, ÜRÜNG BEY'in, geçtiğini ve Perslere karşı Çanakkale savaşını açtığını

uzanan Turan efsanesidir. .

Jean Deny ve Ettore Rossi'nin Kızilelma'ya ilişkin ilk incelemeleri Bartholomaeus Georgievits'in 1545'te ortaya çıkmış kehanetiyle başlar ve daha sonrakileri kapsar. Rossi, Tek Ağaç'tan ve Justinianos'un heykelindeki elmadan söz

okuruz; Bu savaştan Herodot, (VI/33)'te de söz eder. Oy Urum Atın = bayındır devlet Yönetimi, Oy-Uğ = başkent anlamına, İstanbul'un ilk tarihi adıdır.

2- Bir öteki belge, yaklaşık ikinci bin tarihli, ERENKÖY yazıtıdır; Boğazi At üstünde sökerek Erenköy'e yerleştiklerini ve orada yaptıkları bir sarayın girişine bu adı taşıyan yazıtı koymuşlardır.

3- Asla Hristiyan olmamış olan Konstantin'in DOĞU ROMA İMPARATORLUĞUNU kuruluş tarihi (+395)'tir. Demek ki, Ön-atamız İstanbul'da, Bizans'tan 2395 yıl önce mevcuttular.

4- ÜRUM bayındır demektir. Bundan günümüze RUM sözü kalmıştır, onu, Yunan kaynaklı sanarız. Bu ad, DIYAR-I RUM=Anadolu, BAHR-İ RUM..=Akdeniz, URUMİYE gölü, RUM SELÇUKLULARI=Anadolu Selçuklu ve Arap kaynaklarında vardır. Bu adı Yunan zannederek kullanmamalıyız.

5- İstanbul Rumları, İstanbul Grekçesi konuşan, Ortodoksluğu kabul etmiş Türklerdir, kökenlerini -tarihimizi bilmediğimiz için- kaybetmişlerdir.

6- Karaman Rumları diye tanıdığımız, Türklükleriyle övünen ve ibadetlerini saf Türkçe yapan Ortodoks Türklerdir. Merhum Papa Eftim ile Ortodoks Yunanlılara karşı İstiklâl savaşını yapmışlardır. Atatürk tarafından kendilerine özel bir statü tanınmıştır.

7- Ayasofya'da, Trabzon Ayasofyası'nda, gümüş eşya, Kandira hazinesindeki paralar ve Sinop amforu üzerindeki Ön-Grek diye iddia edilen ve fakat Grekçe okunamayan yazılar Ön-Türkçe ile çözülmüştür.

8- İmparator Heraklius, 630'da Grekçe'yi resmi dil diye kabul ettiğine göre, Bizans'ta bu yıla kadar konuşulan dil Ön-Türkçe'dir. Bu nedenle yazıtların ön-Türkçe olması tümüyle bilimsel bir gerçektir.

9- Bizans adı, 18. yy'da Fransız ansiklopedicileri tarafından uydurulmuştur. Bizans adının kökeninin olmadığı ve uydurulduğu Avusturyalı dilci, P. Kretschmer tarafından ortaya konmuştur.

eder. Yazar buradan efsaneler arasında doğal bir bağlantı çıkarır, ancak 1453 ve XVI. yy.'ın ikinci çeyreği arasındaki boşluğu dolduracak ögelere rastlamayız. Daha yakın zamanda araştırma alanlarını genişletmek isteyen yazarlar elmaya yapılan çeşitli göndermeler arasında şaşırıp kalmıştır. Efsaneler arasındaki akrabalıklar araştırmasında önemli olan, birçok yerde ortaya çıkan ve genel olarak iktidarı simgeleyen elmanın kendisi değil, sınır kavramı ile bağlantısıdır. Bir başka deyişle, elma ve ağacın birleşimidir önemli olan.¹¹⁰

Stefanos Yerasimos; 1370'e doğru Johannes von Hildesheim Liber de trium Regum corporibus Coloniam translatis adlı yapıtta, ortaya çıkmaya başlayan efsaneden bahisle. Justinianos'un elmasından söz edip, İskender'in de İskitlerden etkilenecek imparatorluğa toplanan haraçtan kendine altından bir elma (Kızılma) yaptırdığını belirtir¹¹¹. Bu tespit bizce çok önemlidir. Çünkü İskitlerin artık bir Türk-Turan Konfederasyonu olduğu kesinleşmiştir. MÖ 400-300'lerde Kızılma ritüelini kullanıyor olmaları, hem de bunu Büyük İskender'i etkileyecek derecede yapmaları gerçekten üzerinde durulacak bir hadisedir.

Tekrar konuyu bıraktığımız yere dönecek olursak; Bizans imparatorluğunun Türkler tarafından yok edilişi o zamanki Avrupa devletlerinin önde gelen gücü konumundaki Alman imparatorunu lider ve gelecekte ki Avrupa'nın kurtarıcısı konumuna getirmiştir. Yani Alman İmparatorluğu geçmişteki efsanevi Roma'nın varisi olarak yeni bir tarihi tavır almıştır. Batı dünyası, Türkleri Tanrı'dan gelen bir

felaket olarak görmüş, Alman imparatoruna da kurtarıcı rolü vermiştir. Alman İmparatorunun bu rolüne, Batılı rakipleri, Papa ve Fransa kralı, adeta mızızlanarak karşı çıkmışlardır.

Yine Stefanos Yerasimos'ın naklettiğine göre "III. Friedrich'in müneccimi Johannes de Lichtenberger Pronosticatio il Latino vera et pizus non audita adı ile kaleme aldığı bir takım kehanetlerden meydana gelen eseri Almanca ya çevrilerek 1517'de Basel'de, 1522'de Ausbourg'da yayınlanmış, 1527 baskısının önsözünü ise bizzat Luther yazmıştır"¹¹². Söz konusu eserde XV. ve XVI. bölümlerde yer alan kehanetlerde; Türklerden söz edilir.

Burada Türk imparatorluğunu sembolize ettiği varsayılan 15 dallı yarı kurumuş bir ağaç anlatılır; örtük bir biçimde Daniel'in kehanetlerine gönderme yapılır. Ardından Osmanlı padişahlarının on iki ad içeren kısa bir tarihçesi yer alır. İleriki bölümlerde ise Türklerin Almanya'yı yakıp yıkacaklarını, insanları öldüreceklerini tasvir eder. Bütün bunlar olurken Alman prenslerinin direnmesi işe yaramayacaktır. Ama netice olarak kehanete göre Germen imparatoru Türkleri yenip Hristiyanları bin yıllık mutluluğa kavuşturacaktır. Germen prensleri büyük kartalla yani imparatorla birleşmezse, Türklerin on beşinci kolu Almanya'yı mahvedecektir. Ama bu grup Türkler de de, Köln Kızılması'nda yenilecektir.

Batı dünyasının tarihi psikolojisini yapılandıran bu

110 Orhan Şaik Gökyay, "Kızılma Uzerine", Tarih ve Toplum, sayı 25, s. 9-14; sayı 26, s. 20-24; sayı 27, s. 9-13; sayı 28, s. 9-13.

111 Stefanos Yerasimos, Aynı yer

112 Karl Teply, Türkische Sagen und Legenden um Die Knisers-tadt Wien, Viyana 1980, s. 44-45; Yoko Miyamoto, "The influence of medieval prophecies on views of the Turks, Islam and Apocalypticism in the Sixteenth Century", Journal of Turkish Studies, 17/1993

kehanetler Osmanlı edebiyatına daha farklı karşılık "yansı-lama" bulmuştur. Bu yansılamanın ilk örneği Sarı Saltuk efsanesidir: Bu efsaneye göre, gaziler Sarı Saltuk'un komu-tasında Turan Ovasından (Orta Asya-Altay etekleri) Orta Avrupa'ya doğru yaptıkları büyük bir sefer anlatılır:

"Yidi gün gitdiler. Abâdanlığa çıkdılar kim Üngürüs ve Ala-man ve Ayurusapur (Augsburg) tarafıdır. Bir ulu şehre çıktılar kim bir ulu hisar içinde bir ulu kilise kapısı berkitmiş, üstünde bir altun top kubbesinde dururdu, kızıl altundan bir alma resminde idi. Pes andan Şerif Sarı Saltuk eyitdi: "Bu nedir" didi. Eyitdiler: "Buna Kızıl Alma dirler" didiler.¹¹³

Sarı Saltuk kilisenin kapısını kırar, arkadaşlarıyla gi-rip içerisini yağmalar. Ama bir ses, oradaki bir asaya do-kunmamasını söyler, Musa'nın atasıdır bu. Davud'un zırhı-na, İsa'nın tacına da dokunmamasını söyler bu ses.

"Kasd itdi kim ol ulu altun topı dahi indire. Emr itdi leşker çıktılar kim indürelər. Hemân Hazret-i Hızır -aleyhi's-selâm- gelüp selâm virdi, eyitdi: "Ya şerif! Destur yoktur kim sen anı indüresin. Ümmet-i Muhammed'den on halife gele onancı halife indüriserdür didi."¹¹⁴

Kızılma ikinci kez I. Murat'ın (1362-89) düşünde, Saltukname'de ortaya çıkar (1362-89);

"Murad Han Gazi İznik'te Resûl Hazretlerini -aleyhi's-selâm- düşünde gördü, eyitdi: "Turun Endriyye [Edirne] şehrine varın oca-ğunuzdur Gazilerin yiridür, darü'n-nasr ve beytü'l-feth arz-ı şeriftür. Andan ne yire niyyet idüp gidesiz, feth ü zafer hâzır ola, kuvvet tu-tasız, şark ve garbı, şimâl ve cenûbı bu dört gûşe ve berr ü bahri an-dan feth idesiz. Adn-ı arz olana gâlib olup ol yirleri alasız, andan yü-rüyüp Kızıl Alma'yı dahi neslünüz feth eyleye. Alem size müsahhar

¹¹³ Saltukname, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987, cilt I, s. 178-179.

¹¹⁴ a.g.e.

ola" didi."

Böylelikle Sarı Saltuk Osmanlı padişahlarını Kızılma'ya götürecek yolu gösteren bir öncü olur. Sarı Saltuk'un kendisi elmaya dokunamaz; bunu, halifelere bırakır. De-mek ki, Saltukname Köln'ü Türklerin ilerleyişinin en uç sı-nırı olarak yorumlayan Alman kehanetini kendi lehine çe-virir; tıpkı Konstantinopolis'e ilişkin Arap kehanetlerinin saptırıldığı Arap metinlerindeki gibi, orada Türklerin uğra-ması beklenen yenilgiyi zafere dönüştürür.

Kızılma'ya gönderme yapan ikinci metin, yazarı belirsiz, tarih atılmamış küçük bir arizadır. Büyük bir ihti-malle Yıldırım Bayezid'e yazılmış olan bu ariza Topkapı Sa-rayı Müzesi Arşivi'nde E.10818 numara'da kayıtlıdır.

"Atebe-i ulyaya arz-ı bendegi budur kim,

Seyyid Gazi aleyhü'r-rahmet, bir gice vakıa'mda görürüm ki Seyyid Gazi,

Padişahın bir azim divanı durub, padişahımız Sultan Bayezid hazretleri Seyyid Gazi'nin huzurunda oturub bendeliği başında otu-rurdum. İkimizün önünde bir sini hun getürdiler, Seyyid Gazi haz-retleri "işde sana Sultan Bayezid'i koşduk, al ilet, gün batısına Kızı-lma'ya değin feth idüb İslâm döşegün döşesun" deyü emr itdi. Ol etrafa ne cihetle varılmak tarikinde göstermişlerdir, eğer buyurulur-sa abendeliği padişah hazretlerine ma'lum ideruz".

Bu (Kulakçık) küçük kâğıt parçası bir belgeye tuttu-rulmuş, ama ne yazık ki, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde hiçbir zaman işinin ehli uzman arşivci çalıştırılmadığından arşivleme sırasında bu kulakçık asıl belgesinden ayrılarak tasnif edilmiş. Bu küçük belgenin üzerinde tasnif edilirken atılan bir tarih var: "1511 yılı"

Bu tarih aslında belgenin üzerinde yer almıyordu ama sanki ekli belgelerde kayıtlıymış da, bu belgenin tarih-

lemesi yapılırken oradan bu tarih aynen alınarak kullanılmış gibi belge tarihlenmiş. Ama bize göre bu tarih yanlış, çünkü arşivlerde belge tasniflerinde tarihlemede uygulanan usule göre tarihsiz bir belge tarihlenirken ekindeki belgede tarih varsa o aynen alınır ve kesinlikle ay, gün ve yıl gösterilir. En azından yılın yanında ay mutlaka belirtilirdi. İkinci husus eldeki belgenin içeriği bize bu 1511 tarihi üzerinde tereddüte sevk etmektedir.

Şimdi belgenin muhtevasını bir de sadeleştirerek inceleyelim;¹¹⁵

"Seyyid Gazi'yi bir gece rüyamda gördüm, padişahın bir büyük divanı kurulmuş, padişahımız Sultan Bayezid hazretleri Seyyid Gazi'nin huzurunda oturmuştu. Ben de yanında oturdum. İkimizin

115 Burada Seyyit Battal Gazi 'den bahsedilmektedir. Anadolu'nun Bizans İmparatorluğu egemenliği altında bulunduğu M.S. 700 yıllarında, İslamiyet henüz Anadolu içlerine yayılmamıştı. İslamiyet'i daha çok yeni kabul etmiş olan Göçer-Gezer Orta Asya Savaşçıları Emeviler'in tahakkümü altında doğudan sık sık Bizans'a karşı Anadolu'nun içlerine akın yaparak Anadolu'yu ele geçirmek ve İslamiyet'i yaymak istemişlerdir. 720-740 yıllarında sıklaşan bu akınlardan birinde Seyyit Battal Gazi lakabı ile anılan bu efsaneleşmiş halk kahramanı, bugünkü Seyitgazi ilçesinin bulunduğu (antik adı Nakolea) Mesih Kalesi olarak bilinen bölgede 740 yılında şehit düşmüştür. Bizans'a karşı yapılan savaşlarda büyük kahramanlıklar gösteren ve İslamiyet'in Anadolu' da yayılmasında büyük katkısı olan, yıllar yılı nesilden nesile kahramanlıkları anlatılan Seyyit Battal Gazi adına, Seyitgazi İlçesinde, 150 metre yüksekliğinde Üçler Tepesi' nin doğuya bakan yamaçları üzerindedir 1207-1208 yıllarında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaattin Keykubat' ın annesi Ümmühan Hatun tarafından türbe ve cami yaptırılmıştır. Daha sonra Ümmühan Hatun için de burada iki katlı eyvan biçiminde bir türbe eklenmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişme dönemlerinde; (Yıldırım Bayezit ve II.Bayezit) onarım, yeniden yapım eklemeleriyle yapılan topluluk külliye halini almıştır. Osmanlı Devleti döneminde vakıflaştırılmış Cumhuriyet Dönemi' ne kadar dini eğitim, tören ve toplantıların yapıldığı medrese ve tekke olarak kullanılmıştır.

önüne bir sini (tepsi) kan getirdiler. "İşte sana Sultan Bayezid'i senin yanına verdik, gün batısında Kızılirma'ya değin feth edip İslam döşegini döşesin." diye emretti. O taraflara ne şekilde varılmak gerektiğini de gösterdi."

Seyyid Battal Gazi, Sarı Saltuk aynı kaynağın belli zaman aralıkları ile tarih sahnesine çıkardığı genelde Alp-Eren tiplemesinin varyantlarıdır. Özel Turanî karakter tipinin Alp-Er-Tunga'dan beri sürüp gelen tanımlarıdır. Topkapı'daki arızanın Saltukname ile hemen hemen aynı tarihlerde yazıldığını düşünmekteyiz. Çünkü Kızılirma terimi tıpkı Saltukname de olduğu gibi anlamı herkesçe biliniyor-muş gibi ifade kullanılmış.

Demek ki, fetih cephesinin Doğu'ya doğru kaymasına ilişkin bir baskının olduğu dönemde, gaziler, fetihlerin temel amacının Avrupa olduğunu anımsatarak bir şaşırtma, oyalama biçimi benimsiyor gözüküyorlar.

Belgede muhatap alınan hakan Yıldırım Bayezit'tir. Sultan Birinci Murat'ın oğlu olup 4. Osmanlı Sultanıdır, 1360 yılında Gülçiçek Hatun'dan doğmuştur. 1389 tarihinde tahta geçmiş 1403 tarihinde de vefat etmiştir. şehzadelğinde, 1381 yılında devlet idaresinde yetişmesi için Kütahya'ya vali tayin edildi. 1389'da haçlı ordusu ile yapılan Birinci Kosova Savaşı'na katılarak büyük kahramanlık gösterir. Babası Sultan Murat, bu savaş sonunda bir Sırp tarafından şehit edilince, devlet ileri gelenlerinin müşterek kararı ile Osmanlı tahtına geçer. İlk olarak Anadolu Beylikleri üzerine yürür. Süratle hareket ederek devrini tamamlamış olan Aydınoğulları, Saruhanogulları, Germiyanogulları, Menteşeoğulları ve Hamitogulları beyliklerini ortadan kaldırır (1390).

Daha sonra Karamanoğulları beyliğini itaat altına alır (1391). 1391'de İstanbul'u muhasara eder ve yedi aylık bir

kuşatmadan sonra şehirde bir Türk Mahallesi kurulması, bir cami yapılması ve yıllık verginin artırılması şartıyla anlaşma yapar. 1392'de Kastamonu üzerine yürüyerek, Candaroğlu topraklarını ele geçirir. 1394'te Selanik ve Yenişehir'i alır ve Teselya ve Arnavutluk'a kadar akıncılarını gönderir.

Yıldırım Bayezid (25 Eylül 1396) tarihinde de Türk- lere karşı birleşen haçlıları Niğbolu kalesi önünde ağır bir bozguna uğratar. Niğbolu zaferinden sonra akıncıları Maca- ristan içlerine kadar girer. 28 Temmuz 1402'de Türk Turan Tarihinin en büyük sapmalarından biri yaşanır Kızıl Elma peşinde iki büyük hükümdar karşı karşıya gelir. Timur ve Yıldırım'ın Ankara'da karşı karşıya gelmelerinin bu güne kadar. Mantıklı bir izahını yapan çıkmadı. Çubuk ovasında yapılan ve çok şiddetli geçen muharebe sonunda mağlubi- yete uğrar. Yıldırım Bayezid esir düşer. Esareti çekemeyen Yıldırım kırk dört yaşında vefat eder (1403).

Sultan Yıldırım Bayezid, çevik, atılgan, cesur, zama- nın hadiselerini kavramış büyük bir kumandandı. Olaylar karşısında soğukkanlılığını muhafaza ederek karar verir ve ordusunu süratle istediği yere sevk ederdi. Bursa'daki Ulu cami yaptırdığı en önemli eseridir ve Alp-Eren kronolojisi- nin son halkası son komutanlarından. Bu tarihten sonra artık model değişecektir. Bu tarihe kadar O dönemin top- lum bilincinde bütün unsurları ile bilinen Kızıl Elma artık yavaş yavaş bulanıklaşacak ve insanların zihninde eski sır- lı bir hatıra olarak devam edecektir.

9. Kızıl Elma Fetihden Çok Önceleri Bizansa Girmişti

Yabancı sözlüklerde "globe" veya "The Golden Glo-

be" olarak geçen Kızıl Elma, altın top ve âsa ile birlikte hü- kümdarlık alâmeti olarak açıklanmaktadır¹¹⁶. Türkçe söz- lüklerde ise kelimenin bu anlamına yer verilmemiştir. Leh- çe-i Osmanî, Kızıl Elma için "Roma şehri, büyük kilisenin alemleri makamında olan yaldızlı ve on beş arşun kutrunda küreden kinaye". Redhouse, "İtalya'da Roma şehri. Bazıla- rına göre Saint Pierre'nin üzerinde, denizden görülebilen altın yaldızlı küreden alındığı...." gibi garip bir tanım.

Kari Tepley, hükümdarlık alâmeti olarak elmanın dayan- dığı efsane hakkında, kitabında uzunca bir yer ayırmıştır¹¹⁷.

"I. Justinian'ın Ayasof'ya'nın önünde Augustinus'un atlı hey- kelinin elindeki Reichapfel (Hükümdarlık Elması- Kızıl Elma) yer yuvarlağı üzerine oturtulmuş bir haçtan ibaret olan bir alâmet olup hükümdarın cihangirlik timsalidir." gerçekten en eski tasviri ol- duğunu zannettiriyor, çünkü Bizans inancında bu heykele gerçekten böyle bir mana atfedilmektedir.

Türk-Turan kaynaklı olduğunu bildiğimiz Kızıl El- ma'nın VI. yüzyılda Bizans'ın merkezinde Kostantinapo- lis'te bir heykelin avucunda hâkimiyet unsuru olarak bu- lunması hayli şaşırtıcı gözükmemektedir. Bunun izahı var el- bette; Batılı tarihçiler Avrupa merkezli tarih inşalarını ya- parken zerre kadar bilim haysiyeti taşısaldı, senkronik (eş-zamanlı) Türk-Turan Tarihini'de göz önüne alırlar, en azından diğer dünya milletlerini yok saymazlardı.

Tarihin erken dönemlerinde gelişmiş toplumlar ken- di kültür birikimleri söylenceleri ve töreleri ile diğer top-

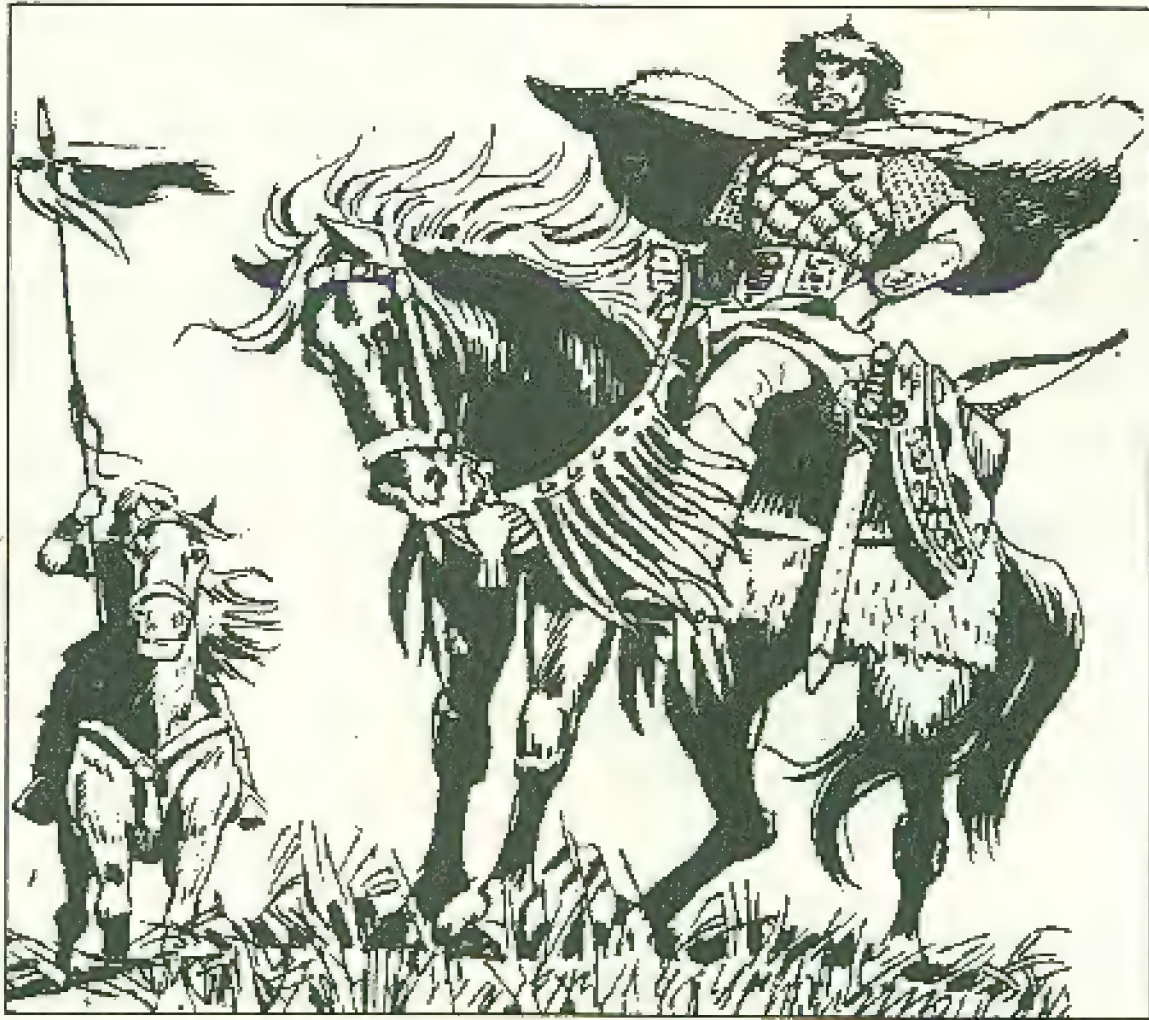
116 Bahaettin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.

117 Karl Teply, Kaiserliche Gesandtschaften ans Goldene Horn, Steingraben 1968.

lukları tesirleri altına almışlardır. Bunun en açık örneklerini Türk-Turan topluluklarının diğer milletlere din, kültür, söylence ihraç etmelerinde görürüz, artık bir Turan topluluğu olduğu kesinleşen Sümerler eski Mısır ve Yunan'a tanrılarını, Orta Asya kökenli topluluklar hikaye ve söylence-lerini bütün Avrupa'ya ihraç etmişlerdir. Mesela Dede Kor- kut hikayelerinin versiyonları Avrupa topluluğu ülkeleri halkları hafızalarında söylence olarak mevcuttur. Bizans'a Kızılma söylencesinin geçişini ise tarihi hadiselerden net olarak takip edebiliyoruz. Bu ideoloji ve kültür aktarımları ile ilgili birkaç anekdot sıralamakta fayda var;

Hazar Devleti, İran karşısında Bizans'ın en iyi mütte- fiki durumunda idi. Türk-Bizans işbirliği sayesinde zayıfla- yan Sasanî imparatorluğu 634-637'lerde İslam kuvvetleri tarafından çökertilmişti.

178

*Paganist Avrupa, Onları Alttan Yukarı Doğru Süzdü;
Yayanın Atlıya Ancak Böyle Bakması Gerekir.*

7. asrın ikinci yarısından itibaren gittikçe kuvvetle- nerek 8. yüzyıl boyunca devam eden siyasî menfaatler or- taklığı, iki tarafın hükümdar aileleri arasında evlenmelere varacak ölçüde değer ve ehemmiyet kazandı. I. Justinian'ın yeğeni İmparator Justinianos II (685-695 ve 705-711) ve Konstantinos V (741-775) Hazar prensesleri ile evlendiler. Konstantinos'un Prenses Çi-çek'ten doğan oğlu, tarihte "Hazar Leon" lakabı ile tanınan imparator Leon IV (775-780) Hazar hakanının torunu oluyordu.

Bu suretle imparatorlar, aynı zamanda kendi siyasî- askerî iç meselelerinin hallinde Hazar yardımından fayda- lanıyorlardı. Hazar Leon'un karısı İren'in, (Peçenek Pren- sesi olduğu bilinmektedir) daha sonra, "Augusta" veya bir imparator naibi olarak değil, fakat tek başına ve tam sala- hiyetli "Basile-us" (Yani Katun) kabul ve ilan edilmesi gibi Bizans ve Roma tarihinde ilk defa görülen hadise herhalde Hazar-Peçenek-Türk tesiri ile izah edilebilir. Bu Turan soy- lu hükümdar kadının hakimiyet sembolü olarak o Turan toplumlarında çok iyi bilinen Kızılma Kızıl-Top v.s ben- zeri sembol taşıdığı ya da kullandığı muhakkak.

179

Değişik Türk Turan milletleri ile Bizans'ın sıkı mü- nasebeti bu tarihlerden sonra devam etmiştir.

11. asırda "Dnyeper nehrinden Pannonia'ya kadar Tuna'nın kuzey sahasını işgal etmiş olan Peçeneklerin bir ara 12 boyunu kendi idaresinde toplamağı başardığı anlaşı- lan Başbuğ Turak ile hâkimiyet davasına kalkan diğer baş- buğ Kegen arasındaki mücadele (1048) ve ikincinin Bi- zans'a sığınmasına yol açtığı Trakya akını felaketle netice- lenir. Bunun sonucu olarak Kegen Hristiyanlığı kabul et- miştir.

Başbuğ Turak da daha sonraları Bizans'la giriştiği bir savaşta esir düşerek Hristiyan olmuştu. Bundan sonra bir yandan Peçenek-Bizans mücadelesi devam etmekle beraber, diğer taraftan Peçenek kütlelerinin Bizans sınırları içine bekçi olarak yerleştirildiği, birçok Peçeneğin Bizans ordusunda hizmet aldığı ve bilhassa 1048'den sonra sayıları artan bu ücretli askerlerin Selçuklulara karşı Anadolu'ya gönderildiği bilinmektedir.

Bizans İmparatoru Konstantinos Monomakhos'un emri ile Üsküdar yakasına geçirilen 15. 000 Peçenek atlısı. Bizans kaynaklarına göre, kendi soydaşları ile Bizans adına savaşmayı kabul etmemişler. Peçenekler soydaşlarıyla (Selçuklular) savaşmaya mecbur kalsınlar diye Bizans İmparatoru Konstantinos Monomakhos'un emri ile Peçenek atlılarının geçişini engellemek için Boğaziçi'ndeki bütün gemileri, salları kaldırmışlardı.

Başbuğ Katalın'ın idaresinde Peçenek Türkleri ise Rumeli'ye geçmeye kararlıydılar. Fazla düşünmediler. Şimdiye kadar hiçbir nehri ne kadar coşkun, ne kadar geniş olursa olsun, köprü kurarak geçmemişlerdi. Atlarını, hem de üzerinden inmeden yüzdürmesini biliyorlardı. Bizans kaynaklarına (Kedrenos, Zonaras) göre Beylerbeyi sırtlarında bulunan 15. 000 Peçenek atlısı. Miladi 1050 yılının bir yaz sabahı atlarını boğazın derin ve akıntılı sularına sürerler. Bizans halkının şaşkın bakışları altında, at sırtında yüzerek Rumeli yakasına geçerler! Peçenek Askerlerin atları yüreklendiren naraları ve at kışnemeleriyle Boğaziçi emsali tarihte bir daha görülmeyecek bir gün yaşar. Bizans halkı, giyimleri başka, yüzleri, konuşmaları başka ve atları başka olan bu savaşçıları, uzaydan gelmiş masal yaratıkları

gibi, âdeta dilleri tutularak seyrederek. Peçenekler Beylerbeyi sırtlarından boğaza girip şimdiki tophane önlerinde karaya çıkarak asıl yurtları olan Tuna havzasına dönmüşlerdir. 1071 Malazgirt muharebesinde Bizans ordusundaki bir kısım Peçenek kuvvetleri Türk soydaşları tarafına geçerler.

Tarihte Boğazı at sırtında geçen başka bir millet veya ordu görülmedi. Atlarını denizden, gemilerini karadan yürütenler yalnız Türklerdir. 1050-1051 yıllarında Bizans'a karşı şiddetli ve başarılı savaşlar veren Peçenekler'in kendilerini toparladıkları görülmektedir. Nitekim Bizans ile şiddetli çatışmaları imparator Aleksios I. Komnenos zamanında (1081-1091 yıllarında) da devam etmiş ve herhalde bu savaşlar, bazı araştırmacıların dikkatini çektiği gibi, Anadolu'nun Selçuklular tarafından fethini kolaylaştırmıştır. Peçenek başbuğu Çelgil'nüti, yanında Macar kralı St. Laszlo ve kuvvetleri olduğu halde Lüleburgaz'a kadar ilerledikten sonra, savaşta yaralanması (ölümü 1086) üzerine Peçenekler, Tatuş'un başbuğluğunda ve Kumanlarla takviyeli orduları ile Derster (Silistire)'de, 1087'de, İmparator Aleksios kumandasındaki Bizans ordusunu hezimete uğrattılar. 1088-1090 yıllarında devam eden savaşlarda yine imparator idaresindeki Bizans kuvvetlerini yer yer mağlup ederek, Filibe ve civarından sonra Edirne'ye ve Keşan'a kadar Trakya'ya hakim oldular, 1090 sonlarında Çekmece'ye yaklaştılar.

Bizans imparatorluğu, tarihinin buhranlı anlarından birini daha yaşıyordu. Çünkü Peçenekler Anadolu'daki soydaşları ile işbirliğine girişmişlerdi: 10 yıla yakın bir zamandan beri kuvvetli donanması ile adalardan bazılarını

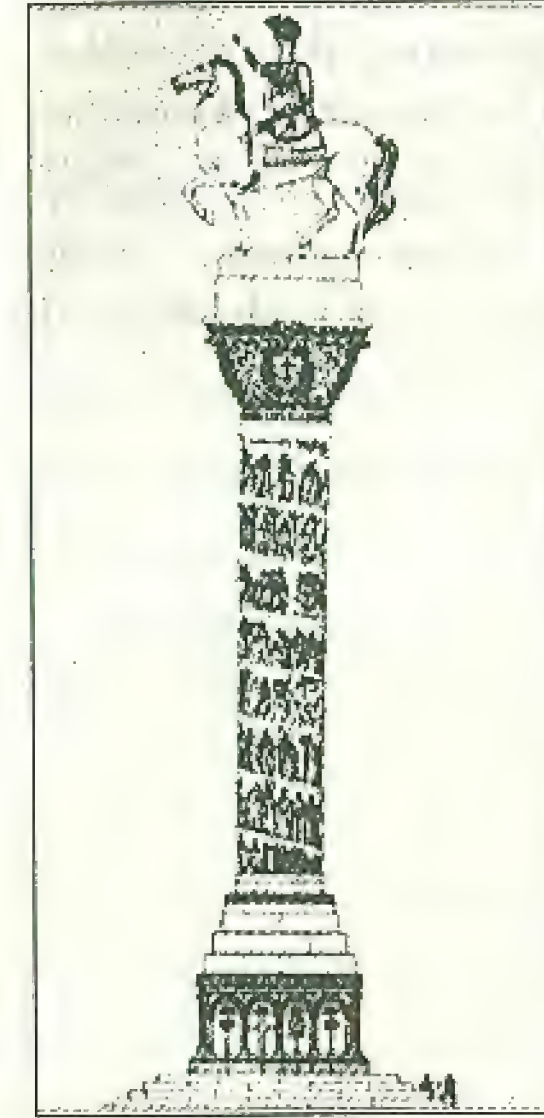
zapt ederek Ege denizine hakim olan, Oğuzların Çavuldur boyundan, İzmir Beyi Çakan İstanbul'u zapt etmek üzere Peçenek başbuğları ile temas kurmağa muvaffak olmuştu. Edirne'de Peçenekler, Ege'de Çakan'ın donanması, Marmara sahillerinde Selçuklular tarafından üç ağızlı Türk kıskaçı arasına alınmış olan Bizans'ın 1091 ilkbaharındaki durumu, Fatih'in İstanbul'u fethinden hemen önceki günleri hatırlatıyordu.

Durumun ağırlığı dolayısıyla İmparator, Avrupa Hristiyan dünyasına müracaata başlamış idi. Bu rica Haçlıların harekete geçmelerini sağlamıştır. Aleksios Batı'dan zamanında yardım göremedi ise de imparatorluğunu bu tehlikeden yine Türklerin eliyle kurtarmayı başardı: Uzların arkasından Balkanlara kadar gelmiş olan Kumanların Tıugorkan (veya Tugor Han) ve Bönek (Bonyak) adlı başbuğları ile anlaşarak onları, Çakan'ın sahillere yanaşmasını beklemek üzere Meriç nehri kenarında Lebunium (Omurbey mevkiinde)'da karargâh kurmuş olan Peçenek kuvvetleri üzerine saldırttı. 40 bin Kuman süvarisinin baskınına uğrayan Peçenekler tamamıyla ezildiler (29 Nisan 1091). Bizans Kızıl Elma'yı bir kere ele geçirmişti, asla vazgeçmeye niyeti yoktu.

1587-88'de İstanbul'da sefaret eczacısı olarak bulunmuş olan Reinhold lubenau kendi zamanında Augustinus'un atlı heykelinin elindeki Kızıl Topu'un Türkler tarafından çoktan tahrip edildiğini haber veriyor. Çünkü Bu heykele Bizans halk inançlarında gerçekten büyük bir anlamı vardı.

1317'de Reichapfel'in tacı bir fırtınada düştüğü zaman Bizanslılar büyük korkuya düşmüşlerdi. Elma sonun-

da parçalanınca, bundan devletin yakında yıkılacağı manâsını çıkarmışlardı. Gerçi bu vakiya uymuyordu ama halkın yorumuna uyuyordu. Nitekim Arap seyyahı Kazvini (ölümü 1283)'nin haber verdiği gibi duvardaki kitabe ' Bu top benim elimde durduğu sürece dünyaya sahibim' diyordu"

Atlı Kral Elma Justinian'ın Ayasof'ya'nın Önünde Augustinus'un Atlı Heykelinin Elindeki Reichapfel (Hükümdarlık Elması- Kızıl Elma) Yer Yuvarlağı Üzerine Oturtulmuş Bir Haçtan İbaret Olan Bir Alâmet Olup Hükümdarın Cihangirlik Timsalidir.

Bizans'a Türklerden intikal eden, sonra Türkler tarafından geri alınan Kızıl Elma ile ilgili olarak Müslüman kaynaklarında da oldukça teferruatlı bilgi vardır:

Mesela Acaibü'l-mahlûkat'ın Türkçe çevirisinde şu bilgi yer almaktadır:

"Kostantaniye'de bir minare dahi var, bakırdan yekpare, içi bos değil ve ortasında bir muazzam imaret var ki evâilde imarethane imiş- şimdiki halde bu yapı kiliseleridir. Etraftaki Rum memleketlerinden ona ziyarete gelirler. Bu gayet muazzam bir imarettir. Yanında bir minare düzmüşler, evâille hepsini bakırdan tutmuşlardır. Bunun üzerinde Kostantaniye melikinin kabri vardır ve kabri üzerine bir at düzmüşler, bakırdan: ve Kostantin melik, üzerine binmiş, yine bakırdan. Etraftan demir direklerle berkitmişlerdir ve atın sağ ayağını havadan yana kaldırmış, sanırsın ki yürümektedir. Ol suret ki bir eli açık, "Şam"dan yana işaret eyler ve bir elinde bir top tutmuş, yarım günlük yoldan, uzaktan görünür. Aydırlar'ki eliyle Şam'dan yana işaret kıldığı oldur ki, bu memleket bu taraftan feth ola. Ve bazıları aydırlar ki top üzerine yazmıştır ki dünyayı tuttun, ta ettim -de bu top gibi. Pes ecel irişecek elüm acuk kaldı ki hiç ihtiyar elimde yağ imiş"¹¹⁸

Yakut Hamevi'nin Mu'cemu'l-büldan'ında da; "Bimaristan'a yakın bir minare (heykel) vardır. Bütünyle bakır kaplıdır ve üzerinde Kostantin'in kabri bulunmaktadır. Mezarın üzerinde bakırdan bir at heykeli vardır. Kostantin atı üzerindedir; atın arka ayakları kayanın üzerine kurşunla perçinlenmiş, olarak basmaktadır, ön ayakları havaya kalkmıştır. Sanki bir yeri göstermektedir. Atın sırtında Kostantin sağ elini havaya kaldırmıştır, açık olarak, İslâm diyarını göstermektedir. Sol elinde bir küre tutmaktadır. Bu heykel bazı günler binicisini denizde göstermektedir. Bunun hakkında türlü rivayetler vardır. Halktan kimileri bu kürenin üzerinde şu yazının bulunduğunu söylerler: Bu küre-düşmanı ve bu şehre kasd edeni engelleyen bir tılsımdır; kimileri de şu yazılıdır, derler. Bu küre elimde bulundukça ben dünyaya sahibim, bu küre'yi tuttuğum gibi. Bu küre elimden çıktı mı artık hiçbir şeyim yoktur"¹¹⁹

¹¹⁸ Günay Kut, Türk Edebiyatında Acaibü'l-mahlukat Tercümele-ri üzerine, Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul Eylül 1985 zabıtları, 11; Türk Edebiyatı, cilt 1, 187; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvini, As-rü'l-bilad ve Ahbâril'l-ibad, s.605.

¹¹⁹ Yakut el-Mamevi, Mu'cemü'l-Buldan, Tahran 1965, IV, s.96.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. Osmanlı İmparatorluğunda Kızılma

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey, sık sık şeyh Edebali'nin ziyaretine gider, öğütlerini dinlerdi. Misa-fir olarak kaldığı bir gecede gördüğü rüya şöyleydi: şeyhin koynundan çıkan bir ay gelir Osman beyin koynuna girer. Göğsünde bir ağaç biter. Öylesine büyük ve ulu bir ağaç olur, dalları ve kökleri tüm Dünyayı sarar. Gölgesi bütün yeryüzünü tutar. İnsanlar o ağacın gölgesinde toplanırlar. Koca dağlar ve dağların eteğinden çıkan coşkun sulara hep o ağaç gölge eder.

Osman Bey rüyasını şeyh Edebali'ye anlatır. Edebali rüyayı şöyle yorumlar:

Ey oğul Osman, padişahlık sana ve soyuna kutlu ve mubarek olsun, kızım senin helalin olsun dedi.

Bir rüyadan doğan Osmanlılar tam altı asır Dünyaya egemen olurlar, hakim olurlar. Otuz altı padişahтан kimi elli yıl, kimi ancak bir kaç ay saltanat sürdü. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey öldüğünde, kılıcından, sırtındaki elbisesinden ve mühür'ünden başka bıraktığı miras yoktu.

2. Osman Gazi'nin Rüyası

Osmanlı kaynakları tamamen ilahî takdirin bir tecelisi sonucunda, Osman Gazi'nin yukarıda anlatılan gördüğü rüyayı ve buna bağlı olarak evliliğinden bahsederler. Osmanlı kaynaklarında birbirine yakın ifadelerle anlatılan bu rüya, Hammer gibi batılı yazarlar tarafından biraz da hayâl gücü ile süslenerek bir sahne oyunu gibi dramatize edilir.

Devrin, eğitim, din, kültür, sosyal, ekonomik ve hatta folklorik anlayışı hakkında fikir vermesi bakımından bu rüyayı değişik kaynaklardaki anlatılışlarını günümüz Türkçesine yakın bir ifade ile buraya almakla dönemin anlayış ve fikrî seviyesi bakımından bir değerlendirme yapmaya imkân vermiş olacağız;

“Osman Gazi biraz ağlayıp dua ve niyaz eder. Derken uykusu gelip uyur. Rüyasında kerameti açık ve belli olan bir şeyhin kendi halkı arasında bulunduğunu görür. Herkes bu şeyhe güvenirdi. Aslında onun dervişliği gizli idi. Öyle görünürdü. Dünyahı, malı, mülkü ve koyunları çoktu. İlim sahibi bir kimse idi. Misâfirhanesi devamlı herkese açıktı. Osman Gazi bu dervişe konuk oldu. Rüyasında bu azizin kuşağından bir ayın doğduğunu ve gelip kendi koynuna girdiğini görür. Bu ay, Osman Gazi'nin koynuna girince hemen onun göbeğinden bir ağaç biter ki, gölgesi dünyayı tutar. Gölgesinin altında dağlar var, her dağın dibinden sular çıkar, o sulardan da kimileri içer, kimileri bahçe sular kimileri de çeşmeler yaptırır. Osman Gazi gelip bunu şeyhe haber verir. Bunun üzerine Şeyh Osman'a Oğul Osman, padişahlık sana ve senin nesline mübarek olsun ve benim kızım Malhun Hatun senin helalin oldu deyip hemen nikahını kıydı.”

Âsikpasazâde, Osman Gazi'nin rüyasını yukarıdaki ifadelerle anlatırken Neşrî şu ifadelerle olayı nakl eder;

“Meğer Osman'ın halkı arasında aziz bir şeyh vardı. Ona Edebali derlerdi, gayet kemal sahiplerindendi. Veliliği, kerameti belli ol-

muştu. Halkın itimad ettiği kimse idi. Bütün illerde meşhur olmuştu. Rüya ilmini iyi bilirdi. Dünyahı sonsuzdu. Fakat fakirmiş gibi görünürdü. Hatta (kendisine) derviş (fakir) lakabı ile hitab ederlerdi. O, bir zâviye yapıp gelene ve gidene hizmet ederdi. Zaman zaman Osman da onun zaviyesinde misafir olurdu. Bir gece Osman Gazi, rüyasında bu şeyhin koynundan bir ay çıkarak, gelip kendisinin koynuna girdiğini, hemen göbeğinden bir ağaç bittiğini, âlemi tuttuğunu, gölgesinde dağların bulunduğunu, bu dağların dibinden pınarların çıkıp aktığını, kiminin bahçesini suladığını, kiminin çeşmeler akıttığını görür. Osman Gazi, ertesi gün gelip bu düşünüyü o azize anlattı. Şeyh ona “Ya Osman, müjdelersin. Hak Teâlâ sana ve senin evladına saltanat verdi. Bütün dünya evladının himayesi altında olacak, hem de kızım Mal Hatun sana helâl oldu” diyerek, hemen kızını Osman Gazi ile evlendirdi. Osman Gazi'nin düşünüyü yordduğu sırada, Şeyh'in Turgut adlı bir müridi de orada bulunuyordu. “Ya Osman, sana padişahlık verildi, şükrâne (olarak) bize ne verirsin” dedi.

(Osman) “Sana bir şehir vereyim” dedi.

Derviş “Şu köyceğize de razıyım, bana bir nâme (yazılı kâğıt, mektup, belge) ver” dedi.

Osman Gazi “Ben yazı yazmasını bilmem. Bir su kabı ile bir kılıcım var. (Onları) nişan olsun diye sana vereyim. Benim evladım anları senin elinde görüp ibka etsinler” dedi.

O su kabı ile kılıç onların elinde kaldı. Şimdi dahi padişah olanlar, onu görüp ziyaret ederler, o dervişin evladına nimetler ve ih-sanlar ederler;

Bu Edebali dediğimiz şeyh, yüz yirmi yaşında öldü. Ömründe, birini gençliğinde, diğerini de yaşlılığında (olmak üzere) sadece iki hatun aldı, ilk hatununun kızını Osman Gazi'ye verdi, sonraki hatunu Taceddin Kürd'ün kızı idi. Hayreddin Paşa ile bacanak oldular.

Yavuz Sultan Selim Portresi İki Elinde İki Kızıl Elma

3. Hâkimiyet Alâmeti Olarak Kızıl elma Kızıl elma'nın Resmi;

Bilebildiğimiz en eski tarihten itibaren Turan milletleri ve bunların uzantıları olan hükümdarlıkların söylence,

belge ve tarihlerinde iz sürerken birdenbire Topkapı Sarayı müzesinde Kızıl elma'nın resimleri ile karşılaştık. Konunun teknik tesbitini sayın Dr. Banu Mahir'den öğreniyoruz.¹²⁰

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde, I. Ahmet Albümü adıyla tanınan bir albüm var¹²¹. Elinde altın küre tutan ve Sultan Osman Gazi'den, Sultan III. Murad'a kadar, oniki Osmanlı sultanının minyatür tekniğindeki portreleri yer almaktadır. Bu portrelerin kimin tarafından yapıldığı yani sanatçısı bilinmiyor.¹²² Albümün 7a, 32a ve 32b yapraklarına yerleştirilmiş olan bu resimler. Sultan III. Murad'ın saltanatının (1574-1595) ikinci yarısında yapılmış olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.¹²³ Resimler albüme yerleştirildikten sonra, altlarına sultanların kimliklerini açıklayan yazılar yazılmış. Bütün portrelere değişik desenlere ve kenar süsü yapılmış.

Bu portrelerden ilki, elinde bir Kızıl elma tutan Osman Gazi'nin portresidir. Portrenin altında "Hususan ki Osman Gazi-i Rum" yazılıdır. Sultanın oturuş biçimi dikkat çekicidir.

İkinci portre olan Sultan Orhan'ın portresinin altına ise, "Orhan Sahib" yazılmıştır. Sultan Orhan'ın bu notta sa-

120 Banu Mahir, Elinde Altın Küre (Kızıl Elma) Tutan Osmanlı Sultan Portreleri, Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s.91-99.

121 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, B.408

122 Nurhan. Atasoy, "Nakkaş Osman'ın Padişah Portreleri Albümü", Türkiye'miz, Şubat 1972, s.2-14.

123 Banu Mahir, a.g.e.

hib olarak tanımlanması ilgi çekicidir.¹²⁴, Sultan Orhan, sağ elinde altın bir küre (Kızilelma) tutmaktadır.

Sultan Orhan'ı izleyen ve Sultan I. Murad'ı tasvir eden portrenin altında, "Gazi Sultan Murad" yazısı okunur Sağ elinde bir mendil ve sol elinde de bir altın küre (Kızilelma) taşır.

Sultan Yıldırım Bayezid'i tasvir eden portrenin altında "Yıldırım Han" yazısı vardır Sağ elinde bir mendil, sol elinde ise yine bir altın küre (Kızilelma) tutmaktadır.

Sultan I. Mehmed portresinin altına düşülmüş notta "Mehmed Civan" yazılıdır. sol elini kaftanının cebine sokmuş, sağ elinde ise, altın küreyi (Kızilelma) taşımaktadır.

Sultan II. Murad, serideki portresinde "Sultan Murad Han" olarak adlandırılmıştır. sol eli dizine dayalıdır ve sağ elinde bir altın küre (Kızilelma) tutmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed'in portresinin altına "Sultan Mehmed Culus" yazılmıştır Sultan'ın sağ eli dizine dayalıdır, sol elinde ise bir altın küre (Kızilelma) vardır.

Serinin Sultan II. Bayezid portresinin altında, sadece "Sultan Bayezid" yazılıdır sol elinde altın küre (Kızilelma) yerine bir kitap vardır.

Bu portre serisindeki Yavuz Sultan Selim portresinin altına "Selim Şah-ı Rum" yazılmıştır Kürklü kahverengi bir kaftan ve yeşil entari giymiş olan sultan siyah bıyıklıdır ve her iki elinde de birer küre (Kızilelma) taşıması çok ilginç-

tir. İlerleyen sayfalarda bu konu üzerinde özellikle duracağız. Ayrıca başındaki sarık üzerinde iki sorguç olduğu dikkati çekmektedir.

Altına notu düşülmüş Kanuni Sultan Süleyman portresinin altında ise "Sultan Süleyman Adil" yazmaktadır. Sultanın sol eli dizine dayalıdır, sağ elinde de altın küre (Kızilelma) taşımaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman Portresi
Elinde Kızilelma

124 Benim sahip-kıran devran benimdir
Benim key pehlivan meydan benimdir
Haramiden benim korkum kayım yok
Bu zor-u bu kuvvet Hakk'tan benimdir
Yunus Emre
Sahip kıran;Büyük Güç Kudret anlamına...

Sultan II. Selim'in portresinin altında "Sultan Selim" yazılıdır. sağ elini dizine dayamış, Sol elinde altın küre (Kızılma) taşımaktadır.

Enson ki portre isi Sultan III. Murad'a aittir. Altında "Sultan Murad" yazmaktadır. Elinde herhangi bir sembol yer almamaktadır.¹²⁵

Elinde altın küre tutan Sultan portrelerine, 17. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen ve Avrupalı gezginler için hazırlanmış, Osmanlı toplumunda yaşayan çeşitli tiplerin tasvir edildiği bir kıyafet albümü içerisinde de rastlanmaktadır. Bu albüm, Venedik Marciana Kütüphanesinde (Cod. It. IV, 491) korunur. Sultan I. Murad'dan, II. Bayezid'e kadar altı sultanın portresini içeren albümdeki tasvirlerin üzerinde hem Osmanlıca, hem İtalyanca açıklama yazıları vardır. Çarşı ressamlarının yapıtları olarak nitelendirilerek, bazıları Metin And tarafından yayınlanmış olan bu portrelerde, tasvir edilen sultanın kaçınıcı Osmanlı sultanı olduğu da, açıklayıcı yazılarda isimlerinin yanı sıra belirtilmiştir.¹²⁶

192

125 Kıyâfetü'l-insâniyye'nin Millet Kütüphanesindeki nüshası tıpkı basım olarak yayınlanmıştır. Bkz. Kıyâfetü'l-insâniyye fi Şemâilî'l-Osmâniyye, İstanbul 1987.

126 Metin And, "17. Yüzyıl Türk Çarşı Ressamlarının Padişah Portreleri", Türkiye'miz, Yıl: 19, Sayı: 58, Haziran 1989, s. 4-13.

Sultan Orhan Elinde Kızılma

193

Sultanların ellerinde altın küre (Kızılma) tutarak tasvir edilmeleri geleneği, 17. yüzyılın ikinci yarısında hazırlanan madalyonlu silsilenamelerde benimsenmemiştir. Ancak, 18. yüzyılın ünlü nakkaşı Levnî'nin hazırlamış olduğu Silsilename'de¹²⁷, altın küre ile tasvir edilen bir sultan portresi bulunur. Sultan II. Selim'e ait olan bu portrede, Nakkaş Levnî'nin, bir yandan kendi kişisel üslubunu ortaya koymaya gayret gösterirken, öte yandan 16. yüzyıl

127 Bu albümle ilgili bilgi ve bibliyografya için bkz. G. Renda, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı, 1700-1850, Ankara 1977, s. 204.

portrelerinin kompozisyon biçimine sadık kaldığı da görülmektedir. Sultan bağdaş kurarak oturmakta ve sol eli dizine dayalıyken, sağ elinde bir altın küre (Kızılma) tutmaktadır.

Osmanlı sultanlarının ellerinde "altın küre (Kızılma)" tutarak tasvir edilişlerine, ilk kez 16. yüzyılın son çeyreği içerisinde rastlanmakta ve 18. yüzyıl başlarında sonra ise, bu motifin Sultan portreciliğinden çıktığı belirlenmektedir. Öncelikle, izlediğimiz Sultan portrelerinde sultanların ellerinde bulunan altın küre, "Kızılma" olduğunu önemle belirtelim.

Sonuç olarak, Türkler arasında eskiden beri cihan hakimiyeti ve hükümdarlık timsali olan Kızılma'nın 16. yüzyıl son çeyreği ve 17. yüzyıl başında hazırlanan albümlerde yer alan minyatür geleneğindeki Osmanlı Sultan portrelerinde resmedilişinin, yazılı metinlerde yaygınlaştığı döneme rastladığımızı söyleyebiliriz.

Kızılma Efsanesi'nin ve Kızılma idealinin Sultan III. Selim zamanında Nizam-ı Cedid'in kuruluşuna kadar, yani 18. yüzyıl sonlarına değin yeniçeriler arasında yaşadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 18. yüzyılda eserler vermiş Osmanlı nakkaşı Levnî'den sonra, Kızılma sembolü Sultan portreciliğinden görülmez. Sonraki serilerde bu şekilde Kızılma sembolüne raslanmaz.

Sultan Yıldırım Bayazıt

4. Osmanlı Tarihinde Kızılma İle İlgili Kayıt ve Belgeler

Karl Teply'in "Dersaadet'te Avusturya Sefirleri" adlı kitabı kaba bir sınırlama ile 1550-1650 seneleri arasında İstanbul'da bulunan Avusturya sefir ve sefaret mensuplarının gözlemlerini ve sefaret raporlarını ihtiva etmekte olup o dönem Avrupalısının bakış tarzı ve Osmanlı Devleti sosyal hayatı için ilgi çekici bir tabloyu sergilemektedir.¹²⁸ Vi-

128 Karl Teply, Dersaadette Avusturya Sefirleri, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

yana'dan genellikle Tuna, bazen da karayolu ile İstanbul'a ulaşan sefaret mensupları, Avrupa'da Avusturya sınırına kadar uzanan, "Büyük Türk'ün" ülkesinden geçerken çok farklı ve renkli bir dünyada yol almaktadırlar. Eser, 400 sene evvelinin Almancasıyla yazılmış olup, çoğunlukla henüz yayınlanmamış sefaret raporlarından meydana geldiği için, bilinmeyen pekçok hususu ihtiva etmekte ve Osmanlı sarayının bilinmeyen taraflarını göz önüne sermektedir.

"Sultan için: Çok büyük gümüş-altın kaplamalı bir leğen. İşçiliği çok güzel. İki büyük gümüş ibrik, birkaç gümüş altın kaplamalı elma, iki büyük altın kaplamalı Türk kavuğu şeklinde asma küpe. Kapaklı bir kafa, iki gümüş, altın kaplamalı kupa, benzer biçimde iki büyük testi: İki gümüş altın kaplamalı şamdan, iki büyük gümüş kâse, hilâl şeklinde altın kaplamalı şişeler.

Her saat vuruşunda hareketlenen, kıymetli bir sanat' eseri olan gümüş yuvarlak bir saat. Ayrıca, saat vuruşlarında yukarı kısmında figürlerin görünüp dansettikleri kule biçiminde ayarlı saat. Ayrıca oyma ağaç içinde bir çalar saat. Aynı saat başlannda bir çok Türk figürün ortaya çıkıp, atların üzerinde hareket ettikleri dört köşeli bir saat. Aynı biçimde tepesinde ağzında bir kaz tutmakta olan bir kurdun görüldüğü ayaklı uzun bir saat: Saat çaldığında bu figürün ağzından kurt ulumasına benzer bir ses çıkıyordu. Bunun üzerine bir Türk figürü ortaya çıkıyor, elinde bir filinta ile kurdun arkasından koşuyor ve son saat vuruşunda onu yakalıyordu."

Bütün bu ayrıntı içerisinde asıl vurgulamak istediğimiz husus hediyeler içerisinde bulunan (altın kaplamalı elma)nın varlığıdır. Bundan dört yüz dört yüzelli sene önce Alman imparatorundan Osmanlı sultanına altın kaplamalı elma (Kızılelma) hediye olarak gidiyorsa, bu demektir ki batılılar yani Avrupa Türk kültürünün en önemli objelerinden olan Kızılelma fikrini iyice benimsemiş ve kabullenmişlerdir.

Önemli bulduğumuz bir diğer araştırma "Osmanlıların Kafkas Elleri'ni Fethi"¹²⁹ isimli eserde konumuzla ilgili pasajlar şöyle;

"Urfa-Kızıltepe üzerinden (Karacadağ-Kızıl-tepesi, Mardin-Kızıltepesi değil) gelinerek, Amid kıyısındaki Çevik'te konaklandı. Ertesi 9 Cumâdelâhîr (12 Mayıs) günü Şam Beglerbeğisi Tekezâde Mehmed Paşa da gelip, Pâdişâh'a kavuştu.

Kapukullarının ve bütün Anadolu çerisinin çok sevip takdir ettiği ve veliahd namzedi gördüğü büyük şehzade Mustafa'yı, devlet milletin selâmeti uğruna feda ederek orduyu ve kumandanları kırdığını sezen zeki ve büyük devlet adamı Kanunî, Diyarbakır'da yaptırdığı bir dîvan ile, hepsinin gönüllerini almış ve sadakatlerini sağlamıştır. 12 Cumâdelâhîr 961 (15 Mayıs 1554) yalnız vezirler değil, kazasker, defterdar, nişancı, yeniçeri ağası, yeniçeri kethudası, ocak ağaları, bölük ağaları, odabaşılar, vekilharç gibi bütün yeniçeri zabıtları, hatta solaklar bile padişahın tahtının önüne gelerek el bağladılar. Herbirinin ayrı ayrı hatırını soran Kanunî, Kızılbaşların Sünnî'lere ve Osmanlı topraklarına yapageldikleri kötülükleri anarak, onların üzerine savaşa varmanın dinî bir fariza olduğunu söyleyince, hepsinin gözleri yaşararak; "Hind'e ve Sind'e gidersen, belki Kuh-i-Kaf'a (Kızılelma) sefer edersen, yüz döndürmezüz. Ve uğur-i Hümâyûnda bas terkin, devlet-i dâreyn bilürüz. Her ne emredersen, fermânberüz", diyerek bağlılıklarını arz ettiler. Bundan sonra parlak bir geçit resmi yapılarak, bütün erler ve kumandanlar heyecana getirildi.

5. Osmanlı Hayatında ve Kültüründe Kızılelma Kesintisiz Yer Almıştır

Kızılelma tarihlerimizde de, yeri, hangi şehir olduğu belli edilmeksizin, sadece erişilmesi istenen bir ülkü, elde edilmesi amaçlanan bir yer olarak, genel anlamda kullanılmıştır.

129 M. Fahrettin Kırzioğlu, Osmanlıların Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.220.

Fatih Sultan Mehmed Han

198

Fatih Sultan Mehmet'ten Üçüncü Sultan Selim'e kadar Türk Askerlerinin dilinden şu sözler düşmemiştir: "Pa-dışahım, biz senin uğrunda ta Kaf Dağı'nın ötesine Kızılma'ya dek varırız." Basit bir yeniçerî için Kızılma'nın ne anlama geldiği aşağıdaki satırlarda görülmektedir.

Hristiyan ülkelerinde fevkalade muhteşem, tarif edilmez herhangi bir hedef; cihâd'ın mukaddes şavkı; ganimet hırsı; uzakların macerası; şahsi şöhret rüyası; Osmanlıların ebedi saltanatının büyüklüğü. Bunların hepsi bu işa-

ret içinde hep birlikte akmaktadır. Nitekim kızıl kelimesinde altın ve kırmızı kelimesinde 'kan' anlamlarının birlikte bulunması gibi, umumla birlikte Kızılma tasavvurunun arkasında hangi gerçek muhtevanın ve tarihî ananın menşeinin bulunduğu sorusuna cevap vermenin güç olduğunu biliyoruz. Bize akıp gelen haber için böyle çıplak bir ad koyma ile yetinildiği meydandadır.¹³⁰

Gerçekten de başta Evliya Çelebi Seyahatnamesindeki Kızılma ile ilgili pasaşların tahlil olma üzere, diğer tarihi metinlerin tahlilleri neticesi, Kızılma adı altında bir takım şehirleri tayin etmenin mümkün olduğunu biliyoruz. bu tesbitimizle ilgili bir iki metin sunalım;

"...edyân-ı sairede bulunanları bilumum dünyadan kaldırmak ve yahut her zaman düşmanın burnunu yere sürüp haddini bildirmek ehl-i islâmın üzerine vaciptir deyu itikat eden yadikârlar, hareket olmayınca bereket olmaz, bu memleketler seyf ile alınmıştır. padişah-ı Islâmın bahtı âli, ricali pişkin, kılıcı keskindir. Dünya'da dindar bahadır vezir-i Aristo-tedbir ve beş vakti cemaatle kılar, onikibin güzide asker tedarik ettikten sonra Kızılma'ya dek gitmeğe ne minnet vardır, deyu tumturak elfaz ile cehli itiraf ve sandalya üzerinde Hamzanâme nakl eden pehlivanlar gibi lâf ü güzaf edüp Kızılma semtini Boğdan'dan gelen alyanak elma gibi yenilir şey zanneder...¹³¹"

Ve rikâb-ı hümayuna arz olunmadan ağalarının re'y-i rekikleri üzere beytûlmali sarf ve itlaf ve israf ettikleri bir belâ. elhasıl ne bilür var, ne sorar var ve ne bilmeğe kimsenin muradı vardır. Hemen 'bu günü hoş görelim, ertenin ne assı vardır' demeleriyle ahval-ı âlem bu hale vardı, ve bu ocağın ahvali böyle olunca sair ocak kullarının ahvalleri ne mertebeye vardığı hafi değildir.

130 Karl Tepley. aynı yer, s.36 v.d.

131 Giridî Ahmet Resmi Efendi, Hulasa-tü'l-İtibar, İstanbul 1286, s.53.

199

Kızılirma kapusun fethederken nacağı
Ne revadır bozula Hacı Bektaş Ocağı.”
Peçevi Tarihinden;

‘Ehl-i İslam Kızılirma’ya değin fethedecektir’ dedikleri kelâmın sebebi ma’lûm-ı şerif ola ki, ‘ehl-i İslâm Kızılirma’ya değin fethetseler gerektir’ deyu lisan-ı halkta şâyîdir.¹³²

Sipahi ve Silâhdar bölükleri birbirinin üzerine hücum ettikten sonra ayrılıp bir direğin üzerine altundan ma’mul bir elmaya ok ile nişan talimi yaptılar”.¹³³

Kızılirma adı, Türkler arasında III. Sultan Selim (1789–1907) asrına kadar yaşamıştır. Nizam-ı Cedid’in kurulmasına karşı ayaklanan yeniçerilerin ağzından Koca Sekban başının söylediği şu söz bunu gösteriyor: “Hemen bize düşmanı göstereyinler, dal-kılıç olup düşman ordusuna dalarız, harab ederiz ve kiralın tacını başına geçirip Kızılirma’ya dek gideriz.”¹³⁴

Ahmed Resmi Efendi, 1694 veya 95’te, Girit’in Resmo kasabasında doğdu. İstanbul’daki Reisülküttablardan Mustafa Efendi’nin yanında yetişti ve daha sonra onun damadı oldu. Devlet hizmetine girerek bazı görevlerde bulunan Ahmed Resmi Efendi, Sadrazam Ragıb Mehmed Paşa tarafından, Sultan Üçüncü Mustafa’nın tahta geçişini bildirmek üzere Şikk-ı sani defterdarlığı payesi ile elçi olarak Avusturya’ya gönderildi. Çeşitli elçiliklerde bulunmaya devam eden Ahmed Resmi Efendi çavuşbaşı, madbah, tersane emini, ruznamçeci oldu. Osmanlı bürokrasi basamaklarında en alttan başlayan Ahmet Resmi Efendi Avrupa’yı yakından tanıyan bir diplomattı. 1771 yılında sadaret kethüdalığına getirildi. Küçük Kaynarca Antlaşması görüşmelerine de katılan Ahmed Resmi Efendi, 31 Ağustos 1783 tarihinde vefat etti. Üsküdar’da Karacaahmed mezarlığına defnedildi.

132 Peçevi Tarihi, I, 115 v.d.

133 Hammer, Osmanlı Tarihi Tercümesi, VII, 113.

134 Koca Sekbanbaşı, Hulasatü’l-kelam fi Reddi’l-avam, baskıya hazırlayan Abdullah Uçman, Tercüman 1000 Temel Eser, numara 72, s.44.

Sultan I. Murat Han

“Kefere-i eknâf ve fecere-i etraf, padişah-ı kavi-iktisabın her semtten nusret ve iğtinama ve millet-i mesihyyeden müteveelliyet-ten inkisar ve inhizamına müteellim olup kasd-ı intikam ile ittifak edüp hususa bezl-i mâl ve menal ve cem’-i erzal ve ebtal babında ta Kızılirma ve Portukal’dan istimdat edüp her canipten hücum tedari-kin ettikleri casûsân-ı hidayet-rûsûm ahabârından paytaht-ı hûmayuna ihbar olundukça evvelâ derya yüzünden kapudan-ı zişan ve mîr-i cihad-iktiran Hayrettin Paşa’ ya üçbin Tüfenk-endaz.”¹³⁵

Çağdaş şairlerin manzumeleri arasında da Kızılirma

135 Âli, Kûnhü’l-ahbar, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr.3407.

türlü münasebetlerle geçmektedir. Budun'un Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1541'de fethine düşürülen tarih şudur:

Fethettin diyar-ı Üngürüsü
Şemsinle şah-ı Rusrev-âyin
Düştüğün işittiler kiralın
Sultan-ı Hitâ vü Çin'ü Mâçin

Kızılma yerine Diyar-ı Üngürüs denilmiştir; bu tarihi kimin söylediği bilinmiyor.

Hayreti'nin söylediği tarih sudur;
Şahım, kiral bağı tîr-i gama deldirdin
Ol kâfir-i bed-huya kendi Özin bildirdin
Çıktı bir sâhib-kemal didi ana tarih
Şahım Kızılma'yi ayva ile doldurdun

Evliya Çelebi bu tarihin, Budin'in Kızılma Sarayı diye meşhur olan binanın divanhanesinde, celi hat ile yazılmış olduğunu kayd ediyor.¹³⁶

Aşık Çelebi, tezkiresinde bu tarihin yalnız son dizesini veriyor ve bu tarihin Beç seferine söylendiğini bildiriyor.¹³⁷

II. Selim Han Portresi Elinde Kızılma

Şair Kandî'nin söylediği tarih de şudur;¹³⁸
Süleyman şeh cihad için cekup şemşir-i ateş-bar
şerariyle tutuşdurdu kiral-ı dîv-i hannâsı
Cuyûş-ı din-i islâmı çekip kim eyledi sür'at
Cünûd-ı ehl-i şirk etti hemandem matem'i yası
Kızılma'yı tığıyle kim aldı şah didim tarih.

¹³⁶ Evliya Çelebi, Seyahatname, VI, 236.

¹³⁷ Aşık Çelebi Tezkiresi, Meredith-Owen neşri, ypr.91b.

¹³⁸ Celâlzade Mustafa (Koca Nişancı) Tabakatü'l-memalik ve Derrecatü'l-mesalik, Petra Klapper neşri, Wiesbaden 1981, ypr.157a.

Şair Sabit, aşağıdaki beyninde elma'nın uyandırdığı çağrışımları toplamış bulunuyor;¹³⁹

Hele nûş itsün kadehden âb-ı rûzmmânı
Kızilelma'ya dek hükm eyler tuffâha-i gabgab.
Şair Enderiunlu Vâsıf, Zenanname'de;
Ay zenahdâm Kızilelma'dır
Meyve-i Bağce-i İsa'dır.

beytinde, bundan önceki Sabit'in beytinde olduğu gibi çeneyi Kızilelma'ya benzetmektedir.

Yahya Kemal;

Çıktı pür-velvele Otranto'ya Ahmet Faşa
Tuğlar varsa gerektir Kızilelma'ya kadar

beytinde Kızilelma ile Roma'yı kasdetmiştir.

Şairlerimizin manzumelerinde Kızilelma'nın geçtiği dizeler elbette bu aldıklarımızdan ibaret değildir. Ama biz bu kadarını yeterli bulduk. Anadolu'nun etrafında, uzak yakın birçok Kızilelma'lar vardır. Osmanlı müellifleri altın top, altın alem, altın hokka, küre-i la'l, yakut top gibi elma şeklinde birtakım Kızıl Küre'lerden bahsetmişler ve onu Türklerin Kızilelma adını taktıkları şehirlerin hepsine, ya saray damının, yahut kilise kubbesinin işte böyle parlak bir lopl göz kamaştırdığına ait birtakım tafsilata bile girişmişlerdir.

Mesela Âli Çelebi; Kühü'l-ahbar'ının henüz basılmamış kısmında Roma şehrine Kızilelma denilmesini izah için vaktiyle Nuşerevan'ın hazinesinde bulunan bir yakut içindeki kürre-i la'lin. bir papaz tarafından aşırılıp Vatikan'daki Saint Pierre kilisesinin tavanına asılmış olduğuna ait bir hikâye anlatır:

¹³⁹ Şeyhi, Vakayü'l-fudala, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, nr.1309

"Kızilelma ki, frengistanda bir kilise-i muazzamdır, sakfındaki aîb gibi rahşende bir küre-i la'lin-i tâbende ki, ol kadehin içinden çıkmış idi. Bir ruhban anı uğurlayıp nice zaman pinan ettikten sonra iletip ol kiliseye vakfetmiş idi."¹⁴⁰

6. Sapma Ve Hesaplaşma

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde, I. Ahmet Albümü adıyla tanınan albümün içerisinde elinde altın küre "Kızilelma" tutan on iki Osmanlı sultanının ellerinde Kızilelma ile yapılmış portreleri var. Bu portrelerin içinde en dikkati çekenini ise Yavuz Sultan Selim'in portresidir.

Özellikle "Kızilelma" bağlamında Yavuz Selim'in özel bir yeri olması sebebiyle üzerinde durmamız gerekiyor. Albümde Yavuz Sultan Selim'in portresi altında "Selim Şah-ı Rum" yazılıdır. Kürklü kahverengi bir kaftan ve yeşil entari giymiş olan sultan siyah bıyıklıdır ve her iki elinde de birer kızıl küre (Kızilelma) taşımaktadır¹⁴¹. Ayrıca başındaki sarıkta iki sorguç olması çok manidardır. Portrelerin içinde sadece Yavuz Selim'in elinde iki Kızilelma ve sarığında iki sorguç vardır.

Kemal Paşazade'nin¹⁴² anlattığına göre: Yavuz Se-

¹⁴⁰ İsmail Hami Danişmend, Türklük Meseleleri, İstanbul 1965.

¹⁴¹ Banu Mahir, Elinde Altın Küre (Kızıl Elma) Tutan Osmanlı Sultan Portreleri, Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları Ankara 2000, s.91-99.

¹⁴² Kemal Paşazade;

Osmanlı âlimlerinin en meşhurlarından biri olan Şeyhülislâm İbn-i Kemal Paşa, 16 Nisan 1534 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Doğumu: Edirne, 1468. Mezarı Edirnekapı Kabristanı'ndadır. Soy olarak Akkoyunlu Türkmenlerindendir. Vani Mehmet Efendi'den önce Türk tezini ve kültürünü savunan ilk bilim adamlarındandır. İlmî ile büyük bir şöhret kazandı.

lim'in en büyük emeli Turan ve Yunan (Asya ve Avrupa ülkeleri) padişahlığını birleştirip dünyayı tek bir padişahlık olarak idare etmektir. Bunun için Akdeniz ülkelerinin, Avrupa'nın Çin'in, Hindistan'ın haritalarını yaptırmış, Öncelikle eski köklere doğru Orta Asya'ya bir sefer düzenlemeyi ciddi ciddi düşünmüştü. Kemal Paşazade'nin Yavuz'un bu düşüncelerinde payı olduğu açıktır.

Kemal Paşazade'nin Tevarih-i Ali Osman adlı eserinde bu düşüncelerin izlerini bulmak mümkündür; "İki elinde iki Kızılirma" görünümünün arka planı, yani Yavuz Selim'in dünya görüşü Kızılirma muhtevalı "diğer tarih görüşüdür". bu nokta üzerinde biraz durmak gerekir.

18 Ağustos 1515 tarihinde Yavuz Sultan Selim Han Edirne'de olağanüstü bir divan toplar. Bu hareket Osmanlı devlet düzeni içinde büyük bir hesaplaşmanın safhalarından biridir. Bu hesaplaşmada, Yavuz Selim Han'ın Alp-Er'liği padişahlığını baskın gelmişti. Gizli açık bütün güçleri (devlet içinde ve dışındaki, doğuyu ve batıyı) karşısına alarak, hat-ta kendi hükümdarlığını da ortaya koyarak karşısında ne varsa hepsine meydan okumuştur. Bu şekilde meydan okuma o zamana kadar emsali görülmemiş bir hadisedir.

Zamanında pek çok âlim, bazı meselelerde ona başvururdu. Bir kısım ulemâ da yazdığı eserleri kontrol etmesi için kendisine gönderirdi. Ahlakı güzel, edebi mükemmel, zekâsı ve akli kuvvetli, ifâdesi açık ve veciz idi. Büyük bir âlim olduğu kadar güçlü bir tarihçi, değerli bir edip, kuvvetli bir şâir idi. Tasavvufta da ileri derecede söz sâhibi idi. İbn-i kemal Paşa, Yavuz Sultan Selim Han'ın Mısır Seferi'ne Anadolu kazaskeri olarak katılmıştı. Bütün sefer boyunca dâima padişahın yakınında oldu. Kemal Paşazade Yavuz sultan Selim Han'a çok yakındı, gece gündüz beraber idiler, adeta onun sır dostu idi. Türk Turan düşüncesi çerçevesinde birbirlerini etkiledikleri sanılıyor.

Sultan I. Mehmed Han

Olayı çözümlmek için arka planını yani Osmanlı toplum yapısının şablonunu bilmek lazım.

Osmanlı Devlet ve toplum yöneticileri Osmanlı toplumunu dört ayrı gruba ayırırlar, daha doğrusu bu yapı dörtlü bir tasnif ile izah edilir.

1. Reaya (Genelde ziraatla uğraşanlar),
2. Esnaf veya ehl-i Hiref (ticaret ve zanaatla uğraşanlar),
3. Ulema (eğitim-din-hukukla uğraşanların mesleği),
4. Kalem ve kılıç sahipleri (yani yöneticiler)

İlk üç grubun devlet yönetimi, bilhassa iktidarın günlük politikası üzerinde doğrudan tesirleri yoktur. Burada asıl ele alınacak olan Osmanlı devleti yöneticileri, bir diğer deyişle kılıç sahipleri. Osmanlı devlet yapısı içerisinde kuvvet ayrımlarını göz önüne almak durumundayız ki, o da saray yani padişah ve maiyeti ile ordudur.

Ordudaki ayırım ise bilindiği gibi savaş zamanı toplanan tımarlı sipahiler (Bunların tamamı Türk boylarına mensuptu) ve merkez ordusu olan maaşlı yeniçerilerdir. Tımarlı sipahilerin merkezde ki yönetime yani saraya tesirleri çok azdır. Yapıları itibarıyla yönetim için baskı gurubu sayılmamaktadır. Yeniçeriler ise merkezi yönetime doğrudan tesir eden gruptur.

Sultan II. Bayezid

Kuruluşundan II. Mahmud zamanında kaldırılışına kadar merkez yönetimini baskı altına tutan, sarayı tesirinde bulunduran grup yeniçerilerdir. Temeli devşirme düzeyine dayanan yeniçerilik, Osmanlı düzeni içinde özel bir statüye sahiptir. Yeniçeri düzeni tam bir acem kılıcı görünümündedir, iki tarafı da kesen bu kılıç dengeler iyi kurulduğu zaman düşmanı dengeler bozulduğu zaman sarayı, yani efendisini kesmiştir.

Fatih Sultan Mehmed Han zamanlarında ve II. Bayezid zamanında Yeniçeriler sık sık ayaklanma temayülü göstermişler, Yavuz Selim tahta geçtiğinden (1512) itibaren yukarıda adı geçen divanın toplanmasına kadar geçen üç sene gibi kısa bir zaman içerisinde, yeniçeriler dört ayaklanma teşebbüsü ve iki yağma faaliyetinde bulunmuşlardı. Yavuz Sultan Selim Han gibi bir padişahın bunları sineye çekmesi elbette düşünülemezdi. Nitekim o da Mısır seferine çıkmadan önce devleti içindeki bu çıkmazdan kurtarmayı hedeflemişti. Bu hesaplaşmada ortaya çıkan baş problem dönmelik şablonu ile ifade edilen "Kutlu Devlet" karşıtı organizasyonlar konusu idi.

Kemal Paşazade henüz yeni Edirne kadısı tayin edilmişti ki (1515 sonları) Yavuz'un emri ile Edirne'de toplanan büyük divan-ı harbe katıldı. Çaldıran savaşına gidiş ve dönüşlerde yeniçeriler türlü edepsizlik ve isyankar faaliyetlerde bulunmuşlardı. Fatih'in son zamanları ve II. Bayezid zamanında da yeniçeriler sık sık ayaklanma temayülü göstermişlerdi. Ayrıca devlet işlerinde bir dağınıklık bir savsaklama olduğu gözleniyordu. Yavuz Selim kendi mizacı ile hiç bağdaşmayan bu hallerin hesabını toptan görmek için, harp divanını toplamıştı. Yavuz Selim bundan sonra çık-

cağı seferleri ve devletin güvenliğini sağlamak için ümerası ile kendi arasındaki büyük hesaplaşmayı gerekli görüyordu. Bu olağan üstü divanın üyeleri şunlardır:

Başta kudretli Hükümdar; Yavuz Sultan Selim
Zembilli Ali Efendi (şeyhülislam)
Hersekzade Ahmed Paşa (sadrazam)
Hadım Sinan Paşa (vezir)
Pirî Mehmed Paşa (vezir)
Halim Çelebi (hünkar hocası)
Kemal Paşazade (Edirne kadısı)

Edirne'deki olağanüstü divan üyeleri, tespit edemediğimiz kadar bu isimlerden ibaretti, başka isimler de var mıydı bilmiyoruz. Yavuz Selim bilinen resmî komutanların dışında orduya ve ümeraya tesir eden bozgunculuk yapan gizli bir kadronun olduğu kanaatinde idi. Bu gizli kadro her kimlerden teşekkül ediyor idiyse, bilhassa yeniçeriler üzerinde büyük etkileri olmalı idi. Zira Yavuz Selim kendinden çok yeniçeriler üzerinde bilinmeyen birilerinin sözünün geçtiğinden şüpheleniyordu.

Divan günlerce sürmüş bütün komutanlar, ümera ve en küçük rütbeli subaylar dahi sorguya çekilmişti. Padişahın bütün gayretlerine rağmen bir netice alınamamıştı. Mizacen çok sert asabi olan Yavuz Selim bu durum karşısında büyük hiddet gösteriyor, sorguya çektiklerine hatta divan üyelerine etmediğini bırakmıyordu. Divan sorguya ara verdikçe Yavuz yanına Edirne kadısı Kemal Paşazade'yi ve yakın sırdaşı Hasan Can'ı alarak gece geç vakitlere kadar onlarla dertleşip, sohbet ediyordu. Bu sohbetler sırasında genç bilgin ve hükümdar birbirlerini tartıyor, anlamaya çalışıyorlardı.

Harp divanında aranan bozguncu zümre belli olmuştu. Bunlar devşirme menşeli ümera idi. Ama isimleri ferden tespit etmek mümkün olamıyordu. Bütün sıkıştırılmalarına rağmen kimse failleri ele vermiyordu. Bunda da kendi açılardan haklı idiler. Şayet birini ele verdikleri takdirde, devleti kontrol edici güçlerini ebediyen kaybetmeleri muhakkaktı. Yavuz Selim'i iyi tanıyorlardı. Birini ele geçirdi mi son fertlerine kadar yok etmeden işin peşini bırakmazdı.

Sultan II. Murat Han

Osmanlı Devleti'nin bütün çevre ülkelere yayılmış, olup biten hakkında saraya günlük haberler ulaştıran muazzam bir casusluk teşkilatı vardı. Muhtemelen dönmele-
rin kontrolünde bulunan bu teşkilat, divana en ufak bir bilgi vermiyor, veremiyordu. En sonunda Yavuz Selim yeniçeri ocağını toplayarak (çünkü bozguncuların en çok kullandıkları grup yeniçerilerdi) "Şayet yarına kadar suçluları ele vermezseniz ben de sizin hükümdarlığınızdaki geçirim" diye son kararını bildirdi.

Hemen hemen çağdaş kaynakların tamamında yer alan bu ifade günümüz tarihçileri tarafından yanlış bir yorumla; Yavuz Selim'in padişahlığı bırakacağı şeklinde anlaşılmıştır. Hâlbuki hükümdarın söylemek istediği; devşirme menşeli ümera ile Yeniçerilerin ortadan kaldırılacağı idi. Nitekim isyancıların akıldaneleri Yavuz'un bu tehdidini tam anlamışlar. Şayet daha o zamandan Yavuz Selim'e hükümdarlığı bıraktırıp yerine tecrübesiz ve daha mülayim Kanunî Süleyman'ı geçireceklerine akılları kesseydi düğün bayram ederlerdi.

İkinci günü Yavuz'un tehdidi tesirini gösterdi. Kendi aralarında sözcü tayin edilen iki yeniçeri kocası huzura girerek, "Hünkârım hepimiz suçluyuz" diye söze başlayıp güya suçluları ele verdiler;

Anadolu Beylerbeyi Iskender Paşa,
Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa,
Kazasker Tacizade Cafer Çelebi.

Ele verilen isimler divan üyelerini şaşırtmıştı. Çünkü hiç tahmin etmedikleri şahıslardı bunlar. Hele Kazasker Ca-

fer Çelebi'nin bunlarla hiç bir alakası olmaması gerekirdi. Fakat yeniçeriler teşvikçilerin ve elebaşların bunlar olduğunda ısrar ediyorlar, başka şahitlerde gösteriyorlardı. Kemal Paşazade meselenin aslını anlamıştı. Harp divanı devam ederken onun padişahla yakınlığını görmüş, bundan Yavuz Selim'i yönlendirdiği neticesini çıkarmışlardı. Böylece Kemal Paşazâde'nin kendileri için büyük tehlike olduğu kanaatine varmışlardı. Kemal Paşazade'nin çok yakın arkadaşı Kazasker Cafer Çelebi'ye iftira ederek padişahla aralarındaki bu samimiyeti yıkmayı kararlaştırmışlardı. Çünkü itham edilen Cafer Çelebi mutlaka idam edilecekti. Yavuz Selim'e bu durumda kimse mani olamazdı. Nitekim öyle de oldu, Cafer Çelebi'yi kurtarmaya çalışan Kemal Paşazade'yi Yavuz "Molla sen bu işe karışma" diye terslemişti. Tacizade'nin aleyhinde tezviratçılık yapan Sinan Paşa'yı da "sus bre koca deyyus" diye hakaretle susturmuştu.

Tacizade, Yavuz'un en çok sevdiği ümerasından biri idi. Ama bütün bunlar onun affedilmesine yetmedi. İsmi geçen bu üç şahıs idam edildi. İdam edilen diğer iki şahıs ise devşirme menşeli olmalarına rağmen, isyancılarla ilgisi olmayan, hatta onlara katılmayan kişilerdi. Böylece tuhaf bir zümrecilik güden grup işin içinden sıyrılıyor, Yavuz'un pençesine düşmekten kurtuluyorlardı.

7. Yavuz Selimin Şahsiyeti

Geceleri çok az uyuyan Yavuz Selim diğer bir uykusuz Kemal Paşazâde ile sabahlara kadar oturuyorlardı. Ya ilmî bir konuyu münakaşa ediyor, ya devlet idaresi üzerine uzun bahislere giriyor, ya da saraydaki değerli yazmaları beraber mütalaa ediyorlardı. Kemal Paşazâde ondan sadece

iki yaş büyüktü. Ayrıca gençliğinde sipahilik, akıncılık ettiğinden askerî konulara da aşina idi. Hele tarih üzerine bahis açıldığında özel konuşma ve sohbet yeteneği olan Kemal Paşazade'yi padişah zevkle dinliyordu.

Yavuz Selim uzuna yakın orta boylu, yuvarlak ve canlı bir çehreye sahipti. Hafif çekik kaşlı ve sakalsızdı. İri ve kalın bıyık bırakırdı. Vücudu çok kıllı idi. Öyle ki ölümüne yakın sırtındaki sivilceyi bulmak için yakın adamı Hasan Can "Sivilceyi, sırtındaki kılları yapağı gibi elimle aralayarak anca buldum" diyor.

Gelmiş geçmiş Osmanlıları içinde en âlimi, bilgisi Yavuz Selim idi. Arapça ve Farsça'yı o dillerde şiir yazacak kadar iyi bilmesi yanında, devrin ilmî bahislerini Kemal Paşazade ile tartışacak kadar iyi biliyordu. Fizikçe, çok kuvvetli bir bünyeye ve adalelere sahipti. Kemal Paşazade'nin naklettiğine göre, Mısır seferi esnasında edepsizlik eden iri yarı bir yeniçeriye Yavuz kapması ile havalandırıp yere çarpmış ve canından etmişti. Yavuz'un çok sert ve asabi bir mizacı vardı. Asabiyetten, konuşurken kelimeleri hızlı, hızlı, tekrarlayarak söylerdi. Dayağı meşhurdu, gevşekliklerini gördüğü vezir ve ümerayı divanda evire çevire döverdi. Bilhassa yeniçeri başları onun bu dayağından yılmışlardı. II. Bayezid'in gevşek idaresi, iç karışıklıklar yüzünden neredeyse çözülmeye yüz tutan Osmanlı Devleti'ne tam bu sırada böyle bir padişahın gelmesi Allah'ın bir lütfu idi. Kemal Paşazade de özellikle bu hususu sık sık tekrar etmektedir. Şöhret olarak şecaati ilmini bastırıldığından Yavuz'un bu yönü pek az bilinir. Yavuz Selim'in tasavvufa da gönül açıktır. Adına yazılan Selimnameler onun evliya-ya hürmetinin had safhada olduğunu, Hazret-i Peygamber

aşkı, evlad-ı Resul saygısını uzun uzun anlatırlar:

İslamiyet öncesi dönemlerdeki Turan uygarlığında Türk siyasi erklerinin neredeyse hepsi ezoterik temellere dayalıydılar. Bütün Kağanlar istisnasız ya bilge idiler yada bir bilge önünde diz çökmek suretiyle meşru olurlardı. Sadece tahta geçmekle Kağan olunmazdı, Osmanlı hükümdarlarında da bu gelenek devam etmiştir; hükümdarlığın başlangıç anı, Eyüp Sultan'da Nakibü'l-Eşraf tarafından kılıç kuşatılmasıyla gerçekleşir.

Manevi hiyerarşi bakımından üstte olan ehl-i beyt soyundan gelen bir seyyiddir nakibü'l-eşraftır. Padişah onun önünde eğilerek kılıcını kuşandıktan sonra sultan olur. Dolayısıyla padişahların özel dini inançları dikkatle incelendiğinde devlet yönetimi ile ilgili konularda veciz olarak:

"Biz mutlak monark değiliz, meşruti monarkız, biz ariflerin/manevi ustaların/ruhanî Korkut ataların hizmetkârıyız. Yeryüzünü düzenlememiz, irfanı düzenlemek içindir."

Tarihe not düşülmüştür, bu anlamı Yavuz Sultan Selim çok net ifade etmiştir.

**Padişah-ı âlem olmak bir kuru gavgâ imiş,
Bir veliye bende olmak cümleden âlâ imiş**

Bu özdeyişin açılımı şöyledir; "Dünyaya padişah olmak kuru laftan ibaret. Gerçek sultanlık, Özellikle gerçekten Kızılma'yı elde edebilmek ancak manevi yönden de inisiye edilmekten geçiyor, belkide bir Bilge'ye (Alp-Eren) talebe olabilmek daha evladır."

Yavuz Sultan Selim'in her iki cihanda da bilgisi ve varlığı olduğu kesindir. Son derece cömert bir insan olan

Yavuz, ömrü boyu ihtişamdan, şatafattan bucak bucak kaçmıştır. Çevresinde ihtişama düşkün olanları da hoş görmemiştir. Bir bayram el öpmeye gelen oğlu Şehzade Süleyman'ın süslü ve ihtişamlı kıyafetini görünce Yavuz pek sinirlenmişti. Eliyle üstündeki süsleri işaret ederek, "Oğlum anana giyecek bir şey bırakmamışsın" diye azarlamıştı.

Mısır seferine çıkmadan önce Kemal Paşazâde Anadolu kazaskerliğine getirilir. Artık sefer hazırlıkları başlamıştır. Bütün bu hazırlıklar devamınca gerek resmî görevi dolayısı ile gerek padişaha yakınlığı dolayısıyla Kemal Paşazade'ye büyük sorumluluklar verilmiştir. 5 Haziran 1516'da Mısır'a doğru Üsküdar'dan hareket edilerek sefere çıkılır.

Topkapı Sarayında ki sözü edilen albümde yer alan, Yavuz Sultan Selimin iki elinde iki Kızilelma, birisi doğuyu birisi batıyı temsil ediyor olmalı.

216

Yavuz doğuya yönelmiştir. Tabi olarak batıyı da oğlu Kanuni Sultan Süleyman'a bırakmıştır. Yavuz döneminde ara verilen Avrupa seferleri Kanuni'nin tahta çıkmasıyla yeniden başlar: 1521'de Belgrat alınır. Kızilelma teması yayılır; "Türkler ilerledikçe Lichtenberger'in yapıtının da yeni baskıları yapılır. 1517, Mısır'ın fethedildiği yıl; 1522, Belgrad'ın alınışının hemen ertesi; 1527, Mohaç savaşının hemen ertesi." Mohaç savaşı, Macaristan'a öldürücü darbeyi indirir; Türklere Almanya yolunu açar.

1555'te ölen Bursalı şair Kandî, Mohaç Savaşı nedeniyle 1526'da tarih düşer. Celalzade Mustafa, Tabakatü'l-memâlik adlı eserinde Kandî'den özel bir alıntı yapar¹⁴³

143 Celalzade Mustafa Çelebi;

Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman Han devrinin önde gelen âlim ve bürokratlarından. "Tabakatü'l-memalik

Süleyman şeh cihâd için çeküb şemşir-i ateş-bâr
şerâriye tutuşdurdı kiral-ı dîv-i hanâsı
Cüyüş-ı din-i Islâmı çeküb kim eyledi sūr'at
Cünûd-ı ehl-i şirk etti hemân-dem mâtem ü yâsı
Kızilelma'yı tıgiyle kim aldı şah didim târih

Makedonya'nın Vardar bölgesindeki Yenice'de doğan ve 1534'te ölen bir başka şair, Kanuni'nin sadrazamı İbrahim Paşa'nın himayesinde bulunan Hayretî, 1529'daki Viyana kuşatması dolayısıyla tarih düşer.¹⁴⁴

Şahım, kiral bağrın tîr-i gama deldirdin
Ol kâfir-i bed-huya kendi özin bildirdin
Çıktı bir sâhib-kemal didi ana târih
Şahım Kızilelma'yı ayvâ ile doldurdun

Burada yer alan ayva sözcüğü bizce özel bir anlam taşımaktadır. Argo bir tabirle "Kızilelma yerine ayvayı yedin yada ay-vay yakınmaları ağıtları ile kala kaldın" şeklinde bir vurgu düşünülebilir.

217

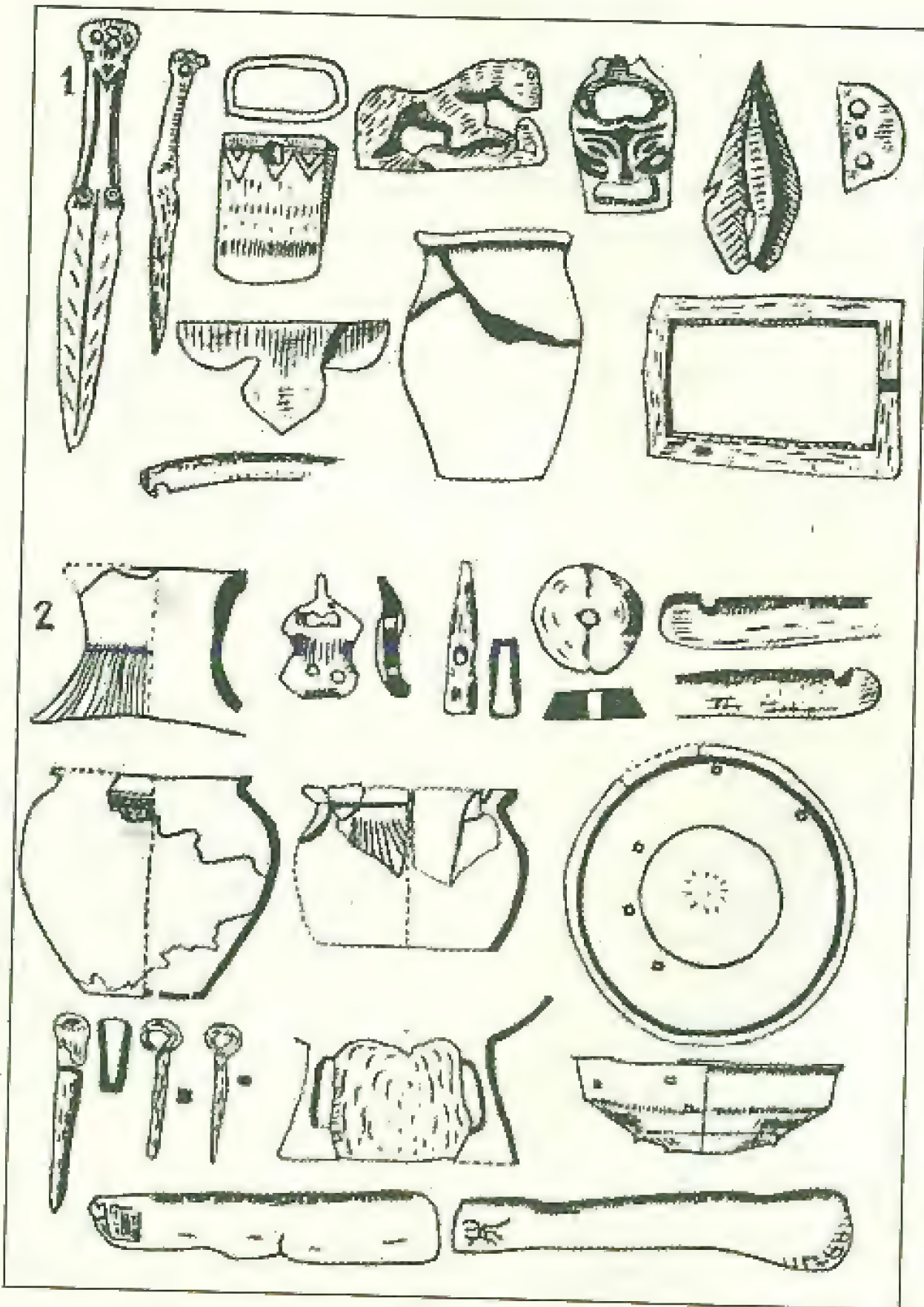
ve Deracatü'l-mesalik" adlı eseri ile tanınır. Tosyalı Kâdı Celâl'in oğlu olup, çoğu defâ yalnız Koca Nişancı nâmı ile anılırdı. Tosya'da doğan Mustafa Çelebi, ilk tahsilini burada yaptıktan sonra İstanbul'a giderek öğrenimini tamamladı. Şeyhülislâm İbn-i Kemâl'in eserlerini temize çekmek vazifesinde bulundu Genç yaşında devlet hizmetine girdi. Piri Paşa'ya intisâb ederek 1516'da divân katibi oldu. Divânî yazıda başarılı olduğundan mesleğini çabuk ilerletti. Halen Onun kaleme aldığı name ve bazı fermanları okumak günümüzde ki tarih öğrencilerine 16'ncı yüzyıl dilinde ve edebiyatında ustalık kazandırır

144 Aşık Çelebi;

1568'de II. Selim'e ithaf ettiği Tezkeretü's-su'ara adlı yapıtında, yalnızca, Kızıl Elma'nın geçtiği son dizeyi alıntılanmıştır. Evliya Çelebi ise dörtlüğün tümünü alıntılanmıştır: Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul, 1900, cilt VI, s. 236.

8. Tarihin Derinliklerinden Gelen Hatıralar Ne Getirir?

İlk düşünce Kızıl Elma Macaristan, ya da daha doğrusu Budin, ikincide ise kesinlikle Viyana'dır. Sanki Türkler, Batı'da, önceden yerini iyi bilmedikleri yüksek bir bölgeye kadar ilerleyeceklerini söyleyen bir kehanetten haberdardır, her önemli hedefe "Kızıl Elma" adını verirler.

Hunlara Ait Baykal Gölü Buluntuları

Oysa 1543'e doğru yazılmış ve Macar-Türk kültürünün birleşim yerinde yer alan bir metinde Kızıl Elma ile Köln özdeşdir. Bu metin Tarih-i Ungurus'tur. Kimine göre Hazaralı bir Kıpçak kimine göre Yahudi kökenli tercüman Mahmud'un, Batı'daki Geç Antik Dönem ve Ortaçağ kaynaklarından esinlenerek yazıldığı için konumuz açısından çok önemlidir. Yine batılı müverrihlere göre, bu kitap, Kanuni Sultan Süleyman'ı Viyana'yı fethetmeye yönlendirmek amacıyla yazılmıştır. Bize göre ise efsanevi bir Macaristan tarihidir.

Macar kralı Aziz Istvan'ın yeğeni Petrus (1038-41, 1044-47) ile düşmanı Aba (1041-44) arasındaki savaşı anlatırken bizi ilgilendiren konuya değinir; buradan devam etmeden önce "Amca Aziz Istvan"la ilgili küçük bir hikayesi var, sanırım böylece tablo tamamlanacaktır:

960-970 Yıllarında Turan kökenli Macar göçerlerinin siyasî bir teşekkül haline geldikleri görülür. Macar Kralı Geza'nın yerine genç oğlu Vaik (997-1038) on yaşında iken (985) Alman papazları tarafından Aziz Istvan ismi ile vaftiz edilir. Turan aleminin bu yiğit çocuğu koyu ve mutaassıp bir hristiyan olup çıkar. Macaristan'da müthiş bir kilise teşkilatı kurar. Bulgar Türkleri gibi Macar Türkleri de bundan sora Hristiyan âlemine karışarak menşe ve ırklarını unuturlar.

Yeni Hristiyan Macar devletinin hükümdarı 1001 senesinden itibaren hükümdarlığının diğer devletler nezdinde tasdikini istediği zaman, başına Papa II. Silvestr tarafından takdis olunmuş bir kiralık tacı geçirilir. Tabii buna hayret edilmez. Çünkü Aziz Istvan Hristiyanlığın o kadar sadık bendesi olmuş ve papanın kendisini takdis etmesini

o kadar heyecanla beklemişti ki, Papa Silvestr'in Macar kavminin Hristiyan milletler safına kat'i kabulünün en büyük timsali olan bu tacı onun başına geçirmesi lâzımdı. Macarlar hâlâ bu taca çok ehemmiyet verirler. Bugün bile kendilerini parçalanmış olan hristiyan âlemine kendilerinden e o âlemin saflarında bulunduğu timsali olan bu tacı göstererek ondan medet beklerler; bu tacı Macar devletinin koruyucusu addettiklerini; söylerler.¹⁴⁵

Dahada önemlisi Papa Silvestr'in tacından evvel Bizans imparatorluğu tarafından verilen taç çok anlamlıdır. Bu tacın içindeki yazılar okunmağa ve bellenmeğe değer. "Türkiyenin Sadık Kralı Ceza'ya". Bu cümle büyük hakikati bize tanıtıyor Macarların bugünkü telâffuzumuzla ve manasile Türk olduklarını ve Türklük kıymet ve medeniyetini gösteriyor. Tacı gönderen Bizans İmparatoru Mihail Dukas'tır.¹⁴⁶

220

¹⁴⁵ Bizans imparatorluğu bazı iç çekişmeler yüzünden sarsıntılar geçirirken sanatta güzel eserler verebilmiş, bir taraftan da dünya politikasında modern terimi ile bir süper devlet durumunu korumuştur. Bizans, Asya'dan gelerek Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya inen kavimleri Türk olarak adlandırmıştı. Orta Avrupa'da küçük bir krallık olarak doğan Macar Devleti'nin varlığını desteklemek üzere XI. yüzyılda Bizans imparatoru altın ve mine işi bir taç göndermişti. Orta plakasında imparatorun resmi olan bu tacın arka plakasında Grekçe olarak "Türklerin Kralına" yazısı okunur. Macar Devleti'nin en değerli ve kutsal işareti olarak kabul edilen bu taç II. Dünya Savaşında Sovyet ordusu Budapeşte'yi işgal ettiğinde Amerika'ya kaçırılmış, uzun müzakerelerin arkasından sonra geriye iade edilmişti. Karanlık bir salonda tek başına özel ışıklandırılmış olarak teşhir edilen bu tacı Macar halkı uzun kuyruklar halinde ziyaret ederler.

¹⁴⁶ Afet İnan, Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakereler Zabıtları, 2 Temmuz 1932 Ankara.

9. Osmanlı Macar İlişkilerinde Kızılma¹⁴⁷

Osmanlı Türkleri Rumeli'ye geçtikten bir müddet sonra karşılarında daima Macarları buldular. Aslen Orta Asyalı ve Hun Türklerinin bir kolu olan Macarlar Türklere karşı büyük bir direniş gösterdiler. Takriben 1364 yılında başlayan Türk-Macar savaşları 150 yıllık büyük bir mücadeleden sonra Macarların Mohaç sahrasında yenilmesiyle noktalandı. Bunun sonucu olarak Macaristan 150 yıldan fazla Osmanlı İmparatorluğu idaresinde kaldı. Bu uzun süren birliktelik her iki ulus arasında köklü ve temel bir kültürün oluşmasını sağlamıştır. Bir çok Macar Osmanlı hizmetine girerek faydalı görevler yapmışlardır. Son olarak Cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün istekleri doğrultusunda pek çok Macar bilim adamı genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumlarının oluşmasına katkıda bulunmuşlardır¹⁴⁸.

Osmanlı Türkleri Macaristan sözcüğü yerine "Engürüs" sözcüğünü kullanmayı tercih etmişlerdir. 1300 ila 1500 yılları arasında yazılan manzumelerde "Macar" veya "Engürüs / Üngürüs" sözcüklerine rastlamıyoruz. Daha ziyade "düşman" ve "kafir" gibi sözcüklerin kullanıldığını görüyoruz. Buna bir örnek olarak Hoca Sadettin Efendi'yi verebiliriz. Hoca Sadettin Efendi "Tacüt-tevarih" isimli eserinde Sırp Sındığı ve Kosova savaşlarını manzum olarak anlatırken rakip tarafı "düşman" olarak nitelendirmiştir. Bu da çok doğaldır. Çünkü rakip ordu sadece Macarlar'dan değil çeşitli milletlerin askerlerinden teşkil edilmiş bir

221

¹⁴⁷ Pal Fodor, In Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire, İstanbul 2000.

¹⁴⁸ İsmail Tosun Saral, Türk Şairlere İlham Veren Macarlar, İstanbul 1965.

“Haçlılar” Birliği idi.

Sûzî Çelebi, Ulu Ban İstilaçoğlu Mihail'in Türklere karşı seferini anlattığı manzum eserinde ilk defa “Ungurus” sözcüğünü kullanan Osmanlı şairi olmuştur.

Ki cem oldu çerisi Ungurûsun
Dilir ü bihteri Eflâk ve Rûsun

Bu cem'un baş emiri vü re'isi
Kralın hâsı vü beglerbeğisi

Ulu Ban İstilaçoğlu Mihayil
Ki banlar hâk-i pâyin kıldı menzil

1491 yılında vefat eden Firdevsî-i Rumî; “Kutb-nâme” isimli eserinde Macarlardan çokça bahseden diğer bir Osmanlı şairidir. Şair manzum eserinde Macarların kahramanlığını, mertliğini, aslan gibi, pehlivan yapılı askerler olduklarını övmekten edememiştir. Bu eserin diğer bir özelliği de Osmanlı Ordusundan Türk Ordusu diye bahsetmesidir. Ama asıl önemlisi Kızılalma'dan bahsetmesidir;

Bir cerî cem' eyledi şâh Üngürûs
Kim Ben Asfar iline sığmaz ulus

Her birisi şîr merd ü pehlevân
Tig-zendi saf-şikendi nev-cevân

İkiyüz bin leşkeriyle ol la'in
Geldi âhir Tuna'ya irdi yakîn

Çün kenâr-ı Tuna'ya irdi ulus
Tutdı dağ u taş halk-ı Üngürûs

Türke koma intikamın algıl öç
Gönder altun Üngürûs etsün hurûç

Meyl edince sana şâh-ı Üngürûs
Türke varmağa virür yüz bin ulus

Laşkerini cem idüb şâh Üngürûs
Kızıl Alma'dan çıkıp çaldırdı kûs

Osmanlıların ondördüncü yüzyıl sonlarında Balkan devletlerini bir biri ardınca ezerek 15 Haziran 1389 Koso-va zaferi sonunda da Sırp prensliğini kölelik seviyesine indirmişti. Böylece Macaristan sınırlarına dayanan Osmanlılar. 1390'da, Avrupa'nın en güçlü ülkesini istila ederler.

Macaristan krallığı, zamanında Avrupa'nın en büyük devletlerden biriydi. Medeniyetteki başarılarına, askeri gücüne ve Hristiyan topluluğun (republica christiana) güney ve doğu sınırlarının savunmasındaki yüzyıl boyunca hizmetine bağlı olarak, ülke batı dünyasında yüksek itibar sahibiydi. Macar krallar, ülkeleri bütün Avrupa tarafından doğu kapısı olarak saygı görürken, “Hristiyanlığın savunucusu (defensor christianitatis)”, “Mesih'in savunucusu (athleta Christi)” veya “Hristiyan dininin savaşçısı (miles fidei christiane)” olarak bu gibi kendilerine saygı veren ünvanlar takınmışlardı.¹⁴⁹

Macar devleti sadece doğunun saldırılarına maruz kalmadı (mesela Moğol istilasına veya Altın Ordu saldırılarına) ayrıca papalığın desteğiyle “reddedenler”, “hizipçi” veya “isyankar” olarak kendilerini addeden doğulu Hristiyanlar

149 Pal Fodor, a.g.e.

150 T. Kardos, A magyarországi humanizmus, 174-181.

ve Paterenler (veya Bogomiller), komşu devletlere karşı bir dizi "misyonerlik" seferberliklere de ön ayak oldular.

224

Macar kralının ilk defa Osmanlı birlikleriyle karşılaşması böyle bir seferberlik esnasındaydı (1375). Başlangıçta Macaristan liderleri yeni düşmanın her yönden daha önce bölgede karşılaştıkları düşmanlardan farklı olduğunun farkına varmadılar. Osmanlıların görünüşü onlar için sadece (ve Avrupa'nın diğer liderleri için de) gelecekte Balkanlardaki yeni bir "dalalet" türü ile yüz yüze gelecekleri idi. "Hristiyan Hizipçilerin" ve "Müslümanların" birleşmesi de Balkan toplumlarının savaş meydanlarında Osmanlı Türklerinin müttefiki olarak görünüyordu. Başlangıçta Osmanlı yayılışının tehlikelerinin ilk farkına varan Kral Sigismund'du. Bu kral Türkleri Macarların koyu Hristiyanlık taassubunun da etkisiyle (geçmişlerine Turani pagan göçerlerine duydukları nefreti çağrıştırır şekilde, özellikle 1396'dan sonra) Macaristan'daki Osmanlıların imajını tanımladı;

Her şeyden önce "zalim, kafir ve tanrısız Türk milleti", zaman içerisinde "Tatar" veya "Türk Tatar paganı" olarak adlandırılan kraliyet asaletinin (rex) ve ülkenin (regnum) "baş düşman ve zalimi" (inimicus capitalis, persecutor) oldu. Kral ve asiller kendilerini Hristiyan toplumunun temsilcisi olarak ve Türk saldırılarını da universal Hristiyanlığın şikayeti olarak gördüklerinden dolayı, aynı zamanda Osmanlıları da Mesih'in haçının ve Hristiyan dininin "düşmanı ve zalimi" olarak tanımlıyorlardı. Genel kabul gören anti Osmanlı ideolojisine ve yukarıda tanımlanan Türklerin görünüşüne ilave olarak, tatmin edici bir farklı kavram Matthias Corvinus (1458-1490) saltanatı sı-

rasında ortaya çıktı. Kaynağı kralın kişiliği ve politik tutkusuydu.

Hristiyan dünyasına doğru tutkulu hükümdar, babasının yaptığından daha fazla üzerinde durarak ülkenin dini koruma rolünü destekledi. Bu propaganda, 1480'li yıllara kadar çağın dini yetkilileri için meyvesini verdi, kendisini ve imparatorluğunu Osmanlı ve Çek Reddiyecilerin (İslam ve Husitizm) çift tehdidinden Avrupa'yı koruyabilecek siper olarak görmesine yol açtı. Önde gelen İtalyan hümanistleri, onu, eski misyonerlik fikrini terk eden ve onun sebebi olan Yunan dünyasının özgürlüğü ve Hristiyan medeniyetinin korunmasına önem veren haçlı seferinin yeni kavramına şeref verecek kişi olarak gördüler.

Kral Matthias kendi şahsı etrafında ortaya çıkan ve onu besleyen efsaneyi haklı ve yerinde buluyordu. İnsan üstü başarıları olan, yeni Herkül olduğu veya Darius ile özdeşleştirilen Osmanlı Sultanı'nı yenmek için kendini yeni Büyük İskender olarak adlandıran hümanistlerin açıklamalarına muhatap oldu.

225

Bu arada kahinler, astrologlar habire Osmanlı'nın gelecekte ki hezimetini konusunda yığınla kehanetlerde bulunuyorlardı. Bunlardan biride kendine Hristiyan dünyasını inandırmış olan Ferraralı doktor Antonio Torquato idi ve astroloji yoluyla Osmanlıların düşüşüne inandığını söylüyordu. Yaşadığı 1480 yılında, Sultan'ın imparatorluğunun 1538 yılından önce çökeceği kehanetinde bulunuyordu.

"Note bene, Darius yenilecek", yani kendini Büyük İskender olarak da tanımlayan, dini görevi Doğu ve Batı Roma imparatorluğunu hükmü altında birleştirmek olan Fatih Sultan Mehmed).

Tepeden tırnağa bir Rönesans hükümdarı olan Matt-

hias niyetlerini gerçekten gizlemek için haçlı seferi düzenleme ideolojisini kullandı: Merkezi Avrupa imparatorluğunun kurulması. Batıya siper teorisini açığa vururken, sınırları içinde 13. yüzyıl sonlarında önceden formüle edilen Hun-Macar ilişkisi fikri ününe ün kattı. Sonuç olarak, propagandacıları sayesinde kendisini "ikinci Attila" olarak tanıttı. Hun ve Macar tarihi arasındaki, Attila ve kral Matthias arasındaki paralellikler, batı savaşlarını doğrulama ve kralın ana politik fikirlerini gösterme vazifesini gördü. Bir pagan Macar-Turan politik ve kültür geleneği dirilterek ve ya daha doğrusu eski hatıraları yeniden canlandırarak Matthias ve onun ideologları Macar soylularını, ulusal vicdanı ve monarşiyi, devlet kilisesini, politik hükümlerliği merkeze yerleştirme fikri ile bir İdeolojik programı detaylandırdı.

226

Matthias, Mehmed II nin dini farklılıklara rağmen imparatorluğunu sistematik olarak kurduğu gibi aynısını yaptığını fark etti, bu nazariyenin dolaylı bir delili, 1488 yılında yayınlanan kronikte kral Mattias'a İkinci Attila ismini veren Janos Thuroczy, Sultan Mehmet'e en büyük övgüyü kendi kralına söyletirmesi olabilir;

"Zamanımızda bütün dünyayı korkutan ve sarsan Muhammed, (Fatih Sultan Mehmet) ve onun büyük eylemlerinden sonra haklı olarak Muazzam Muhammed olarak anılabilir. Ben ve o, İkimiz dünyanın hükümdarı, gerçekten hükümdar olarak anılmayı hak edenleriz."

1480 yılında, Fatih Sultan Mehmed'e hitaben;

"İki taraf arasında barışın arzu edilebileceğini çünkü , rekabet yerine, bizim kendi saltanatımız altındaki bölgeleri diğer prenslerinkine kadar uzatma daha kolay olabilecektir"

Diye yazdı. Bu bir Rönesans prensi için açık ama tu-

haf bir konuşma değildi ancak daha ileriye gitti ve gerçekten sürpriz bir şekilde, Fatih Sultan Mehmed ile düşmanlıktansa arkadaşlığı ve iyi komşuluk bağlarını tercih ettiğini "çünkü damarlarımızda aynı kan akıyor, ve ne şekilde olursa olsun biz Macaristan'ın Kralı Matthias Corvinus olarak ağabeyimiz Muhammed'i (Fatih Sultan Mehmed) hoşnut etmeye bakıyoruz". Böylesi bir kan bağından bahsederek aynı milletin evlatları olduğunu vurgulamak o tarihte olacak şey değildir. Bu çağını çok aşan hatta Avrupa'daki tarihçileri de dehşete düşüren bir bilinçtir. Ve hemen teviller başlar.

Bazı tarihçiler kralın böylesi bir soy bağından bahsetmesini tamamen farklı bir şekilde izah etmeye çalışmışlar; Matthias'un uzun müddet önce büyük annesinin kız kardeşinin Osmanlı askerleri tarafından kaçırıldığını ve bu bayanın II.Murad'ın karısı ve II.Mehmed'in annesi olabileceği konusunda bir hikaye uydurup kroniklerine böyle kayıt düşmüşler. Elbetteki bu çok gülünç bir iddiadır ve hiçte inandırıcı değildir.

227

Burada önemli bir nokta daha var ki altını çizmeden geçemeyeceğiz; Matthias'ın, hiçbir sakınca görmeksizin, o koyu Hristiyan taassubu altında "Hristiyanlığın düşmanı" saydıkları bir millet ile soy birliğini ön plana çıkarması ve akrabalığı kabul etme arzusunun uzantısı olarak Hun-Macar-Turan ideolojisinin altı çizilmiş oluyor. Bu büyük hükümdarın ölümünden sonra, "Osmanlı akrabalığı" ve "akraba Osmanlı politikası" tekrar geleneksel tek taraflı "karşı düşman" imajına dönüşür. Ancak Kralın sır katibi olan memuru ve diplomat olan, doğu dillerini de iyi bilen Felix Petantius, Osmanlı imparatorluğu hakkında ilk Macar bi-

limsel eserini (Historia Turcica). yazar. Alman hümanistler yoluyla Avrupalı turcca edebiyatının önemli bir kaynağı olan Osmanlı Türklerinin tarihi (Historia Turcica) bu saha-da bir ilktir.

Bağımsız Macar devletinin düşüşü, Osmanlı işgali ve ülkenin üç parçaya bölünmesi bir buçuk asırda Osmanlı hakkında ve onlara karşı direnişini geliştiren Macar toplu-munun imajını yerle bir etti.

Kralı Matthias Corvinus'un söylem ve fikirleri Macar halkı (zellikle köylüler) arasında yayılmıştı. Haçlı seferi fikrinin taşıyıcıları olacak şekilde daha önceleri yönlendi-rilen Macar köylüleri bu yeni etnik söylemlerle sarsıldılar adeta br "Balkan sendromu" yaşıdılar. Orta Avrupa'da halk yaygın olarak Osmanlı Türklerini desteklemişlerdir. Balkan yarımadasında Türklerin ilerlemesi ve onların vaat-leri çoğı kez köleleri efendilerine karşı çevirmişti.

Bosna kralının Papa'ya yazdığı 1461 tarihli mektu-bunda bu konuyu vurgulamaktadır.

"Türkler köylülere karşı çok dostanedir. Kendilerine katıla-cak her köylüyü serbest bırakacaklarını vaat ediyorlar. Küçük beyin-li köylüler hileyi fark edemiyorlar ve bu özgürlüğün ilelebet sürece-ğine inanıyorlar. Köylüler tarafından terk edilen nüfuzlu kimseler kalelerinde uzun süre dayanamayacaklardır Bu yalanlarla kolaylıkla yanıltılmış olabilir, insanlar bana sadakat göstermeyecektir".

Peş peşe yenilgiler ve ülkenin ckmesi Macar klele-rine Türklerin yenilmezliğı fikrini yerleştirmişti.

1540'lı yılların başlarında Transdanubia'nın Macar savunması felce uğradı. 1561 yılında Kanizsa (Kanije) sınır kalesindeki Lord Tamas Nadasdy'nin memuru Akos Csanyi köylülerin değışen zihniyetinin gerçekçi bir tanımını ya-par;

nce Çin sonra İran ve Yunan Dünyasını şok eden söz
"Yine Geliyorlar"

"Size yazdığım bir başka korkum daha var, Efendim, ve size söylemiştim; uşaklık insanları bir hoş etti. Kle efendisinden nefret ediyor. Bu sebeple de, Tanrı kelimesinin nereden geldiğini öğrenecek köleler İçinde hiç kimse yok; onlar gerçekten Osmanlıların Tan-rının insanları olduğuna ve gerçekte dinin onların dini olduğuna ina-mıyorlar, bu yüzden Tanrı onların tarafında. Korkarım ki onlar Os-manlıların önünde koşmayacaklar ama Hegyesd'den bu yana bir çok yerde haykırdıkları gibi kendi efendilerine karşı dönecekler. Baron-lar bizi yardıma çağırmaya cesaret edemezler cnk, onlar dedi, György Szekely ile kötü olmamak için bizden cekinirler, ve öyle de olmalı. Almanlar ve Ckler bizden nefret ederler, ve eğer bizim ken-di insanımız Osmanlılarla beraber bizi kovalar ve bize eziyet ederler-se, dağların tepemize yıkılacağı ve altında bizi gömülü olacağımız sözü gerçekte olabilecektir. Merhametli Tanrım, kutsal oğlun hatırına bize acı!"

Csanyi'nin kafasında canlandırdığı -Osmanlı fatihle-rinin ve Macar köylülerinin ittifakı- Macar aristokrasisini dehşet içinde bırakmıştı. Türkler hakkındaki yakınlık duy-guları alt sınıflar arasında uzun süre kalakaldı. Onlar nl tarihçi Janos Baranyai Decsi'nin "dalalet" diye nitelediğı bu durumu, 1597'nin propaganda şiirinde (veya şiir halindeki vaazı) suçlamasına sebep oldu:

Kalın kafalı köylüler de Türklerin hasretini çekiyor
Türk görmek için Tanrı'ya yalvarıyor
Ki kendi efendisinin ölümünü görsün.

Yazık, siz aptallar, ne istediğinizi bilmiyorsunuz
İyi bir murat yerine, bir yılan istiyorsunuz
Bir Hristiyan lordu yerine pagan lordu¹⁵¹ değiştirmeyi arzu-
luyorsunuz

Daha iyi değil mi kendi dinine hizmet etmek
Din kardeşine inayet ve kendi Tanrına hizmet etmek
Kendi toplumunla gerçek bir olan Tanrıya tapmak
Kaderin katı hizmettir ama daha da katı olacak
Sarahor olacaksın, dilencilerden daha da fakir
Maymunları, öküzleri, bizonları, develeri, atlardan daha aşağı

230

Osmanlı imparatorluğunun artık gelebileceği son noktaya kadar geldiğini yani kendi büyüklüğünün zirvesi- ne vardığını söyleyen ünlü hümanist tarihçi Janos Baranyai Decsi (1560-1600) iki küçük yazısında Osmanlı Türkleri- ne karşı Avrupalı entelektüelin samimi düşüncelerini daha doğrusu ezeli düşmanlıklarını özetlemiştir;

“Barış yapmak için dokunaçlarını dışarı çıkaran Osmanlıları duyduktan sonra, onlara karşı savaşı sürdürmesi için Transilvanya Prensi Sigismund Bathory’i kızdırtmak ister. “Çift” çalışmanın temel düşüncesi, Osmanlılarla işbirliği değil, görüşmelerde bulunmayı ya- saklamaktır çünkü onlar barış bahanesi altında bile Hristiyan dini- ni ve medeniyetini yıkmayı amaçlarlar.”

Yazar, kendince Osmanlı idaresinin bir tek sosyal grubun da- hi hayatta kalmasına karşı bir gözdağı tavrı sergilediğini ispatlar. Bu- rada hızını alamaz sözlerle de kutsal bir savaş çağrısı yapar: “Me-

¹⁵¹ Pagan Lordu Macar halkı arasında aynı zamanda “Turan Lor- du-önderi” anlamına da geliyordu.

sih'in yardımı ve yönlendirmesiyle galip gelmeliyiz yoksa kendimizi kurban vereceğiz, bu savaş kaçınılmazdır”

Baranyai Decsi Protestan kronikçilerinin budanmış ama hala kökleri üzerinde sağlam duran ağaç hakkındaki en sevilen hikayesi olan Dantel'in kitabında, papaz John ta- rafından Keşif isimli kitabında açıklanan ve kendi zamanı- mızda meydana gelecek olan bir çoğununu düşündüğü gi- bi Tanrının Türklerden başka biri olmayan Yecüc ve Me- cüc'ün yok edilmesini açıkça vaat ettiği Ezekiël'in kitabın- da dört imparatorluğun Luther yorumunu çağırır.

Her nasılsa bu paganlar coşkun gazap içindeler
Her nasılsa günümüzde Hristiyanlara saldırır
Bizi tamamen ölüme asla gönderemeyecekler

Ancak, Barnayai Decsi'ye en büyük umudu veren - söylevinde yazdığı gibi- “kafirlerin kendilerinin Kızılelma (de rubeo pomo) hakkında yani onların yıkımı ve Hristi- yanların zaferi hakkında bir kehanetleri” olduğu idi. Açık- çası Türklerin Kızılelma söylencesini Baranyai Decsi tersi- ne çevirerek Kızılelma'yı Türk fütuhatının zirvesi ve Türk çöküntüsünde başlangıcı olarak yorumluyordu. (Son sa- vaşta Hristiyanlar galip gelecek)

Avrupa'da bu kehanet o kadar iyi biliniyordu ki söy- lenen bütün şarkılarda mutlaka Kızılelma lafzı geçiyordu. İşte Barnayai Decsi'nin bahsettiği yada bizzat kaleme aldığı şarkıda da Kızılelma vardı;

Yoksa bilmiyor musun Türklerin kehanetini
Onları bekleyen tehlikenin kehanetinde bulunuyorlar
Ve kendilerinin peygamberi kendi yıkımını vaaz ediyor

231

Onlar öyle söylerken, biz Kızılma yı alınız
İmparatorluğumuz o zaman sona erecek
Eğer Hristiyanların şiddetli bir saldırısına gelirse(?)

Eğer onlar yedi yıl içinde kalkmazsa
Ve Kızılma'nın kaybı onları ümitsizliğe itmezse
Bize on iki yıl hizmet edecekler

Diyorum ki Türkler Kızılma'yı alacakları zaman
Tanrı onları hemen son bir yıkıma sürecek
Onların kehanetiyle söylendiği gibi

Kızılma nedir, kimse bilmiyor
Ya Györ (Raab/Yanık), Viyana, Roma veya Köln
Sadece Tanrı ve zaman onu bize söyleyecek

Ama onlar ne zaman bu kehaneti okurlar
Yaşlı, genç ve kadınlar ağlaşır
Ve onların yaklaşan yok oluşuna göz yaşı dökerler.¹⁵²

Baranyai Decsi tarafından sunulan efsane Macar-Hırvat Bartholomaeus Georgievits tarafından Avrupa halkına duyurulmuştu. Çünkü o bu söylenceyi Osmanlı İmparatorluğundaki tutsaklığı zamanında öğrenmişti. Demek ki on beşinci yüzyıl başlarında Türk toplumunda Kızılma söylenceleri çok yaygındı.

Georgievits "altın elma" Türkçe (Kızılma) ile ilgili inanışları etüt ederek belli açıklamalarla beraber bir kitapçıkta onları yayınlar;¹⁵³

¹⁵² Kronika, II, 390, s.166-171.

¹⁵³ W. Heffening, Die Türkischen Transkriptionstexte des Bartholomaeus Georgievits aus den Jahren 1544-1548, Ein Beitrag zur historischen Grammatik des Osmanisch-Türkischen. in: Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, 27:2 (1942) 27-28, 33-37. A. Fischer, 'Qyzyl elma', die Stadt (das Land)

O dönemdeki Avrupalı entelektüelin ölüm kalım meselesi Türklerin Avrupa halkları ile birebir temasa geçmesi onlara yaşatılan hayatın dışında çok farklı medeni ve insani bir yaşamında olduğunu öğretmeleri olduğu için, Türklerin de bir sonu olduğunu ters bir mantıkla da olsa iddia eden böyle bir söylenceye müthiş ilgi duydular.

Söz konusu bu kitap birkaç kez basılır. "Türk" kehaneti, muazzam popülerite kazandı. Burada yatan paradoks şu idi; Türk toplumunda Kızılma nerede ise Türklerin dünya hakimiyetinin bir şifre terimi gibi dururken bu söylenceyi oradan alan Avrupalı esirler Avrupa da Kızılma söylencesini Türklerin hakimiyetlerinin sonu veya bir nevi sonun başlangıcı gibi algılıyorlardı, yada öyle değerlendiriyor ve birbirlerine "bakın Türkler bizzat kendi söylencelerinde sonlarının geldiğini söylüyorlar sevinin daha ne istiyorsunuz" gibilerden moral veriyorlardı. İşin gerçeği, Avrupalı esirler Kızılma söylencesini Avrupalı efendilerinin arzusuna göre yorumlayarak Hristiyan topluluğuna gerçek Türk düşüncesi diye sunmuşlardı.

Aslında Osmanlı kaynaklarında bulunan Kızılma kavramı ile Georgievits tarafından verilen versiyonu arasında belirli bir tezat vardır. En önemli fark, Osmanlılar için Kızılma dünya hakimiyetinin ve sürekli ve başarılı fetihlerin üst sembolüdür, bu yüzden onlar "Avrupalılar"-anlaşılabilir- normal olarak kendileri lehine hiçbir ifade içermeyen hikayenin sonunu bilerek ve özellikle atlamış olmalıdır.

Bütün bu kurgulamaların ve yeni tarih tanzim etme-

der Sehnsucht der Osmanen: Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft, 74 (1920), s.171.

lerin temelinde ana kaynak olarak Bizans tarihi yatıyordu.

10. Ortaçağ'da Kızıl elma Söylenceleri Ve Günlük Politikalar

Giriş bölümünde demiştik ki, Osmanlı Türklerinin zihinlerinde yedi ayrı Kızıl elma söylencesi vardır bunlardan birincisi ise İstanbul (Kostantinopol-Bizans) Kızıl elma'sıdır. Bu söylencenin kaynağı da Jüstinyen heykelinin sembolizminden kaynaklandığını söylerler. Türklerin şehri almaları birlikte Kızıl elma sembolü üç ayrı şekilde ifade edilir; İlk semboller Osmanlılar tarafından tasarı olarak fethedilecek olan diğer şehirleri (özellikle kraliyet merkezleri) gösterir. İkinci olarak Osmanlı fetihlerinin nihayete ereceği, çünkü artık Kızıl elma ortadan kalkmıştır gibi mistik bir yoruma dönüşür. Üçüncüsü, Türklerin bu muhayyel sembolü dünyanın merkezine dikeceklerini yani dünya hakimiyetini gösterir. Bu karmaşık sembolizm Avrupa etkisinin başlangıcından önce Osmanlılar tarafından uzun süre kullanılmıştır.

Osmanlılar uzun bir süre Kızıl elma yı tanımlamaktan kaçınmışlardır. Onu gün batısında hayali bir yere koydular ve sadece 17. yüzyıl ikinci yarısında Roma ile tanımlamaya başladılar.

Sonuç olarak Kızıl elma efsanesi birbirine tamamen karşı iki farklı yorumu doğurdu: Osmanlılar onun kendilerine sürekli artan bir güç vereceği tahmininde bulundular ve aralarında Macarların bulunduğu Hristiyanlar Osmanlı imparatorluğunun yaklaşan sonudur diye anlam çıkardılar.

Janos Baranyai Decsi Türklerin kendi kehanetlerini Avrupa kaynaklarında bulmuş gibi görünmesine rağmen,

kuvvetle muhtemeldir ki, o da onun kaynağının Macaristan'da dolaşan söylentilerden olduğunu biliyordu. Bu şu gerçekten sonuç çıkarılmış olabilir, şiir sanatı, Hristiyan ilahiyat edebiyatının etkisi yüzünden Alman imparatorluğunda "altın elma" (goldener Apfel, Goldapfel) olarak çoğu kez tercüme edilen Türkçe Kızıl elma'nın bire bir tercümesi olan veres alma ifadesini kullanır. Bu hipotez Baranyai Decsi'nin, Osmanlıların Transilvanya ile ilgili Kızıl elma sembolünü de kullandığını söylediği, bir başka eserle (1592 ve 1598 yılları arasındaki olayların kroniği) ortaya çıkar Bu tanımlamanın Osmanlı veya Avrupa kaynaklarında hiçbir izi olmadığı için, Baranyai Decsi ile Macaristan'da karşılaşmış olmalıdır.

Macarların 16. yüzyılın ilk yarısında, Georgjevits'in risalesinden önce gelen Kızıl elma efsanesi ve benzeri kehanetler hakkında duydukları, ünlü halk şairi Sebestyen Tinodi'nin eserlerinde belli belirsiz bir iz bırakmış olduğu görülebilir. Sultan Süleyman ve "Kazul Pahsa" (yani 16. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı- Fars savaşları) arasındaki çatışmayı tanımlayan şiirlerinden biri aşağıdaki üç kıtayla bitirilir;

Eski zamanlarda kehanette bulunuldu
Biri Son Asırda mucizelere şahit olacak
Paganlar büyük güç sahibi olacak
Ve gerçek dindekiler gezinecek

Muhteşem Sultan Süleyman
Bilge İskender'den başka bir şey olmayınca
Tanrı onun gücünü yok edecek
Ve Hristiyan halkını tekrar yükseltecek

Genç bir efendi bunu kesinlikle söyledi
İmparator'dan geldiğinde ve yüksek ruh halindeyken
Okur yazar Sebestyen Tinodi bunu not etti
1546 yılındaki kitabına¹⁵⁴

Kızılma'nın bir başka batılı söylencesi Ettore Rossi ve Karl Teply tarafından ayrıntılı olarak tanıtılmıştır. Kızılma efsanesi, 1526 yılında Mohaç Savaşında Osmanlılara esir düşen ve on yıl sonra, kaçmayı başararak Avrupa'ya geri dönen Macar köle Bartholomaeus Georgievicz'in 1544 yılında Antwerp'de yayınladığı kitabıyla Avrupa'da bilinmeye başlamıştır. 1550'li yıllarda çok popüler olan Georgievicz 1566'da ölmüş, ancak kitapları 1553 ile 1600 yılları arasında birçok kez basılmış ve popülerliğini 17. yüzyıl boyunca korumuştur. Bir kehanet niteliğinde olan bu efsane-nin metni şöyledir;

"Padişahımız gelir, kâfirin memleketin alır, Kızılma'yı alır, kabzeyler; yedi yıla dek gâvur kılıcı çıkmazsa oniki yıla dek onlara beğlik eder, ev yapar, bağ diker, bahçe bağlar, oğlu kızı olur; on iki yıldan sonra Hristiyan'ın kılıcı çıkar, ol Türkü gerisine tösküre."

16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılacağını bildiren bunun gibi batılı birçok kehanet arasında, Kızılma söylencesi Avrupa'da en çok yayınlanan ve tanınan bir kehanet olma özelliğine sahiptir. Basılan kitaplarda da bu kehanetler resimlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu resimlerden birinde bir Türk iki top güllesi üzerinde ayakta dururken ve ileri uzattığı sol elinde alevler çıkan bir Kızılma tutarken tasvir edilmiştir.

Kızılma ile bağlantılı olarak Osmanlılar ile Macar-

154 Sebestyen Tinodi, Kronika, pub.Istvan Sugar, Budapeşt 1984.

ların Varad'ın kraliyet heykelleri (Nagyvarad/Grobwarde-in/Varad/Oradea) hakkındaki ideolojik savaşımından söz etmeye değer görünür. Altın elma ilgisi çok net olmasa da Türklerin Kızılma sembolünü kullanmaları Byzantium'da Justinian örneğinde olduğu gibi nasıl batı dünyasını etkilediğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Elinde Alevler saçan Kızılma tutan Türk
(16.yy. Batılı Bir Ressam)

Meşhur Kolozsvari kardeşler Janos ve Marton tarafından yapılan kraliyet heykelleri Varad'a on dördüncü yüzyılın sonunda yerleştirilmişti. Elinde bir 'altın elma' tutan Aziz Stepnen (1001-1038), Aziz Emericus ve Aziz Ladislaus figürleri (1077-1095) ve elinde uzattığı bir savaş baltası olan Aziz Emericus'un monte edilen heykeli. Macarlar ermişlik atfettikleri kralların bu heykellerine büyü güçler atfettiler: bunlar orada durduğu sürece Osmanlıların şehri ele geçiremeyeceklerine inandılar. Transilvanyalı tarihçi Istvan Szamoskozy bu müşterek inanışın etkili olduğunu Türklerin 1598'deki büyük kale kuşatmasında başarısızlığa uğradıklarını anlatır.

"Haberlerin Türklerin arasına da yayıldığı ve onlar baul inançlı insanlar oldukları için yukarıda sözü geçen Aziz Ladislaus'un bronz atının çok yüksek kişneyip Türkler tarafından bile duyulduğu ve de bunun da rahatsız edilenler tarafından yaptırılan mucizevi bir şaka olduğu söylentisi vardır. Gerçek mi olduğunu yoksa hayal ürünü bir uydurma mı olduğunu kim bilebilir. Güçleri henüz tükenmemiş olduğu halde, ele geçireceklerine dair umutları kalmadığı için rahatsız edilen büyük kaleyi terk ettiler."

Tarihçinin verdiği bilgiyi Macarlar, 1598 yılından Archduke Matthias'ın bir mektubuyla desteklerler. Ona göre, kuşatma sırasında Macarlar saldırganları onlara defalarca ateş ederek yıldırıdılar: heykelleri sayesinde saldırganlar kendilerine herhangi bir zarar veremezdi. Karşılık olarak Osmanlılar yüksek bir tümsek diktiler ve herhangi bir başarı göstermeden heykelleri oradan vurmaya çalıştılar. Bu, 1660 yılında Osmanlı Varad'ı ele geçirdiğinde Osmanlı taburları çok bilinçli bir şekilde Kızılelma sembollerinin peşine düşerler.

Kızılelma efsanesinin Osmanlı- Macar boyutunun da

ötesinde bir gerçekliği vardır ki bizi daha önceki dönemlere, Fatih Sultan Mehmet ve Kral Matthias'ın zamanına götürür. 1500 yılı civarında yazılan 'Bir Yeniçeri'nin hatıraları'nın yazarı ve 1455 ile 1463 yılları arasında Osmanlı Sarayı'nda yaşayan Konstantin Mihajloviç, Fatih Sultan Mehmet ile ilgili şu hikâyeyi kaydetmiştir.

"Papa tarafından organize edilen haçlı seferi için yapılan hazırlıkları duyan Sultan, işgal edilmiş bölgelerdeki Hristiyanların da kendisine karşı çıkacaklarından endişelendi, bu yüzden tavsiyelerini almak üzere devlet adamlarını huzuruna çağırdı. Onlar da, bir engelleyici savaş başlatmasını çünkü düşmanını toprağında savaşmanın çok daha iyi olduğunu ileri sürdüler. Sultan onlara aşağıdaki örnek alınacak öykü ile cevap verdi:

Fatih Sultan Mehmet örnek olarak kıymetli bir kilimin getirilmesini ve onlardan önce yayılmasını emretti, ortasına yerleştirilmiş bir elma vardı ve onlara şu bilmeceyi sordu; "Aranızdan herhangi biri bu elmayı kilimin üstüne basmadan alabilir mi?" Devlet adamları bunun nasıl yapılabileceğini düşünerek aralarında tartıştılar, hesaplar yaptılar, ancak hiç biri buradaki ince espriyi göremediler. İmparator kendisi halının üst tarafında durarak onu iki elinin arasına aldı ve yuvarladı, kendisi de yuvarladıkça arkasından ilerledi; böylece elmaya kadar ulaştı, elmayı aldı ve halıyı eski haline geri getirdi. Hünkâr maiyyetine şunu söyledi: "Gâvura yavaş yavaş eziyet etmek, topraklarının hepsini tek seferde istila etmekten daha iyidir. Çünkü eğer orada küçük bir başarısızlık elde edersek, ehemmiyetsiz oluruz ondan sonra da gâvurdan işgal ettiğimiz bütün topraklar bize karşı olur ve isyan eder. Böylece orda bulunan herkes hünkârın konuşmasını ve verdiği dersi alkışladı".¹⁵⁵

Özenli bir şekilde Macar tarihi efsanelerini toplayan

155 Konstantin Mihajlovic, *Memoirs of a janissary, historical commentary and notes by Svat soucek*. Ann Arbor, 1975, s.145-147.

etnograf Perene More (1879 - 1934) bu yukarıdaki anekdotun Macarlaştırılmış varyantını anlatır;

"Bir haberci geldiğinde Kral savaş komisyonu ile beraberdi ve askeri görevleri dağıtıyordu; Polonya kralı Macaristan'ı istila etmek üzereydi. Kral Matthias bunun üzerine yedi kişi arasından en parlakını düşmanı tutması için göndermeye karar verdi. Her yedisini de ortasında büyük bir kilimin serili olduğu savaş silahlarının bulunduğu toplantı salonuna görürdü- Kilimin ortasında bir altın elma vardı. Kral Matthias hepsin dönüp 'Lordlarım, kumandan bu elmayı halının ortasından alabilen olacaktır' dedi. 'Ancak elmayı haliye basmadan almalısınız' askerler sopalarla, filelerle, kancalarla denediler ama elmaya ulaşamadılar. 'Aralarından bir tanesinin gözleri bir anda parlamıştı' vazgeçmek üzereydiler. 'Ben biliyorum' dedi. Sonra selam verdi, kilimi kaldırdı, buruşturdu ve ortasına ulaşınca kadar yuvarladı. Sonra elmayı aldı ve Kral Matthias'dan önce tuttu. Kral kumandanlık sorumluluğunu hemen ona verdi."

240

Etnograf Perene More'nin ağzından bu hikayeyi bize nakleden Pal Fodor konuya şöyle bir yorum getirmektedir;¹⁵⁶

"Şimdiye kadar bu hikâyeye o çağa ait herhangi bir kaynakta rastlamadım, yine de Kral Matthias figürü ile ilgili efsanelerin oluşumu çok erken başlamıştır, onunla ilgili pek çok hikâye on beşinci yüzyılın bitiminden önce kaydedilmiştir. Güçlü, zeki ve tam bir hükümdar örneği olarak sonraki yüzyıllarda pek çok masal, efsane, anekdot, atasözü ve edebi çalışmanın kahramanı oldu, ancak, benim kendi araştırmalarıma göre burada örnek olarak verilen hikaye bilinmemektedir. Bu yüzden büyük bir dikkatle ele alınmalıdır. Yine de, iki hikâyenin pek çok ortak yönü vardır ve şu da bir gerçektir ki Osmanlı versiyonu daha önceleri, en az 1500 yılı civarında ortaya konulmuştur. Bundan şu sonuca varılabilir, tam olarak Ferenc Morra'nın yayımladığı şekilde olmasa da, o çağa ait bir Macar versiyonu var olmak zorundadır. Hikâyenin içindeki elma sembolü belirgin bir

156 Pal Fodor, a.g.e.

şekilde kraliyet güçleri ve onun amaçları ile ilgili olmalıdır. Benzer olarak Osmanlı versiyonunda da, şüphesiz ki Dünya hâkimiyetini ifade etmektedir. Eğer her iki hükümdarın da politik amaçlarını ve Matthias'ın Osmanlılılara karşı olan tutumunu bir kez daha hatırlarsak o zaman her iki hükümdarın da maksatlarını göstermek için aynı örneği, ya da daha geniş bir ifadeyle, aynı ideolojik dili kullanmış olması sadece tesadüf gibi görünmez."

Bize göre ise Kızılelma hikayesini hiç kimse (Osmanlı Türkleri ve Macar Milleti) diğerinden ödünç almamışlardır. Böyle bir izah ta zaten anlamsız ve en azından ayakları yere basmamış olur. Bizce bunun bir tek izahı var o da her iki milletinde Turan soylu olmaları hesabıyla bu Mit'i büyük göçte geldikleri yerden yani Turan-zemin yada Turan ovası denen yerden getirdiler. Yani bu iki anlatımın kaynağı tarihi kronolojinin evveliyatında birleşmektedir.

241

Habsburg Ferdinand'ının hümanist diplomatı Johannes Cuspinianus tarafından kaydedilen bir başka hikâye de altın elma sembolünün Osmanlılar tarafından yaygın kullanımını doğrular. 1626'da Imperial Diet'teki Osmanlı karşıtı vaazında 'doymak bilmez ejderha' Osmanlı İmparatorluğu'nun niyetlerini aşağıdaki örnekle açıklamıştır;

"Türklerin Hakanı, Fatih Sultan Mehmet, bir defasında masada otururken oğluna bir bütün alma vermiş ve onu yutmasını söylemiş, ama oğlu babasına bakarak elmayı kesebilmek için bir bıçak istemiş. bütün olarak bunu nasıl yutabilirim ki baba', demiş. 'Doğru söylüyorsun', demiş babası, 'çünkü elma kesilmeli ve dilimler birer birer yutulmalıdır. Sana Hristiyanları da aynı şekilde yutmanı öneririm, ülkeleri ve şehirleri yavaş yavaş böl, önce biri sonra diğeri ve en sonunda da onları yut."

Cuspinianus'un öyküsünde de elmanın rolü Konstantin Mihajlovic'in öyküsündekiyle aynıdır. Bütün bunlar

dikkati şu gerçeğe çekmektedir, Kızılma öyküsü ister basit bir söylem isterse apokaliptik bir bağlam olsun Bütün Turan kökenli milletler tarafından biliniyordu. Buna rağmen, on beşinci yüzyılın sonlarından sonra Osmanlıların Altın elma sembolüne özel önem attettikleri görünmektedir. Macaristan'da oturan Osmanlılar da, Macar soydaşları ile ideolojik taşıyıcı mit'inde ortak verilere sahip olduklarını görmüşler ve bunu hiçte yadırgamamışlardır.

İbrahim Peçevi kendi Osmanlı tarihini yazarken¹⁵⁷ batı kaynaklarını değerlendirmiş olan bilgili birkaç Osmanlı'dan biriydi. Diğerlerinin arasında, Gagpar Heltai tarafından Macarca yazılan ve yayımlanan 'Kronika az magyaroknak dolgairol' (Macarların işleri hakkında bir kronik) (1575) adlı eserden pek çok paragraf çevirmişti. O çevirilerinden birinde,

242

Estergon kalesi içinde bulunan sarayın içinde inşa edilmiş büyük bir yemek salonu olduğunu, bu salonun duvarlarında bütün Macar krallarının portrelerinin olduğundan bahseder.

"Duvarlardaki bu resimler seyir sırasına göre sanki Macar ülkesinin kaderinin de tablolarla geleceğini göstermektedir. Kral Matthias'un muhteşem dönemi geçtikten sonra her şey resimlerde belirtildiği gibi gerçekleşir. İlk figür zavallı Wladislas II (1490-1516) ile benzerdi, ikincisi Mohaç savaşında yenilen Louis II'ye benziyordu, üçüncüsü aynı anda ülkenin yöneticileri olan Ferdinand of Habsburg (1526-1564) ve ardından John Szapolyai (1526-1540)'ya benziyordu. Dördüncü resimde, gözü dönmüş bir aslan yerde yatıyordu ve pençeleri arasında taç tutuyordu. Bu resim şöyle açıklanacaktı ki Türk imparatoru ebediyen sahip olacağı Macar İmparatorluğunun

157 Peçevi Tarihi, Peçevi İbrahim Efendi, hazırlayan Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1981.

asaletini ele geçirecekti. Bu pencereden ve şekilden sonra hiçbir resim ve pencere yoktu ancak bu sonuncusu idi. Bu Osmanlı yönetiminin Macaristan üzerinde sürekli olacağını gösteren kehanet idi."

11. Tarih-i Üngürüs'ü Okurken

"Amma ol taraftan Aba dahi bi-şümar askeriyle kiralun kasdına çıkub revane oldu. Kona göçe ve yeye içe günlerde bir gün vilayet-i Üngürüs'a girdi. Bu halı göricek kiralun yanında olan begler dahi perakende ve perişan oldılar. Kiral Petrus bu halı görüp hemandem bir kaç yarar adamlarıyla kaçub Nemçe vilayetine gitdi. Meger ol zamanda memalik-i Nemçe çasarı Koloniya şehrinde olurdu ki ol Kızılma'dur."

Metnin devamında kentten yalnızca Kızılma; German imparatorundan da Kızılma imparatoru biçiminde söz edilir¹⁵⁸.

Böylece, Saltukname'den Tarih-i Üngürüs'a Kızılma kökenini Köln'deki altın elmadan alır. Saltukname ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki arizadan itibaren fethin son hedefi olan elma -Lichtenberger'in yapıtında da böyledir.

Kandî'nin ya da Hayreti'nin şiirlerinin de etkisi Osmanlıların elde ettikleri ya da peşinde koştukları amaçlarına hizmet etmiş midir tartışmak gerek. Ama Tarihi ve Turan dünyası için evrensel bir gizemi "Kızılma"yı dillendirdiği açıktır. Bu açıdan, Charles Quint ve Kanuni Sultan Süleyman arasındaki mücadelede pek önemli bir yeri olmayan ve Osmanlıya çok uzak olan Köln, yerini Kızılma'ya, bırakarak silinir.

Mohaç savaşında Bartol Djurdjevic adında bir Dal-

243

158 Tarih-i Üngürüs (1592-1596 seneleri), TSM, Revan ktb., nr. 1302.

maçyalı tutsak düşer. Tutsaklığı 1537'ye dek sürer. Djurdovic, Batı'ya döner; 1544'ten itibaren, Bartholomaeus Georgievits adı altında propaganda kitapçıları yazar. Sekiz dilde doksani aşkın baskısı yapılır bu kitapların. Bu kitapçıklardan biri ilk kez 1545'te Worms'da yayımlanmış ve konusu tümüyle Türklere özgü Kızılma kehanetine ayrılmıştır. Bu nedenle de, Batı söylence halinde olan Kızılma kavramıyla ilk defa yazılı metin olarak yüz yüze gelmiştir. Georgievits'in alıntılanmış Türkçe metin şöyledir;

"Padişahımız gelir, kâfirin memleketin alır, Kızılma'yı alır, kabzeyler, yedi yıla dek, gâvur kılıcı çıkmazsa oniki yıla dek, onlara beğlik eder, ev yapar, bağ diker, bağçe bağlar, oğlu kızı olur. Oniki yıldan sonra hristiyanın kılıcı çıkar, ol Türkü gerisine tösküre. "

Georgievits şöyle bir açıklama yapar;

244 Türkler Kızılma (kisulalmi) sözüyle, hem kendi hem ünü büyük bir imparatorluk kentinin işaret edildiğini söyler. Onların-bilginleri arasında bu konuda bir sorun süre gider. Çünkü kimileri Kızılma'nın Konstantinopolis olduğunu düşünür. Kitaplarında "Kusul Elma" ve Urum Papai bir arada yer alır: Biri Kızılma, öbürü de Rum papazı veya patriği demektir.¹⁵⁹

Daha önce anılan bölümler bunun kanıtıdır. Öte yandan Rum Papa ya da Rim Papa Türklerde her zaman "Roma Papası" anlamına gelmiştir. Demek ki, Kızılma'nın Rum Papa'yla birlikte anıldığı Türkçe metinlerde Kızılma Roma'yı, hiç değilse Viyana'yı ya da bir başka Batı metropolünü belirtebilir. Bu yorum kehanetin niteliğini tümüyle değiştiriyor. Kızılma Konstantinopolis'le özdeşse, Türklerin çok daha önce ele geçirdikleri bir kent söz

159 Jean Deny, age., s. 218-219.

konusu olur. Bu durumda sorun, geri çekilmenin beklenen sürelerde gerçekleşmemesini açıklamaktadır. Ama söz konusu olan Türklerin eline geçmemiş bir kentse, kehanet geleceğe yönelir.

Mohac Meydan Muharebesi

245 Gerçekten bir Türk kehaneti söz konusu ise doğru olan bu ikinci yorum, aynı zamanda Avrupa için en kaygılandırıcı olandır, çünkü Türklerin daha sonraki bir tarihte ilerleyeceklerini öngörür. Bu anlamda, söz konusu yorum, 1545'te Strasbourg'da yeni bir baskısı yayımlanan Lichtenberg kehanetinin Türk versiyonunu oluşturur. Georgievits'in sözünü ettiği metin on iki yılı aşmayan bir Türk işgalini konu etse de, yazar, Türkleri Konstantinopolis'te tutarak ve yakında kentten kovulacaklarını müjdeleyerek kehanetin yankılarını hafifletmeye çalışır gibidir.

Ne olursa olsun, Georgievits'in yapıtı çağdaşlarını ne biçimde etkilerse etkilesin, bu yapıt XX. yy. araştırmacılarının Kızılma'nın büyük bir olasılıkla Bizans'tan miras alınmış bir Türk kehaneti olduğuna inanmalarını sağlamış

ve kehanetin Batılı kökenlerini örtmüştür.

Oysa Saltukname'deki bölümünün tarihinin kesin olmamasına karşın (bu bölümün Kızıl elma'dan söz eden en eski Türkçe metin olduğu sanılıyor), hem bu metin hem de onu izleyenler sınır bölgesinin Köln olduğunu belirterek Kızıl elma temasının Batı kökenine ilişkin kuşku ları azaltmaktadır. Yine de, Charles Quint ve Kanuni Sultan Süleyman arasında 1547'de yapılan barış antlaşmasından sonra fethin hedefi Osmanlı ordularının Orta Avrupa'ya doğru ilerledikleri hat üstünde yer almaz. Batı Hristiyanlığının merkezi olan Roma'ya yönelir.

Âli'nin 1597'de bitirdiği Künhü'l-Ahbar adlı eserinde Kızıl elma terimine iki kez rastlanır. Birincisinde, 1538'de Barbaros'un deniz seferi hazırlıklarını anlatan bölümde Kızıl elma Portakal'la (Portekiz) ilişkilendirilir; büyük bir olasılıkla Roma'yı belirten bir yeradıdır¹⁶⁰. İkincisinde bir tanımlama çabası görülür:

"Kızıl elma Frenklerin ülkesinin en ücra köşesinde büyük bir kilisedir. Çatısında Anuşirvan'ın kadehinden çıkmış elma gibi yuvarlak bir yakut parlar. Bir keşiş bu yakutu çalıp uzun süre saklamış ve bu kiliseye bağışlamıştır." Bu betimlemenin simgesel değeri değil anekdotik bir niteliği vardır. Ayasofya efsanesinin en yakın tarihli örneklerinden birinde, Batı'da başka bir kilise yapmak için ortadan kaybolan mimarın anlatıldığı bölümde, mimarın gittiği yerin Kızıl elma olduğu belirtilir.¹⁶¹ Birkaç yıl sonra Evliya

Çelebi kilisenin Rimpapa'nın onayıyla yapıldığını ekleyerek yerini belirtir.

Son olarak, Osmanlı kurumlarının bozulmasını eleştiren ve düzeltme önerileri getiren kitaplardan birinde, Kitab-ı Müstetab'da aşağıdaki dizelere rastlanır.¹⁶² 1627'ye doğru yazılan bu yapıtta yeniçeri düzeninin bozulmasından yakınıldığı görülür:

Kızıl elma kapusun feth ideriken nacağı
Ne revâ dūr bozula Hazret-i Bektâş ocağı

Kızıl elma'dan yeniçeriler ile birlikte sık sık söz edilmesi, üzerinde durulması ve özellikle yeniçerilerin mensup oldukları Bektaşî tarikatının bu açıdan irdelenmesi gerekir diye düşünüyorum.

"İlerleyen sayfalarda bu birlikteliğin çokca ilintisine rastlayacağız. Her cülusdan sonra padişah, şehzade camisinin karşısında eski kışlaların önünden geçerken yeniçerileri şöyle selamlıyordu: "Kızıl elma'da yine görüşeceğiz."

Yukarıdaki alıntılar terimin XVI. yy. sonu ya da XVII. yy. başından itibaren Türk geleneğine hem Batının bir simgesi (Batı'nın önemli merkezlerinden biri olan Roma aracılığıyla -Papayla ve San Pietro katedralinin kubbesiyle özdeşleştirildiği için Roma-) hem de gelecekteki fetihlere özlem, geleceğe dönük bir vaat olarak yerleştiğini göstermektedir.

Tam yeri gelmişken bu tarih itibarıyla konuyu İstanbul'daki Ayasofya'nın kubbesinden sarkıtılan "altın top"lara taşımak yerinde olur sanırım;

160 Nuruosmaniye, no.3407, v.316; Kızıl Elma'dan söz edilen aynı pasaj, Solakzade'nin, 1657'de biten tarihinde yer alır (Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989, cilt II, s. 195).

161 "Havâ kitâb-ı tevârih-i Kostantiniye'dir ki zikr olunur", Berlin elyazmaları, or. quart. cilt I, s.124.

162 Yaşar Yücel, Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, Ankara, 1988, s. 11.

Meşhur Hadikatü'l-cevâmi'de "Cami-i Ayasofya-i Kebir" başlığı ile geçen pasajı aynen alıyoruz¹⁶³:

"Fi'l-asl kilisa olub, Ebû'l-feth Sultan Mehmed Han hazretleri bu Dârûs-saltana'yı feth etdikden sonra derûn ve bîrûnunu tathîr edüb vaz'-ı minber ve ibtidâ cum'a namazını onda eda ve ba'de evkafına nizâm ve bir tuğla minare ve bir medrese bina eylemişlerdir. Ba'de medrese hücerâtının üzerine bir tabaka dahi bina olunub hücerât tarh olunmak Sultan Bâyezid Han'ındır ve Bâb-ı hümayun köşesine bir minare dahi onlar icâd eylemiştir.

Müderris vazifesinin nisfi usûl-i vakfdan ve nisfi dahi Sultân Bâyezid vakfından verilüb. Sultan Süleyman dahi mihrâb önüne iki şem'dân dokuz yüz otuz üç (1527) tarihinde vaz' edüb, aslında Üngürüs'den Devlet-i aliyye' ye ganîmeten alınmışdır ve Sultan Selim-i Sâni dahi dokuz yüz seksen bir (1573) senesinde iki kebir minare bina eyleyüb ve cami' etrafına sedler vaz' eylemiştir.

Büyük kubbeden avîze olan top kandil Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis'in evahirinde vaz olunmuşdur. Aslında anın yerinde altûn top var idi ve camilerde olan top kandillerin ibtidâ zuhuru ol tarihlerde Şehzade Cami'inde vaki' olmuşdur ve bu cami'-i şerifde olan iki fenâr kandiller Fatih merhumundur."

Demek ki, Osmanlı Türkleri Avrupa ile irtibata geçer geçmez Ayasofya Camii'nin kubbesine altûn topları Kızılma'yı kondururlar. Zaten İstanbul'un fethinden önce Ortadoğu ve Anadolu'da ki Türk dünyasında Kızılma söylenmesinde sık sık Ayasofya'nın tepesinde Kızılma'nın varlığına işaret ediliyordu. Osmanlı Türkleri muhtemelen bu söylenceyi nesnelleştirdiler.

12. Peçevi'nin Kızılma İle İlgili Söyledikleri

Bir anlamda, Kızılma teması, binyılcı (millenarist)

¹⁶³ Ayvansarayi Hafız Hüseyin, Hadikatü'l-cevâmi, Hazırlayan Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2001.

bir öge içerir, ama daha önceki kehanet ve apokalipslerden daha dağınık bir nitelik taşır. İbrahim Peçevi 1640'a doğru yazdığı tarihinde¹⁶⁴ bu kurala uymaz. Macar toplumuna yakın olan ve Macarca'yı iyi bilen Peçevi, daha anlamlı ve realist tesbitler yapar:

"İslamlar Kızılma'ya dek fethedecektir.

Bu sözün nedeni şöyle bilinsin: İslamlar Kızılma'ya kadar fethetseler gerektir diye halk arasında bir söylenti dolaşır durur. Ancak bu sözün kökeni ve nedeni bilinmiyordu. Rahmetli Sultan Süleyman Han Gazi'nin gazalarını kâfir tarihlerinden izlerken bu konu üzerinde bulduğumuz bilgiyi Türkçe'ye aktardık. Ancak söylenenlerden gereksiz laflar atılarak özetlenmiş ve buraya sadece sonuçlar alınmıştır:

Kral Matyaş, krallar arasında olağanüstü bir güce sahip bulunuyormuş ve kendisi, Fatih Sultan Mehmed Han hazretleri Belgrad'ı kuşattığı zaman bu kale içine kapanmış olan komutanın oğlu imiş. İşte bu Matyaş kral Lehlileri ülkesinden kovup Budin'e geldiği zaman Budin dolaylarında kendisine karşı olanları ele geçirmek istedi. Estergon Hakimi Irşek Yanoş'a da güveni olmadığından vire kağıdı gönderip danışma bahanesiyle onu yanına çağırdı. Çok hileci bir kişi olduğunu bilen Irşek'in Yanoş krala gerçi güveni yoktu ama çaresiz çağrısına uyarak geldi. Kral Irşek'i öldürmeye cesaret edemedi, fakat bir fesat çıkarmasını diye gözüaltına aldı. Irşek uğradığı bu muamelenin üzüntüsünden öldü. Onun ölümüne bütün Macar budunu yas tuttu, çünkü o iyi bir adamdı. Estergon saraylarını o bina ettirmiş, çeşitli mermerlerden gayet sanatkârane koridorlar, sofalar, pencereler ve daha birçok garip ve acayip yüksek kemerler, damlar ve köşkler yaptırmıştı. Sarayın iç yüzünde bir duvar üzerine, Macar budununun geldiği yer diye kabul olunan Sitiye ülkesi krallarının resimlerini çizdirmişti. Aynı yerde türlü nakış ve renklerle ibret alınacak ve hayret edilecek birçok bezekler yaptırmıştı. Birkaç pencere üzerine de Budin krallarının resimlerini çizdirmiş, gökyüzündeki yıldızlardan ve eski filozofların kitaplarından alınmış birçok şeyleri

¹⁶⁴ Peçevi Tarihi, Peçevi İbrahim Efendi, hazırlayan Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1981.

simgesel belirtiler yoluyla buraya koydurmuştu. Amacı, kendisinin bu alanlarda bilgi sahibi olduğunu göstermek ve bu memleketlerde olacak işleri isteyenlere anlatmak idi. İlk pencere üzerine yaptırdığı bir resimde, taht üzerine oturmuş iki gözü kapalı uyuyan bir adam yer almakta idi. Bunun anlamı, Kral Matyaş'tan sonra gelecek kralın memleket işleri ile ilgilenmez, gamsız ve gaflet uykusundan uyanmaz bir adam olacağı idi. Gerçekten de Kral Laslo böyle yaradılıştaki bir adam idi. O, dünya işlerinden tamamıyla habersizdi. Örneğin, kendisine bir yeri düşman aldı diye haber getirilse, "Ne garip, öyle mi oldu" derdi. Yani düşmanı geri atmak ve asker göndermek gibi bir önleme başvurmamak onca söz konusu olmazdı.

İkinci pencerede yine bir kralın resmi vardı. Bunun iki ayağı altında ateş yanar ve bu ateşte şişlere takılmış adamların kızartıldıkları görülürdü. Bu simge ile anlatılmak istenen şey, zavallı kral Layoş'un acınacak hali idi. O da yumuşak huylu, içki ve eğlenceye düşkün bir kraldı. Zamanında Mohaç savaşının olacağı, halk arasında ağızdan ağıza dolaşırdı.

250

Üçüncü pencerede, ayaklar altında kral tacının yuvarlandığı iki çıplak adamın resmi yer almakta idi. Bu da iki kralın birbiriyle düşman olup uzun süre savaşacaklarını ve sonunda her ikisinin de mal ve mülklerini yitirerek çıplak kalacaklarını simgeliyordu. Gerçekten de tıpkı böyle oldu. Rahmetli Sultan Süleyman Han Gazi'nin atadığı Kral Yanoş ile Avusturya Kralı Ferdinand Macar tacı için birbirleriyle o kadar boğuştu ki ikisi de çıplak kaldı.

Dördüncü pencerede bir erkek arslan resmi vardı. Arslan yerde yatar ve çırpınırdı. İki ön ayaklarının turnakları arasında, üzerine tülbent sarılmış bir taç tutuyordu. Bu da Türk padişahı tarafından Macar kralı topraklarının, ayaklar altına alınacağını ve tacın zaptedileceğini belirtse gerek. Çünkü bu pencere sonuncusu olup daha sonra başka bir pencerede yazı ya da resim yoktu. Herkesçe bilinmektedir ki iş aynıyla böyle oldu ve olacaktır. Zira birkaç yıl var ki gerek kral başkenti Budin, gerekse kralın taç giydiği kürsünün bulunduğu Ustuni Belgrad onların elinden çıkmıştır. Yanoş kralın oğlu ve Erdel ülkesi hükümdarı olan Yanoş, bu yüzden şimdilik taç giyme yeri olarak Pojon kentini seçmiş bulunmaktadır. Ama bu, Macar tacının gölgesi yerinedir.

Budin'in Alınması Osmanlı Macar Kızilelma Savaşları

Şu da bilinsin ki büyük Kapona kalesinde her yıl belli bir günde bütün kale ve çevresi ahalisinin küçüğü ve büyüğü, genci ve ihtiyarı tümüyle dışarıya, sahraya çıkarlar ve orada olan Kızıl Kapona'da oğlancıklar ve papazlar eski bir türküyü söylerler. Kızıl Kapona dedikleri Kızilelma'dır. Sınır taşı gibi bir işaret olmak üzere konmuştur. Söyledikleri türküde özet olarak şöyle deniliyor; Türk padişahı bütün gücü ve görkemi ile bu yere kadar gelse gerektir ve burada ölse gerektir. Tanrı'ya güvenilsin ve Türk padişahı o kadar yukarı gitsin ki ta Kolona'ya (Köln) varsın. Nemçe memleketlerinin hiçbir yerinde şenlik kalmaz. Çünkü Kolona kenti çok uzaktadır, o kadar uzakta ki yeryüzünün aşağı tarafına düşmüştür."

251

Peçevî, kehanet niteliği taşıyan metninde en az iki farklı geleneği birleştirir. Birincisi Osmanlı Türklerinden bağımsız olarak gelişen ve bütün batı Avrupa ülkelerinde yaygın olan sonuc olarak Türk tehlikesi ile iyice gündeme gelen "Türkler Kızilelma'yı almaya geliyor" miti ikincisi ise bizzat Türk ordusu için "harekete geçirici fikir olarak Kızilelma "düşüncesinin bizzat kendisidir.

Batıda yani o dönemin özellikle kuzey Avrupası halklarının hafızalarında bir Kızilelma sülueti vardır ve bu bilim adamları için karmaşık kaos gibi bir zihin aldatmaca-

sıdır. Bunun için burada Kızilelma teması üstüne oluşturulmuş o döneme ait çok sayıda eser vardır. Bu eserlerde işlenen Kızilelma konularını Peçevî'de bir nevi özetini görürüz.¹⁶⁵ Özellikle İkinci gelenek "Kızıl Kapon" ibaresinin net bir şekilde gösterdiği gibi; belirsiz genellemelerin söz konusu olmadığını, imparatorluğun Macar sınır bölgelerinde Kızilelma'nın yerine ilişkin kesin bir fikir bulunduğunu göstermektedir. Kaldı ki, Peçevî'nin Tarih'ini yazdığı dönemde elma motifi Hristiyan dünyasında canlılığını sürdürüyordu.

1661-64 Osmanlı-Alman savaşı sırasında söz konusu canlılık daha da artmış olmalıdır. Bu dönemde, Alman ülkelerinde, Türklerin "Köln'ün Altın Elması"na dek gireceklerine ve Fransızlar tarafından yok edileceklerine ilişkin bir de kehanet dolaşıyordu. Peçevî'nin çağdaşı Evliya Çelebi, yapıtının büyüklüğü ve referanslarının çokluğu dolayısıyla, Kızilelma temasının yaygınlaşmasını, neredeyse evrensellesmesini sağlamıştır. Yine de, yazarın iki yer arasında karar veremediği gözlemlenir. Bir yandan, Kızilelma-Rim Papa bağdaştırması nedeniyle elmayı Roma'ya yerleş-

252

165 Petra Kappert, *Geschichte Sultan Suleyman Kanunis von 1520 bis 1557*, Wiesbaden, 1981;

György Hazai, *Archivum Ottomanicum*, 14/1995-1996;

A. R. Littlewood, "The Symbolism of the Apple in Byzantine Literature", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 2/1974;

Percy Ernst Schramm, *Sphaira-Globus-Reichsapfel*, Stuttgart, 1958;

Karl Teply, *Türkische Sagen und Legender um Die Knisers-tadt Wien*, Viena 1980;

Yoko Miyamoto, "The influence of medieval prophecies on views of the Turks, Islam and Apocalypticism in the Sixteenth Century", *Journal of Turkish Studies*, 17/1993.

tiren Osmanlı edebiyatındaki uzlaşmaya katılır; öte yandan da hem Budin'i hem Peşte'yi Kızilelma olarak adlandırır: Peçevî'yi okurken anladığımız gibi, Kızilelma geleneği Macaristan'da canlılığını sürdürüyordu.

13. Türk Kaynaklarında Kızilelma Olarak Anılan Şehirler

İstanbul;

Osman Turan, Osmanlı padişahlarının, tarihî Türk Cihan hakimiyeti mefkuresine eskiden daha kuvvetli olarak bağlanırken İstanbul'u bu hâkimiyetin ilk merhalesi ve merkezi saydıklarını söyledikten sonra, Türk siyaset ve fikir adamları arasında gelişen bu milli mefkurenin halk kitlelerine ve askerlere Kızilelma adı ve efsanesiyle yayılmasını dikkate değer buluyor. Bunun İstanbul'u sembolleştirdiğini ve Türkler için ona sahip olma emelini teşkil ettiğini söylüyor.¹⁶⁶ Roderic H. Davison, "Turkey" adlı kitabında.¹⁶⁷ 'Osmanlı Türkleri, İstanbul'u almadan, belki yüzyıl önce Kızilelma Efsanesi onların arasında yayılmıştır. Kızilelma o kadar uzak bir nesne idi ki, dünya hâkimiyetine yönelen ve küffar dünyasını ele geçirme arzusunun timsali sayılırdı.

Onun mihrakı olan parlak altın yaldızlı madeni top İstanbul'da Ayasofya Kilisesi'nin önünde Justinian'ın atlı heykelinin elinde bulunuyordu. Bizans'ın devamı için uğurlu bir tılsım sayılan bu küre Türklerin Kızilelma'sı

253

166 Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul 1969.

167 Roderic Davison, *Turkey*, New Jersey 1968, Ayrıca Fahreddin Kırzioğlu, *Türk tarih Dergisi*, sayı 1, İstanbul 1985.

olup ona sahip olmak veya İstanbul'u almak emeli, Türk'e cihan hâkimiyetini gösterdiğine ve imparator Justinian'ın kendisini yıkacak kimsenin buradan geleceğini söylediğine dair bir rivayet de Rumlar arasında yayılmıştı.¹⁶⁸

Evliya Çelebi de, Hazreti Muhammed'in doğuşunda, ateşgedelerin sönmesi ve Tâk-ı Kisrâ'nın yıkılması gibi harikulade olayları anlatırken Ayasofya kubbesi ile birlikte Roma'daki Kubbe-i Kızılma'yı da anar¹⁶⁹.

Roma

Kosova savaşında, Sırp ordusunu yok edip Sırbistan'ı tabiiyet altına alarak Üngürüs Kızılma'sına yol açıldığı zaman, babasının yerine geçen Sultan Yıldırım Beyazıt, cülus tebriki için Edirne sarayına gelen Venedik, Ceneviz ve öteki İtalyan hükümetlerinin barış ve ticaret anlaşmalarını yenilemek isteyen elçilerine, Türkiye'de ticaretin tabii bir hal olduğunu söyledikten sonra anlaşmalar yapılmasını reddetmiş ve hatta Roma'ya kadar gidip Saint Pierre Kilisesinin mihrabında atıma yem yedireceğim, sözleriyle Rum Papa Kızılma'sının daha Doğu Kızılma'sı fethedilmeden önce Türk ülkesinin manevi haritasına girmiş olduğunu batı Hristiyanlığına resmen ilân etmekle hiç tereddüt etmemiştir¹⁷⁰.

Ebu Bekr Dımışkî, Coğrafya-yı Kebîr'inde "Roma şehri hükümeti Rum Papa şehri ki, ana Kızılma şehri derler" diyor¹⁷¹.

¹⁶⁸ Fahrettin Kırzioğlu, aynı makale.

¹⁶⁹ Seyahatname, 1,120

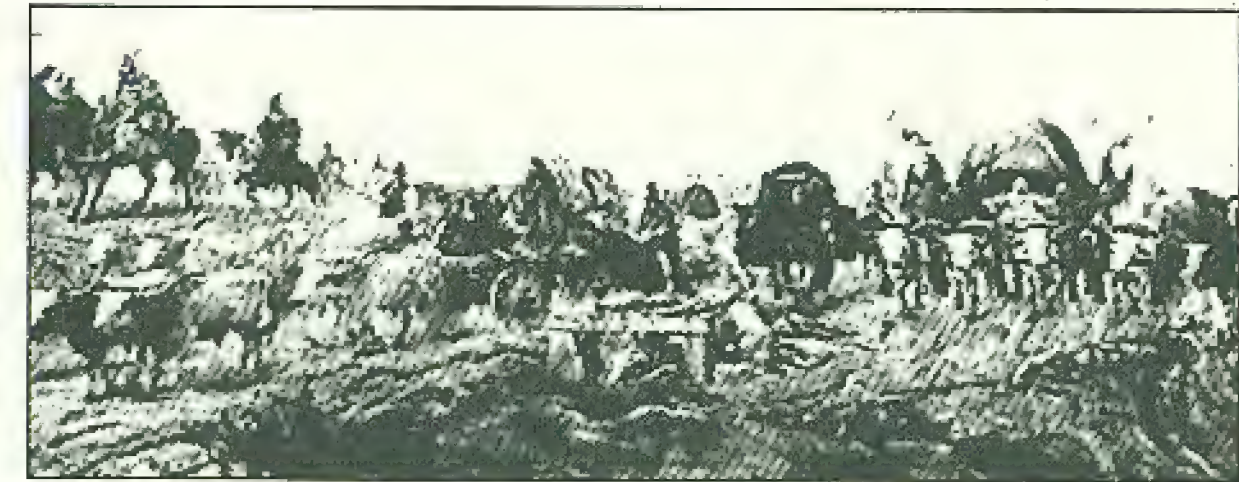
¹⁷⁰ İsmail Hamî Danişmend, aynı yer, s.163, çıkma 9.

¹⁷¹ Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr.2996

Roma: ilkin 17. yüzyılda, Kızılma ile birleştirilmiş görünüyor. Ebu Bekir B. Behram'ın 1650 sıralarında, Roma'yı sembolik bir ad olarak kullanılmış olduğundan şüphe edilebilir. 1680'de şark dilleri için, saray tercümanı olan Prens Mesgnien Meninski Kızılma'yı açıkça şu anlamda kullanmıştır;

"Aslında Roma ile Papa'nın Roması kastedilmiştir. Türk korsanları denizde, kudretli Michel Anjelo'nun büyük bir haçla taçlandırılmış olan kubbesinin fenerindeki topu görmüşler ve buna Hristiyanlığın bir alâmeti olarak bakmış olacaktırlar. Saint Pierre Katedralinin kubbesi ilkin 1590'da kapatılmıştır. Barbaros Hayrettin Paşa'nın burada söz konusu olan teşebbüsleri de 16. yüzyılın ilk yarısına rastlar."

Açıkça tasrih etmeksizin Babinger daha sonra Kızılma kehanetine dayanarak bu anlamın, daha 1450'de mevcut olduğunu söylemiştir; ama bu tanık da dayanıklı değildir. Çünkü Georgijevic'in kehaneti de Türklere dayanmıyor, esas motifine göre karar verilmek gerekirse bu en erken 1488'de Türk sahasına girmiştir.

Turan Boylarının Göçü (Macar Ovalarının İşgali)

Hasluk, Kızılma'yı Türklerin Orta Asya'daki efsanevi bir bölgeye, ana yurtlarına verdikleri bir isim olduğu-

nu. söyledikten sonra, ayın zamanda Roma, henüz ellerine geçmemiş olan Moskova ve belki de feth edilmiş olan İstanbul gibi büyük şehirlere verdikleri isim de olabilir diyor. Hasluk kitabında, Kızılelma olması ihtimali bulunan daha üç şehirden söz ediyor:

Buda (Peşte). —Rodos, —Gırnata¹⁷²,

Hasluk, Kızılelma incelemesinde şu görüşlere de yer vermiştir: XVI yüzyılın sonlarına doğru İspanya Mağribîlerinin İstanbul'a hicreti hakkında 'Red Apple -Carbunde-Pomegranati' için Gırnata'da çoktan kaybedilmiş İslâm hakimiyetini sembolize etmektedir. (Christianity and Islam. II, 739).

256

Viyana Kızılelma'sı

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Beç (Viyana) kalesini Kızılelma olarak adlandırıyor. Onun rivayetine göre, bu kaleyi Hazret-i İsa'nın seyyâh-ı âlem olan halifelerinden Şem'un Safâ'nın talimiyle Minuçihr evladından Mencadyan yapmıştır. Şemun Safa bu Beç kalesi için nice rumuzlar söylemiştir. Bunlar Beç Kalesi içindeki Stefani Kilisesinde ve bütün Macar, Nemçe, Latin, ve Yunan tarihlerinde bu Beç Kızılelması ve Büyük Erim Papa Kızılelması açık açık yazılmıştır, Şemun Safa, bu şehrin 935'de Osmanlıların eline geçeceğini haber vermiştir.¹⁷³

Tepley, "Evliya Çelebi'nin anlattıkları o kadar hayali

172 The Prophecy of the Red Apple, Christianity, Islam under the Sultans, Oxford 1929, II, s.740.

173 Evliya Çelebi Seyahatname, VII, 248.

ki onun Viyana'yı gerçekten ziyaret edip etmediği, yahut şifahi ve yazılı kaynaklardan aldıklarına Seyahatnamesinde kendisinin bir şekil verip vermediği sorusu ciddi olarak sorulabilir" diyor.¹⁷⁴ Karl Tepley, bu konuda istediği kadar sorgulama yapabilir ama gerçek şu ki Evliya Çelebi gerçekten de Viyana'ya gitmiş ve anlattığı bütün Kızılelma hikayelerini bizzat kaynağından öğrenmiştir.

Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği kalenin, altından girdince kiral Ferdinand'ın, Süleyman Han'ın Kızıl Altun Top'u üzerine bir altın ay ve bir gümüşden güneş tasviri koyduğuna dair olan hilal anlatısı, daha önce İngiliz hekim ve tabiat bilgini Edward'ın seyahatnamesinde bulunmaktadır.¹⁷⁵ Evliya Çelebi herhalde fantastik bir kılık içinde kalenin eski tacının alınmasından ve yerine yenisinin konmasından söz etmektedir. Söz konusu kuleye ilk 10 Eylül 1686'da konan sabit çift haçtır ki, konduğunun hemen ardından bir fırtına yüzünden uçmuş ve 31 Ekim 1687'ye kadar yerine bir başkası konmuştur. Hilâl söylencesinin benzeri olarak Cantemir de Kızılelma söylentisine işaret etmektedir.

257

Brown'ın anlattığı Viyana Efsanesi, Kızıl Elma Efsanesi'ne daha yakın görünüyor. Evliya Çelebi'nin dayandığı ilk hikâyelerde Sultan Süleyman'ın kararı o anda verilmiş bir karar değildir. Türk hilâl efsanesinin bunda payı vardır. Fakat tek başına olayı bir tarihçi tespit etmiş değildir. Kanuni Sultan Süleyman kendiliğinden Stefan Kulesinin korunmasını kendisi için gelecekte minare olarak muhafaza etmeyi düşünüyor. Bunun için tek şartı vardır; Kendisinin

174 Şem'un Safa'nın kehanetleri hakkında bkz. Karl Tepley, aynı yer, s.17 v.d.

175 Karl Tepley, aynı yer, s. 11 v.d.

alâmeti olarak üzerine bir altın kürenin konmasıdır. Altın küreyi yaptırır ve gönderir. Kral Ferdinand oradadır. Hemen küreyi getirtir. Şehrin kuşatılması, sebep gösterilmeden durdurulmuştur. Kral Ferdinand, Türkler çekildikten sonra, Sultan Süleyman'ın alameti üzerine bir altın ay ve bir güneş oturtuyor; Bu, savaşın sebebidir. Ağır bir yenilgiden sonra kral kendi alametini indiriyor. Sonra ikinci bir deneme olarak oraya bir haç konuyor. Gelecekte Kanuni Sultan Süleyman'ın bu Kızılma'sından bir haçlı çarhı yapacaktır.

258

Cantemir'in anlattığına göre, şehir o kadar sıkıştırılmıştır ki, daha fazla dayanamayacaktır Kuşatılmış olanlardan bir temsil heyeti on günlük mütareke istiyor. Bu mühlet içinde durum krala anlatılacaktır, ama kral cevap vermiyor. Kral, onların yemininin bozulduğunu sanıyor ve şehri verecektir.

Kuşatılanların bir elçisi tâbiyyet arz ediyor, aynı zamanda bir mütareke rica ediyor. Sultan Süleyman istenen mütarekeyi lütfedip ihsan ediyor ve kulenin yeniden tanzimi şartını benimsiyor. Bu şart elbetteki: Kulenin haçı yerine bir hilâl konmasıdır. . Bu şart kuşatılanlar tarafından yerine getiriliyor. Fakat şehrin söz verilen teslimini geciktiriyorlar. Mevsimin güçlükleri Sultan Süleyman'ı kuşatmayı bırakmaya mecbur ediyor.

14. Evliya Çelebi'de Viyana

Evsâf-ı payihaht-ı şehr-i Alaman-ı menhus¹⁷⁶

Çasar inbretor kiral-ı üngürüs yani binâ-yı sûr-ı üstüvar-ı Seç

176 Evliya Çelebi, Seyahatname, VII, 248.

sedd-i Kızılma-yı Kal'a-i Bec

Hristiyan kavmi milletlerinin tarihçilerinin rivayetine göre bu kale ibtida Hazret-i İsa halifelerinden havariyyundan şem'un Safa, Hazret-i İsa gibi seyyah-ı âlem idi. Cihanı geşt ü gûzar ederek bu Alaman diyarına uğrayıp Minuçihr evlâdından Mancariyan bu Beç Kalesini bina eder. Amma gelecek Muhammed'in tarihinde zılla (zla) kelimesi ile Kostantin Ipola Grand ve Süleyman gelinceye kadar korkman, kaleyi bek yapın. Sonra 'genim (ganin) lafzı tarihinde ve 'ganîm' lafzı tarihinde Sultan Yusuf Muhammed-i zaman gelmesinden pek korkup Muhammediler ile sulh edin", deyü şem'un Safa bu Beç kalesi için nice rumuz sözler söyleyip bu Bec Kalesini imaret ettirip vasiyetler eder. Hâlâ bu Cefr-i Cami' lafızları Bec Kalesi içre İstefani Kilisesinde ve bütün Macar ve Nemse ve Latin ve Yunan tarihlerinde bu Bec Kızılması'nı ve büyük Erim Papa Kızılması'nı Osmanlı alacağı açıktır.

O uğursuz 935 senesinde, Süleyman Han, bu Bec kalesine gelip Sinan Paşa ve Rüstem Paşa ve Makbul iken sonradan Maktul İbrahim Paşa kollarından lagımlar atılıp her taraftan yürüyüşler olup Çerkez Meydanı'na varınca kâfirleri kıra kıra kılıç ururlar ve beden dendanlarında ezanlar okurlar ve derun-ı hisarda bîhad ve bîkıyas mâl-ı ganayimler alırlar. Hikmet-i Huda, yürüyüşte askerin gerisi işlemeyip azacık te'hir olundukta derûn-ı kaleye giren guzâttan Dayı Çerkeş namında bir şehbaz. dilavar cenk ide ide atını ve kendüyü kâfirler kurşunla urup şehid iderler.

259

Hâlâ Bec Kalesi içinde Çerkeş Meydanı'nda Çerkez Gazi bir kemer altında atıyla vücudu kadid olup durur ve daha çürümemiştir. Bundan sonra Alaman Dağları eteği olmakla bir gece bir mertebekar ve tufan ve boran olur kim cümle asker-i İslâm helak mertebesine varırlar. Zira bu kaleyi Süleyman Han muhasaraya gelirken yollar üzere altmışaltı pare kaleleri felhedüp anuncün geç kalmış asker-i İslâm zebun olmuş idi. Ve asker-i İslâm kışa tutulduğun haber alup dört tarafının küffar-ı bedkar, yedi yoldan azmış kırâl askeri ihata ettüğün Süleyman Han haber alup aydur; Muradını Bec kralı olan Ferdinand krala kendü haddin bildirmek idi. Çünkü altmışaltı pare kalesini elime geçirtip harab ve yebâb ettik. Hikmet-i Huda, kılıç gibi

kiş geldi. Hemen şimdi tedarük oldur kim;

Onikibin yiğit ile, bazılar kırkbin yiğit ile, Kasım Voyvada'yı serdar edüp Tuna'yı karşı geçirüp Tuna köprüsünü keselim; karşı canipte anlar, ili ve vilayeti ateşe urup, şikâr esir almayup hemen küffarları cümle kılıçtan geçinip karşı geçsinler, dedikte Kasım Voyvoda ferman-ı padişahı ile kırkbin ve onikibin yiğit karşı tarafa Tuna'yı geçüp küffarı kılıçtan geçirirken beri taraftan bu ahvalin başkalaştığını görünce cümle küffar Süleyman Han'ın ardını almaktan vazgeçip Kasım Voyvoda askerini kovmaya gidince hemen Süleyman Han 936 senesi seferinin onaltıncı günü Bec Kalesi altında bargâh-ı Süleymaniye bırakıp, amma Ösek'teki büyük topu ve hazineyi ve Sancağ-ı Resulullahı selâmete çıkarıp o ayın yirmi ikinci günü Cankurtaran'a gelüp anda can kurtarırlar.¹⁷⁷

15. Evliya Çelebi'ye göre İstefani Kilisesinin Çan kulesi:

260

"Sitayış-i Kulle-i Nakus-hane-i ibretnûma:

İstefani kilisesinin çanlığı âli olup cümle yediyüz adet sagir ve kebir hücre-i batrîkan vardır. Ve dahi tâ zirve-i a'lâsında bir altun top'u var. Kâmil yüzelli vakıyye halis altın dopdoludur. İçi on şinik buğday alır, derler. Süleyman han, sene 936 tarihinde Bec Kalesini muhasara edip bu Kal'a-i Bâlâyı dövmeğe kıyamayıp âhır ibadetgâh-ı müslimine bank-i Muhammedî olacaktır deyü mezkûr alnın topu Süleyman şah taşrada yapup içerde kırala gönderip, doğru yoldan azmış olan kıral da ol geçe bu altun topu tâ zirve-i a'lâsına koyup onuncun bu Bec Kalesine bu altun top için Kızılma yı Üngürüs derler.

Ba'dehu Süleyman Han, bî-feth bu kale altından gidince Ferdinand kıral Süleyman Han'ın altun kızıl topu üzre bir altun ay ve bir gümüşten güneş tasviri komuştur.

Ba'dehu Süleyman Han kendü topu üzre küffarın onun üzerine geçmek üzere bir gayrı şeyler koduğu için hazır ol kıral, üstü-

¹⁷⁷ Evliya Çelebi, VII, 273 v.d.

ne seferim vardır' deyüp Alaman seferine gelüp bir yılda yüzaltmış altı pare kalesin fethedip ilin ve vilayetin harab ve yebâb edüp âhır-ı kâr Süleyman Han topu üzre ay ve güneş tasvirin Ferdinand kral indirtip Süleyman Han ile akd-i sulh ederler.

Sonra 1048 tarihinde IV. Sultan Murat, Bağdad'ı feth edüp Kostantiniyye'ye Çasarı Süleyman Han'ın sulhüne aykırı bir iş edüp Süleyman Han'ın topu üzre Çatal matal haç gibi bir altun şey komuş. Niçün bu haç şekilli şeyi Süleyman Han'ın kızıl topu üzre kodunuz dedikde altun Top üzre kuş konmasın deyü ol haç şekilli çarhı koduk deyü cevap verdiler.

Amma hakka ki kuş konamaz. Rûzgârdan da fırladık gibi döner bir çeşit harçlı çarhdır. Bunu dahi Süleyman Han gibi top üstünden indirir bir cerî padişah-ı Cem-azamet elbette bulunur ola.

Bu kale nice nice sivri minare külâhı gibi sivri kubbelerle süslenmiş, üzerlerinde çeşit çeşit haçlı alemleri var, zirve-i a'lâsına çıkınca biri biri içinde olup tâ nihayetindeki kata varıncaya kadar onyedî kattır. Ve nihayet cümleden sivridir ki Kızılma topu bunun üzerindedir. Bu zirveden doğu tarafına üçer konak Pozun ve Anpruk kaleleri görünür; kuzey tarafında Uyvar kaleleri aşikârdır ve batı yanında dağları aşikârdır, tâ bu merteye bir kulle-i bâlâ, çanlıktır, Ulu Tanrı minare indirüp bank-i Muhammediler tilavet etmesini müyes-ser kıla, vesselam."¹⁷⁸

261

16. Budin

Kaynakların tanıklığı Avrupa Kızılma rivayetinin Köln'den Macaristan'a geçtiğini açıkça göstermektedir. Bu coğrafyanın verilerine de yakındır. Bundan dolayı Macaristan en büyük Kızılma şehirlerinin yoğunluğunu gösterir. Paytaht Erlau'a 1552'de yaptığı savunmadan heri geri kalan Macarların sığınağı gözüyle bakılmaktadır. Bu rivayetler için iki orta gurup bilinmektedir: Kıral II. Ludvig'in, eski-

¹⁷⁸ Evliya Çelebi, VII, 27.

den kiral maiyyetinde olan iç oğlanı olarak bilinen ve esir düşen Bavyeralı genç. Bu genç Avrupa kaynaklarına göre Türkçe bir Târih-ı Üngürûs yazmıştır. Bu zamanlar Nemçe kayseri Kolonya şehrinde Kızılma'da oturmaktadır. III. Heinrich Kızılma imparatoru olarak anılıyor. Kızılma Kehâneti hakkında bize bir rivayet bırakmış olan, mahlasından anlaşıldığına göre Peçlidir. Türk Macarlardan, batı rivayeti Osmanlılara geçmiştir. Burada Kızılma Osmanlı zaferlerinin bir alameti olarak anlatılmaktadır. Bunun en eski izleri Türklerin Mohaç Ovasındaki zaferleriyle alâkalıdır. Ebced hesabı ile iki tarih vardır ki Budin'in kesin olarak 1541'de fethedilen kral sarayına aittir. Türkler bu saraya Kızılma sarayı demektedirler. Bu iki tarih tek bir savaşta halkın dilinde Kızılma diye meşhur olan Macar ülkesini fetheden Kanuni Sultan Süleymanı kutlamaktadırlar. Bu tarihler şair Kandi ile Hayreti'nindir.

262

Budin Kızılma Sarayı ile bu sarayın divanhanesindeki tarihler için Evliya Çelebi'ye dönüyoruz:

17. Budin'in Kızılma Sarayı

"Bu saray meydanında beyaz, yekpare mermerden bir büyük ve güzel havuz var, içinde hüsrevânî küpler kadar kabuklu sümüklü böcek tasvirlerini üstad Macar tuctan öyle dökmüş ki, böcek, kabuğundan boynuzlarını göstermek üzeredir. Tunçtan birer azîm kadehi dahi bir sanat ile mezkur böcekler üzerine oturtmuştur ki buna insanın gücü yetmez. Zira bu tunç kadehin içine otuz-kırk adam sığar. Kadehin kenarında akar sulara münasip Macarca şiirler ve beyitler yazılmıştır. Etrafında heybetli ve korkunç, çirkin suratlı beyaz ejder kellelerinden aşağı mermer havuza taraf taraf berrak sular akar. Hristiyanlar suya haç bıraktıkları zaman bunun kenarında zevk u safa ederlermiş. Bu havuzdan akan sular meydanın altındaki

sahrınçlara gidip ağız ağıza dolar. Kale ahalisi bunu israf üzere sarf etmezler. Tophane Meydanı, Kızılma Sarayı'na rahmet yağmurları hep bu sahrınçlara birikir. Bu havzun önünde Murat Paşa Camii var. Küçük fakat şirin ve sanatlıdır, minaresi taştandır. Bu camiinin önünde bir kapı daha var ki Uğrun Kapı derler. Ün kademe taş merdivenle aşağı varoşa inilir. Şarktan şimale doğru bir kapıdır. Havuzun lodos rüzgârı tarafından on kademe merdivenle aşağı hisar-beçeye, andan su kulesi yoluna inilir bir küçük demir kapı vardır."¹⁷⁹

Kızılma Sarayının Kapusu. Bu kapının kemerlerinin sağlı ve sollu üst ve alt eşiklerindeki mermer işini tarif etsek kitabımızdan kalırız. Bir yüksek kapıdır ki, güya Bâbü'l-Ebvâb'dır.¹⁸⁰ Bu Kapıdan içeri girip yukarı seksen basamak geniş taş merdiven ile Kral Divanhanesine çıkılıyor. Bir divanhane-i âlidir ki felekte misli yoktur. Safi somaki kırmızı mermer üzerine renk renk bukalemun nakşı yapılarak Mi'yarhanesi Çin mânendi olmuştur. Dıvarındaki acib ve garip nakışlar kişiyi hayretlere düşürür. Büyük divanhanenin zemini kakma mermerlerle işlenmiş ve öyle yapmışlardır ki, eşsizdir. Bu eski hanedanın bâzı yerleri beşer, altışar, yedişer kal Havarnak köşklerini andıran köşklele doldurulmuş olup her kasrın kubbelerinde altın top asılı bulunduğundan adına Kızılma Sarayı derler.

263

Üngürûs kırıllarına mahsus olmak üzere kırk ayak merdiven ile çıkılır yüksek mi yüksek bir köşkü var ki dillere destandır, içinde oturanlara güneş tesir etmez. Pencerelele bütün etraftaki ovalara nazırdır, kat kat üçyüz kadar büyük ve küçük avluları vardır. Ve her taraftan Kızılma Sarayı namıyla meşhurdur."¹⁸¹

179 Evliya Çelebi, Seyahatname, VI, 235 vd.

180 Evliya Çelebi, alışıımız ve kimi hiç bir alâkası olmayan benzetmeler yapmaktadır, bu da onlardan biridir "Bâbü'l-ebvâb" Azerbaycan'da 'Demir Kapu' denilen yerdir.

181 Evliya Çelebi, VI, 236.

18. Köln Kızılması

Bu konu ile ilgili olarak İbrahim Peçuyi şöyle başlıyor:¹⁸²

"Ehl-i İslâm Kızılma'ya değin fethedecektir, dedikleri kelâmın sebebi ma'lûm-ı şerif ola ki, ehl-i İslâm Kızılma'ya değin fet-hetse gerekir, deyü lisan-ı halkta şayi'dir. Lâkin bu kelâmın me'hazi ma'lûm değil idi. Sultan Süleyman Han Gazi merhumun gazavâtını kefare tarihinden tercüme esnasında yazdıkları müşahedemiz ol-mağla tercüme etmek vâki oldu, yavesi tarh, neticesi ahz olunmuş-tur.

".... Ol zaman ki Matyaş Kırıl kavmini memleketlerimden ih-raç edip mensur ve muzaffer Budun'a. geldi. Bu Matyaş Kırıl, içle-rinde bir sahip-zuhur oğlu imiş. Ve Ebülfeth Sultan Mehmet Han Hazretleri Belgrat'ı muhasara ettiklerinde İçinde mahsur olanın oğ-lu İmiş. Budun etrafında muhalefet edenleri ele getirmek istedi. Es-tergon Hâkimi Erşek Yanoş'dan dahi emin olmamakla vîre kağıdı gönderip müşavere bahanesiyle çağırdı, Eğerci Erşek şerrinden emin değil idi, zira gayet hilekâr adamdı, amma neylesin bizzarî geldi. Kır-ral dahi eğerçi katline cüret edemedi, amma bir fitne ikaz etmesün içün üzerine müekkeller kodu. Erşek bu gam ve gussa ile mürd ol-du ve anın fevtine cümle Macar Kavmi yeis ve matem tuttular. Zira gayet eyi adam idi. Ve Estergon'un saraylarını ol bina ettirdi. Gayet sanatlı çeşit çeşit mermerlerden dehlizler ve suffalar ve pencereler ve nice garip ve acip âli kemerler ve taklar ve köşkler yaptırmış idi. Ve sarayın iç yüzünden bir tûlanî divar üzerine şerliye memleketinin krallarının suretlerini yazdırmıştı ki Macar kavmi andan gelmişler-dir, derler. Ve bunda çeşit çeşit nakışlar ve renkler sarf ve hare edüp ibret ve hayret verecek haller etmiş İdi. Ve bir kaç pencere üzerine Budun Krallarının suretlerini yazdırmıştı ve sabit yıldızların ve ge-zegenlerin enzârâtından ve eski hakimlerin kitaplarından nice nes-ne çıkarıp iyma ve işaret yolu ile derc etmişti. Maksadı kendinin bu ilimlerden anladığını bildirip ve bu memleketlerde olacak işlere ta-lip olanlar vâkıf olmak İçin idi. Evvelki pencerede bir suret yazdır-

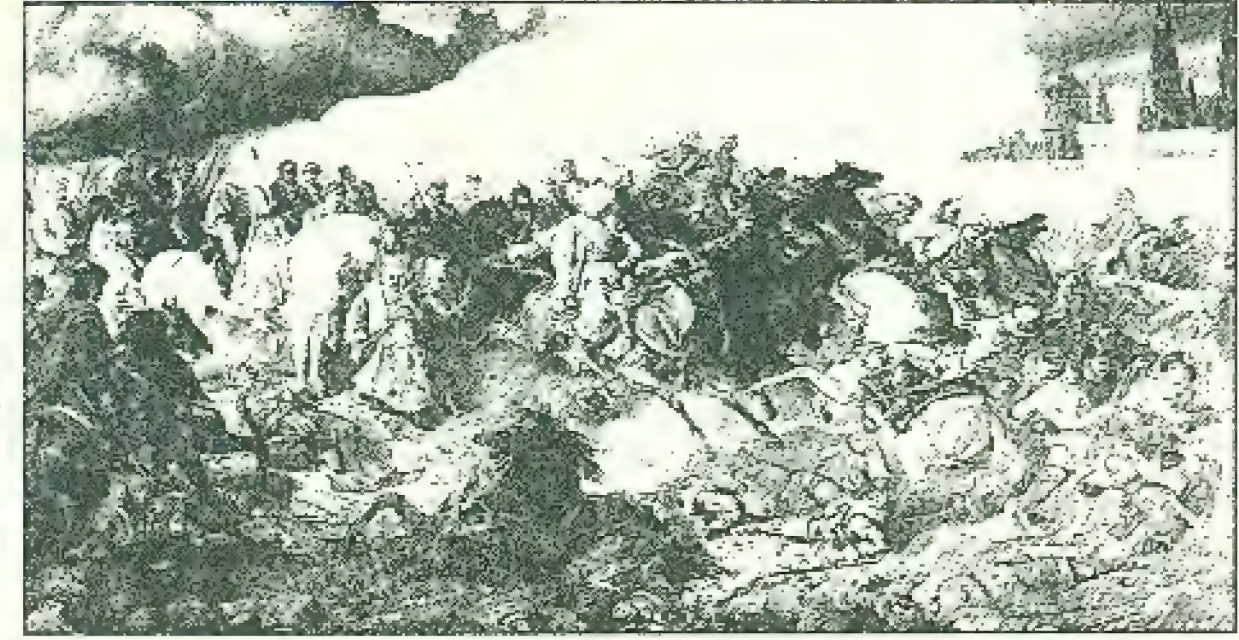
mıştı ki, taht üzeride iki gözü kapanık gaflet ile oturur. Bunda iyma ve işaret Matyaş Kral'dan sonra bir kral gele ki, memleket tedbirin etmez ve gamın çekmez, hâb-ı gafletten uyanmaz. Gerçekten de Las-lo Kral bu tabiatta idi. Külliyyet ile ahval-i âlemden gafil idi. Faraza kendüye bir yere adû müstevli oldu deyü haber getürseler aceb şöy-le olmuş' der idi. Yani def'ine çalışmak ve asker göndermek gibi bir tedbir etmek vaki' olmazdı, ikinci pencere de yine bir kırıl suretin tasvir ettirmişti. İki ayağı altında ateş yanardı. Ve ol ateşte şişler ile adamlar kebab olurdu. Bundan iyma ve İşarâtı derdmend Layoş Kral idi ki, ol dahi bir mülâyim-tab, ayş'ü işrete ve lû'bü lehve düşkün kral idi ki anın zamanında nefîr-i âm oldu ki, Mohaç Gazası olsa ge-rek. Üçüncü pencerede iki çıplak adam tasvir ettirmişti ki krone ayakları altında yuvarlanur idi. Bunda iyma ve işaret İki kral krone içün ol kadar cenk ve husumet ideler ki, ikisi dahi mülkü maldan ayurup uryan kala, ayniyle böyle vaki' oldu. Yanoş Kırıl ki saadetlü padişah-ı mansur Gazi Sultan Süleyman -günahları bağışlayıcı olan Allah'ın rahmeti üzerine olsun- kırıl nasb etmiş idi. Anın ile Ferdi-nand ki Beç kralı idi, krone içün ol kadar ceng ü cidal ettiler ki, iki-si de çıblak kaldı. Dördüncü pencerede bir erkek Yavuz Arslan tas-virin yazdırmıştı ki, yer üzerinde yatar, ırgalanurdu ve iki ön ayak-ları turnakları ile üzerine dülbend sarılmış bir krone tutardı. Bunda dahi iyma ve işarâtı Türk padişahı, Macar kimimin vilayetini uyak-ları altına ala ve zafer bulsa gerek. Ve bu, cümlelerin ma'lumu olmuş-tur ki ayniyle böyle oldu ve olacaktır. Zira bir kaç yıl vardır ki şim-diki halde cümle, gerek kral tahtı Budun, gerek İstoni-i Belgrad ki krone giyecek kürsi-i memleket idi, anlardan çıkmıştır. Yanaş kırıl-oğlu Yanoş ki, Erdel memleketi hâkimi idi, anın sebebiyle şimdilik krone makamı Bijon şehrini tayin etmişlerdir. Macar kronesinin göl-gesi makamıdır. Ve bu dahi malum ola ki, büyük kapona varoşunda yılda bir muayyen gün de bütün varoşun ve etraf u cevanibin sagir ve kebir, ve civan ve piri taşra sahraya çıkarlar ve ol sahrada olan Kızıl Kapona'da oğlancıklar ve papaslar bir eski türkû ırlarlar.

Kızıl Kapona dediği Kızılma'dır. Sınar taşı gibi bir alâmet için vaz'olmuştur. İrladıkları türkûnün meali ve neticesi;

Türk Padişahı cümle kuvvet ve azametle
 bu muhalle değin gelse gerekir.
 Ve Allaha itimat olunsun ki
 Türk Padişahı ol kadar yukarıya gele ki
 Kolona'ya vara,
 Nemçe kentinde çak şenlik kalmaz,
 zira Kolona şehri uzak yerde vaki' olmuştur.
 söyle ki yeryüzünün aşağı tarafına düşmüştür,
 Ren suyu yanındadır ki ol su andan deryaya dahil olur.

Karl Tepley'den alınan bu parçanın sonuna doğru Kolon(i)'a bulunmuyorsa da bununla Köln kastedildiği üzerinde şüphe yoktur diyor ve burada Lichtenstein Kehâneti diye söylenen Köln Kıyasıya Savaşı (Endsclacht, bir anlamda 'Kıyamet' demektir)'ından köklendiği meydandadır sonucuna varıyor. Türkler burada kehânetteki korkunç düşmandan tek kişi sağ bırakmayasıya yapılan savaşı yapan kavim Yecuc ve Mecuc olarak görülmektedir. Kayser III. Ferdinand'ın yanında yaşamış olan müneccim Johannes Lichtenberger'in istihracına göre Türkler, Almanya'yı çiğneyip geçeceklerdir, Hristiyanlar bu türlü kehanetlere o kadar inanmışlardır ki, 1848/49'daki Macar ayaklanmasının bastırıldığına Ren köylüleri inanmamışlar ve 1850'de Türklerin atlarını Ren Nehri'nde sulayacaklarına ve onları Köln kilisesinin sütunlarına bağlayacaklarına inanıyorlardı.¹⁸³

183 Karl Tepley, aynı yer, s. 92.

Viyana Kuşatması (Kızılirma Savaşlarından)

19. İstolni Belgrad;

Yukarıda anlattıklarımız kadar tanınmış olmamakla birlikte, Avrupa'da Türkler tarafından Kızılirma diye anılan kalelerden biri de İstolni Belgrad'dır Evliya Çelebi bu kaleyi "der vâsf-ı Hisar-ı Dâr-ı Cihad yani Kal'a-i Üstüvar İstolni Belgrad" başlığı altında veriyor.

"Macar, Latin ve Yunan kavmi tarihçileri, İstolni Kalesi'ni Melyaş Papas'ın yaptığını ayrıntılarıyla yazmışlardır. Beyaz İskemle Kalesi demektir, iskemle Kalesi tabirinin aslı budur kim bu kale Hazret-i Yahya'nın nefesiyle bina olunup hisarın içinde kuleyi bina eden Melyaş Papas, Hazreti Yahya'nın mübarek ağzı yarın alup bir altın hokkaya koyup bu kale içre bir mabed hane bina ederken Yahya'nın ağzı yarın kireç ve alçı içine karıştırıp bir büyük manastır inşa ettükte alem olmak için bu eski kiliseye üç yüz kulaç yüksek bir çamlık kulesi bina edüp Hazreti Yahya'nın ağzın yarın kodogu- altın hokkayı bu canlılığın yukarı tepesine âlem yerine koyup anınçün bu kaleye Macar kavmi Kızılirma derler.

Hâlâ bugün kâfiristanda altı Kızılirma var. bir Kızılirma budur, Hazret-i Yahya'nın nazargâhı olmağla bu kale küffar elinde iken cümle krallar cülus ettükte Beç'den ve Prak'dan İsterniye şehirleri tahtgahlarından kalabalık alayla bu İstolni Belgrad'a krallar gelip is-

kemle üzere ayın-i batılları üzere dua ve sena ile iskemle üzere tahta oturdukları için bu kaleye İstolni yani 'iskemle kalesi' denmiştir.

Hâlâ bütün küffarın hasretini çektikleri tahtgâhları olup Kuds-i şeriften ziyade bu kaleyi: Üngürüs Kızılması deyü bilâ-teşbih kâberleridir. Sonradan kâfir kralları bu Sedd-i İskender'i andıran kaleyi imar ede ede bir şehir olur ki hemen bir piyade iki günde devr ede".¹⁸⁴

20. Estergon Kalesi

Budin Kalesi'nin şimalinde bir methale uzak yerde göklerin yukarısına baş çekmiş ve Tuna kenarına düşmüş bir tabii tepe üzre badem şeklinde, yani akça tahtası gibi kiblede şimale Tûlânice bir kale olup banisi Koca Laslo'dur. Bulutlar içinde beyaz kuğu gibi burç ve bedenleri, dervâze, kule ve dirsekleri aşikârdır. Ve buna Orta-Macar Kızılması derler ve Karahisar üzre çepeçevre tam 1106 adımdır. Bu kalenin maşırık tarafından dere aşırı bir havale kaya vardır ki adına Tepedelen derler.¹⁸⁵

Söz Evliya Çelebiden açılmışken sanırım Kızılma konusunda en önemli kaynakların başında Evliya Çelebi ve ölümsüz eseri seyahatnamesi gelir. Bu konuda bilim âleminde tek akademik çalışmayı yapan Seyit Ali Kahraman'dır¹⁸⁶ onun himmeti ile ulaştığımız Kızılma bölümleri'nin ayrıntılı bir analizini vermeye çalışacağız:

184 Evliya Çelebi, VII, 55 v.d.

185 Evliya Çelebi, Seyahatname, VI, 262.

186 Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat 304 Numara (Bu müellif nüshasıdır ve Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı tarafından yeni yazıya çevrilmiştir.)

21. Evliya Çelebi¹⁸⁷ Kızılma'yı Tarihin Gündemine Taşır

[3/149a]¹⁸⁸

"Ahval-i taht-ı sâni Edirne-i Yunani: Kavm-i Yunan'ın ikinci

187 Evliya Çelebi;

25 Mart 1611 tarihinde, İstanbul, Unkapanı'nda doğmuştur. Soy, Ahmet Yesevi'ye uzanır. Seyahatname'sinin altıncı cildinde aile kökünün Kütahya'ya oradan da Germiyanoglu Yakup Bey'e, onun sülâlesinin de Ahmet Yesevi'ye ulaştığını yazar.

Medrese öğrenimini İstanbul'da tamamlayan Evliya Çelebi, müzik ve yazı dersleri almış, hafız olmuş, şairliğe özenmiş ve birçok el sanatlarında hüner kazanmıştı. Arapça, Farsça ve Rumca bilirdi.

Sesi de güzel olan Evliya Çelebi, 1630'da, bir Kadir Gecesi, Ayasofya Camii'nde mukabele okurken, Sultan IV. Murat'ın, dikkatini çekmişti. Maiyetiyle camiye gelen Sultan, sesine hayran kaldığı bu genci sormuş, hakkında bilgi almıştı. Silâhtar Melek Ahmet Paşa'nın da aracılığıyla musahip olarak sarayda hizmete alınmasına irade buyrulmuştur. Kendi ifadesine göre, bir gece düşünde, Ahî Çelebi Camiine gitmiştir. Burada Hazret-i Peygamberi sahabeyle birlikte görmüş, Peygambere hayran kalarak mübarek ellerini öpmüş: "Şefa'at Ya Resulullah!" diyeceği yerde, heyecandan dili dolaşmış ve "Seyahat Ya Resulullah!" diyerek ondan seyahat dilemiştir. Evliya Çelebi, kendi anlattığına göre, daha 19 yaşındayken, İstanbul civarında, yürüyerek dolaşmadık yer bırakmamıştır. Gezip gördüklerini, o tatlı sohbetinde anlatırken, oturup bunları yazmak aklına gelmiş ve o günden sonra bütün hatıralarını kaleme almaya başlamıştır. İşte, ünlü Seyahatname'si böylece doğmuştur.

1650 yılında, büyük saygı beslediği, aynı zamanda akrabası olan Melek Ahmed Paşa'nın sadrazam oluşu, daha sonra onun azledilerek Rumeli Beylerbeyliğine tayin edilişi ile birlikte gezmek, görmek imkânını bulmuş, gezileri Osmanlı Devleti sınırlarını da aşmıştır.

Kendisini "Seyyah-ı âlem ve nedim-i beni âdem Evliya-yı bi-riyâ" diye takdim eden Evliya, gördüklerini tatlı üslubu içinde, biraz da abartarak yazmış, seyahat edebiyatımıza ölümsüz bir eser kazandırmıştır.

Ziyaret ettiği yerlerin tarihçesi, eski eserleri, halkının yaşayış tarzı, folkloru, gelenekleri, giyimleri, sanatları, inançları, ne

tahtıdır. Amma diyar-ı Alaman'ın ve bilâd-ı Kızıl elma'nın kapısıdır"

Evliya Çelebi Edirne'yi hem Osmanlının hem de Yunan, bu günkü karşılığı "topyekûn batı"nın ikinci büyük şehri ve başkenti olduğunu söylüyor aynı zamanda batının ana merkezlerinden olan Almanya'nın ve özellikle bilâd-ı Kızıl elma'nın, Yani Kızıl elma şehirlerinin kapısı olarak nitelermekte. Ve bütün ağırlıkları (varlıkları) ile birlikte Kızıl elma'nın da fethini yürekten temenni ediyor. Evliya'nın burada sanki derin bir iç çekmesini duyar gibiyiz. bu iç çekme elbette ki Kızıl Elma çerçevesine aldığı kentlerin mal mülk ve maddi varlıkları olmasa gerek bundan daha öte bir şeyler evliyaya iç geçiriyor olmalı. Ve şöyle devam ediyor Evliya:

"İnşaalâlu Teâlâ lafza-i Ganimi'de Kızıl elma da feth olur. Nitekim Edirne ol diyârın kilididir. Âl-i Osmân tarafına bâbları meftûhdur. Anların dahi fetihlerin veren Rabb-i Sübbûh'dur. Nitekim Alaman Kızıl elması budur ve Macar Kızıl elması Üsturgon ve Orta Macar Kızıl elması olan İstolni-Belgrad feth oldu.

varsa seyahatnamesinde dile getirilmekte, bu arada günlük, olaylar, bu olayların yorumu da yer almaktadır. On büyük ciltte toplanan Evliya Çelebi Seyahatnamesi bir kültür, sanat ve inceleme hazinesi olarak büyük önem taşır.

Evliya Çelebi 70 yılı aşkın bir hayat yaşamış ve bu ömrünün 50 yılını seyahatlerde geçirmiştir. İmparatorluğun hemen bütün şehirlerini ve kasabalarını gezen Çelebi'nin, yabancı ülkelere de bol bol seyahat ettiği, ünlü Seyahatname'sinden öğrenilmektedir. Bu büyük eser, başka milletlerin de dikkatini çekmiş, üzerinde birçok incelemeler yapılmış, 10 dan fazla yabancı dile çevrilmiştir.

Evliya Çelebi'nin ne zaman öldüğü, nerede gömülü olduğu belli değildir. Araştırmacılar onun 71 yaşlarında, 1682 yıllarına doğru İstanbul'da öldüğünü kaydederek.

188 Metin başlarında verdiğimiz bu rakamlar Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat 304 Numaralı Evliya Çelebi Seyahatnamesi Yazmasının birinci rakam cilt numarasını ikinci rakam olarak numarasını verir.

Hudâ-yı Mûte'âl İspaniye Kızıl elmasını müyesser ide, âmin, bi-hakkı Seyyidü'l-Mürselin."

Ne enteresandır Edirne ilimizi bütün bu batının kilidi kapısı batıya açılan daha başka bir deyişle o zamana göre bütün dünyaya açılan bir mühür bir düğüm kapı olarak görüyor. 17. yy'da nerede ise Baltık kıyılarına varan Osmanlı sınırları Evliya'nın işaret ettiği kilide Edirne'ye gerileyip dayandı. Allahtan kilit bu sefer batıya kapandı da Edirne'den bu tarafı elde tutabildik.

"Budin ve Belgrad ve Edirne gibi dâr-ı gâziyân sevâd-ı muaz-zamlarımız elde iken inşaallah Ganim tarihinde Kızıl elma ve Pâris ve Kurtuba ve Lonçat ve Beç ve Prag ve Donkarkız ve Danimarka ve Felemenk'e varınca feth olup bu seksen yedi bin mil cezîre-i dünya-da millet-i nasârâdan bir kefare kalmayup cümle ümmet-i Muhammed ile bu arsa-i âlem mâl-â-mâl ola" deyü Muhyiddinü'l-Arabî işâret buyurmuşlardır. "

Evliya'nın Muhiddin Arabî'ye dayanarak verdiği bilgiye göre; Viyana'dan, Londra'ya Paris'ten Hollanda'ya İskandinav ülkelerinden İspanya'ya kadar bütün Avrupa Kızıl elma coğrafyasına dâhildir ve de kesinlikle Osmanlı topraklarına katılmalıdır. Zaten Budin Belgrad Edirne Kızıl elması'nın gazileri ve alp erenleri ile lebalep doludur. Bu ilahi müjdeyi gerçekleştirmek için harekete geçilmelidir. Çünkü

"Cümle nasârâ Yeni dünya bulunup onda gidüp nasârânın dâr-ı bevârları ola" deyü ehl-i rûmûzu âgâh etmişlerdir.

Hemân Cenâb-ı İzzet dest-i Âl-i Osmân'da olan büldân u kı-lâ'larımızı imâr edüp cüyûş-ı muvahhidin ile pür olup şa'ş'a-i Muhammedî ziyâd-ber-ziyâd olup inkırâzu'd-deverân devlet-i Âl-i Osmân mü'ebbed olup bilâd-ı selâse olan Bursa ve İslâmbol ve Edirne ilâ mâşâallah beliyât-ı dehrden mahfûz olup hemîşe ma'mûr u âbâ-dân ola."

Evliya Çelebi'nin bu satırları kaleme aldığı tarih muhtemelen 1660'lı yıllara denk gelmektedir. Bu tarihlerde Avrupa gerçekten tam bir çöküş yaşamaktadır. Halk inanılmaz derecede ağır şartlarda yaşamaya çalışmakta buna bağlı olarak da salgın hastalıklar her tarafı kasıp kavurmaktadır. Hristiyan dünyasını sarsan ve nüfus erimesine sebep olan mezhep savaşları hiç durmamaktadır. Amerika kıtasına kaçış Avrupalı için cennete kaçış gibidir. Ama Muhiddin Arabi (1162-1240) biz fanilerin bilemeyeceği bir boyuttan bakarak henüz Osmanlıyı kuracak olan Kayı Aşireti Anadolu'ya bile ayak basmamışken; Osmanlı Devleti'nden bahsetmekte, Kızılma'yı ima etmekte ve sanırım henüz gerçekleşmemiş ama gelecekte mutlaka gerçekleşecek önemli bir hadiseden bahsetmektedir; Bütün Avrupa Kızılma bölgesidir buralarda Nasrani kalmayacak tamamı Müslüman olup Türkleşecek. Bu kabiliyeti gösteremeyenler de yeni dünyaya Amerika'ya sığınacaklar orası onların yeni cehennemi "Cümle nasârâ Yeni dünya bulunup onda gidüp nasârânın dâr-ı bevârları ola" olacak. Peki, bu ne zaman olacak? Bence bu oluşum çoktan başladı sanırım biz bu sürecin içindeyiz.

[6/51a]-Hamd-i Hudâ bu sâl-i meymûnda Alaman Kızılma gazâsına azîmet ettiğimizde temâşâsı müyesser olup Karadeniz'in da'iren-mâdâr bu vücûd-ı nâzenîn ile geşt ü güzâr edüp ilme'l-yakîn ve ayn'e'l-yakîn ve hakka'l-yakîn görüp ıttılâ' hâsıl edüp tahrîre cür'et etdik."

189 Peçevi İbrahim Efendi, Millet Kütüphanesi nr.108; ayrıca Peçevi Tarihi, hazırlayan Bekir Sıtkı Baykal, Kültür bakanlığı Yayınları Ankara 1981.

Evliya 1663-1664 Osmanlı Devletinin Almanya seferini bizzat katılarak müşahade edip kaleme aldığını, özellikle bu seferi "Alaman Kızılma gazası" olarak isimlendiriyor. Evliya Çelebi "hadiseleri abartarak anlatır" suçlamasını bence asla hak etmiyor, olayları ve gördüklerini iyi tanımlayabilmek için bazı enteresan benzetmelere başvuruyor, tıpkı günümüzde de kullandığımız "Elim ayağım buz tuttu" "Saçlarım diken diken oldu" deyimleri gibi, buna benzer daha farklı deyimleri de Evliya kullanır, Erzurum'un kışını anlatırken "Damdan dama kedi atlarken dondu kaldı" biz buradan Erzurum'un gerçekten kışları çok soğuk olduğunu anlarız. Ve bunda asla bir yanlış anlama söz konusu değildir. şayet Evliya Avrupa'nın nerede ise tamamını Kızılma coğrafyası ilan etti ise bunda çok ciddi sebep ve temel öngörü vardır. Bunun üzerinde durmak gerek.

22. Peçevi, Macarlar Ve Kızılma

İbrahim Peçevi Estergon kalesinin zapt hikâyesini anlatırken Orta Macaristan ve Macarlarla ilgili çok enteresan bazı bilgiler ve hatta sırlar veriyor¹⁸⁹:

"İki taraftan da can kaybı çok fazla oldu. Anadolu sipahilerinin başında bulunan Bolu Beyi Cündî Sinan Bey ile Tuna Donanması Komutanı Zehr-i Mâr Mehmet Bey'in o boğuşmada şehit düşmeleri, muhasaranın en acılı kaybı olmuştu. Gazilerin bu amansız hücumları, yigit taslağı kâfirlerin yüreklerini göçürdü. Neticeten çaresiz, aman dilediler. Padişahın merhametinden kendilerine aman bağışlandı, kalenin en yüksek burcuna; kırmızı ve yeşil ipekten yapılmış. Üstünde âyetler, hadisler, Mühr-i Süleyman ve Zülfikâr gibi uğur ve güç veren şekiller, ayrıca Allah'ın, peygamberin ve dört halifenin adları yazılı olan sancağ-ı şerif¹⁹⁰ dikildi. İşte o günden beri

190 Adı Geçen Al-Yeşil Gölge'li Estergon Sancağı, Halen Yapı ve

Estergon İslâm yurdu oldu. Estergon Kalesi düştükten sonra sipahi ağaları, yörükân bölükleri, kale içinde yeniçeri ortaları, güvenlik çavuşları mahiyetinde divan katipleri ve yazıcılar gözetiminde kaleye el kondu. Ben dahi Katip ve yazıcılar arasında bizzat yer almakta idim.

Bu Estergon Kalesi Engürüs'ün kuzeybatısında Komárom bölgesinde yer almaktadır Osmanlı sancak merkezi olan şehir. Tuna kıyısında yüksek bir tepe üzerinde kurulmuş öyle eşsiz ve yapımı zor bir kaledir ki, anlatılması nitelendirilmesi imkânsızdır. Özellikle, acayip görünüşlü bir kilisesi vardır ki, bunun kapı duvarları renkli mermer taşları ile kaplı, çeşitli resim ve heykellerle süslenmiş bir rastlantı sonucu olarak, İslâmlar için mihrap yerinde olan acayip kubbesi yaldızlı bakırla kaplıdır. Bu kilise öyle bir binadır ki bir eşi ve dengini bugüne dek hiç kimse, dünyanın hiçbir yerinde görmüş değildir. Saraydaki çok sayıda sapkın kral resimlerinin, som kırmızı ve beyaz mermer kaplı garip dehlizlerin, bezekli kemer ve salonların tanımlanması mümkün değildir.

274

Biz bunları, kuşatmadan önce, henüz top ve lağımla harap olmadan, dört beş kez görmüştük¹⁹¹. Kalenin bitişiğindeki küçük varoşla kale dışındaki büyük varoş da türlü bina ve tuhaf kiliselerle dolu idi. Bunlardan birinin bile, özetle de olsa, anlatılmasına imkân yoktur”

23. Macar Tarihinin Kızılma Sırrı

Miladi 7. yy Bizans kaynakları Macaristan'a "Batı Türkiye", Hazarya'ya ise "Doğu Türkiye" demektedirler.

Konstantinos Porphyrogennelos'la günümüze kadar saklanan Macar kabile adları ve Macaristan'daki çeşitli yer

Kredi bankasının Vedat Nedim Tör Müzesi'nde sergilenmektedir.

191 Peçevi İbrahim Efendi Beçlidir (Bugünkü Viyana). Ana dili Macarcadır. Bu sebepten kaleyi fethetmeden önce görme imkanına sahiptir.

adlarının Macar kabile birliği içinde birtakım Türk halkların ya da grupların bulunduğunu gösteriyor.

Kürt-Gyarmat, Tarkan, Ceno, Ker, Keszi gibi (en azından etimolojik olarak) Türk kabile adlarının yanı sıra, Kabarlarla ilişkili Bersel denilen çeşitli (denildiğine göre üç tane) kabileler ve kimi İran-Alan ögeleri vardı. Bu Turani kavimlere daha sonra da diğer Türk ve İran menşeli Turan kabile gruplarının eklenmesiyle, Macaristan'ın ortaçağ tarihi boyunca, bozkır dünyasıyla güçlü bağlarını oluşturdu.

Pannoniya'da Macar toplumunun üst tabakası, Hazar yönetici seçkinleri için de tipik olduğu üzere, biraz değiştirilmiş bir göçebelik biçimini uygulamayı sürdürdüler.

Bazı isimler dışında, hakkında çok az şey bildiğimiz Macar kabile yapısı da çözülmeye başlamıştır. Bunun tek istisnası, bir ölçüde sırlarını koruyan, "Kara Macarlar" olarak da bildiğimiz Kabarlardır, Arpád hanedanının onlara ve Macar toplumu içindeki başka ögelere dayanarak yerel iktidar merkezlerini yıkması ve Macar devletini kurması 100 yıl kadar sürdü.

275

Macar Türkleri ile Doğu Türkleri arasındaki ilk ilişkiler, 896'da Macarların Karpatlar'a yerleşmesinden önce başlamış; bu, dilden günlük hayata kadar çok güçlü etkilenelemelere sebep olmuştur. Ancak Macarları salt Türkler'in etkisinde kalmış bir kabile gibi görmek de doğru değildir. Denilebilir ki Türkler'in arasında piştiği için, kendi varlığını onlardan ayrı görmeyen, üstelik de kendi bünyesine pek çok Türk kavmini alabilen bir ulus saymak yerinde olur. Askerî ve siyasî alandaki Türkleşmenin dışında, günlük hayatın da Türklerinkini andırması, Bizans kaynaklarının Macarları (Gök) Türklerle aynı ulustan saymalarına yol aç-

mıştır. Macarlar Karpatlar'a gelmeden önce, Hazar İmparatorluğu'nun tebaası idiler.

Macarların Ortaçağ sürecindeki tarihlerinin doku-sunda da Türk etkisi yadsınamaz. Çünkü Macar kralı IV. Bela, Moğolların önünden kaçıp ülkesinin sınırlarını zorlayan Kuman Türklerine 1242'de sığınma izni verdi. Kaldı ki Kumanlar Macaristan'a yerleşen ilk Türk boyu da değildir. Hristiyan Macar Krallığı'nın kurulduğu 1000 yılından önce, Peçenekler Macar ülkesinde kabul gördüğü gibi, 1242'den sonra da Tatarların bir bölümü Karpatlar'a gelmiştir. Öteden beri dilleriyle dinleri Macarlara benzeyen bu uluslardan kalan yer adları şimdi de haritalarımızı süslemektedir. Macarların Hunlar gibi tamamen ve hakiki olarak Türk (en azından Turani kavim) oldukları şüphesizdir

276

Macarlar yedi kabile halinde idi; tehlikeli zamanlarda bu kabilelerin reisleri birleşirlerdi; fakat alelade zamanlarda, umumiyetle kendi hesaplarına hareket ederlerdi. Birleştikleri zaman demir gibi bir inzibata tabi olurlardı; hayatları, binicilikleri, cengâverlikleri, Hun Türklerinin aynı idi. Bu Türk kabileleri IX. asrın başlarında Azak Denizi şarkına gelmiş bulunuyorlardı.

Kostantin ve Roma iki rakip kilise biri Katolik diğeri Ortodoks her ikiside büyük hizmet bekledikleri bu güçlü kralı kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı. Anlaşıldığı kadarı ile Bizans İmparatoru Mihail Dukas, Arpad'ın torunu Geza'yı Türklüğünü hatırlatarak kendi tarafına çekememiş ama Roma onu koyu bir Katolik yapmaya muvaffak olmuştu. Feleğin cilvesine bakın ki, Osmanlının önünde Avrupa'yı ve Katolikliği savunan en büyük güç bir İskit Türkü olan Arpad'ın torunları idi.

Estergon'u başkent yapmış olan Macar kralları, Macar budununun geldiği yer diye kabul olunan Sitiye (Saka-İskit) ülkesi krallarının resimlerini çizdirmişlerdi. Aynı yerde türlü nakış ve renklerle ibret alınacak ve hayret edilecek birçok bezekler yapılmıştı. Birkaç pencere üzerine de Budin (Macaristan) krallarının resimleri çizdirilmiş, gökyüzündeki yıldızlardan ve eski filozofların kitaplarından alınmış birçok şeyler, simgesel belirtiler yoluyla buraya koydurulmuştu. Bunları yaptıran kralın amacı, kendisinin bu alanlarda bilgi sahibi olduğunu göstermek ve bu memleketlerde olacak işleri isteyenlere anlatmakmış. İlk pencere üzerinde yaptırdığı bir resimde, taht üzerinde oturmuş iki gözü kapalı uyuyan bir adam yer almakta idi.

Bunun anlamı Kral Matyaş'tan sonra gelecek kralın memleket işleri ile ilgilenmez, gamsız ve gaflet uykusundan uyanmaz bir adam olacağı diye düşünülmüştü. Gerçekten de Kral Laslo böyle yaradılıştaki bir adammış. O, dünya işlerinden tamamıyla habersizmiş. Mesela, kendisine bir yeri düşman aldı diye haber getirilse, "Ne garip, öyle mi oldu" dermiş. Yani düşmanı geri atmak ve asker göndermek gibi bir önleme başvurmamak onca söz konusu olmazmış.

277

İkinci pencerede yine bir kralın resmi vardı. Bunun iki ayağı altında ateş yanar ve bu ateşte şişlere takılmış adamların kızartıldıkları görülürdü. Bu simge ile anlatılmak istenen şey; zavallı Kral Layoş'un acınacak hali imiş. O da yumuşak huylu, içki ve eğlenceye düşkün bir kralmış. Zamanında Mohaç savaşının olacağı, halk arasında ağızdan ağıza dolaşır dururmuş.

Üçüncü pencerede, ayakları altında kral tacının yuvarlandığı iki çıplak adamın resmi yer almakta idi. Bu da

iki kralın birbiriyle düşman olup uzun süre savaşıacaklarını ve sonunda her ikisinin de mal ve mülklerini yitirerek çıplak kalacaklarını simgeliyormuş. Gerçekten de tıpkı böyle olmuştu. Kanuni Sultan Süleyman Han'ın atadığı Kral Yanoş (Kral Janos Szapolya) ile Avusturya Kralı Ferdinand Macar tacı için birbirleriyle o kadar boğuşmuşlar ki, ikisi de nerede ise çıplak kaldı denecek derecede fukaralaşmışlar.

Dördüncü pencerede bir erkek arslan resmi varmış. Arslan yerde yatmış çırpınıyor gözüküyormuş, iki ön ayaklarının tırnakları arasında, üzerine tülbent sarılmış bir taç tutuyormuş. Bu da Türk padişahı tarafından Macar kralı topraklarının ayaklar altına alınacağını ve tacın zaptedileceğini belirtse gerekmiş. Çünkü bu pencere sonuncusu olup daha sonra başka bir pencerede yazı ya da resim yokmuş.

Bu hikayeyi anlatan Peçevi hükmünü verir;

"Herkesçe bilinmektedir ki iş aynıyla böyle oldu. Zira birkaç yıl var ki gerek kral başkenti Budin, gerekse kralın taç giydiği kürsünün bulunduğu Belgrad onların elinden çıkmıştı. Macaristan Kralının oğlu ve Erdel ülkesi hükümdarı olan Yanoş, bu yüzden şimdilik taç giyme yeri olarak Pojon kentini seçmiş bulunmaktadır. Ama bu, Macar tacının gölgesi yerinedir. Estergon kalesinin hazine dairesinde saf altından yapılmış kırmızı bir top, herkesçe bilinen ismiyle Kızılma muhafaza edilmekte idi."

Osmanlı asırlarında "İslamlar Kızılma'ya kadar fetihsetler gerektir" diye halk arasında bir söylenti dolaşır durur idi. Ancak bu sözün kökeni ve nedeni bilinmiyordu. Son Estergon (Macaristan) Kralı, Kral Yanoş'un ataları Asya bozkırlarından Macaristan'a ulaşmaları yüzlerce yıl sürmüş ve yanlarında bir sır bir uğur ve emanet gibi bu Kızı-

ılma'yı taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Bu sırların bilinen bölümünü ilk halka duyuran Koca Macar Laslo'dur. Sonra niceden niceye geçip bir zaman Alaman kralları, bir zaman Erdel kralları, bir zaman da Kurs Macar ve Orta Macar elinde kalıp daha sonra Engürüs kralı, Layoş kralın eline geçti. Bu kalede millet-i mesihîyede Kostantin patriğinden sonra üçüncü sayılan Ersek (Arşevak) oturuyordu. Buradaki Kızılma'nın son kutsal gözlemcisi o idi. Buna Orta Macar Kızılma'sı derler. Bunun kutsal olduğu iktidarın ve hakkın emaneti olduğu. Her kim müstahaksa bu emanetin ona geçeceği korkusu hep yaşanmıştır.

Estergon Kızılması daha sonraları kalenin yaslandığı tepedeki büyük kilise camiye çevrilerek kubbesine konur. Peçevi'ye göre dünyanın sonuna kadar da şanlı gazilerin gözetiminde orda kalacaktır.

Savaş Molası Ozan Dinleniyor

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. Klasik Dönem Türk Şiirinde Kızılma¹⁹²

İbrahim Peçevi ve Evliya Çelebi'nin Kızılma üstüne sağladığı bilgilerden sonra, Kızılma'nın, XIX. yüzyıla kadar Klâsik Türk Edebiyatı'nda edebî bir motif olarak varlığını sürdürdüğü görülür.

14.-17. asırlar arası Osmanlı Türklerinde Kızılma parlak dönemlerini yaşamaktadır. Büyük Turan ulusu batı Türklüğü ile yep yeni bir uç bir filiz vermiştir. Türkün dünya hakimiyeti söylenir olmuştur. Kızılma parlamaktadır, elbette şairler buna bigane kalamazlardı.

İstanbul'un fethiyle ortaya çıkan yeni şartların içinde de cihan hâkimiyeti mefkûresi hedefinin, yine Batı'da öncelikle de Macaristan üzerinde yoğunlaştığı görülür. Bursa-lı Kandî (Ö. 1555), Mohaç savaşı sebebiyle 1526'da düştüğü tarihte;

Süleyman şeh cihâd çin çeküb şemşîr-i âteş-bar
şerâriye tutuşdurdı kiral-ı dîv-i hanâsı
Cüyüş-ı dîn-i Islâmı çeküb kim eyledi sūr'at
Cünûd-ı ehl-i şirk etdi hemân-dem mâtem ü yâsı
Kızılma'yı tugiyle kim aldı şâh didim târih

192 Rasih Erkul, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresinin Klâsik Türk Şiirine Yansıması, Turan Dergisi, sayı 3, İstanbul 2005.

Kanuni'nin Avrupa içlerinde İmparatorlukların, kırallıkların ve şehirlerin tozunu atarken şairler onun gittiği her yerde Kızılma arayışına çıkarlar. XVI. yüzyıl şairlerinden Hayretî (Ö. 1543), 1529'daki Viyana kuşatması dolayısıyla düştüğü tarihte,

Şahım kiral bağrın tîr-i gama dildirdin
Ol kâfir-i bed-hûya kendi özin bildirdin
Çıkdı bir sâhib-i kemâl didi ana târîh
Şahım Kızılma'yı ayvâ ile doldurdun

Ömrü, Anadolu ve Rumelindeki seferlerde geçen Taşlıcalı Yahya Bey (Ö. 1582) Kanuni'nin Viyana ve Almanya seferleri üzerine yazdığı kasidenin;

Kıralun âli tuyuldu elem bahrine gark itdi
Kızılma diyârı ile iklîm-i Alamânı

Yine Yahya Bey, Sultan Süleyman'a yazdığı kasidelerde;

Elindedür Kızılma'yı kılsa zir ü zeber
Nite ki mülk-i Fenerduş ile Alamânı
Mahallidür tola ey-vay ile vilâyet-i Rim
Hakikatâ yed-i kurdetdedür Kızılma

beyitleriyle, kerem misali peşindedir Kızılmanın şehir şehir.

XVI. yüzyılın en ünlü şairi Bakî (Ö. 1600), III.Mehmet'e tebrik mahiyetinde sunduğu kasidesinde;

Elinden ol kadar düşmen yimişdür bozdoğanı kim
Kızılma'dan eyvâ kopdı nâ-geh işidüp anı

XVI. yüzyıl şairlerinden ve Bakî'nin çağdaşı Nev'î (Ö.1599) bir kasidesinde,

Şimden girü idüp ser-i a'dâyı gark-ı hûn
Kılsun rikâbına Kızılma'yı dâr-ı feth

beytiyle bundan böyle, düşmanların başını kan içerisinde boğup, Kızılma'yı boynuna fetih yeri olarak asmasını söylerken, Kızılma'yı bir ideal olarak ele alır.

XVII. yüzyıl başlarında yazılan Kitâb-ı Müstetâb'da, yeniçeriliğin bozulmasından yakınılırken;

Kızılma kapusun feth ideriken nacağı
Ne revâ'dür bozula Hazret-i Bektâş ocağı

denilip Kızılma ile Yeniçeriler arasında ki kopmaz bağ işaret edilir.¹⁹³

XVIII. yüzyıl şairlerinden Sabit (Ö. 1712), "Kızılma" tâbirini gazellerinde kullanır;

Hele nûş itsün emrûdî kadehden âb-ı rummânî
Kızılma ya dek hükmeyle ol tuffâhe-i gabgab
Bir kıt'ası var kim Kızılma'da da bitmez
Sîb-i zekan-ı yâra uyar sîb-i müferrih¹⁹⁴

beyitleriyle, sevgilinin elmaya benzetilen çenesiyle Kızılma arasında bir ilişki kurup, Kızılma'yı folklorik bir unsur olarak kullanır. Bu durum, şiirlerinde atasözü, deyim

193 Yaşar Yücel, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, Ankara 1988, s.11.

194 Turgut Karacan, Bosnalı Alaaddin Sabit, Divan, Sivas 1991, s.360-375.

gibi kalıp ifadelerle yer veren Sâbit'in, yine şiirlerinde folklorik unsurlara yer vermesiyle, divan şiirinin Türk kültürüyle ilgili kaynaklarından birini ortaya koyar.

Türk şiirinde geçmişi en iyi yansıtan şairlerden bir olarak Yahya Kemal kaleme aldığı "Gedik Ahmet Paşa'ya Gazel" şiirinde;

Çıkdı Otranto'ya pür velvele Ahmed Paşa
Tuğlar varsa gerektir Kızilelma'ya kadar

diyerek, hedef olarak Kızilelma mefkûresini dile getirip, bunun Rim Papa (Roma) olduğunu ifade eder.

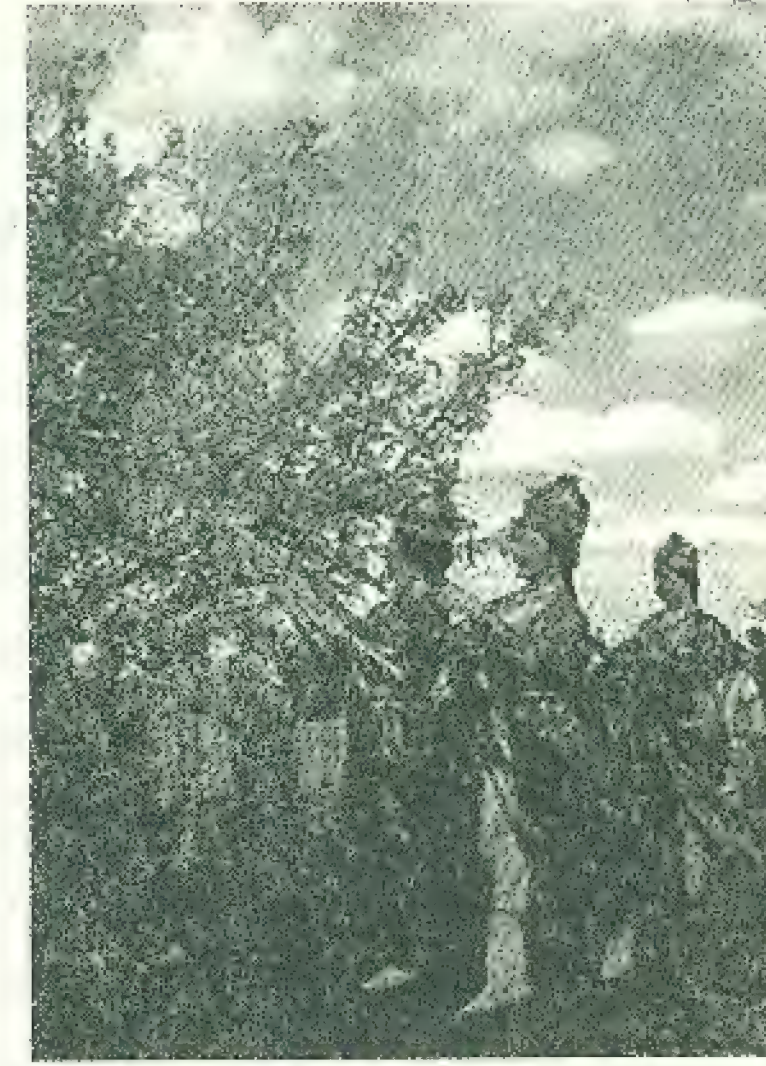
Gark-ı nûr olmak imân-ı Muhammed'le Firenk
Bu sefer Rim-Papa'dan Hazret-i İsâ'ya kadar¹⁹⁵

284

Eski Türk nesillerinin, bir gün mutlaka varılacağından söz ettikleri Kızilelma, Osmanlı'nın çöküşünün başlarında, unutulmaya başlanmasından itibaren çürümeye yüz tutar.¹⁹⁶

195 Yahya Kemal Beyatlı, Eski Şiirin Rüzgarıyla, İstanbul 1974, s.71.

196 İ.H. Danişmend, Türklük Meseleleri, İstanbul 1966, s.130-131.

Kalmukların Elma Ağacını
Kutsama Töreni

285

2. Törelere Ve Halk Geleneginde Kızilelma "İnsan, devletli bir varlıktır"

İnsan, Devlet, Töre Bağlamında Türk Tengri inancı

II.Bayezid devri ilim adamlarından Müderris Mevlânâ Mehmed Neşri tarafından "Kitâb-ı Cihannümâ" adı altında telif edilen ve Hicri 898 (M.1492) yılında tamamlanarak o tarihlerde pâdişâha sunulduğu tahmin olunan "Neşri Tarihi" adı altında tanınmış bulunan eserin¹⁹⁷, 12. sayfasında şöyle bir ibare vardır;

197 Mehmet Neşri, Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşri Tarihi, 1.cilt, Yayınlayanlar, Faik Reşit Unat - Mehmed Altay Köymen, TTK Basımevi, Ankara 1995, s.12.

"Müverrih egdür: Vaktâ ki Oğuz bilâd-ı arzı şarkan ve garban ve Çin ve Hitay ve Gür ve Gazne ve Hind ve Sind ve Türkistan ve Deylem ve Bâbil ve Rûm ve Efrenc ve Rus ve Şam ve Hicaz ve Habeş ve Yemen ve Berber, çün bu kadar illere müstevli oldı"

Müderriş Mevlânâ Mehmed Neşri beş yüzyıl önce kendi çağından belki enaz 2000 yıl önce yaşamış olan Oğuz Han'ın o devrin nerdeyse dünyanın tamamı sayılan yerlerine hükümlan olduğunu çok net bir şekilde ve ilgili "siyasi coğrafya" adlarını sayarak ifade etmektedir. Aslında burada söylenmek istenen, bu eserin başında uzun uzun izah ettiğimiz gibi kadim zamanlarda yeryüzünün en büyük ve tek kuruluşu olduğunu düşündüğümüz Büyük Turan Devletinin yönetimindeki alanların tasnifidir.

286

Turan toplumlarında sosyal ve siyasi yapılanma tabandan tabana doğrudur. Bu yapılanma hiçbir zaman tabandan başlamaz yani sosyologların iddia ettikleri gibi önce insan sonra aile ve sonra klan vardı sonra üst kuruluşlar sökün etti şeklinde bir yapılanma Türk veya daha geniş bir perspektifle söyleyecek olursak Turan toplumlarında görülmez. Tabiri caizse birden fazla insanın daha doğrusu Türkün olduğu yerde (tabi kadim zamanlardan bahsediyoruz) mutlaka bir devlet organizasyonu veya minyon bir devlet vardır. Zaten düşünecek olursak, Türk aşiret, cemaat ve boylarının teşkilatlanma görüntüsü küçük bir devlet şeması gibidir. Bu tür yapılanma onların evreni algılayış felsefesinde yatmaktadır.

Türklerin evren tasavvurundaki temel kaygı, insanın evrendeki yerini belirleyerek, toplumsal değerler ile kimliği ortaya koymak ve böylelikle toplumsal varoluşu temel-

lendirmektir.¹⁹⁸ Turan toplumlarında kişinin kendi varoluşunu dayandığı değerlerin ve bu değerlerin kurumları da biçimlendirdiği ve kendi varoluşunun kurumlar aracılığıyla gerçekleştiğinin bilinci, kurumlara karşı olan sorumluluk duygusunu artırır.

Türklerde hem toplumsal hem de kişisel varoluşun devletle ilişkili olduğu gerçeği, devleti, hem düşünce yapısında, hem evren tasavvurunda merkezi bir konuma getirmiştir. İşte tam bu noktada yani insan-toplum ve devlet üçgeninde ezoterik bir bağlamda Kızılelma varlığını hissettirir.

Kadim Turan toplumlarının özel mülkiyetsiz ve sınıfsız olması, kurumlaşmış hiyerarşik bir dinin yokluğu, (Din asli anlamda etkisi bütün alanı kapsamıştı) bunlara sahip toplumlarda görülen iç çekişmelerin tabanının oluşmasını engellemiştir. Toplumsal değer dizileri, üyelerinin birbiri üzerinde üstünlük tasarlayacak ya da birinin diğerini sömürmesini gerektirecek yapıda olmadıklarından, toplumdaki her bir kişi diğerine eşit sayılmıştır. Toplumsal yapının özellikleri, kişinin kendini ifade etme temeli olarak devlet ve savaşı öne çıkarmıştır. Böylelikle hem toplumsal hem de bireysel varoluş devleti esas almıştır.

287

Yaşanılan gerçek hayat ve düzen şöyle kurulmuştu: Her şeyi kapsayan ve her şeyin üstünde ve her şeyi var eden yada yok eden Tengri vardır. Tengri'nin belirlediğine inanılan ilkeler çerçevesinde yeryüzündeki düzenden devlet sorumludur. Düzen (evrensel ve toplumsal), devlet ve toplumsal varoluş unsurlarının her biri diğeriyle birliktelik

198 Ayhan Bıçak, Türklerde Evren Tasavvuru ve Ölüm Anlayışı, Doğa Araştırmaları, sayı 6.

değil bir bütün teşkil eder. Devlet, toplumsal varoluşun sürekliliği konusunda baskındır. Bu ise toplumsal zihniyette ve evren tasavvurunda devlete en üstün değerin verilmesine neden olmuştur. Toplumsal varoluşun sürekliliği ve diğer nedenlerden dolayı, "Türkler için insan, devletli bir varlıktır" tanımı kolaylıkla yapılabilir. Bu tanıma götüren temel neden, toplumsal varoluşun sürekliliği ifadesinde yani Kızılelma ile ifade edilir, daha doğrusu gizlenir (Bektaşiler buna sırlanma der).

Türklerin sürekli yayılmaları ve güçlü medeniyetlerle karşılaşmaları, toplumsal varoluşu tehdit ettiği ölçüde, devlete verilen değeri de yükseltmiştir.

Kutadgu Bilig'in bu konu ile ilgili aşağıdaki mısraları dikkate şayandır:

"Devletin olması için, askere ihtiyacı var,
Askerin olması için, servet dağıtman gerekir,
Servet edinmek için, halkın zengin olmalıdır.
Halkın zenginliğini ise ancak örfler sağlar".

Toplumsal varoluşu tehdit eden en önemli unsurlardan birisi, devletin görevinin örf-adet-töre çerçevesinde tanımlanmamasıdır. Turan kavimleri inancına göre, Tengri'nin en açık emri, savaşmaktır. Eğer savaşılmaz ve teslim olunur, itaat edilirse, ihanet edilmiş sayılır. Bunun cezası da Tengri'nin bütün toplumu ölümle yok etmesi şeklinde gerçekleşir. Tengri, Türklerden, yeryüzünün tümüne hakim olmalarını, göğün altında yer almayan elverişsiz bölgeleri bir kenara bırakarak, yeryüzünü, gök gibi tek yapmasını beklemektedir. Türklerin devlet ideali, bütün dünyayı birleştiren ve insanlar için mükemmel düzeni kurmak an-

lamında, Dünya Devleti'dir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz Türk ve Turan boylarının bütün dünyaya yayılmaları ve gittikleri yerlere ulaştıkları coğrafyaya hükümları "müstevli" olmaları hatta Avrasya'daki yayılmalarının en önemli nedenlerinden biri bu idealdir. Bu ideali gerçekleştirmeye çalışırken, dinî bir kaygı gütmemişlerdir. Türkler, asla dinî bir savaş hayal etmemiş olmalarına rağmen, onların yüce Tengri'si Türkün dünyaya müstevli olmasını ve bunun içinde savaşmasını emrettiği için onların savaşlarında dinsel bir nitelik sezilir.

Tengri'nin ve onun kağanının anlamlı savaşı, temelde dogmatik değildir. Bu savaş sadece bozkırların anarşisine karşı, küçük beyliklere karşı, totemizme karşı ve daha da önemlisi, çok Tengrili görüşün zorunlu kıldığı yetki çokluğuna yöneliktir. Ashında Türklerin savaşı birliğe ve evrensel sulha karşı duyulan derin arzusunun gereğini yerine getirmeye dönüktür.¹⁹⁹ Kozmik merkezli bir dünya düzeni, Türklerin genel gayesi olduğundan, Türk devletleri dünyanın tümüne hakim olmayı amaçlamışlardır.

Tengri'nin beklentisi olan dünya devletini gerçekleştirme ya da dünya düzenini oluşturma eylemleri, yani yayılma savaşları, toplumsal varoluşun sürekli tehlikede olduğunu gösterir. Ayrıca tarihsel veriler, gerçek anlamda, Türklerin defalarca yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, toplumsal varoluşu temellendiren değerlerde Tengri'nin buyruğu güçlü bir yer tuttuğundan, gösterilen gayeye uygun davranmaktan geri durmamışlardır.

199 Jean Paul Roux, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, İstanbul 1994.

Türkler tarihin başlangıcından itibaren Avrasya ve dünyanın diğer bölgelerinde oluşan yada kurulan bütün medeniyetlerle ilişkiye girmiş, savaşmış ve varlıklarını sürdürmüşlerdir. Çok zayıf olduklarında da çok üstün güçlerle her türden ilişkiyi yaşamlarına rağmen, varoluşlarının sürekliliğini sağlayan ilkeler, değerler, gelenekler ve kurumlar nelerdir? Bu sorunun cevabı, Türklerin ne türden değerlere, kurumlara ve geleneklere sahip olduğu ve bu unsurların evren tasavvuru içinde nasıl temellendirildiğinin araştırılmasıyla ortaya çıkar.

Burada akla gelen soru?

Bizde halk bilimi, etnografya, yerel tarih ve ilgili sosyoloji yeteri kadar araştırılmış mıdır?

Buna vereceğimiz cevap maalesef hiç mertebesinde-
290 dir. Gerçekten de, bu tür ciddi araştırmalar yapılsa idi halkımızın gündelik hayatı ile binlerce yıl evveline ait hatıralar bağı kurulmuş en azından bu ilinti görülmüş olacaktı. Peki bundan ne çıkacaktı. Elbette ki yüzlerce şey ama bir tekini söyleyelim, Her sabah güne başlarken istesekte istemesekte, bir medya bombardımanı ile karşı karşıyayız. Bunların içinde büyük kesim küfürle (gerçeği örten) beslenen, her ağızlarını açtıklarında pis kokular saçan sanki genlerine Türk düşmanlığı kodlanmış bir güruhla karşılaşırız. İşte o bağ kurulmuş halkın tarihle geçmişiyle irtibatı kesilmemiş olsaydı, her gün Kızılma'ya, Türk'e ve Tarihe sövülmeyecekti. Kefereden kinaye bu ideoloji kalıntıları-
nın binlerce yıllık Türk Turan tarihi bilgeliği karşısında bir üfürük kadar değerleri olmayacaktı.

Nitekim Onbin yıldan daha fazla süren büyük maceradan sağ çıkmak, kültürel kimliği korumanın en önemli

dayanağı, Türklerin din anlayışları olmuştur. Tarihî süreçte gösterdikleri başarıların temelinde, Türklerin, kalplerinde, bilinçlerinin yapısında evrensellekle ilişkili metafizik bir olgunun varolması yatar. Bu uzun tarihi dönemlerde büyük dramatik çağlar yaşanmasına ve her türlü ruh dalgalanmalarına, törenlerin ve teamülün farklılıklarına rağmen, bu dinin bize sergilediği ve ancak bir kısmını görebildiğimiz tabloda, her şey, bu evrenselliğin var olduğunu kanıtlamaktadır.

Türk inanç sisteminin temelinde yer alan evrensel ilkeye bağlı olarak, mistik bir temel oluşmuştur. Söz konusu mistiklik, boylar arasındaki inanç farklılaşmasını ortadan kaldıran. Türk düşüncesi ve hayatını büyük ölçüde belirleyen unsur olmuştur. Türk Tengri inancında, hiçbir zaman tapınak ve tapınağa bağlı olarak ruhban sınıfı olmamıştır. Turan dini sistemi insanı merkeze koymuş ve bütün insanlığa karşı (başta her türlü dini düşünce olmak üzere) toleranslı olmuştur.

Türk evren tasavvurunun önemli bir özelliği de doğayla uyumlu bir ilişki sürdürmelerine olanak sağlamasıdır. Yeryüzündeki her bir unsurun ruha sahip olduğuna inanç, doğayla olan ilişkilerini yönlendirmiştir. Yer-su ruhları adı altında toplanan doğadaki ruhlar, gündelik hayatın bir parçası olarak varolmuş ve onlara sürekli dualar okunmuştur. Dağlara, ağaçlara, sulara, hayvanlara saygı, bu unsurlarda saklı ruhlarla ilkel ilişkiler, doğayla uyumlu yaşamın göstergeleridir. Bu anlayış, doğayı, rakip ya da düşman olarak değil, dost olarak kabul ettiklerini ortaya koymaktadır. Doğadan ihtiyaçları kadar almak, diğerlerinin yaşamasına saygı göstermek esastır. Doğaya saygı, hayatın

güvencesi olarak görülmüştür. Doğayla uyumun diğer bir göstergesi, bütün törenlerin, ağaç, su, dağ, çadır, mezar gibi kutsal merkezler etrafında dönülerek yapılmasına, ve bu törenlerin evrenin döngüsüne refakat ettiğine ilişkin inançtır.

Türk insanının bütün engellemeler ve karşı darbelere aldırmandan yaşamın ana sırrı olarak kabul ettiği Kızilelma inancını söylence, hikaye, masal, şiir, ve inanç olarak nasıl günümüze taşıdığının hikayesini okumaya devam edelim:

Türk halkının geliştirdiği Kızilelma söylencelerinin yada halka malolmuş bu tür gelecek kurgulama düşüncelerinin mutlaka devlet veya devletli bağlantıları vardır. Buna tipik bir örnek vermek gerekirse; Halkın büyük çoğunluğu ve hakanlarının oğuzların bir boyu olduğu bilinen Hazar imparatorluğunda²⁰⁰ Hakan sefere çıkınca, çadırın tepesine altın bir nar (Kızilelma) taktırır. Bu törensel kural halk-devlet bağlantısında Kızilelma'nın başat bir rol oynadığının göstergesidir.

Elma aynı zamanda Türk şölenlerinde saçı (Düğün armağanı) karakteri arz eder. Azeri Türeleri'nde ürün toplama mevsimi başladığı gün tan yeri ağarmadan ve güneş çıkmadan toplanan ilk elmanın insana "Ebedi Hayatı" verdiğine inanılır. Kışın dokuzuncu günü gece yarısından sonra ay ışığında ayaz vurmuş elmayı yiyen çocuksuz kadın Azerilere göre çocuk sahibi olabilir.

Sultan Velet, Hz. Muhammed'in verdiği ebedi hayat kaynağı olarak elmaları anlatmaktadır. Şimdi söylence ve

tarih sınırında bir başka ifade ile tarihselleşen halk hikayelerine örnek teşkil edecek üç mektup'tan söz etmek istiyorum;

3. Üç Mektup

Osmanlıların Avrupa seferleri sırasında, bu seferlere doğrudan katılan ve tutsak düşen meçhul gaziler tarafından yazılmış üç mektup var, üçünde de Kızilelma anlatılmaktadır. Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman'ın Viyana kuşatmasındaki savaşlarda sonuna kadar dövüşen sonunda şehit olmuş serdarların da adı geçmekte ve bu savaşların nasıl kahramanca olduğu hikâye edilmektedir. Birer ermiş mertebesine yükselmiş olan bu kahramanların hatıralarına da bu mektuplarda yer verilmiştir. Sözünü ettiğimiz mektuplardan ilki Budin eyaletinde oturan kale, palanga ajanlarıyla Müslüman gazilerine hitap etmektedir.

Her üç mektupta da asıl konuya girmeden o zamanki tarza uygun olarak giriş bölümünde standart kalıp ifadeler yer almaktadır. Aslında bu mektuplarda anlatılan olayları tarihlemek tam olarak aydınlatmak hayli zor görülmektedir. Bildiğimiz Kızilelma adını taşıyan şehirler yerine mektup sahibinin hayalinde yarattığı şimdiye kadar hiç adı duyulmamış şehirleri yer almakta. Bu mektuplardan birinde Viyana ile Roma şehirleri karıştırılmış görünüyor.

4. Birinci Mektup

Budin eyaletinde oturan kale, palanga ağalarıyla Müslüman gazilerine hitap etmektedir ve mülkünde tutsak düşen yüz doksan neferin esirlikten kurtarılması rica ve temenna edilmektedir.

"... Nerede mahbus idigünü?. sual olunursa" diye başlayarak kendilerinin tutsak bulunduğu Kızılma'ya geçmektedir. Bunların bulunduğu Kızılma Beç'ten (Viyana) öte yüz altmış konak yerdir. Kızılma'nın kırk kapusu vardır ve üç yüz çeşmesi vardır; seksen şadırvanı vardır. Her şadırvanda üç yüz altun ibrik halka vardır ve orta yerinde bir altın kement asılmıştır; ve dahi yedibin yediyüz kubbesi vardır; ve ol tekke²⁰¹ kubbelerinin altında beklerler. Kubbelerinin içinde kırk bin kişi vardır, daima mevcut ve hâzırdırlar. Kasım Voyvoda'nın türbesi ol kubbelerin altındadır; her bar türbesine nur iner ve etrafında bir su akar, Nur Suyu tabir ederler, amma nur nedir bilmezler. Ve ol memlekette Rim Papa dedikleri mel'un hâla sağdır, Hazret-i Ali ile cenk eylediği zamanda ol mel'un-ı ebediye beddua etmiştir; ne diridir, ne ölüdür, bir sandık içindedir. Yılda bir kerre taşra çıkarırlar; üç pare etmek yir, üç kadeh şarap içer ve kiliseden çıkardıkları zamandan beşer yüz küffâr-ı zünnârı²⁰² yürürler ve yirmi beş kişi önünce gidüp zu'm-ı bâtıllarınca kitap okurlar.

294

Ve dahi sual olunursa Alaman dağı eteğinde bir şehir vardır, adına İzlinç (Ibbitz) derler; içinde Müslümanlar var; yetmiş yerde hutbe okunur, camileri vardır; hâlâ küffara cizye verirler. Eğer sual olunursa bu Müslümanlar ne zamandan berü anda sakindirler? Merhum Sultan Süleyman (Allahın Rahmeti ve bağışlaması üzerine olsun) hazretleri Beç eyaletinde iken vakiasında bir pir gelüp 'padişahım, kırk bin koç kurban etmek gereksin deyü şah hazretlerine talim etmiş. Padişah dahi uyanıp ba'de'l fikr bu ahvali vezirine i'âm etmiş.

—Vakıamda bana kırkbin koç kurban eyle deyü işaret eylediler, Der. Vezir dahi cevap verip ayıttı;

201 "Tekke" kelimesi "Manastır" yerine kullanıyor.

202 "Zünnar"; sabıkta Mecusi ve Nasarâ'nın kuşandıkları ip (Lehce-i Osmani, s.1153);

Kemer; özellikle Doğu Hristiyanlarının ve Yahudilerin, aynı zamanda İran Mecusilerinin bellerine kuşandıkları ip, Brahmanlara mahsus ip (Steingass, 623);

Kimi Hristiyanların ve putperestlerin bir dini alâmet olarak kuşandıkları bir ip veya ip kuşak. (Redhouse)

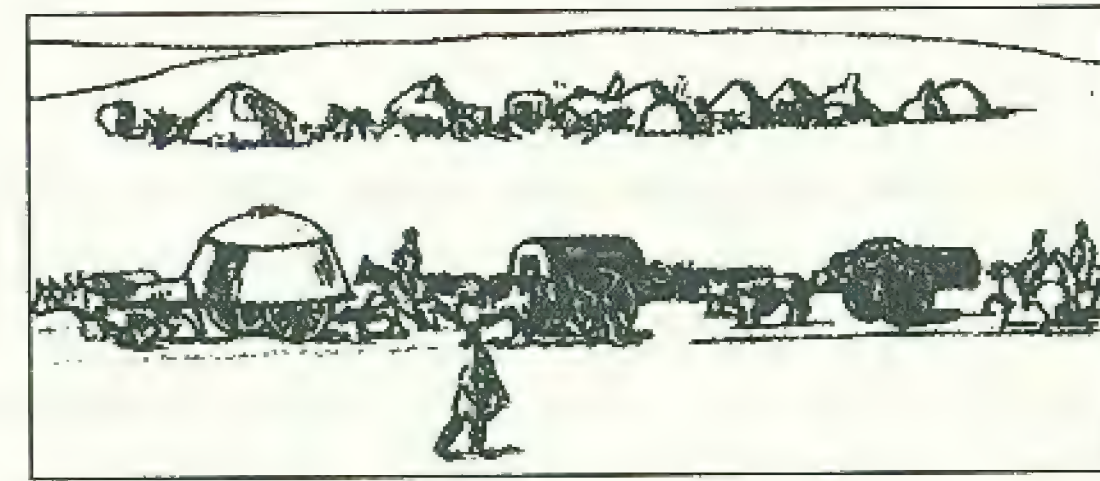
—Padişahım kırk bin koç istemezler, adam kurban isterler, der. Ol vakitte Kasım Voyvoda mevcut bulunup cevap eyledi ki 'padişahım, ben kuluna kırk bin adam verir isen Allah yoluna, din gayretine ve padişahımın uğruna şehit olalım' deyü cevap verüp hâlâ İzlinç şehrinde kalan ol Kasım Voyvoda'nın ve sair kadıların sülâlesidir- Rahmetli'llahi aleyh. ²⁰³

Silahtar Tarihinde bu hadise tarihi zeminine şöyle oturur:

"Ol vartada Kasım Malkoç nam voyvoda ol zamanın merd-i mümtazı, onikibin serbazı arbedabaz ile diyarı düşmana akınlar etti. Akıbet Alman illerinde bi-nam ve nişan olup içlerinden ferdi vahit kurtulmadığın meşhurdur."²⁰⁴

Sultan Süleyman Viyana kuşatmasını gerçekten sürdürmüştür. Fakat başarılı bir sonuç alacağından şüphe etmeye başlamıştır; Bunun üzerine Hazret-i Muhammed (üzerine salât ve selâm olsun) Sultan Süleymanın rüyasında ona göründü, şöyle söyledi: "Gazaba gelmiş olan Tanrı'nın kırk bin koç kurban ederek rızasını almazsa tehlikeden kurtulamayacaktır".

295

Göç Göç Oldu Yollar Denize Varmaya Çok mu Var

203 Bursa, Orhan Gazi Camii Kütüphanesi, Eminiyte Mecmuası adlı bir mecmua içinde. Yayınlayan N.R. Karatay, Türkün (Bursa Halkevi Dergisi), sayı 6.

204 Silahtar tarihinden alınma bu paragraf Büyük Tarihi Romanımız Abdullah ziya Kozanoğlu'nun meşhur "Malkoçoğlu" Romanının da bitiş cümlesidir.

Sultan Süleyman, rüyasında kendisinden istenen koç'u sözlük anlamında almış ve kırk bin koç tedarik etmesini vezire ferman etmiştir. Buna karşı vezirin cevabı şu olmuştur; Bu imkânsızdır. Çünkü bu uzun kuşatmada bütün zahire ve yiyecekler nerede ise yenilip tükenmiştir; bir nesne artmışsa bunlar da ordunun ancak açlığına derman olacak kadardır. Tatar akıncıları buraları öylesine sömürmüştür ki, yaşamak için gerekli yeni bir yiyecek ümidi kalmamıştır. Bunun üzerine Sultan Süleyman bütün kumandanlarının toplanmasını buyurdu ve onlara rüyasını anlattı. Onlar bunun üzerine bu rüyayı şöyle yordular: 'Bu ilâhi işareti harfi harfine anlamamak gerektir; bunun altındaki anlamı anlamak gerektir. Yani 'şehrin duvarları altında dinleri uğruna şehit olmayı kabul etmeye hazır kırk bin Müslüman demektir. Bunun üzerine Sultan Süleyman Budin'e geri dönünce savaş ordusunda bu sayıda askerin bulunmadığını gördü ve Viyana'yı tekrar kuşatmaları yolunda çok sıkı ve şiddetli emirler verdi.

Kasım Voyvoda hakkında Evliya Çelebi Seyahatnamesinde yeterince bilgi vardır:

Asker-i İslâm kışa tutulduğunu küffar haber alıp askerin canib-i erbaasını küffar-ı bedkâr yedi kıral askeri ihata ettiğini Süleyman Han işidüp bütün gün-görmüş iş erleriyle meşveret edüp Süleyman Han aydur: Muradım Bec kirali olan Ferdinand kıralla haddin bildirmek idi. Çünkü altmışaltı pare kalesini ele geçirüp ve Beç Kalesini bu kıyafete koyup bütün kuvvetli burçlarını yere beraber edüp yıkup yaktık. Allahın hikmeti kılıç gibi kış geldi. Hemen şimdi tadaruk oldur kim on iki bin yiğit ile-bazılar kırk bin yiğit ile Kasım Voyvoda'yı serdar edüp Tuna'yı karşı geçirtip Tuna köprüsünü keselim, karşı tarafta onlar ili ve vilayeti ateşe urup av olarak esir almayup hemen kâfirlerin kılıçtan geçirtip karşı geçsinler, dedikte Kasım Voyvoda ferman-ı padişahı ile kırk bin ve on iki bin yiğit karşı tara-

fa Tuna'yı geçip kâfirleri kılıçtan geçirirken beri tarafta durumun değişik olduğunu görünce, bütün kâfirler Süleyman Han'ın ardını almaktan vazgeçip Kasını Voyvoda askerini koğmağa gidince hemen Süleyman Han sene 936, Mâh-ı Saferin onaltıncı günü (20 Ekim, 1929) Beç kalesi altında karargâhını bıraktı. Ama Össek'teki büyük topu ve hazineyi ve Resullullahın sancağını selâmete çıkarıp o ayın yirmi ikinci günü Han'a gelip can kurtarırlar.²⁰⁵

Evliya Çelebi, Şınava Kalesi'ni ziyareti sırasında Kasım Voyvoda Şehitliğini bize şöyle anlatmaktadır:

"Bu kalenin şark tarafından bir çemen zar sahrayı lâlezarda Kasım Voyvoda cenginde şehit olanların yığın yığın mezaristanları ziyaret ettik. Keferenin söylediğine göre burada on iki bin Türk askeri yatar, dediler. Amma her yığınında tuçtan bir alâmet yapmışlar. Mesela tuçtan beni âdem tasvirleri ve bir yığın üzre tunçtan at sureti ve birinde kılıç ve birinde kalkan ve birinde tüfenk ve birinde tirkeş, elhasıl cemî' şühedanın atlarını dahi kırıp asla bir silahlarına el komayup cümle şühedanın silahlarını bir yere gömüp Üzerlerine birer yığın toprak yığıp dahi üzerlerine her silaha göre birer tuçtan alâmet etmişler ve cümle şühedaların etraflarını kale ve tabur hendeki gibi hendek kazup asla bir hayvanat girüp şühedaları çiğnemezler. Hâlâ kudretten cemî' şühedalar üzre gül gülistan ve reyhan ve süm-bülistan biter kim rayıhası âdemin dimağını mimar eder. Amma bu ziyaretgâhın ortasında bir mermer amut üzre küffar bir kılıç komuş, yani bu mevtaları kılıç ile kırdık, demektir. Ve lâkin kendülerinin nakilleri üzre her sene Kasım günleri oldukta bu Kasım Voyvoda askerleri üzere bir hay huy, Allah Allah deyüp ol gece üzerlerine gökten alca alca nur yağar, deyü kefereler şahadet ettüler. Hamd-i Huda cümlesin ziyaret edüp ruhaniyyetlerinden istimdat taleb etlik."²⁰⁶

Evliya Çelebi yukarıda söylediklerini kısaca tekrarlayıp Gazi Kasım Paşa'nın üç adam ile Venedik diyarında Össek kalesine gelip cümle askerinin Alman diyarında şehit

205 Evliya Çelebi, VII, 248 v.d.

206 Evliya Çelebi, III, 324 v.d.

olduğunu söylüyor.²⁰⁷

Kasım Bey 1532 Ağustosunda, güç duruma düşen Türk akıncılarını, eşit olmayan iki bölüğe ayırmıştır. Schwarztal'da ormanlardan çıkmayı başarmış ve dalgali araziden Macar ovalarına inmenin yolunu bulmuştur. On bin kadar olan süvarisiyle, doğrudan doğruya yönelmiştir. Kendisini yaklaşık olarak üç kat gücünde olan Alman kitaları karşılamış, akıncıların arkasına düşmüş ve onları hazır beklemekte olan Alman ordusuna karşı sürmüştür. Türkler ümitsizliğin verdiği bir cesaretle bu orduyu yarmak için savaşmış ve ilk şehit düşen Kasım Voyvoda olmuştur. Başsız ve ümitsiz kalan Türkler ciddi bir mukavemet göstermek-sizin dağılmışlardır. Arkalarına düşen Alman ordusuyla bir sıra çarpışmaların sonunda, pek az kurtulabilmiş olanlar da Şınava (Schönau) bataklarında batıp ölmüşlerdir. Bu savaşlarda yedi-sekiz bin akıncı şehid olmuştur.²⁰⁸

298

5. İkinci Mektup²⁰⁹

1084 (24 Kasım 1673) yılı şaban ayının on üçüncü günü Kıbrız'da kışlaya gelmiştir ve Budin ve Kızılirma ve Beç kalesi vassf olunup duaya vesile için yazılmıştır. Hikayet-i Kızılirma başlığını taşıyan bu mektup 'saadetlü, mekremetlü yolodaşım Hasan Ağa hazretlerinin huzur-ı saadetlerine selâmlar olunur ve mübarek huzur-ı şerifleri sual olunur' deye başlamaktadır.

"Benim karındaşım. Bu mektup size tahrir olmadan meramım budur ki hakir duaya vesile olsun içim ve dahi din-i İslâm içinde olan mümin kardeşlerimize gayibâne selâmlar olduktan sonra bu

207 Aynı yer.

208 Karl Tepley, aynı yer, 109 v.d.

tarafın hali ve şanı beyan olunur ki' diye asıl konuya giriyor. 'Älem-i namda (nasta?) meşhur olan Beç Kalesi ve Kızılirma, Beç Kalesinde bizim sakin olduğumuz Kızılirma'yü gelince her bir konağı on bir buçuk saat olmak üzere yüz yetmiş konaktır. Kızılirma'nın vassfından sual olunursa kalesinin etrafında kırk kârgir kapusu vardır, cümlesi açılır ve kapanır. Kale kapularının halkası cümle gümüşten-dir. Ve kalenin divarında üçyüz adet çeşmesi tekildir, âb-ı hayata benzer. Ve andan yüzseksen dört adet şadırvanı vardır, suyu âb-ı hayata benzer. Ve dahi kalenin su kapusunda bir tekkesi vardır, yedi bin yediyüz?, kubbeli, on dört bin yüzüç somaki direkli kiliseleri var; içinde yedibin ruhbanları vardır. Herbiri ol kubbeleri beklerler. Ve ol kubbe kapularının üst eşiği altını ve alt eşiği gümüş-tendir. Bunların cümlesin defter ile zabı etmişlerdir. Bundan böyle Kasım Dede Türbesi²¹⁰ baş kubbe olanın altındadır; Tuna ol türbenin altından geçer. Lâkin gürüldüsü kırk sekiz, saat mahalde sadâ verir. Tuna deyü söylenen bu mahalde gider ve ol baş kubbesi Kızılirma deyü söylenen seksen kantar altundan bir Elma şeklindedir.

İmdi Kızılirma demeden murat budur. Ve dahi ol baş kubbesi Kızılirma dedikleri mahalde gece-gündüz din-i İslâm dua ederler. Daima her gece on iki binden mütecaviz Âl-i Osman padişahı arpa versünler deyü ertesi ahşam böyle ederler ve dahi Rum Pupa'dan sual olunursa senede bir kere diriltir, kalkar. Ve bu kadar yanında olanlara söyler ki,

299

—beyaz kâğıt üstüne karayazı var mıdır?

—Müslüman diyarında Müslüman çocukları mekteplerinde okurlar mı?

—Ve koyunları kuzular mı?

—Ve karıları doğurur mu?

—Padişahları sefere gider mi?

Deyü sual ederler.

Yanındaki kâfirler dahi

209 Ankara Milli Kütüphane, Cönk, numara 44.

210 Evliya Çelebi, III, 324; VII, 332 v.d.

—Bunların cümlesi vardır.

Ondan sonra mel'un

—Eyle ise dahi vakit vardır

Deyü üç lokma ekmek yir ve üç kadeh şarap içüp gine devrilür, yatar. İki mel'un tamam bin seksen sene ve yedibin yıl ömür sürmüştür. Hazret-i Ali ile cenk edüp ol zamandan handimce (?) ol mel'unun kolunu çalmıştır. Ol zamandan beri kanı akar, asla dinmez. Ali, bu meluna dua etmiştir ki 'ey mel'un, tâ kıyamete kadar ne ölü ol, ne diri ol. Bu hal üzre kalasın' deyü beddua etmiştir. Bu mel'un bir büyük kilisede olup ve senede bir kere kalkıp ol kiliseyi dışarıya çıkarırlar ve çıktığı vakit beş yüz kâfir yanınca yürürler! Cümle eli baltalıdır. Beş yüz önünce bin avazlarına kitaplarını okurlar. Bu keyfiyet ne zamandan beri sual ederlerse Kasım Dede, Kızılelma sihrinde olduğundan beri. Kasım Dede'nin aslını sual ederse-niz Sultan Süleyman, Beç Kalesi'ne varıp bir gece rüyasında gördüğü kırk bin kurban etmişler.

Padişahım kırkbin kurban vermeyince gerek sen varun, asker bir nice selâmet çıkmayuz deyü cevap verdiklerinde padişah uykudan uyanıp sahib-i mühr ve paşaları çağırıp divan-ı hümayunda bu rüyayı söyleyince onlar dahi 'gerçektir padişahım, böyle etmek gerektir' deyü ol zamandan padişah bunlara 'hele sizden bu kadar koyun olmaz' derken ol vakit Kasım Dede namında bir kimesne karşı gelüp Sultan Süleyman hazretlerine temenna eyleyüp, divan durup söyledi ki 'ey padişahım, kurban eyle, gazan mübarek olsun, Hak Taâla vücudunu hıfz eyleye. Kasım Dede kuluna emir eyle, kırk bin er, kişi verüp din-i mübin uğruna şehit olup kurban oluyuz' dediklerinde padişah da kırkbin kişiyi Kasım Dede'ye teslim edüp anda Kızılelma kurbünde kâfire gönderdiler.

Ol dahi varup kâfir ile mukabil olup cenk ede ede ta ki Kızılelma'ya varup ol mahalde şehid oldu.

Kırkbin kişi şehit ve kurban oldular. Kırk kişi aman deyüp kâfirler amanın tutup kırk kişiye kırk kız verüp anda Kızılelma'nın eteğine bunlara bir ülke verüp anda bir şehir bina edüp ol kırk müslüman kişi hem anda koyup şimdi şehir-i azîm yetmiş minareli cami

ve hezar mescitler bina eylemişler.

Hâlâ ma'mur ve meşhurdur. Ol şehrin içinde olan Ümmet-i Muhammet ol vakıttan beru ol havalide olan kâfire cizye ve haraç verirler. Bu kâfir kadimden böyle bağlamış. Şöyle ki ol haracı kâfir kendi hazinesine götürür, vermesi cümle aciz kalmıştır. Hak Taâla ehl-i islâm hürmetine ve enbiya hürmetine halâs eyleye, amin.

Benim karındaşım, bu mektup İstanbul'da Dergâh-ı Âli yeniçeri yan otuz yedi cemaatın kışlasına gönderesiz. Seksendört senesi mâh-ı Şaban-ı şerifin onüçüncü günü [6 kasım, 1576] Kıbrız'da kışlaya geldi, Budin, Kızılelma ve Beç Kalesi vâsf olunup duaya vesile olsun içün yazılmıştır, temmet".

6. Üçüncü Mektup²¹¹

Bu mektup Vâsf-ı Kızılelma başlığını taşıyor.

Bu mektupta Kasım Voyvada'nın türbesi baş kubbe'nin altındadır. Tuna suyu derler bir su vardır, ol kubbenin altından akar gider. Ve baş kubbesinde seksen vikiyye elmastan bir taş vardır, etrafı altındandır. Kızılelma dime-den murad oldur. Baş kubbede bir ibrişim torba ile yarım yem korlar; Âl-i Osman padişahı atla geldikle alsınlar deyü ve her gece yem tazelerler.

Rim Papa'dan sual olunursa diye başlayan satırlar yukarıdaki ikinci mektuptakinin aynıdır. Yalnız sualler sorup da aldığı karşılıklar üzerine Papaz şöyle demiştir:

—Henüz dahi vakti vardır.

Bundan feth olunan budur ki Kızılelma yı felh, Âl-i Osman'ın âhır seferidir ve hem kıyamet yakın olurmuş.

211 Kızılelma, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr.2640, Kitabın yazarı olarak İbrahim Paşa olarak yazılmışsa da doğrusu İbrahim Beşe olacaktır.

Dahi sual olunursa

—Kasım Voyvoda neden şehit oldu? diye başlayan satırlar, öteki iki mektupta olduğu gibidir. Mektup şu satırlarla bitiyor:

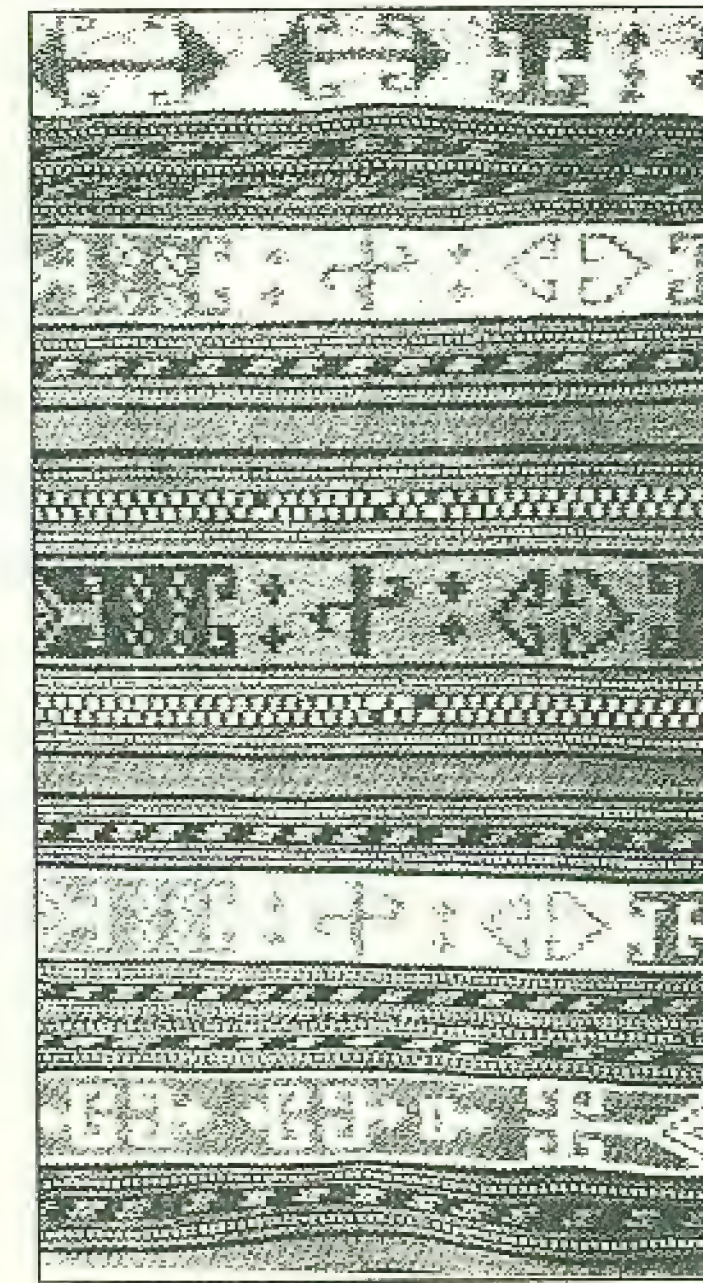
“Bunu tahrir edüp kendüden sual olunur ise Otuz yedi cematın yoldaşlarından Esir İbrahim Beşe demekle ma'ruf kimse ne olup okuyan ve dinleyen yaranlardan bir hayr dua rica olunur ki Allah Taâla cümle esirleri halâs eyleye, amin”. Tarih, sene 1165 (1751) sahip ve malik

“Monla Süleyman. Saltukname²¹² sulh edüp ol Cesar Beği oğlunu istedi. Almanî on bin frenk idi ve Âs dahi Rûmiler sunurunda idi. Ayıttılar: “Bizden kaçtı, Uşfur'a, Rumî katına gitti ona Üngürns derler. Şerif andan Uşfur'a döndü, Berberiyeye uğradılar, yedi gün gittiler, âbarhımhğa çıktılar kim ana Üngürüs-ı Alman derler. Ve Uyvar sınırı tarafındadır. Bir ulu şehre çıktılar, bir ulu kilise kapusunu berkitmiş, üstünde bir altın top, kubbesinde dururdu. Kızıl altundan bir elma resminde idi Andan Şerif Saltuğ ayıttı: “Bu nedir” Ayıttılar: Buna Kızılelma derler. Şerif emr etti, kondular, tiz beyine haber gönderdiler, ayıttılar: Gelün, bizümle cenk etmen, şerif'e ayıttılar: Biz haraca razıyız ve amma Kaydafa razı değildir. Şerif ayıttı: Ben, uş Kaydafa'na varınım, göresin ki neler iderem.

Ol şehri papazlar beklerdi. Vardılar nüzul ve nimet getürdüler; yidiler, içtiler. Şerif ve Han Tatarı Emir Osman gazilerle şehre girdiler. Doğru kiliseden yana geldiler; bihad mal gördüler. Altun kandiller ve esbablar, ne varsa ve kubbede bir değelenk (değnek) asılı dururdu. Şerif ol değelenki indürmek istedi ve biraz da mihrab üzre ve birkaç dahi asılı dururdu. Seyyid kasd etli kim indüre. Nağâh bir avaz, geldi kim ‘anlara rağmen’ deyi. Seyyid Şerif karşuda bir mermerde bir kaç yazı gördü, okudu. Ve demiş kim ‘ben kim Buhunasım, Kudüs'ü yıktım, malını ve esbabını bunda getürdüm. Ol kandiller Kudüs-i Şerif'ten getürdüm, ve bu değenk Musa'nın asası-

dır ve zırh Davud'undur, ve bu taç İsa'nındır; bu yerde kodum gittim, Şerif onlara mukayyet olmayıp çıkıp kendi eliyle kapıya kilit vurdu, artık açman, dedi. Kasd etti kim ol Altun Top'u dahi indire, emretti: leşker çıktılar kim indireler. Hemen Hızır Aleyhisselâm geldi, selâm verdi.

“Ya Şerif destur yoktur kim sen anı indiresin? Ümmet-i Muhammet'ten on iki halifelerin evveli Ebubekirdir; ikinci Ömer, üçüncü Osman'dır; dördüncü Ali, beşinci Hasan; altıncı Hüseyin ve dahi yedincisi Ömer B. Abdülaziz'dir kim Benî Ümeyye'dendir. Yirmi dört yıldır, ol hutbeyi âl-i Çaryar adına okudu; Haricileri kırdı”.

Tunceli, Pertek, Aşagıgülbahçe köyünde dokunmuş cecim.
Orhun ve Yenisey alfabelerinden z sesini veren harflerle
bezenmiş yanışlı çözümlü cecim.

212 Saltukname, Ebülhayr Rumî'nin sözlü rivayetlerden topladığı Sarı Saltuk menakıbı, IV. Şinasi Tekin, Harvard Üniversitesi Basımevi 1974, Ypr. 110 v.d.

7. Türk Folkloründe Elmadan Kızilelma'ya

Türk masallarında elma²¹³ büyük bir yer tutmaktadır. Aşağıda verilen örnekler bu konuda yeterince fikir verir kanaatindeyim:

Nar tanesi;

Dervişin verdiği elma vasıtasıyla bir kız doğuyor, dışarı bırakılıyor (üvey annesi tarafından).

Sihirli ayını;

Bir prens Elma şekline giriyor, prens onu kucağına koyuyor.

Ali Cengiz Oyunu;

Padişah, Ali Cengiz Oyunu öğrenmek istiyor. Sarayda bulunan bir fakirin, oğlunu bunu öğrenmeye gönderiyor. 'Bu oğlan at, koç, kuş şekline giriyor. Derviş bir insan olarak bu Elmayı istiyor. Elma bir darı oluyor. Derviş bir horoz -olup darıyı gagalıyor. Darı bir sansar oluyor, horozu öldürüyor. Sansar tekrar insan oluyor ve padişaha, istediği oyunun bu olduğunu izah ediyor.

Prens ve büyücü kadın;

Bir prens bir geyik avında güzel bir kıza rastlıyor. Bu kız, bir cadının hafiyesidir. Fakat cadı, prene âşık oluyor, cadı vasıtasıyla kız bir elma oluyor, prens onu bir halka ile tutuyor.

Ana ve oğul;

Üç kardeş sıra ile bir iş aramağa gidiyor. Bir padişahın üç oğlu ve bir çocuğu olan bir kızı var. Bunlar bir elma ağacının dev meyvelerini çalacaklar. Külçük oğlan devi öl-

dürüyor. Kan izleri, onu devin yediği torununun beşiğine götürüyor. Elma ağacının yerine bir ceset konmuştur.

Anka kuşu;

Bir padişahın bir elma ağacı var, yılda ancak bir tek elma veriyor. Bu elma her sene çalınıyor. Hırsızları bulmak için padişah uç oğlunu gözetlemeye gönderiyor, sıra ile, ancak küçük oğlan devi vurup öldürüyor.

Tilkinin öğüdü;

Bir padişahın elmaları çalınıyor. Büyük kardeşler hırsızı bulamıyor, yalnız küçük oğlan bir Gol-vogel'i vurup öldürüyor.

Kırmızı (al) kısırak;

Bu masalda kahraman, Kel Oğlan kılığına giriyor. Takip edilen nehri geçemiyor, fakat kahraman zenci ölünceye kadar yirmi yıl konuşamıyor. Kahraman Kel Oğlan oluyor ve bahçıvan olarak hizmet ediyor. Âşık olan en küçük prenses ona bir Kızilelma atıyor.

Anka kuşu;

Bir kız bir dev tarafından çalınıyor. Onu aramağa giden kardeşleri bulamıyorlar. Kuvvetli olan en küçük kardeş, birtakım tecrübeleri başarıyor. Bunlar çok yemek yemek, çok su içmek, pek çok köprüden geçmek ve Rechtafel yemek'dir.

Üç Limon Kızı;

Bir prens yerinden uzaklaşıyor, bir ihtiyar ona meyveler veriyor (üç portakal, üç limon, üç nar veya üç elma ve üç kabak).

Ana ve oğul;

Hasta prens, ancak bir burjuva ailesinin üçüncü kızı

213 Esmâ Şimşek, Türk Folklor ve Halk Edebiyatında Elma, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı 105, sayfa 203-216.

tarafından iyileştiriliyor. Dazlak vezirin kavunları, elmaları, narları. Bu meyveler bin devin yanındadır. Bu meyveler bir peri tarafından tekrar hakîki meyveler haline konuyor.

Kırk prens kırk kız kardeşle;

Kırk prens kırk kız kardeşle evlenmek istiyor. Evlendikten sonra bir prens kayınpederinin yanında kalıyor. O ölüyor, tabut bir ağacın üzerine uçuyor, ağacın üzerinde prens tarafından sevilmiş olan bir peri büyülenip oraya götürülmüştür. Şehzadenin dul karısı çölde bir çocuk doğuruyor, bir çoban tarafından bulunup padişaha getirilen çocuktan padişah korkuyor ve onu bir elma getirmesi için devlerin ülkesine gönderiyor. Peri çocuğa yardım ediyor, elma getirilince onun tılsımı bozuluyor ve çocuğun annesiyle babasının bulunmasına sebep oluyor.

Akıl muskası;

Bir padişahın kırk çocuğu kendilerine gelin aramağa gidiyorlar. En büyük kardeş, veliahd olacak olan en küçüğü kıskanıyor ve onu bir tılsımlı elma'yı aramağa gönderiyor.

Der Trene Johannes masalındaki Elma motifi Dede Korkut kitabındaki Bey Böyrek hikayesinde de vardır. Derişin verdiği elma.

Oğullar masalı;

Bir padişah umumî karartma emrediyor. Küçük kız, kardeşlerini kıskanan ablaları onun ikiz çocuklarını köpek enikleri ile değiştiriyorlar. Bir cadı, bu küçük kıza bir tılsımlı nesne bulmasını söylüyor, onun bulup getirdiği nesneler arasında bir de elma var.

Kızlar oğullardan akıllıdır;

Kızlar oğullardan akıllıdır masalında padişah kızını bir askere vermek istiyor. Kızın padişah babası ondan bir çok şeyler istiyor. Kız bunları getirmeyi üzerine alıyor. Kız bir avcı kılığında nişanlanacağı adama gidiyor, bir Kızılelma yahut bir taç getirmesi gerek.

Talibe sualler masalı;

Güneşe giden yol üzerinde zenci bir şeyhe rastlıyor. Onun zenciye sorduğu sualler arasında bir de şu var: Bir elmanın neden ekşi meyveleri vardır?

Yeşil elli kız masalı;

Bir ihtiyar tarafından, bir çocuksuz bir elma alıyor.

Nar tanesi- Üvey anne üvey kızını ve üvey oğlunu öldürmekle tehdit ediyor. Çocukları anneleri değil, üvey baba reddediyor. Besledikleri bir karga onlara öğüt veriyor, yahut bir ihtiyar. Sihirli kaçıışı gerçekleştirdikleri üç nesne şunlar: Bir tarak, bir sabun yahut buz, bataklık yahut deniz, ustura, taş, leğen yahut başka bir su kabı, bir saç, bir bıçak, cam kırığı, yahut zehirli elma.

Kuş kafası;

Bir fakir bir kuş yumurtası buluyor, bunu bir zengine satıp zengin oluyor. Yediği zaman boynuzlar çıkaran bir Elma buluyor.

Para çantası;

Bir fakir adamı, hiç bir zaman boş kalmayan bir para kesesi buluyor. Bu adam dört tılsımlı nesnenin yardımıyla düğün şartlarını yerine getiriyor. Bunların arasında bir sihirli elma veya incir var.

Akıl muskası- Bir adam bir yabancı kızı seviyor. Oğ-

lan, bir dervişin verdiği elma ile büyütülüyor.

Kahramana Tabiat-üstü varlıklar yardım ediyor.
Kahraman güzellere bir elma gönderiyor.

Komşunun kızı;

Gelin, hatıra olarak bir bardak ve bir elmalı iğne, bir havlu, bir elma alıyor.

Arslan sütü;

kahraman onun kayınbiraderi, bunlardan başka bir de gençleştirici elma elde ediyorlar. Burada kahraman yine de iktidarsız olan kayınbiraderini rezil ediyor.

Hafiye;

Üç erkek kardeş, bir devesi çalınmış olan adam tarafından sorguya çekiliyor... Daha önce erkek kardeşlerden biri hâkim tarafından uzman olarak vazifelendiriyor. Padişah uyanınca kardeşinin onu öldürmek istediğini sanıyor ve kendisini öldürüyor. Genç adam şu hikâyeyi anlatıyor: Bir padişahın bir papağanı var. Bir gün, bu papağan bir düğüne gitmek istiyor. Bir şey getireceğine söz vermek zorundadır ve bir elma çekirdeği getiriyor, bundan, üzerinde iki elma bulunan ağaçlar büyüyor. Kıskanç vezir elmalardan birini zehirliyor ve padişahı da uyarıyor. Padişah papağan'ın kendisini zehirlemek istediğini düşünüyor ve bunu öldürüyor. Sonradan fark ediyor ki bağçevanın ailesi gençleşmiş, bunun üzerine öteki elma'yi yiyor. Sonradan bunun farkına varıyor, veziri öldürüyor ve papağanı öldürdüğüne esef ediyor.

Abdal ve sığır;

Bir ahmak adam, bir ağanın sığırlarını güdüyor. Bu sığırları bir elma ağacının altına sürüyor ve yukarıdan aşağıya

gıya elmaları atıyor, ve sığırlardan bir teşekkür bekliyor. Bütün hayvanlar elmaları yiyor, yalnız bir tek elma bir keçinin boynuzuna takılıp kalıyor. Çoban bütün hayvanları, bu keçi hariç, öldürüyor.

Geyik kardeş;

Üvey ana, üvey kızım ve üvey oğlunu ölümle tehdit ediyor. Bu masalın öteki adları şöyle: Ebi Sinan, Deccal Meccal, Oyun, Kahraman Kel Oğlan yahut çoban. Çocuklar analarından bir karar yardımıyla kaçmıyorlar, aksine onları takip eden babalarından kaçıyorlar, yahut bir devden. Bunların besledikleri bir karga onlara öğüt veriyor, ya da bir ihtiyar. Çocukların sihirli kaçıışı gerçekleştirdikleri nesnelerin arasında bir zehirli elma var.

Üriyas Mektubu;

bir padişah, fakir bir ailenin çocuğunun onun veliahdı olacağını öğreniyor. Çocuğu uzaklaştırıyor. fakat çocuk türlü yollardan kurtulup büyüyor. Padişah bunu öğreniyor ve yıllar sonra, padişah, bir seyahatta iken eline bir mektup vererek çocuğu saraya gönderiyor, içinde, çocuğun saraya varınca öldürülmesi yazılı. Yolda bu gence üç kişi şu sualleri soruyor: Bir pınardan neden artık şarap akıyor? Değerli nesneler taşıyan bir ağaç neden kuruyor? Bir adam neden bir sandalyeye yapışıyor?

8. Erzincan'da söylenen içinde Kızıl elma geçen bir Efsane; Asuman ile Zeycan

Erzincan'da Kaleli Bey'le kethüdası Derviş Ahmed'in çocukları olmaz. Bey'in bu durumdan yakınması üzerine kethüda, "Çıkıp dolaşalım belki ağzı dualı bir dervişe rastlarız, derdimize çare bulur"der. Birlikte yola düşerler. Yay-

lada rastladıkları bir dervişe içlerini açarlar Derviş onlara birer Al Elma "Kızıl elma " verir. Al Elma'nın yarısını kendilerinin yemesini, yarısını da karılarına yedirmelerini söyler. "Kimin kızı olursa, öbürünün oğluna versin" diyerek tembihatta da bulunur ve ortadan kaybolur.

İkisi de denileni yapar. Beyin bir kızı, kethüdanın bir oğlu olur. Çocuklar birlikte büyüyerek, okul çağına erişir. İkisinin de henüz adı konmamıştır. Bir gün Bey'le kethüdanın yaylada rastladıkları derviş gelerek oğlana Asuman, kızı Zeycan adını verir.

Bir rastlantı sonucu annesinden, Asuman'ın kardeşi değil nişanlısı olduğunu öğrenen Zeycan ona yakınlık duymaya başlar. Asuman'da Zeycan'ı sevmektedir. Onların bu tutkularını bilen bir kadın, durumu beye bildirir. Bey öfkelenerek kethüdayı ve oğlunu konaktan kovar.

310

Asuman babasını göndererek Zeycan'ı ister. Bey önce kabul eder ancak karısı razı olmaz. Bunun üzerine olumsuz yanıt verirler. Bir gece iki genç düşlerinde ak sakallı bir derviş görür onun elinden "Aşık Badesi" içerler. Her ikisi de şiir söylemeye başlar. Bu düş üzerine duygularını birbirlerine şöyle anlatırlar.

Asuman:

İstemem tabibi peyman buldum
Çaresiz dertlere düştüm ne dersin?
Hakkın himmetiyle ummane daldım
Bahar seli gibi çoştum ne dersin?

Zeycan

Dün gece seyrimde oldum divane
Varlığım kırkların yoludur yolu
Eli bağlı durdum Ande "divan"ına
Sundular bir kadeh doludur dolu

Tüm çabalarına karşın sevdiğine kavuşamayan Asuman, sonunda gurbete çıkar. Giderken mendilini Zeycan'a vererek, vedalaşır. Zeycan'da anmalık olarak yüzüğünü ona verir.

Kaleli Bey kızını da alıp yaylaya çıkmıştır Asuman'ın yolu buraya düşer. Tanınmamak için bir çobanla giysilerini değiştirir Bey onun kızıyla aşıklik sınavına girmesini ister. Asuman, kaybedenin öbürüne kul olması koşuluyla kabul eder. Karşılıklı konuşurlar, sonunda Zeycan yenilir. Ancak bey kızı vermemekte kararlıdır. Asuman tekrar yollara düşer. Bey olanları anlatıp kendisini karalamasından korktuğundan Asumanı öldürtmek ister. Adamlarına onu öldürüp, kanlı gömleğini getirmelerini buyurur Adamlar Asumanı yakalar. Asuman son bir kez Zeycan'ı görmek için yalvarır. Adamlar kabul eder. Asuman yüzüğü gösterip kendini tanıtır. Zeycan adamlara yalvararak sevdiğinin canını kurtarır, beye de kanlı bir gömlek götürürler. Asuman yine yollara düşer. Bir dağ başında tipiye tutulur ve kendini kurtarması için tanrı'ya yazar. İmdadına yetişen derviş onu kurtarır ve isteği üzerine Asumanı Basra'ya ulaştırır. Asuman burada Afyoncu Dede'nin kahvesine yerleşir ve şiirler söyler. Ünü çevreye yayılınca herkes kahveye gelmeye başlar. Bundan hoşlanmayan diğer kahve sahipleri, bir koca karıdan Asuman'ı yoketmesini ister. Kadın Asuman'ı bahçesindeki kuyuya atar. Burada söylediği şiirlerle yardım

311

dileyen derviş Asuman'ı derviş kurtarır.

Asuman Derviş'e, sevdiğinden haber getirmesi için yalvarır. Derviş gelip Zeycan'ı görür ve Zeycan sevdiğinden aldığı mendile gül dokuyarak dervişle gönderir. Anmağını gören Asuman'ın özlemi dayanılmaz olur ve dervişten kendisini Zeycana kavuşturmasını ister. Birlikte Erzincan'a gelirler. Bu sırada Zeycan'ın düğünü yapılmaktadır. Zeycan, aşık olarak konağa giren Asuman'dan yardım ister. Asuman başından geçenleri valiye anlatır. Vali Timurpençe'den Kaleli Bey'i öldürmesini ister. Asuman buna engel olur. Dervişin atının bastığı taprağı babasına götürünce kethüdanın gözleri açılır. Beyle anlaşmazlıklarını unutarak tekrar kardeş olurlar.

Asuman ile Zeycan ise yedi gün yedi gece süren bir düğünle evlenir ve yaşamlarının sonuna kadar mutlu yaşarlar.

Eşek Kafası;

"Eşek Kafası" isimli masalda da, çocuğu olmadığı için çok üzülen çiftçi, derdinden "of" çekince, karşısına bir Arap çıkarak, buna bir elma verir ve hanımı ile birlikte yemelerini tembihler. Elmayı alan adam, tarlasında biraz daha çalıştıktan sonra; "Elmadan da çocuk olur muymuş?" diyerek tek başına yer. Dokuz ay sonra, çiftçinin karnından bir "eşek kafası" çıkar. Bu, gerektiğinde insan kılığına giren bir peridir.²¹⁴

Aslan Mehmet;

"Aslan Mehmet" isimli masalımızda ise, dervişin görevi, herhangi bir elma üzerine dua okumaktır. Çocuğu olmayan padişah, derdine çare bulmak için herkesi sarayına

çağırır. Bir derviş gelip, bunlardan bir elma ister. Bu elmanın üzerine okuyup üfledikten sonra, onu padişah ile hanımının bölüşüp yemelerini söyler.

Elma üzerine dua;

Elma üzerine dua okuma, dua yazma, geleneklerimiz arasında da görülmektedir. Evliya Çelebi'nin, "Yazulu elma" diye bahsettiği bu gelenek; bol ürün, bereket ve haşerelerden korunma maksadıyla yapılır. 19. yüzyılın sonlarına kadar Malatya'da görülen bu gelenek, Elazığ'da neşredilen; "Mamuretü'l Aziz Vilayet Gazetesi" kayıtlarında da geçmektedir. Yazıda, elma üzerine beyit ve güzel sözler yanında, Kuran-ı Kerim'den âyet ve duaların da yazıldığı belirtilmektedir.

Halı Tüccarları

Elazığ'dan;

Yine Elazığ'da uygulanan bir inanışa göre, çocuğu olmayan aileler, çocuk sahibi olmak için, kırmızı renkte olan, "Hazar elması" nı alıp hocaya götürerek, üzerine dua yazdırırlar. Daha sonra, karı koca, bu elmayı bölüşüp yer. Fakat, işlem elmayı yemekle bitmez. Önce, Harput'da bulunan Fetahmet Baba türbesi ziyaret edilip, orada kurban kesilir. Daha sonra, Tunceli'deki Sultan Hıdır ziyaret edilir. Bu ziyaret üç defa tekrar edilir. Eğer, çocuk olacaksa gece, rüyada görülürmüş. Ayrıca, Sultan Hıdır'ın biraz ilerisinde bulunan taş beşiğin içerisine bir bez bebek konulup sallanır. Düşmezse çocuğun olacağına inanılır. Bilindiği gibi, Manas'ın doğumunda da elmanın önemi büyüktür. Çakıp Han, çocuğu olmadığı için üzüлp ağlar. Hanımı Cıyırđı Hatun'a; "...Sen, belini sağlam bağlamadın, bir çocuk doğurmadın. Mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip, elmalı, kutlu yerlerde yuvarlanmadın, kutlu pınarda gecelerce kalıp çocuk istemedin..." der. Cıyırđı Hatun, söylenenleri yapınca Manas dünyaya gelir

Çocuğu olmayan Yakut kadınları;

Çocuğu olmayan Yakut kadınları, "mukaddes ağacın dibinde", akboz at derisi üzerinde, "yer sahibine" yalvarır, ağlayıp sızlayarak dua ederler, bu duadan sonra çocuk sahibi olurlarmış. Buradaki kutsal ağaç ile Manas destanındaki elma ağacı arasında bir benzerlik kurulabilir.

Tekirdağ'dan;

Tekirdağ'a bağlı Kırkkepenekli köyünde bulunan bir şehidin mezarı da yatır olarak kabul edilmektedir. Halk arasında, bu şehidin ditilerek insanlara yardım ettiği kabul edilmektedir. Çocuğu olmayan aileler bu mezarı ziyaret

ederek toprağından yer, dönerken de oraya bir elma bırakırlarmış. Ertesi gün geldiklerinde, o elma eğer dişlenmiş ise, çocuklarının olacağına inanırlar mış.

—Elazığlı bir aile ise, çocuk sahibi olmak için çeşitli ilaçlara başvurur, fakat netice alamayınca, son çare olarak, Ankara'nın Elmadağı ilçesinde yetişen bir elmayı almak üzere oraya giderler. Orada, muayyen elmayı ararken, bir adam; asıl dertlerine ilaç olacak elmanın, Elazığ'ın Kovancılar ilçesinde bulunduğunu söyler. Çift, tekrar döner. Kovancılarda yetişen bu elma, küçük, yeşil renkte ve daha çok armuda benzer bir şekildedir, inanışa göre; bu elmalar-dan beş adet alınıp, ikibuçuğunu hanım, iki buçuğunu da koca yerse çocukları olurmuş.

Bazı yörelerde, gelin indikten sonra, damat tarafından gelinin, başına atılan elmanın da çocuk sahibi olmayla bir bağlantısı vardır. Tunceli'de gelinin başına atılan elmalar, oradaki insanlar tarafından çarşaf açılarak tutulurmuş. Bu elma, doğan çocuğu sürekli ölen kadınlara, bir hediye karşılığında verilirmiş, inanışa göre, bu elmayı yiyen kadının çocuğu, bundan sonra yaşarmış.

Yine, Tunceli'nin Hozat ilçesinde, gelinin başına atılan elmalar toplandıktan sonra, çocuğu olmayan birine veya gelini, oğlu olması için satılmış.

Çocuk sahibi olmada etkili olan elma, çocuğun güzel olmasında ve cinsiyetinin belirlenmesinde de rol oynar. Meselâ;

- Çocuğun, anne karnında oynamaya başladığı gün, annesi yüzüne bir elma sürerse çocuğun yanaldan al al olur.

- Hamile kadın, doğacak çocuğunun güzel olması

için elma yer.

- Hamile kadın, rüyasında armut görürse oğlu, elma görürse kızı olur.

- Hamile kadına, çocuğunun erkek olması için elma yedirilir. Ayrıca damadın damdan geline attığı elmayı kapının da oğlunun olacağına inanılır.

-Bunların dışında, rüyada elmanın görülmesi de “evlat sahibi olma” şeklinde yorumlanır.

Bilindiği gibi, bade içme hadisesi, rüya halinde, pir elinden içilen bir çeşit içki olarak anlatılır. Âşıklarımızın çoğu, bu mesleklerine bade içerek başlamışlardır, işte, bunlardan birisi de Posoflu Âşık Zülâlî'dir. Zülâlî, iki defa rüya görmüş, iki defa bade içmiştir. Onun ikinci badesini içiş şekli şöyledir:

316

Âşığımız, kışın hayvanlara saman götürürken, yerde bir elma bulur. Elmayı alıp bir kere ısırır. Fakat, soğuktan donmuş olduğu için, daha sonra yemek üzere cebine koyarak işine devam eder. Ancak, daha sonra elmayı cebinde bulamaz ve hastalanarak yataklara düşer. Yine rüya görür. Rüyasında, daha önce de görmüş olduğu Peri kızı, bu sefer elinde bir mendil dolusu elma ile görünür. Zülâlî'nin ısırıldığı elma da mendildedir. O, elmasını ister, fakat kız, “yiğit idin, o zaman yeseydin” diyerek elmayı vermez²¹⁵.

-Artvin'in Şavşat kazasının Meşeli köyünden olan Âşık, elma çekirdeğini yedikten sonra üç gün üç gece baygın yatar ve uyandıktan sonra, ilk deyişini söyleR

Bana ne olduysa Mevtamdan oldu
Bir dane çiğitle gönlümüz doldu
Yetiştirdi imdada bir baba geldi
Âşık Kara ile yarıştı bugün

Görüldüğü gibi, yukarıdaki örneklerimizde, badenin yerine elma ile çekirdeği geçmiş ve o kişilerin âşık olmasında, saz çalıp türkü söylemesinde etkili olmuştur.

-Eş Seçiminde; Ercişli Emrah hikâyesinin Azerbaycan varyantında, Emrah, babası ile birlikte Selbinaz'ı aramaya çıkar. Babası Ahmet Han, yolda giderken, suya düşen elmaları takip ederek, Selbinaz'ın bahçesine varır. Orada elma yerken, Selbinaz ile karşılaşır.

-İmâm-ı Azam ile ilgili olarak anlatılan bir kıssada da, İmâm-ı Azam, suya düşen bir elmayı alıp ısırıldıktan sonra, onun haram olduğunu düşünerek suyu takip eder ve elmanın sahibini bulur. Elma sahibi, hakkını helâl etmek için, onun yanında bir süre çalışmasını ister, daha sonra da; kör, topal ve dilsiz olarak tanıttığı kızı ile evlendirir. Bu kız, aslında dünyalar güzeli bir kızdır ve bahçe sahibi İmâm-ı Azam'ın davranışlarını beğendiği için kızını ona vermiştir.

317

-Bazı masallarımızda ise, gençler, evlenecekleri kişileri seçmek için beğendikleri kişinin başına elma atarlar. Veya elmayı rastgele atarlar ve kimin başına düşerse onunla evlenirler. Bazen de genç kız, sevdiği delikanlıya, sevgisini bildirmek için de elma atar.

-Bütün Türk dünyasında bilinen “Zümrüdüanka Kuşu” masalının giriş kısmını hatırlayacak olursak; orada da padişahın bahçesinde bir elma ağacının olduğunu görürüz.

215 Yunus Zeyrek, Posoflu Âşık Zülâlî, İstanbul 1990, s.37-38.

Bu ağaç, her yıl sadece bir tane meyve verir, bunu da bir dev çalar. Padişahın küçük oğlu, bu devi kovalarken, yer altına gider, orada, kendisinin ve ağabeylerinin evlenecekleri kızlar ile karşılaşır.

-Romanya'da anlatılan, "Hasan Basarı" isimli masalda da, koca nine, delikanlıya; "... Falan yere git, orada bir kuyu var, o kuyudan su çek, abdest al, namaz kıl. Namaz bitince, kuyu başındaki elma ağacından bir elma kopar. Elmayı, bıçakla ortasından kes, elma içinden bir dünya güzeli çıkar, sana; "Ah yiğit, bir yudum su" der. Elinde bir kap su bulundur, dünya güzeline hemen su ver, vermezsen dünya güzeli ölür. Kaderini ancak üç defa deneyebilirsin, ağaçta yalnız üç elma var" der. Oğlan, üçüncü elmadan çıkan kız ile evlenir.

-Bir kişi elmanın kabuğunu koparmadan soyup yastığının altına koyarsa, o gece rüyasında evleneceği adamı görürmüş. Rüyada, bir mescitte elma kokladığını görmek ise, yine evlenmeye işaretmiş.

-Düğün Davetiyesi Olarak: Tunceli ve çevresinde, düğün günü yaklaşınca oğlan evi, civar köylere, "mum" adı verilen elma veya şekeri okuntu olarak göndererek, onları düğüne davet ederler.

-Saçı Geleneginde: Yurdumuzun birçok yöresinde, gelin, oğlan evine varınca, başına arpa, buğday, kuru üzüm, fındık, fıstık, şeker, ve saireden müteşekkil saç sepilir, bunun içine mutlaka elma da katılır.

-Bazen de elma atma geleneği, saçdan ayrı olarak gerçekleştirilir. Damat, içine bozuk para sıkıştırdığı elmayı, dama çıkarak gelinin başına atar.

-Safranbolu'da ise, bu elmayı gelin atar. Eskiden, ge-

lin ata bindirilip oğlan evine doğru yol alırken, daha önceden koynuna yerleştirilen ve içine para sıkıştırılmış olan elmaları tek tek atarmış. Atılan elmalar, davetliler tarafından yakalanarak, damada satılır. Bu elmalar, evliliğin kuvvetli olması ve çiftlerin sevgilerinin daha da artması için gelin ile damat tarafından yenir. Ayrıca elmalar, bereketi ve saadeti de sembolize eder.

-Damdan elma atma geleneğinin Güney Azerbaycan'da da yaşadığını, Şehriyar'ın "Heyder Baba'ya Selâm" adlı şiirinden anlıyoruz:

Heyderbaba, kendin toyun tutanda
Gız-gelinler hena, pilte satanda
Bey, geline damdan alma atanda
Menim de o kızlarında gözüm var
Aşıqların sazlarında sözüm var.²¹⁶

-Şah Bezemede: Daha çok, Azerbaycan ve Kars yöresinde gördüğümüz bu gelenekte, düğün alayının önünde taşınacak olan yedi veya dokuz dalı ağaç, yine üç, yedi veya dokuz türde adet meyve ve şeker ile süslenir, işte, süslenen bu şaha, üç de elma bağlanır. Şahı süslemekle görevli olan kadın; "yâ Rabbi, kendilerine bol hazinenden, iyi huy-lu, aslan yürekli, temiz yüzlü, helâl süt emmiş evlatlar nâ-sip eyle" diye dua ederek, üç elmayı şaha bağlar.²¹⁷

-Cenaze Merasimlerinde Elma; Tokat'ın Zile ilçesinde, cenaze mezara götürülürken, önde, uçlarına elma takıl-

216 Yusuf Gedikli, Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri (İnceleme - Şiir Metinleri - Sözlük), İstanbul 1990, s.140.

217 Haydar Çetinkaya, "Kars Yöresi Terekeme Köy Düğünlerinde Şah Bezeme ve Kaldırma Gelenegi" II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1982, s.83.

muş bir söğüt dalı bayrak gibi taşınır. Ölen kişi kadın ise, bu dala bir eşarp bağlanır. Dal, mezara bırakılır, inanişâ göre, cennet meyvesi olarak kabul edilen elma oraya konursa, ölen kişi de cennete gidecektir. Ayrıca, cenazede verilen yemeklerin yanında mutlaka elma kompostosu da vardır.

-Tunceli yöresinde ise, genç yaşta ölen birisi için, cenaze töreni düğün gibi yapılır. Gelenler, oynayıp eğlenir. Bu arada sağdıç eline bir elma alıp, ölen kişinin avucuna, üç defa koyup çeker. Muradını almadan ölen genç, böylece muradını almış olur. Çünkü, yöre insanına göre elma, murraddır.

-Ölümsüzlük İlacı Olarak Elma: Türkmenistan'da anlatılan, "Gızıl Alma" isimli bir masal vardır²¹⁸. Bu masal, Anadolu sahasında da "Aynı Kızı Seven Üç Kardeş" adlı ile bilinir Masalda; aynı kıza âşık olan üç kardeş, kızın sevgisini kazanmak için, ona hediye getirmek üzere gurbete çıkarlar. Bunlardan, büyük kardeş, üstüne binen kişiyi istediği yere götüren bir tekerlek (halı); ortanca kardeş, bakıldığında istenen kimseyi gösteren bir ayna; küçük kardeş de ölmek üzere olan bir kişiyi yeniden hayata döndüren bir elma alır. Dönüşte bir araya gelen kardeşler, aynaya bakınca, sevdikleri kızın ölmek üzere olduğunu görürler. Sihirli tekerleğe (halıya) binerek kızın yanına gelirler ve elmayı yedirerek yeniden canlandırırlar. Böylece, kız ile elmayı getiren genç evlenir

-Aynı masal, Karaçay bilmeceleleri arasında da yer almakta ve kız ile hangisinin evlenmesi gerektiği bilmece şeklinde sorulmaktadır.

-Azerbaycan sahasında, "Zümrüdüanka Kuşu" masalının bir varyantı olarak anlatılan, "Melikmemmed" isimli masalda ise, padişahın bahçesinde bulunan elma ağacı, birinci gün çiçek açar, ikinci gün çiçeğini döker, üçüncü gün ise meyve verir. Bu, olağanüstü bir şekilde büyüyen elmayı yiyen kişi ise, 15 yaşında bir genç olurmuş.²¹⁹

Görüldüğü gibi, çeşitli uygulamalarda olumlu sonuçlar veren elma, burada da gençleştirme ve ebedileştirme özellikleri ile karşımıza çıkmaktadır.

-Yâdigâr-ı İfen-i Şerif adlı eserde de; elmanın, elma suyunun, elma şarabının, elma kavudunun ve elma kakının çeşitli hastalıklara iyi geldiği belirtilmektedir.²²⁰ Bunlar arasında; kanama, ishal, bağırsak yarası, yüksek ateş, kalp rahatsızlığı, mide bulantısı gibi rahatsızlıkları sayabiliriz.

-Azerbaycan'da yayınlanan Şerefname isimli eserde, "elma şarabı" hakkında bilgi verildikten sonra, faydaları da anlatılır: "Alma şarabı, kalp-damar hastalıklarında çok faydalıdır. M. Hüseyin Han, almanın insana gümrahlık (canlılık, kuvvet) getirdiğini, insanın hâlet-i rûhiyesini rahatlatıldığını yazar.

-Halk arasında, elmanın çeşitli hastalıklara iyi gelmesi onun dikildiği zaman ile de alâkalıdır, inanişâ göre; elma dikerken, yıldız ve ay ışınlarına dikkat etmek lâzımdır. Elma, ayın en fazla ziyası olduğu günlerde ve kuzey rüzgârı eserken dikilmelidir. Bu zamanda dikilen elmadan yararlananlar, her türlü hastalıklara direnç gösterirler.

219 Nureddin Seyidov, Azerbaycan Edebiyatı İncileri, Baku 1985.

220 Baki Küçükler, Yâdigâr-ı İbn-i Şerif, Yayınlanmamış doktora tezi, Elazığ 1994.

218 Saim Sakaoğlu - Metin Ergun, Türkmen Halk Masalları, Ankara 1991, s.107-109.

-Bulgaristan'da yaşayan Türkler arasında anlatılan, "İki Gurbetçi" isimli masalda, padişahın kızının hastalığının tek ilacıdır. Hastalanıp yataklara düşen padişahın kızıma hiçbir doktor çare bulamaz. Çünkü, onun derdinin devası elmadır elma. Elma ise, o dönemde hiçbir yerde bulunmamaktadır ve bir elma, bir altın değerindedir. Padişah, handa bulunan yolcudan elmalarını alarak, ona iki okka altın verir. Böylece, elmaları yiyen kızı da iyileşir.

-Hz. Peygamber'in hadisi: "Elmaya devam ediniz. Şüphesiz ki, saçınızı, başınızı parlatır, kuvvetlendirir, insanın bedenine kuvvet verir, kabirde şahitlik yapar"

-Alevî ayinlerinde de, tekbirlerle kurban edilen bir meyvedir. İnanişâ göre; Âyin-i Cem'de, isteyen kurban kesebilir. Çok fakirse, cebrail (horoz) de getirebilir, hatta mali durumu buna müsait değilse, bir elma da getirebilir. Çünkü, elma cennet meyvesidir.

-Türkmenler arasında söylenen, "Elmayı göğe at, yere düşene kadar yâ felek de" atasözü ise bir masala konu olmuş ve göğe atılan bir elma neticesinde, ölüme mahkum edilen genç, padişah olmuştur. Bu masalımızda, elmanın, insanın kaderini de değiştirdiğini görmekteyiz. Birçok masalımızın sonu ise, gökten düşen üç elmanın bölüşülmesi ile bitmektedir.

9. Kızılma İle İlgili Rivayetler

Mecreantların padişahı ölmüştü. Cesedi toprağa gömülmemişti. O, sadece uzun bir uykuya dalmıştı ve pamuklar içinde uzanmış yalıyordu. Senede bir defa uyanıyor ve soluyordu: Gemiler hâlâ Hanköy yakınında, Üç Çam Deresi'nde yüzüyorlar mı? Ona cevap veriliyordu: Evet. O

tekrar soruyor ve şu cevabı alıyordu: Buralarda artık öyle bir deniz yok. O, yine soruyor: Orada çam ağaçları büyüyor mu? Ve deniz. kurudu mu? Ve topraklar Türklerin eline düştümü? Elllerinde ne var! Yoksa Kızılma mı?

10. Meyre Rivayeti.

Meyre Köyü'nün güneyinde, Dereköy karyesine yürüyerek yirimidört dakika mesafede, bu köye götüren yol Üzerinde, yukarı kısmı yayla şeklinde bir kayalık vardır. Bunun üzerinde eski yapı izleri görülür ki, bunlar, buranın eski sakinlerinin yerleşme yerleri olduğuna delalet eder. Bu bölgenin gençleri Mecreant'ların şatolarının harabelerine gâvur asarı ve civardaki bağlara da âsâraltı bağları diyorlar. Sanılıyor ki, Türklerin gelmesinden önce orada yaşamakta olan hükümdar, şatonun efendisi, hep orada oturuyordu, ve pamuklar içinde yatıyordu. Senede bir defa kalkıyordu. Harabelerin en yüksek noktasında bir yere kadar gidiyordu ve hükümdarlığının eski günlerini hatırlıyordu.

-Bursa'da loğusanın yatağına Meryem Ana eli, soğan ve elma konur. Bunlardan soğan ve elma şişe geçirilir. Meryem Ana eli de şişe bağlanır. Bunlar boğum boğum şişe geçirilip bağlandıktan sonra şişin üzerine al bir gaz bezi geçirilir. Bununla lohusa hem kem gözlerden, hem de bir zararı dokunacağı düşünülen kötü ruhlardan ve perilerden korunur, Lohusanın herhangi bir ihtiyacı dolayısıyla odasından çıkması gerekirse bu şiş, onun yakını olan biri tarafından lohusa ile beraber götürülür.

-Bir gün Hünkâr, Saru'ya 'kalk' dedi, 'seninle biraz bağda, bahçede gezelim.' Suluca Karaüyük'ün yakınında

bir bahçeye gittiler, bir elma ağacı'nın dibine oturdular. Hünkar 'Sarı' dedi, 'gönlüm yemiş ister, çık su Elma Ağacı'ndan elma devşir.' Vakit kış idi, yer karla örtülmüştü. Saru, Hünkara 'kış günü hiçbir ağaçta bir yaprak bile yok iken yemiş olur mu?' Hünkâr, Sarı, dedi, 'sen aşağıda dur, ben çıkayım.' Hünkâr besmeleyle ağacın üstüne çıktı, ağaç hemen yeşerdi, yapraklandı, tomurcuklandı, çiçeklendi, çiçeği döküldü, bir anda dolu dolu elmalar bitti, olgunlaştı, salkım salkım sallanmaya başladı. Hünkâr, Sarı, dedi, yukarıya bak, nice güzelim elmalar var, hangisini koparayım? Sarı onun gerçek erenlerden olduğunu anladı. Hünkâr ağacı silkti, elmalar döküldü. Saru topladı.²²¹

324

-Cenazenin mezara götürülmesinde elma; Kayseri'de cenaze refakatinde bir ağaç, özellikle söğüt ağacı dalına Kızilelmalar takarak mezara kadar götürme âdeti vardır. Buna Elma Donatma denir.

-Kayseri'de, kadın veya erkek bir genç öldüğü zaman bir söğüt kesilerek üzerine elma iliştilir. bir buçuk, iki metre boyundaki dal musalla taşının yanına konulur. Bunu görenler muhtemelen genç bir kimsenin öldüğünü anlayarak ilgi duyar, namaza ve cenazeye katılır. Bu dal hazırlandıktan sonra mezara kadar cenaze ile taşınır. Kabre varıldığında dal şiddetle silkilir, üzerindeki elmalar yerlere saçılır, çocuklar tarafından kapışılır. şeytan bu sırada çocuklarla meşgul olup onlarla uğraşırken cenaze şeytanın hilesinden uzak bir şekilde defn edilir.²²²

-Divriği'nin Anzağar köyünde yatırı bulunan Derviş Muhammed yatağına yatar. Kırk gün yatağından çıkmaz.

221 Abdülbaki Gölpınarlı, Velâyetname, İstanbul 1958, s.32.

222 Bu rivayet Kayserili M. Çolak Bayraktar'dan alınmıştır.

Dervişler bu hale çok merak ederler. Derviş Muhammed, kırk gün sonra yatağından doğrulur; dervişlerden su ister. Dervişler: "Ya Derviş Muhammed, kırk gündür neredeydiniz?" diye sorarlar. O da dervişlerine, "Avucumun içine bakınız" der. Avucunun içi kan revan içindeymiş. Sonra devam eder, "Gavuru kırmak için Kızilelma'ya gittim."²²³

-Elma Donatma Adeti; Kayseri'de bir genç kadın veya erkek, öldüğünde bir ağaca Kızilelmalar takılarak cenazelerle birlikte mezara kadar götürülür, Ölü, mezara gömüldükten sonra ağaç mezarın üstünde sallanarak üzerindeki elmalar mezarın üzerine dökülür. Cenazede bulunanlar, umumiyetle fakirler ve diğerleri bu dökülen elmaları toplayıp yerler, sonra da ölenin ruhuna dua okuyup bağışlarlar. Bu âdetin Kayseri'ye doğudaki Türklerden, belki de Orta Asya'dan geldiği sanılmaktadır. Bu âdet genç yaşta ölen "dünyadan muradını almadan gitti" denecek yaşta erkek ve kadın ölümleri için yapılır. Orta yaşın üstünde ölen birisi için yapılırsa halk tarafından iyi karşılanmaz, hattâ kınanır bile. Elmaların takılacağı ağaç çoğunlukla söğüt ağacıdır. Sebebi ise, kullanıldıktan sonra atılacağı için meyveli bir ağaca zarar vermemek, ikincisi ise söğüt ağacının çatallarının çok ve daha fazla elma takmaya uygun olmasıdır.

325

Böyle bir cenaze vukuunda ölenin yakınları etraftan amaca uygun bir söğüt dalı bulurlar; bu eskiden kesilmiş kuru bir dal da olabilir, yeniden yaş ağaç kesilmez. Ölü evine getirilen bu ağacın çatallarına uçları sivriltilerek elmaların daha kolay takılmaları sağlanır; sonra daha önceden alınmış olan 40-50 kadar elma bir çatallara takılır, bir veya

223 Kutlu Özen, Divriği Evliyalari, Sivas 1997, s.137

iki kişi tarafından tabutun yakınından tutularak evden camiye, oradan da mezarlığa kadar taşınır. Cenazeye katılanların arasında ve yüksekte tutulan bir elmalı ağaç ölen kişinin yaşı hakkında diğerlerine mesaj veren bir sembol gibidir. Cenazeye bakıp da pencere ve balkonlardan, yol kenarlarından elmalı ağacı görenlerin "vah, vah, genç ölüsüymüş, murat almadan gidiyor. Allah rahmet etsin" diyerek dua okudukları duyulur. Mezarlıkta cenaze gömüldükten sonra ağaç mezarın üzerine sallanarak elmalar yere dökülür ve oradakilerece toplanarak yenilir, ölenin ruhuna dualar okunup evlere dönülür. Şimdilerde bu âdetin yapıldığı pek gözükmemektedir. Sebebi ise artık yere düşen elmaları alıp yiyenlerin pek bulunmamasından olduğu sanılmaktadır. Her eski âdetimizin başına geldiği gibi belki bu âdetimiz de yıllar sonra unutulacaktır.

326

-Düğünlerde "Şah Kaldırma" Âdeti; Buradaki "Şah" kelimesinin herkesin bildiği "Şah" anlamında olmayıp Farsça "dal" mânâsındadır. Bu âdet bütün Kars köylerinde, evlenmelerde gelinin koca evine gideceği günden bir gün önce ikindi ile akşamın arası şah kaldırılır. Şah, dal demektir. Şah'ın altında ve üstünde çaprazlama dört ağaç ve bunun ortasında da ötekilerden yüksek bir ağaç vardır. Bu çatının hepsine birden Şah denir. Koca evine gitmeden bir gün önce gelin atlanır, yanında gelinin yaşıtı olan sağdıç ve diğer komşu kızları vardır; bunların hepsi de bakiredir. Güveyinin yanında bulunan delikanlı sağdıç da bekârdır ve henüz evlenmemiştir. Yalnız Iğdır'daki düğünlerde, güveyinin sağında duran sağdıç'dır, solunda duran delikanlı da solduç'dur. Güveyinin her iki sağdıçının ellerinde birer beyaz mendil vardır; bunlar mendillerini ağızlarına tutarak yürürler. Şah hafiftir, delikanlı bunu sağ elinde yüksek tu-

tarak götürür.

-Şah'ın iki yanında gece olsun, gündüz olsun, direklerin başına veya bir ağacın başına -buna küfem denir - tezcek koyup üzerine gaz yağı dökülerek yakarlar. Bu iki meşale şahın iki yanında gider. Şahın önünde, köyün gençlerinden iki pehlivan güreş yaparak bunu götürürler.

Bu şah, iki tane olur. Bunlardan biri kız sağdıçın, öteki oğlan sağdıçın evinde hazırlanır. Kız evindekini kızlar, oğlan evindekini delikanlılar hazırlarlar. Şahlara fındık, incir, kâğıtlı şeker, fıstık ve meyveleri dizerler. Tek iğneye takılmış olan bu meyvelerle şahın dört ağacının çevresi süslenir. Ortadaki yüksek direğin tepesinde bir kırmızı elma vardır, taze elma. Bu elma, öbür direklerin başındaki elmalardan büyüktür. Vaktiyle bu büyük elmaya köy gençleri yabanda nişan atarlardı, şimdi bu âdet bırakılmıştır.

Kıza ait şah, babasının evinde kalır, meyveleri toplanır, oğlan evine getirilir. Oğlan evindeki şah, olduğu gibi oğlan evine gelir, güvey odasına konur. Kızın şahı bir gün evvel yapılır; oğlanınki gelinin, oğlan evine geleceği gün yapılır. Kızın evindeki şah, baba evinde çatı olarak kalır, meyveleri toplanır ve kız (gelin), oğlan evine indiği zaman da bir tören vardır. Gelin arabadan veya attan indiği zaman ayağının altına isli bir kazan koyarlar. Kazan ters çevrilerek üzerine ya bir ağaç kaşık, yahut bir tabak koyarlar. Gelin arabadan veya attan ilkin sağ ayağını attığı zaman ya kaşığı, ya tabağı kırar; tabak, son zamanların âdetidir. O arada, birisinin elinde un olur, bununla gelinin, kayınpederinin veya başka bir erkek akrabalarının yüzüne un çalarlar. Bunun anlamı, gelinin yüzü ak çıksın, demektir. Gelin kapıdan içeri girmeye hazırlanırken önünde kurban kesilir, yü-

327

züne ayna tutulur. Bunun mânâsı aydınlık, iyi gün görsün demektir; aynayı güneşe karşı tutarlar.

Bu arada, güvey, sağdıç ve köyün delikanlıları ile beraber evin örtme saçağı üzerindedir. Oğlan orada meyveleriyle birlikte beklemektedir. Bu sırada gelinin başında kaynanası, kaynatası, eltiler, baldızları, görümceleri oynarlar. Gelin tam kapıdan içeri girmeye hazırlandığı zaman meyve serper; bu bildiğimiz çerez, karışık meyvedir. Bunları çocuklar kapışıp yerler. Bu esnada gelin, kapıdan içeri girince, kaynatası, kaynanası koluna girip içeriye götürürlerken damdaki oğlanın elindeki kırmızı elma'yı gelinin başına isabet ettirip vurması gerekir; isabet ettiremezse uğur saymazlar, bu elma' ayrıca bir kırmızı elmadır.

328 Gelin içeriye girip kaynatası, kaynanası kendisine otur izni verdikten sonra akşam, ikindi ile gün batmadan önce, oğlanın şahı kalkar; bu şah sağdıçın evindedir; gelin gelirken onu karşılar; tekrar sağdıçın evine döner. Bu sırada güvey, sağdıçın evindedir, ağzında mendil, konuşmaz. Gençler onun başında oyun oynarlar ve onu söylet-meye çalışırlar; konuşturup bir koyun kestirmek filan gibi suya bastırmak için. O arada şah gelir. Şah gelirken, önünde pehlivanlar güreşir; davul, zurna çalınır. Eskiden aşıklara, şahı tarif ettirirlerdi. Şah dolayısıyla güvey tarif edilir, sağdıç şahın bezeği vesaire. Şah, gerdek odasına konur; oğlanla kızın birbirine ikram ettiği meyve bağçesidir. Dil bağını çözerek, yani konuşturmak için güvey geline ikram eder; gelin de babasından getirdiklerinden ikram eder. Şahın üzerindeki, başta elma olmak üzere bütün meyvelerden ikram edip sonra murada ererler. Bu törenin adı şah kaldırmadır.

-Posof bölgesinde bugün ve Çıldır'ın Kurtkale nahiyesinde Şah Azma denilen bir nevi kırmızı, uzun ve sap tarafı toparlak bir elma vardır; sallarsan içinde çiğitlerinin sesi duyulur. Bu elma tat bakımından da, renk bakımından da başka elmalardan farklıdır. Bu elmanın bütünü kırmızıdır, kenarında çok cız bozluk veya allık²²⁴ olur

Halkın geleneğinde elma'nın yerini belirten örnekler, yeni yeni rivayetlerle gittikçe artmaktadır.

-Trabzon'un Maçka ilçesine bağlı Mağura (yeni adı: Örnek Alan) Köyü'nde, düğünlerde elma ile ilgili şu âdet vardır: Gelin, ata binip damadın evine giderken yolda, koununa sakladığı birkaç kırmızı elmayı çevresindekilere atar. Düğün alayındakiler, elmaları ne zaman atacağını bilmedikleri için gelini dikkatle izlerler. Onun attığı elmalardan birini kapmak uğur sayılır. Kırk-elli yıl öncesine kadar yaşamakta olan bu gelenek, birçok benzerleri gibi bugün artık yok olup gitmiştir.²²⁵

-Çağdaş Türk şairlerinin en büyüklerinden, hattâ kimilerine göre en büyüğü sayılan Şehriyâr'ın "Heyder Baba'ya Selam" adlı uzun bir şiiri vardır.

Haydar Baba, Tebriz yakınında Kara Çemen'in Hoşgenâb kasabası civarında bulunan bir dağın adıdır. Bu şiirin 25. kıtası şöyledir;

224 Karşı aşıklardan Şeref Taşlıova'dan

225 Şair Ömer Kayaoğlu'ndan.

Haydar Baba kendin toyun tutanda
Kız gelinler hena, pilte atanda
Bey, geline damdan alma atanda
Menim de kızlarında gözüm var
Aşhların sazlarında sözüm var

Bu dizelerde, güveyinin, ya da yukarıda Örnek Alan Köyü'nde olduğu gibi gelinin, çevresindekilere elma atma geleneği, Türkiye hudutlarından taşıp Azerbaycan Türklerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu alandaki araştırmalar, bize bu âdetin Orta Asya Türklerinden bu yana varlığını, haklı olarak, düşündürebilir. Maçka'nın eski Mağura (Bugün Örnek Alan) Köyü'nün yaylasının adı da İşkenap'tır. Şehriyâr'ın şiirinin başlığındaki 'Heyder Baba'da Tebriz yakınındaki kasabanın adı da Hoşgenâb'dır. Bu adların İran Azerbaycan'ında ve Maçka'da aynı oluşu, yukarıda düşündüğümüz ihtimali güçlendirecek değerdedir.²²⁶

330

Ağın ilçesinin düğün geleneklerinde, gelin ata biner ve damat evinin önüne getirilir. Damat, sağdııcı ve arkadaşlarıyla evinin damına çıkmıştır. Gelin, tam kapının önünde durdurulur. Attan inmeden, güvey, gümüş paraların dikine batırıldığı bir elmayı, gelinin başına nişan olarak var gücüyle fırlatır. Genellikle isabet olmaz, omzuna filan rastlar. Ayrıca kuru üzüm, leblebi ve bozuk para da atılır. Bu gelenek aşağı-yukarı kırk yıl öncesine kadar yaşıyordu, bugün artık unutulmuştur.²²⁷

Hassa-i Altın Top- Evliya Çelebi, Ayasofya baş kubbesinin altındaki Altın Top hakkında halk inançlarını anla-

226 Ahmet Ateş, "Şehriyâr ve Haydar Babaya Selâm", Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1961.

227 Emekli Albay Sayın Hüseyin Kabasakal'dan

tıyor. Bir bakıma bu altın top folklor yönünden Kızılma, ile ilgili sayılacağından burada zikretmekte fayda var²²⁸.

"Bir kimse unutkanlık hastalığına uğrayıp işittiği hatırında kalmasa gerektir ki Ayasofya'nın ortasında asılı olan altın top altında yedi kerre sabah namazını kılıp üç de 'Allahım, ey bütün güçlükleri çözen, ey sırları ve gizli olanları bilen Allahım' deyüp her vakit namazından sonra yedişer siyah üzüm yise, Allah'ın emriyle yaratılıştan zeki olanlar gibi asil, iyiyi kötüden ayırmaya gücü yeter olur. Öyle ki işittiği bütün kelimeler, içinde, taş üzerinde yazılmış gibi unutulmaz, kalır. Çünkü bu kubbe, Hazret-i Peygamberin ağzının ayarı ile tamir olunmuştur ve altında bir kerre ibadet edenin dünya ve ahiret bütün muratları hasıl olur. Hatta Hamdi Çelebi Akşemseddin'e Torbalı Göynük kasabasında o kadar bunama gelir ki bir adam kendisine selâm verse kâğıda bir "selâm lafzı yazmış, ona bakıp 'aleykümüsselâm' der imiş. Cümle hekimler ilaç etmede âciz olmuşlar, işte bu derece unutkan olmuştur. Sonunda Akşemseddin hazretlerinin yol göstermesiyle Hamdi Çelebi, Ayasofya'ya gelip yedi kerre mezkûr top altında sabah namazını eda edüp söylediğimiz duayı her sabahın üç kerre okuyup yedişer dane siyah üzüm yiyip Allah'ın emriyle ahmakların hastalığı olan bu halinden kurtulmuştur. O an Yusuf ve Züleyha kitabını yazmaya başlayup yedi ayda tamamlamayı başarmıştır. Bundan sonra Kıyafetname'yi yazdı ki bugün de Hamdi Çelebi Kıyafetnamesi herkesin tanıdığı ünlü bir kitaptır ki Âdem oğullarının yaratılışları, huyları, ahlâkı üzerine zamanımızın seyrek kitaplarından olan bir risaledir"

331

228 Evliya Çelebi, Seyahatname, Süleymaniye, Pertev Paşa Kitapları, ypr.34a.

Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu;

Millî bir motif olan Elma'nın Türk destan ve masallarında adak, nişan, gönül verme, bağlanma olduğuna alâmet bulunduğunu söylemekle beraber bunlara verdiği aşığıdaki tanıkların kaynağını yazık ki açıklamamıştır. Şehzadelerin evleneceği sırada altın elma veya altın topu almak istediği kızın kapısına vurur, yahut da evleneceği han kızı veya begümler altın elmayı, saçaklığın altından geçen delikanlının sırtına vurur. Hele mani, bayatı ve atışmalarda elma üzerine söylenenlerden, bunu açıkça görmek mümkündür, diyor. Bu söylediklerine ancak şu maniyi tanık gösteriyor:

Al Alma, Kızıl Alma
Çık yola düzül Alma
Yar kapıdan geçince
Cebine süzül Alma²²⁹

Güran aşiretlerinin Alevilerinde dernek ve toplantılarındaki yeminlerde Kızıl Alma yemek ve Alma'ya and etmek milli bir gelenek halinde yaşamaktadır diyor ve ancak bunun için tek bir kaynak veriyor: Koçkiri, aşiretinden saz şairi Alişir Efendi'nin vird edilen bir türküsünden bir tek dize:

Yemin edenler Elmaya,
Zülfekâr-ı Murtazaya.

Elbette halkın inançlarında ve geleneklerinde El-

229 Türk Millî Geleneğinde "Kızilelma" ve yerleri, Türk Tarih Dergisi, İstanbul, 1985, sayı: 2, s.42 vd.

ma'ya verdikleri yeri gösterecek tanıkların bulunduğuna şüphe yoktur. Fakat bunlar şimdiye değin derlenip toplanarak ortaya konmamıştır.

Ferman Baba'dan;
Al elma Kızilelma
Gel yola dizil elma
Yar kapıdan geçerken
Cebine süzül elam

Gün vurdu elma yandı
Yar yastığa dayandı
Yastık kurbanın olam
De ki yarin uyandı

Al elmanın dördünü
Sev yiğidin merdini
Sever isen güzel sev
Çekme çirkin derdini

Elmalar allanıyor
Yel vurdu sallanıyor
Ana gene yar gelmiş
Kapıda dolanıyor

Al elmanın üçünü
Öpem ağzın içini
Niye hor bakıyorsun
Söyle bilem suçumu

Al elmanın beyazı
Gel etme böyle nazı
Yar Allah'ı seversen
Gel bize bazı bazı

Haçlı Gûruhu Ancak Böyle Durdurulabilirdi

11. Bazı Halk Şairlerinin Dilinde Kızılma

Halk şairlerinde, özellikle Osmanlıların, Macaristan seferlerine katılmış olan askerler arasında Kızılma ile ilgili destanlar, türküler düzmüş olanların varlığından şüphe edilmez. Yukarıdaki bölümde verdiğimiz yukarıda ayrıntılı olarak verdiğimiz Üç esir askerin mektubu bunun kuvvetli tanıklarındandır. Bu konularda keşke daha ayrıntılı ve daha çok araştırma yapılsa. Şimdi bulabildiğimiz Kızılma şiirlerine bir göz atalım;

Genç Osman (Çankırı)

Atam olur öğrendim ata binmeyi

Pirimden öğrendim kılıç çalmayı

Dilerim Mevlâdan Kızılma'yı

Yan anam yan, bana derler Genç Osman²³⁰

Bu parçada, hakkında yapılan ciddi incelemeler ve dilden dile söylenen türküleriyle halkımızın çok iyi tanıd-

230 Cahit Öztelli, Evlerinin önü, İstanbul, s.712

ğı Genç Osman'ı elbette hatırlatıyoruz. Bu parça elbette ki ona oit değil onun şöhretinden ilham almış olan başka bir saz şairidir

— Asıl ismi "Adıgüzel" olan Fakir Ednâ'nın şu konuşmasında da;

Ol Sultan Suçlu'yu yanına aldı

isteyen kulların muradın verdi

Kızılma'ya dek kâfiri kırdı

Yüz sürerek künbedinin taşına

Fakir Edna, bu koşmayı Divriği'nin Ziniski köyündeki Seyyit Baba türbesini ziyareti sırasında duyduklarını söylemek için yazmış.

Kars'lı Aşık Kurbanî aşağıdaki destanını, Erzurum Beylerbeyi Silahtar İbrahim Paşa'nın serdarlığı zamanında, Kars beylerbeyinin huzurunda yapılan bir sünnet düğününde, o paşanın himaye ettiği Meyli mahlaşlı bir saz şairi ile deyişine sırasında söylediği destandan alınmıştır.

Serasker yönelmiş, yolda gelmede

Muradı Şirvan'ı şahı almada

Eski nişanımız Kızılma'da

O aşılmaz dağlar, beller bizimdir.²³¹

Kurbanî'nin çağdaşı olan, Revan köylülerinden Aşık Safi, Nadir Şah'ın huzurunda şu destanı söylüyor:

231 İbrahim Arslanoğlu, Divriği Şairleri, Sivas 1966, s.19 vd.

Şah niyet eyledi Kızılelma'ya
Yanısıra bütün hanlar yürüsün
Çekilsin kılıçlar, ecnebi üste
Su yerine kızıl kanlar yürüsün

Şair burada, şahın, Kars üzerine gelirken dönüşünde, onun Dağıstan üzerine sefer etmek islediğini ima etmektedir.

Sükker ile mi bekledi bilmem seni dâyen
Ey gonca-dehen tuti-i gûya mı nesin sen
Fethetmeye Türk askeri küyun hedef etmiş
Ey kal'a-i maksûd Kızılelma mı nesin sen

Çoruk (Artvin)'in Yusufeli kazasında Zor Köyü'nde yetişmiş olan Aşık Huzûri'nin Yıldızeli müftüsü olan âlim şair Ardahanlı Mehmet Tefik'in bir gazeline söylediği nazireden.

Kızılelma günümüze kadar şairlerimizin şiirlerinde yer almağa devam etmiştir. Rahmetli Mevlevî Ahmet Remzi Efendi'nin Amasya'yı bir ziyaretinde, bu şehir için yazdığı bir kasidede şu beytini buluyoruz:

Siyyemâ sib-i nefisi yok Kızılelma'da da
Hâkinin hâsiyyeti feyzâver-i kimya gibi

Görüldüğü gibi Kızılelma, Türk halkı arasında hayli yaygındır. Uzun bin yılların birikimi Türk halkında şu anda çözülemeyen derin sırlar biriktirmiştir. İşte Kızılelma'da böyle bir sırrın bilmece adıdır. Bilmece henüz çözülmüştü ama anlamı sezilmektedir. Ve bu kavram yaşatılmaktadır: Mesela, İstanbul'da Kızılelma Sokağı, Kızılelma Lokantası

gibi adlar bunun ne kadar yayıldığı göstermeye yetmektedir. Kızılelma adlı bir derginin çıktığını da biliyoruz.

12. İnanışlarda Kızılelma

Elma dinî inançlarda da yer almıştır. Hazret-i Peygamberin, omzunun eğe kemiğinin yumuşak olan aşağı ucunda olan, Nübüvvet mührü de Elma'ya benzemektedir.²³²

Ca'fer-i Sadık -Allah ondan razı olsun- aydur ki tamlar içinde elma, şerbetler içinde Mâ-i Zemzem gibidir. Akabe b. Amir'den rivayet olunur ki; Peygamber -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- aydur ki, Leyle-i Esra'da, semâya urûc eylediğimden sonra, Cennet-i Aden'e dahil oldum. Bana bir elma verdiler. Elimden düşüp iki pare oldu. içinden bir 'huri' çıktı. 'Sen kimsin?' dedim. Dedi ki 'zulm ile kati olunan halifeninim kim ol Halife Osman b. Affan'dır.'²³³

13. Alevi-Bektaşilerde Elma

Elma'nın Anadolu Kızılbaşlarında önemli bir yeri vardır. Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde şu parçaları okuyoruz:

Koca Şah Urum 'a bir elma saldı
Dolandı Urum'u Banaz'a geldi
Pir Sultan Elma'ya bir tek bir kıldı
insan teaccübde kaldı orada

232 El-Mu'cemü'l-müfehres li-Elfaz-ı Ehadisi'n-Nebi, Leiden 1936, I, 273.

233 Zeynülabidin b. Halil İütfullah, Disane-i Ağdiye, Üniversite Kütüphanesi, TY., nr.7070, ypr. 119b.

Yüce gördü şehitliğin yolunu
Mansur gibi kabul etti darını
Kokladı elmayı verdi serini²³⁴
Mevlam hırkasını asılı kodu orada

Doksana vardı da yüz geçti ise
Aradan ahd aman söz geçti ise
Pir Sultan Abdal'dan vazgeçti ise
Bergüzar saldıgım elma'yı versin

Bu parçalarda, Alevilerde Elma'nın büyük bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Acaba bu elma, İran şahlarının Anadolu Kızılbaş reislerine yolladıkları emir ve hükümlerin, ferman ve beratların bir sembolü müdür? Menakıbü'l-esrar ve Behcetü'l-ahrar'da 'Tanrı selamını ululamak için Hazret-i Muhammed'in Cebrail'e ayağa kalktığı, Cebrail'in de bu ululamayı kendine sanıp gururlandığı, bunun üzerine bir dahaki sefer gelişinde Peygamberin ayağa kalkmadığı, Cebrail'in suçunu anlayıp dara durduğu²³⁵, Ali'nin Cebrail'e tarik çaldığı²³⁶, Cebrail'in tercüman²³⁷, yani kurban olarak cennetten helva ve bir elma getirdiği anlatılır ve Hayatî'nin şu sözü alınır:

234 Pertev Naili Boratav, Pir Sultan Abdal, Ankara 1943, s.43.

235 'Dar', alevî ve Bektaşilerde, âyin-i cem yapılan odanın ortasına denir. 'Dâr'da salık, tarikata kabul edilir. Bir suç işleyen de yine odaya gidip sağ ayağının başparmağını sol ayağının başparmağı üstüne kor ve sağ el üstte olmak üzere ellerini çaprazvari göğsüne koyarak kusurunu söyler (Aynı yer, Abdülba-ki Gölpinarlı'nın hazırladığı 'Lügatçe' bölümü, s. 148).

236 Hazret-i Ali, Hazret-i Peygamberin kendisine "Ben öldükten sonra kimseye kılıç çekmeyesin" diye vasiyeti üzerine, zülfikar'ı Necef Denizi'ne atarak onun yerine kullandığı ve kılıç kadar keskin olduğu rivayet edilen ağaç parçasını kılıç gibi çalmak demektir (Aynı yer, s. 180 vd.).

237 'Tercüman' alevî-bektaşilerde 'Kurban' mânâsını ifade eder (Aynı yer, s.182).

Cebrail çün tercüman çekti o şah-ı akdeme
Cebrail andan getirdi andan sib-i ahmeri

Dürr-i Meknun adlı Alevi kitabında da, Sekizinci İmam Musa Kâzım'ın ruhunun cennette imamlara tarik çaldığı ve elma kurban edildiği yazılıdır.

Bektaşilerin arasında bir de Elmalı Baba vardır ki bu zatı medhe dair bir de nefes mevcuttur.

Elma halk arasında da mukaddestir. Elmanın kabuğu ateşte yakılırsa Zümrüd-i Anka'nın hastalanacağı rivayeti de vardır. Alevi cemlerinde bu ananeleri temsilen âdetta koyun boğazlanır gibi bir elma kurban edilir. Örnekte alınan, Anadolu'ya bir elma gönderdiği söylenen şah, o sırada Pir Sultan Abdal'ın ve bütün Alevilerin muktedası olan İran Şahı Tahmasb'dır.

Kars civarındaki bazı köylerde, delikanlı erkek, sevdiği kızın kapısının önüne bir elma bırakır ve kızın bu elmayı alıp almadığına göre, kendisine alâka besleyip beslemediğini anlar. Elmayı bu ananede bir 'haberleşme vasıtası' olarak görüyoruz. Celali Bey ve Mehmet Bey adlı halk hikâyesinde (Kars, Posoflu Aşık Müdâmi rivayeti) ve Pir Sultan Abdal'a ve Elmalı Baha'ya isnad edilen aşağıdaki parçada;

Şah'dan Bir Elma Geldi

Pir Sultan Abdal

Uyurken Üstüme Geldi Erenler
Gafil Aç Gözünü Haydi Uyan Dediler
Serseri Kalma Şu Cihan içinde
Yürü Bir Gerçeğe Ey Can Dediler

Turnalar Turnalar Telli Turnalar
 Samah Dönerlerde Çarha Girenler
 Şahdan Bir Elma Geldi Elma Ne Güzel Elma
 İçi Turunç Dişi Turunç Ne Güzel Elma
 Eğlenin Turnalar Ben De Varayım
 Haber Salalım Yoldaş Olalım
 Uyandım Gafletten Açtım Gözümü
 Kulak Verdim Canım Döndüm Yüzümü
 Bir Ayrılık Çöktü Kara Yazımı
 Şimdi Bir Gerçeğe Yürü Dediler
 Pir Sultan Abdalım Düşmüş Er Sevdasına
 Aşıklar Düşmesin El Sevdasına
 Bir Nazar Kılmışım Kalbim Pasına
 Eğer Aşık isen Üryan Dediler

Cennetten Ali'ye bir niyaz geldi
 Ali'ye tercüman gelen elmalar
 Alim kokladı, yüzünü sürdü
 Ali'ye tercüman gelen elmalar

Elmasın, elmasın, seni aşlarlar
 Meyveni yir de seni taşlarlar
 Sultan olan kulun suçun bağışlarlar
 Ali'ye tercüman gelen elmalar

Elmasın, elmasın, rengini boyu
 Cümle melaikeler donunu giye
 Kadrini bilmeyen kabuğun soya
 Ali'ye tercüman gelen elmalar

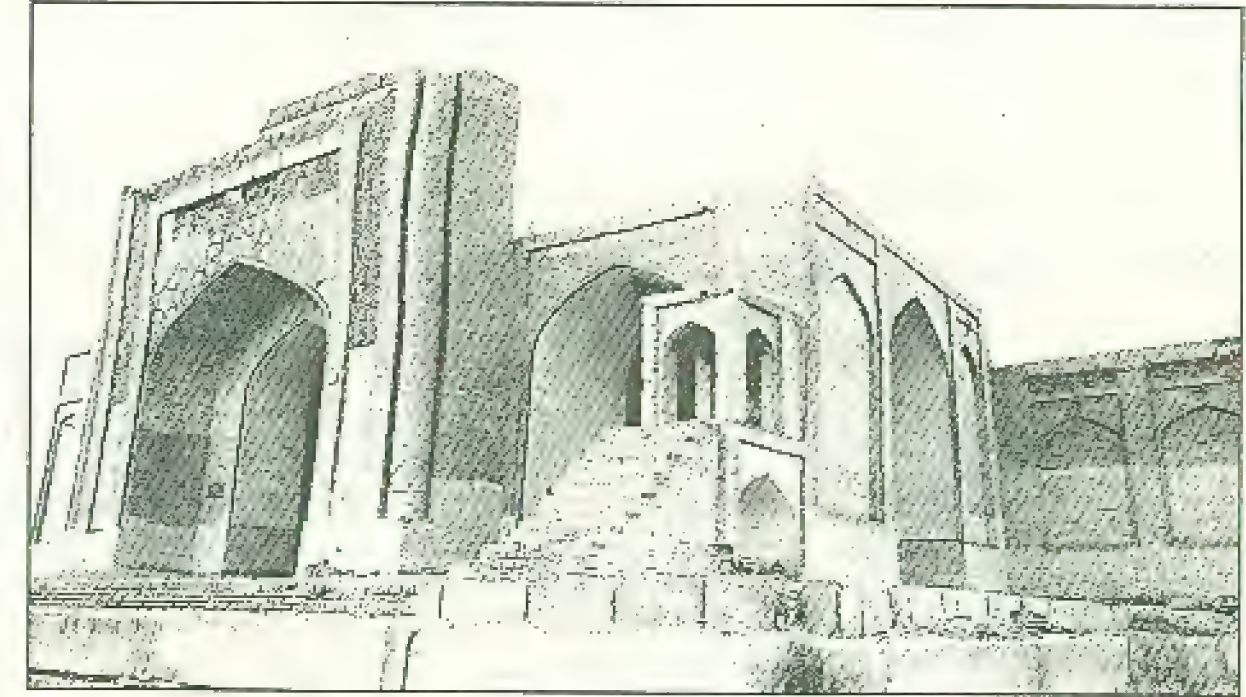
Elmasın, elmasın, misk ile anber
 Kokuna birikir cümle peygamber
 Etin Fatma Ana, kabuğun Kanber²³⁸
 Ali'ye tercüman gelen elmalar

238 Hazret-i Ali'nin azatlı ve sadık kölesi.

Pir Sultan Abdalım, vahdittir vahdet
 Çigidinden oldu Duldül gibi at
 Bir adın Seyfullah, okunu ayet
 Ali'ye tercüman gelen elmalar

15. Hazret-i Âdem ve Elma

Thyroid guddesinin boyunda meydana getirdiği çıkıntıya, Türkçe'de 'gırtlak düğümü', Arapça'da 'Tüffâh-ı Âdem' ve İngilizcede 'Adam's Apple' denir. Bu düğümün Hazret-i Âdem'in cennette yediği yasak elmanın gırtlığına oturmasından meydana geldiğine dair Doğu'da olsun, Batı'da olsun bir inanç vardır.

Mâverâünnehr Buhâra Namazgâh Sahrası

16. Kızılma'nın Sırlandığı Mekanlar: Ocak Ve Mabret Kültü

Orta Asya'da Tengri dini çerçevesinde herhangi bir mabet ve ya dini yapıya rastlanmamaktadır. Sadece evlerin, çadırların veya otağların bir köşesi dua edilen yer anlamı-

na "ocak" olarak addedilirdi.

Sümerler ve Hititlerin "E. DINGIRLI" (Tanrının Evi) anlamında Tapınakları'nın benzeridir, "Büyük Ocak Meydanevi" ve onlar kadar kutsal, onlarda olan dini ayinler, törenler, şölenler, ölü kültü ritüelleri bu meydanda da yapılır.

Şeyh Hasan'ın 1224 yılında yaptırdığı Büyük Ocak Cemevi, sekiz yüz yıla yakın zaman sürecinde, görgü cemi, cuma cemi, tevhid ve zikir için ikrar ve musahiplik cemleri, Dâr ve Abdal Musa törenleri, adak kurbanları gibi çok amaçlı hizmetler vermektedir.

Rehabilitasyon Merkezi gibi çeşitli hastalara şifa dağıtırdı Büyük Ocak: Hasta olan insanlar sıdk ile gelip, bir kaç gün yattıktan ve kurbanını kestikten sonra iyileşerek giderler idi.

342

1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırıp, Alevî-Bektaşî tekkeleri kapatıldığında, Onar köyündeki "Büyük Ocak Tekkesi" de nasibini alır. Tekkenin kapatılmasına Arapkir'den gelen zabtiyeler ve ulemadan şahıslar, Cemevi'nde bulunan el yazma kitapları, cönkleri, divanları, belgeleri dergâhın önünde ateşe verirler. Daha sonra Büyük Ocak'ın kapısı ile Şeyh Hasan'ın türbesinin bulunduğu mezarlığın kapısını zincirleyerek köçek ile kitlerler. Kilitleme işlemi bittikten sonra, zaptiyeler daha bir kaç adım atmadan zincirler kopar, köçek açılır. Türbede ve Tekkede ayrı ayrı ceryan eden bu olaydan korkuya kapılan zaptiyeler ve din hocası korkup, ürkerek tekbir ve selavat getirerek zincir vurmada kaçarcasına giderler. Arapkir de anlatılan bu durumdan dolayı bir daha yetkililerce Türbe ve Tekke'ye dokunulmaz.

Büyük Ocak Tekkesi'nin tekkenişini Ocak Alime Ana, meydan evinin tam orta yerinde düpdüz kısa meşe odunlarından ateş yakar. Ateşin dumanı odunların yandığı noktanın üstündeki tavanda bulunan taş pencereden "tüğgünük"den dışarı çıkar. Yanan ateş meydan evini ısıtır. Ocak Alime, önce dualarla başka ocaklardan getirdiği bir eğiş (faraş) kor ateşle odunları tutuşturur. Haşırge (maşa) ile karıştırarak tüm odunların nar gibi olmasını sağlar. Bütün odunlar yanmış, kor haline gelmiş ateşin önünde "Ali-me Ana" durarak gülbank'a başlar:

"Allah'ım!... Onar Dede'nin yüzü suyu hürmetine, yaktığımız ateşin hakkı için, Cem-i Cemaate katılan sofı ve bacıları zor durumda bırakma. Bütün çoluğumuza çocuğumuza kismetler ihsan eyle. Malımızı, davarımızı kurtlardan kuşlardan koru. Uğruların ağzı dili kitlensin. Zor günümüzde Hızır Ali yetişse..." diyerek duasını bitirir. Sonra, ateşin üstüne biraz "çırağban yağı"ndan, bir

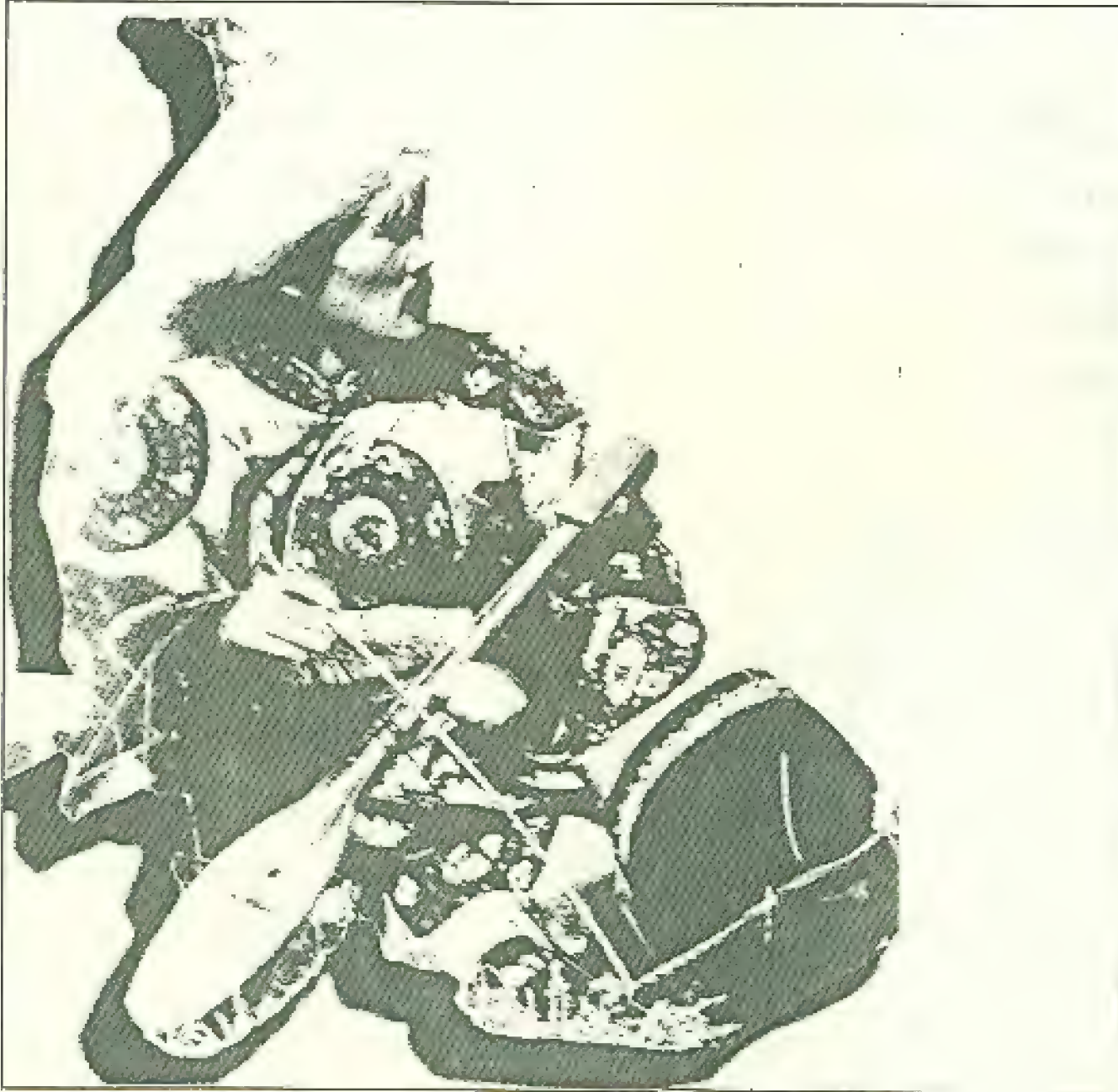
343

çimcik tuz ve üzerlik otu atarak tütsüler. Bu yapılan "Ateş duası" Orta-Asya Türk şamanının ya da Zerdüş rahibinin avsunlama töreninden başka bir şey değildi.

Yine, Ocak Alime Ana, Musahip kurbanı tığlayanların ya da adak kurbanı kesenlerin, kuyruk yağından bu yanan kor ateşin içine maşrapa ile parça parça damlatarak, alevlerin şekline göre kurban sahiplerinin geleceğinden haberler verir idi. Adaklarda ise, kadınların kız ya da oğlan doğuracağını muştulardı. Büyük Ocak Tekkesi'nde yanan kor ateş kaldırılmadan ya da sönmeden önce, Hızır Dede, çocuklara semah etmeyi, dönmeyi öğretirdi. Hızır Dede, sazı hızlı çalarak, köye özgü sözcüklerle doğaçlama ve otantik nefese söylerdi:

Agırdan kaptım güreği
Dilki dolaştı direği
Atam gök anam toprak
La İlahe İllallah
Ali Mürşit güzel Şah
Eyvallah Şah Eyvallah

Bu deyişteki, "Atam gök, Anam Toprak" dizesi Sümerler'de ve Türkler'de Gök Tanrı, Tengri kavramını çağrıştırmaktadır. Kanımızca bu deyişteki gelenek Antik-Anadolu kültürlerinin devamıdır. "Ay Alidir, Gün Muhammed"

Altay Türklerinden Bir Ozan

17. Karadirek Ve Arş-ı Ala Kültü (Her İki Aleme Uzanan Ağaç)²³⁹

Karadirek, Büyük Ocak Tekkesi'nin tam ortasında bulunan özel bir ağaç direktir. Karadirek, Sırat-ı Müstakimi temsil eder. Gökten yeryüzüne inen "Allah'ın İpi"ni simgelemektedir. Ayin-i Cem yapılan meydan evinin ortasındaki "karadirek" aynı zamanda "Hakk ile hak olmayı", O'nunla kelâm etmeyi sembolize eder ki, bu da, "Sidretü'l-Münteha"dır.

Sidretü'l-Münteha; Sınır başını sembolize eden Arabistan kirazı, yaratılmışların bilgilerin tükendiği, ötesine geçemediği son sınır, meleklerin de başkalarının da geçemediği arşın sağında bir ağaç, cennetin uçları, ondan ötesi gayb olan.

Karadirek, kiraz ağacının gövdesidir. Karadirek'in menkıbesi şöyledir;

Şeyh Hasan, Büyük Ocak Tekkesi'nin taş duvarlarını örür. Çatının kapatılması için ve orta direklerini dikmek için bir ulu ağaç arar. Çevreyi gezip dolaşır bulamaz. Günlerden bir gün yolu, Arapkir'in Oğuzlu mahallesine düşer. Ulu bir kiraz ağacı görür. Tam aradığı ağaçtır. Büyük Ocak'ın damındaki salmaları, hezenleri, mertekleri, arıstakları, damı tutacak olan direkleri, destek ve payandaları, aynı zamanda koca gövdesiyle doğru yolu gösterecek yapıyla tekkesine uygun bir ağaçtır.

Oğuzlu Mahalesindeki bahçe olan Kiraz'ın sahibi, Gülbacı adında dul bir kadınmış. Babasız iki çocuğunu, bu

239 Söylenceyi nakleden Akdeniz Üniversitesi Öğretim üyesi Prof.Dr.Fuat Bozkurt'tur.

ulu Kiraz'ın meyvasıyla besleyip büyütürmüş. Evinin geçim yükümlülüğü bu ağacın üstündeymiş. Onun için Ulu Kiraz'a Gülbacı gözünün içi gibi bakar, suyunu gübresini zamanında verir, sonra da bahar ile birlikte bütün ağaçlardan önce meyvasını verir, kirazları sepet sepet satarak gül gibi geçinirmiş...

Şeyh Hasan, kirazın etrafında dönmüş, dallarını tek tek saymış, ölçmüş biçmiş, hesabını kitabını yapmış, "bu ağaç tekkenin üstünü örter" demiş. Varmış Gülbacı'nın kapısına dayanmış: "Gülbacı, bu kirazı bana ver, bir tekke inşa ediyorum, karşılığı olarak ne istiyorsan sana vereyim!" Gülbacı, karşısındakinin pek tekin birisi olmadığını anlamış. Ağlamaklı olmuş, "Derviş Baba!.. Bu kiraz benim, çocuklarımın rızkıdır, nasıl veririm onu sana, var gît başka yerde ara ağacını!.."

346

Şeyh Hasan, "inatta bir muratta bir" demiş içinden. İsteğinden vazgeçmemiş. "Madem öyle Gülbacı, Ulu Kiraz, seni dilerse sende kalsın, beni dilerse peşimden gelsin!" demiş. Şeyh Hasan'ın gücüne kudretine akıl sır erer mi' Erenler gözden yitivermiş. Gülbacı da evine girmiş.

Kiraz mevsiminin son zamanlarıymış: Gülbacı, sabahleyin sepetini almış evden çıkmış kiraz toplayıp çarşıya satmaya götürmek için, bahçeye vardığında ne görsün, Kiraz Ağacı köküyle göçeğiyle ortalıktan yitmiş yok olmuş, yerinde yeller esiyor, gövdesinin oturduğu yerde göl oluşmuş. Gülbacı ağlamış, sızlanmış, dizlerine vurmuş döğünmüş ama boşuna!... Birden gayıptan davudi ruhani bir ses gelmiş: "Ağlama Gülbacı! Kiraz beni istedi bana geldi. Ama üzülme, çocuklarının rızkı kapının ardında!" Bu ses, Şeyh'in sesi imiş. Gülbacı uzun süre, yani bu gizi saklaya-

bildiği sürece her sabah kapının ardında, "bir aşlık bulgur ile bir kaşık yağ" bulmuş, çocuklarına yetecek kadar da "somun ekmek..."

Erenlerin gücüne güç mü yeter' Emreylediği Kiraz Ağacı peşine takılıp gelmiş. Bağlarbaşı semtinde, sürüklenerek gelen ağacın izleri hala kayalarda yarım yarım dururmuş. Ve yine derler ki, tekke'yi yapan ustalar, işçiler ağaçtan taze taze kiraz yemişler bitene dek. Kiraz'ın gövdesi "Karadirek" olmuş Büyük Ocak Tekkesi'nin ortasına, dalları salmalar, mertekler ve hezenler olmuş, dalcıkları ve yaprakları toprağın altında damı kaplamış ve örtmüşler. Böylelikle Büyük Ocak bitmiş.

Şeyh Hasan köyündeki "Karadirek Tekkeleri" 13. yüzyılın başlarında kurulmuştur. Merzifon'un Oyma Ağaç Köyü'ndeki Kemal Dede Tekkesi yine aynı tip olup bu yıllara tekabül etmektedir. Merzifon'daki Oyma ağaç, Emet, Sarıköy gibi köylerde Malatya Battal Gazi kökenli dedeler vardır. Isparta'daki Veli Baba Ocağı yine Malatya kökenli olup Battal Gazi ile amca çocuklarıdır. Eskişehir Seyyid Gazi yine aynı kökenlidir. Mezirme ve Mineyk köyleri de aynı tarzda kurulmuş Dede Ocaklarıdır. Bu tekkelerin tümü Abbâsî ve Selçuklu dönemlerine değin gitmektedir. İkincisi, Şah İsmail ve atalarının Anadolu'daki örgütlenmelerine bakıldığında, Hacı Bektaş Veli Tekkesi'ni dışlayarak bir iş yapmamışlardır. Dergâhı serçeşme olarak görmüşlerdir.

347

Şeyh Hasan aşiretlerinin Erzincan'ın Sarıkaya yaylasında, Şah İsmail Hatayi'nin 1500 yılında gerçekleştirdiği "Türkmen Beyleri ve Dede Ocakları Kurultayı"na katılmışlardır. Bu "Türkmen Kurultayı" sonucu; Tebriz'de "Kızılbaş

Devleti" kuruluşuna karar verilmiş ve büyük bir Türkmen yürüyüşüyle "Safevi Devleti"ni Türk Beyleri kurmuşlardır. Türkmen aşiretlerde işte bu dönemde Azerbaycan'a gitmişlerdir

İkinci Türkmen Kurultayı'nı 1527 yılında Balım Sultan organize etmiş, Bu kurultayın toplanması için çalışmaları Pir Sultan, Kul Himmet, Kalender Çelebi öncülüğünde gerçekleşmiş, Anadolu'daki Dede Ocakları ve Türkmen Beyleri iştirak etmiştir.

Sözünü ettiğimiz bu "Türkmen Kurultayları" tarihte yerini almış çok önemli bir Kızilelma kurultayıdır, çünkü bu toplantılar henüz farklılıkları netleşmemiş "Türk Turan dünyasının islâmi algılayışının tespiti ve birliğin tesisi" maksadını güdüyordu.

348

"Türkmen Kurultayı" Kalender Çelebi isyanından sonra, Hacı Bektaş Dergâhı'na Osmanlı yönetimi Sersem Ali Baba adında birisini 1551 yılında "Dedebaba" unvanıyla atamıştır. Bu şahıs ve devam eden Bektaşî kolu baba ve uzantıları 1826 yılına kadar Osmanlılarla uzlaşmışlardır. Hacı Bektaş soylu Çelebiler uzlaşmadıklarından sürekli Osmanlı yönetimince gözaltında bulundurulmuştur. Türk ulusal bilincinin gelişmesiyle İttihat ve Terakki Cemiyetince, "Çelebiler ve Alevîler" itibar görerek önemsenmiş ve yeniden örgütlenmeye çalışılmıştır Dikkat edilirse bu tarihlerde Osmanlı aydınları içinde, (başta Ziya Gökalp olmak üzere) Kızilelma dan yoğun şekilde söz edildiği tarihtir:

Kerkük, Kelile Ve Dinme Hikayesinden Resimleme Fil Tavşana Kızilelma Sunuyor(1354)

18. Tengri Dininden Günümüze İntikal Eden Bir Tören

349

Söz konusu törenin geçtiği mekan Malatya'nın Arapkir ilcesine bağlı Onar köyüdür. Köy ilçenin 15 km. doğusunda bulunmaktadır. Malatya'ya ise yaklaşık 110 km. uzaklıktadır. Güneye bakan meyilli bir arazi üzerinde kurulmuştur. Onar Köyünde anlatılanlara göre Karadirek'in öyküsünü daha özel bir söylencede dinleyelim;

Şeyh Hasan kiraz ağacını budar. Gövdesini yongalardan temizler, güneşin ışıklarını gören kirazın gövdesi parlak kırmızı benekli siyah bir hale dönüşür. Şeyh Hasan ad koyar kirazın gövdesine "Karadirek" diye. Kucaklayarak götürür, tekkenin ortasına diker bu direği. Soyum-sopum "Ulu" görecektir diyerek dua okur.

Kurban tığlar kamı akıtır dibine, evlatlarının, torunlarının alınlarına sürerek kutlu kılar. Kalan on bir dalını da

yine tekkeye direk yapar. Onbir dalın dallarından ise, hatıl, salma, hezen, mertek, aruda, kısak, arıstak yaparak döşeme olarak tavanı yedi kat dizerek örür. Geri kalan köklerini, yongalarını, yapraklarını, çırpılarını, budakların da püşürüğün altına döşer ve damı loğla düzeltir. Tekkenin ortasında ilk ateşi yakarak semaha durur.

Şeyh Hasan'ın Karadirek diğer adıyla Büyük Ocak tekkesinin yapımını ve töreni burada bırakıp birkaç bin yıl gerilere Turan Ovasına Tengri dininin ayinine gidelim.

“En uzun süren ayin TENGRİ adına yapılan ayindir. Bu ayin üç bölümden ibarettir. Güneş battıktan sonra âyinin, hazırlık bölümü teşkil eder, birinci bölüm yapılır. Bu bölümde Kam (şaman) ayin yapılacak yeri tayin eder, oraya özel çadır (Gökotağ) kurdurur. Bu çadırın tam orta yerine taze ve yeşil kayın ağacı dikilir, bu ağacın çadır içinde kalan dalları budanır, çadırın tepesine çıkan kısımdaki dallar bir top halinde bırakılır ve oraya bayrak bağlanır. Kayın ağacı dokuz yerinden kertilir, bunlara “TAPTI” denir ki “basamak” yahut “merdiven” demektir. Bu çadır, bayağı çadırlara göre çok büyük olur, kapısı doğuya karşıdır. Çadırın önünde de kurbanlık hayvan ağılı vardır. Bu tasvir edilen çadır, oniki direkli Büyük Ocak tekkesinin aynısıdır. Kayın ağacındaki 9 çentik göğü simgelemekte ve Karadirek gibi işlev görmektedir. Büyük Ocak'taki kırlangıç yapılı 7 kat görünümlü tavan da göğü simgelemektedir.

Eski Türk Kam (şaman)'ların düzenlediği ayin ve mekanlar ile Alevî Dede ve şeyhlerinin icra ettiği cem ayinleri ve mekanları aynıdır. Değişiklik İslâm'a adaptasyondan başka bir şey değildir.

Karadirek'in üst kısmında çerağ taşı vardır. Üç fitilli

kandil yanar. Çerağ tasına kurbanlık hayvanların kuyruk yağından parafin ve tuz ile özel hazırlanmış yağ konarak, içine de “Allah-Muhammed-Ali”yi simgeleyen üç fitil yerleştirilir. Çerağcı, kandili buradan uyandırdıktan sonra, Dede Çerağ Gülbankı'nı okur ve Cem başlar. Cem törenlerinde Dede'nin postu, Karadirek'in önüne serilir. Sağ yanına imam, rehber, kanber ve diğer dedeler oturur. Sol yanına üç zakir oturur. Dede ile zakirlerin arasına dedenin eşi “Anabacı” ve diğer sağ yanda oturanların eşleri yer alırlar. Gedik denilen oniki direklerin ara kısımlarına büyük aileler şeklinde öbek öbek otururlar. Bu oturuş sırasında kadın erkek ayrımı yapılmaz. Musahip kardeşlerin birlikte oturmasına dikkat edilir. Oniki hizmet sahipleri “ceğet” denilen kısımları da görevlerini ifa ederler. Karadirek'in ve dedenin dahil olduğu 12 post makamına temsilen yaşlı erkek ve kadınlardan erkânı iyi bilenler oturur. Tüm cemaatin oturuş biçimi, halka şeklinde rükû ve secdeye eğilecek tarz ve aralıkta nizam içinde olur.

Şeyh Hasan, tasavvufi derunî bilen “Arif-i Billah” bir zattır. Şeyh Hasan'ın Türkmen talipleri muhipleri O'nu bir Şaman, kâm, Bahşi ve Türkmen Babası gibi algırlar. Söz konusu ettiğimiz zat Şeyh Hasan Bayat boyundandır, tıpkı Dede Korkut (Korkut Ata), Baba İshak-ı Şamî ve ulu ozan Fuzulî gibi. Şeyh Hasan Aşireti'nin kurucusu Şeyh Hasan, “Korkut Ata” gibi algılanmaktadır. Şeyh Hasan, gaibten haberler veren geleceği bilen, aşiretinin her türlü müşkülünü halleden bilge bir kişidir. Bayat Boyu'nun kollektif hafızasıdır. Yapılacak her iş ona danışılır, verdiği emirlere kayıtsız şartsız itaat edilir ve yapılır... Büyük Ocak Tekkesi de O'nun ibadet mabedidir, aynı saygı bu mekana ve onu simgeleyen Karadirek'e de gösterilir. Bu gelenek Turan soylu-

ları içinde Kızilelma sırrının taşıyıcılarıdır.

19. Tarık Ve Miraç Kültü

Onar Köyü'nde iki dede evinde "Tarık Çubuğu" vardır. Kaldır Dede'nin evindekine "Tarık" denir, Küçük Koca Dede'nin evindekine de "Rıza" denmektedir. Bir anlatıma göre "Tarık" Şeyh Hasan'a dedelerinden kalmadır. Hz. Muhammed'in Akabe'de bir ağacın altında Müslümanlar'dan "sadakat ve bağlılık yemini" biatı alır ve "İkrâr Cemi" yapar. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Müslümanlar burayı kutsal kabul ederek ziyaret ederler. Halife Ömer de bu ağacı kestirir. Dallarını toplayan Müslümanlar bu sopaları, çubukları mübarek addederek, "asa" olarak kullanırlar ve "sadakat andında" bunları kullanarak "yola gelme, girme" anlamında "Tarık" derler. Babadan oğula miras olarak geçen "Tarık"lar, Şeyh Hasan'a da miras kalmıştır.

Diğer "Tarık Çubuğu" ise, Onar Köyü'nden bir dede Meşhed'e İmam Rıza Dergah'ına gider: Oradan berat, hüccet, icazetnâme alarak, şecereyi de onaylatır. İmam Rıza'nın Türbesinden de "Gül Ağacı"ndan bir çubuk kesilerek üzerine ayetler işlenir, "lâ feta illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikar" yazılarak Dede'ye verilir o da köye getirerek, Tarık olarak kullanır.

20. Hz. Fatma(Fatma Ana)

Hz. Fatma'yı tanımlarken şu belirtilenler az gelir. Hz. Fatma, hayırlı bir evlat, sadık bir eş, mükemmel bir anne ve iyi bir mümin. Bütün bu sıfatlar; hayırlı, iyi, mükemmel, sadık Hz. Fatma'yı anlatmaya, tanıtmaya, tanımlamaya yetmez. Hz. Fatma İslam tarihinde önemi yadsınamayacak bir

kişidir. Hz. Peygamberin kızıdır (doğumu 609, hakka yürümesi 633). Hz. Ali'nin eşidir ve Hasan ile Hüseyin'in annesidir.

Suyutî, "ed-Dürr-ül Mensur" adlı tefsirinde Tabaranî'den naklen Hz. Aişe'nin şöyle dediğini yazıyor: Resulullah (S.A.V.) şöyle buyurdu; "Miraca götürüldüğümde beni cennete dahil ettiler ve ben cennet ağaçlarından bir ağacın yanında durdum; öyle bir ağaçtı ki, cennette onun gibi güzel, yaprakları beyaz ve meyvesi hoş olan bir ağaç görme miştim; onun meyvesinden alıp yedim; bu bir elma ağacı idi bu benim sulbümde nutfeye dönüştü; yeryüzüne döndüğümde Hatice'yle bir araya geldim ve o, Fatıma'ya hamile kaldı. O zamandan beri ne zaman cennet kokusunu arzuluyorsam Fatıma'yı kokluyorum."

Sa'd İbn-i Malik Resulullah (S.A.V.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor; "Miraca götürüldüğüm gece, Cebrail (a.s.) bir cennet elmasını bana getirdi, ben onu yedim ve Hatice, Fatıma'ya hamile oldu. Bu yüzden ben cennet kokusuna iştiaak duyduğumda Fatıma'nın boynunu kokluyorum."

Hatib-i Bağdadî, "Tarih-i Bağdad" adlı eserinde Aişe'den şöyle naklediyor; "Ben, Resulullah'a (S.A.V.); 'Neden Fatıma geldiğinde onu öpüyorsun?' dedim. Resulullah; "Ey Aişe, ben miraca götürüldüğüm gece, Cebrail beni cennete götürdü ve orada bana bir elma verdi; ben onu yedim; o, benim sulbümde nutfeye dönüştü. Yeryüzüne indiğimde Hatice'yle bir araya geldim. İşte Fatıma o nutfeden dünyaya geldi. O, insan şeklinde olan bir huridir. Cenneti arzu ettiğim vakit, onu öpüyorum" buyurdu."

Zehairü'l-ukbâ kitabının müellifi, Siretü'l-molla'dan

naklen, Resulullah'ın (S.A.V.) şöyle buyurduğunu yazıyor;

"Cebrail, bana cennetten bir elma getirdi; ben onu yedim ve Hatice'yle bir araya geldim. O, Fatıma'ya hamile kaldı. Hatice: "Benim kolay bir hamlim var. Sen benim yanımdan ayrıldığında karınımdaki çocuk benimle konuşuyor" diyordu. Hatice, doğum vakti geldiğinde Kureyş hanımlarına haber gönderdi. Ama onlar kabul etmeyerek: "Muhammed'in hanımı olduğun için senin yanına gelmeyiz" dediler. Bu esnada aniden, güzellik ve nurları vasfedilemeyecek dört hanım Hatice'nin huzuruna geldi; onlardan biri: "Ben senin annen Havva'yım", diğeri: "Ben Mezahim kızı Asiye'yim", öbürü: "Ben Musa'nın bacısı Gülsüm'üm", dördüncüsü: "Ben İmran'ın kızı ve İsa'nın annesi Meryem'im" dedi ve sözlerine şunu eklediler: "Kadınların yapması gereken işi üstlenmek ve sana yardım etmek için geldik"

Kırklar Cemi;

354

Alevi Bektaşî ibadetinin esasî olarak kabul edilen Cem ve Semah döneminin mitolojik kaynağı varsayılmaktadır. Bu efsanevi anlatım; İslam'ın Sünnî yorumuna karşı alternatif bir ibadet biçimidir. Anlatımda geçen birçok öge ve verilen mesaj Alevî dünya görüşünün kaynağı sayılır. "Birimiz Kırk Kırkımız Birdir Bizim. "Kaynaklara göre, "Hz. Muhammet, atı Burak ile bir gece Mirac'a çıkar. Cennab-I Hak ile 90 bin kelim konuşur. Bunun 30 bini sırrı hakikat olup Hz. Ali'de kalır. Miraç'ta Hz. Muhammet'e; süt, bal ve elma verildiği rivayet edilir. Bal aşka, süt sevgiye elma ise dostluğa işaret eder.

Alevî kesimde dede köye gelince onun önüne getirilecek elma sıradan elma olmamalı "Kızılma " olmalı inancı vardır. Dede Kızılma bağlantılı inançlar Anadolu Alevî-Bektaşî inançlı kesimlerde de vardır.

Yine bir Alevî söyleminde;

"Selman kapıdan içeri girdi. Selman'ın elinde üç tane üzüm

var, peygambere "Bunları kırklara paylaşır" dedi Hz. Peygamber ezip şerbet eyledi, Kırklar nuş eyledi; birisi içti cümlesi mest oldu. Gökte melekler Hz. Peygamberin etrafında sema tuttular. O zaman Hz. Peygamber Kırklar'dan gösterdi. Hz. Peygamber Kırklar ile sema yaptı, yapınca 73 farz, 4 kapı, 40 makam, 12 farz-i kifaye ifa ettikten sonra Hz. Ali dedi, 'ya peygamber, ben senden, rabbinden bir elma yarısı istedim'. O elma yarısını verince Hz. Ali el uzatıp, o elmanın diğer yarısını cebinden çıkardı, yapııştırıp peygamberin önüne indirdi. "O zaman Muhammed, "Ya Ali dedi, öteden gelen dest de senindi, öteden gelen el. Çünkü Ali-Muhammed'in yolu bir nurdur, nuru vahid"

21. Coşkun Baba-Bilge Ata

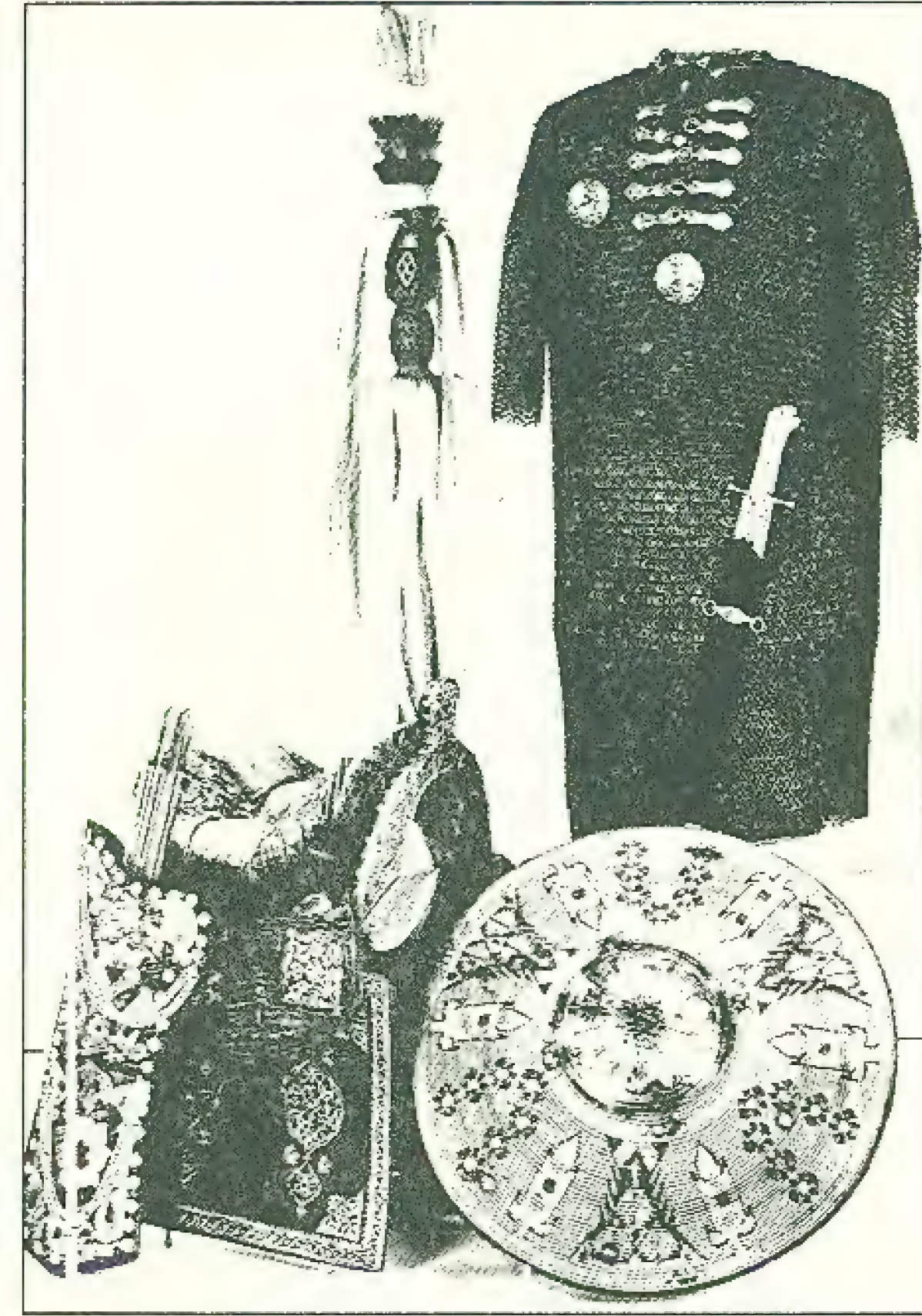
Tunceli ve Erzincan Alevîlerinde köklü bir "Kirvelik" kurumu vardır. İnanca göre Hz. Muhammed de torunları Hasan ve Hüseyin'i sünnet ettirirken bizzat kirveleri olmuştur. Kirve olan iki aile akrabalıktan daha yakındırlar. Kirve aileler arasında evlenme tabudur. "Kirveler arasında imam kanı girer" inancı vardır. Bu kutsal bağ anlamındadır. 12 imam mümasili tutulurlar. Kirveye hiyanet yapılmaz. Büyük ihtilafları kirve hatırları giderir. Kirvelik için davet edilen kirveye bir mumu ve bir elma ile gidilir. Alevîlerde 17 mart günü kutsal kabul edilir. Bu gecenin yarısında bütün insanlar, dağlar taşlar ve bütün mebatlar gece yarsından sonra Tanrı'ya secde ederler. Secde anına sadece yüreği temiz olanlar girebilirler. O gün rızkların ve kaderlerin belirleneceğine inanılır. Coşkun Baba ziyaretinin yanı başında kutsallığına inanılan ve yaklaşık 400 yıllık olduğu kabul edilen bir elma ağacı bulunmaktadır. Ziyaret yerine yakın ve özellikle bahar aylarında çıkan su gözesi de kutsal olarak kabul edilir.

355

Anlatıldığına göre, evli bir çiftin çocuğı olmaz. Gtrmedikleri doktor ve baş vurmadıkları çare kalmaz. Ancak bir türlü çocukları da olmaz. Bir de Coşkun Baba'ya gidip durumumuzu söyleyelim, belki o bize bir şeyler söyler, diyerek onun yanına giderler. Durumu anlattıklarında Coşkun Baba kendi kendine, sanki Allah'a çıkışırcasına "Sanki ilahi kudretinde yok mudur? Herkese veriyorsun da bu çiftte niye vermiyorsun? Bu senin şanına yakışıyor mu?" gibi sözler eder ve evli çiftte bir tane elma vererek "bu elmayı her ikiniz de yiyin. Allah'tan da ümidinizi kesmeyin. Umurlur ki o bizleri duyar ve size bir evlat verir." der. Aradan bir süre geçtikten sonra bu çiftin çocukları olur. Bunun üzerine Coşkun Baba'nın ünü çevreye yayılır. Herkes onu ziyaret etmek için gelir ve çevrede onun bir Allah dostu olduğuna inanılmaya başlanır.

356

Burada bulunan elma ağacı kutsal kabul edildiğı için hiçbir kimse tarafından ne bir dalı ve ne de bir yaprağı koparılmaz. Koparıldığı zaman koparan kişinin başına herhangi bir bela geleceğine inanılır.

Türkmen Savaşcının Malzemesi

357

YEDİNCİ BÖLÜM

1. Kızıl Ve Al Renklerin Mitolojik kökeni ²⁴⁰

Türk mitolojisinde, Türklerin renklerle ilgisi önemli bir yer tutar; mavi (gök mavisi, Türkuaz), beyaz/ak ve al/kızıl renkleri başta gelir. Kızıl/al rengi ayrıca kutsal motifler içerir. Al rengi kırmızıdan farklıdır, kutsal, Tanrısal renktir. Kırmızı renk adı 12. asırdan önce pek görülmemektedir. Kırmızı, Türkçe'ye sonradan, Sogdca'dan veya Farsça'dan geçmiştir.

Al renk adı kutsallık içerdiği içindir ki, Türkler, "kırmızı bayrak" değil "al bayrak", "kırmızı kan" değil "al kan" demişlerdir. Yermek, aşağılamak anlamında "karalamak" derken, yüceltmek, övmek, kutsamak karşılığı da, "allamak" sözünü kullanırlar. Bugün dilimizde kullandığımız "allamak pullamak" sözü de aynı maksatla kullanılır. Türkler, al yahut kızıl rengi, Tanrısal renk, kutsal renk kabul ettikleri için, eski Türk inancına göre, Tek Tanrı veya Gök Tanrı'nın gökte olduğunun tasavvuru ile başlarına giydikleri börkün, Tanrı'ya karşı olan, yani tepe kısmında genellikle kızıl yahut al renk kullanmışlardır. Bir başka söyleyişle, başlıklarında, Tanrısal kutsallık verdikleri Kızıl rengi

240 Nihat Çetinkaya, Kızılbaş Türkler, (Tarihi Oluşumu ve Gelişimi), İstanbul 2004.

kullanarak Tanrı'ya tazimlerini bildirmiş oluyorlardı. Bu giyimlerinden dolayı da onlar, kızıl-börklü yahut Kızılbaş diye anılmışlardır. Ancak, yabancı bir mantık, Türk tasavvurunda manevi bir ifadesi olan bu sözü, menfi anlamlı bir hale sokmuştur.

Kızıl yahut al renk, güneşin doğmak üzere iken (şafak vakti) ve yine battıktan hemen sonra gökyüzüne yansıttığı kırmızımsı renktir. Türkler eskiden, genellikle, şafak sökerken, ve akşam vakitlerinde, gökteki, "göyün kızılığı" dedikleri bu görüntü anında dua ederlerdi. Eskiden "algış" şeklinde, İslâmî dönemde de salavat getirerek, bu hali kut-samaktadırlar²⁴¹. Türkler bu şekilde dua ile, sabah vakti onu karşılıyor, akşam vakti de onu yine dua ile uğurluyorlardı.

360

Kırmızı (al/kızıl), mitolojik Türk kozmik anlayışında da, göğün zirvesini ve ateşi ifade eder. "Al", Türk lehçelerinde "yüksek", "yüce" ve "kudret" anlamlarına da gelir. Altay dağının adı aynı maksatla söylenmiş olup, Al-yüce-yüksek, tay=tağ/dağ demek olup Al-tay-yüce-ulu dağ, yüksek dağ anlamındadır. Radloff, Altay dağ adının "Al-Tayga" sözünden geldiği üzerinde durarak, bu tabirin "yüksek taşlı dağ" anlamına geldiğini yazıyor²⁴².

241 Şia, güneş battıktan sonra, doğuya vuran kızılığın semti-re'se kadar arınmasını, akşam namazının ilk vakti bilir; yıldızların görünmesini değil. İmâm Ca'fer'üs-Sadık "Bilerek, isteyerek akşam namazını, yıldızların belirmesine dek geciktirenden beriyim ben" buyurmuşlardır; akşam namazının vakti sorulunca, "Kızılık, ufukta sarınca, yıldızlar görünmeden önce" cevabını vermişlerdir." Bkz. Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik, s. 99.

242 N. Radloff, Sibirya'dan, C. 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1994, s. 68.

"Al" terkindeki ilahi anlamlarla kutsiyet kazanmış olan Altay dağı, Şamanlarda, bir ruh ve tanrısal bir kutsiyetle yad edilir. Ayin ve dualarında da kutsal Altay dağına hitap edilir. Altay mitolojisinde, kutsallaştırmak için insanüstü varlıkların isimlerinin başına "al" ilave edilerek isimlendirilirdi; "Al-pörü/börü"= korkunç kurt, "Al-yış" - korkunç ve sihirli orman" gibi.

Haluk Tarcan, Al rengi ile ilgili farklı bilgiler veriyor; "Güneş, gökteki ateş gibi, korkunç bir kudret ve enerjidir. Değdiği, kendisine verilen, yani aldığı her şeyi yakar, kendi gibi alev, ateş haline getirir. Rengi aldır, kutsal olduğu için, rengini ifade eden al kelimesi de kutsal anlamına gelir. Alıp gökyüzüne, Tanrı'ya götürdüğü için kutsal demektir. Al-Apa, al/an-ilah, alıp Tanrı'ya eriştiren "ilah" demektir ki, alap, sonunda Alp şekline girmiştir. Alp dağlarına bu adı verenler, Kamunlar adını taşıyan, İtalyan Alplerine yerleşmiş olan Ön-Türklerdir²⁴³. Tarcan, kitabının bir başka yerinde de, "Alp" adını tahlil ederken de, yukarıdaki görüşlerini güçlendirmeğe çalışır: "Al-Apa, Al-Ap, sonunda Alp olmuştur. Güneş Kültü'ne ait bir kavramdır: Al, ateşin rengidir; çünkü, "ateş kendine verilen her şeyi Alıp, göğe götürür; yakarak Alır ve götürür. Bu fiil, bu nedenle hem rengi ifade eder, hem de göğe götürdüğü için kutsal ve yüksek anlamına gelir. Öyleyse Al, hem ateş rengidir hem de "yüksek, kutsal" demektir²⁴⁴."

361

Eski Türk inançlarına göre ateş, kötü ruhları kovar, insanın kötü ruhlardan temizler. Abdulkadir İnan'ın nakli-

243 Haluk Tarcan, "Ön-Türk Tarihi", Kaynak Yay., İstanbul 1998, s. 106-107.

244 A.g.e., s. 174.

ne göre, VI. Yüzyılda Göktürk Kağanına, elçi olarak gelen Bizans elçileri iki ateş arasından geçirilerek, onlarla beraber gelmesi muhtemel olan kötü ruhların kovulması sağlanıyordu. Bu adet Moğol saraylarında da var. Başkurt ve Kazak Türkleri, yağlı bir paçavrayı ateşleyip hastanın etrafında, “alaslama/alazlama” dedikleri, “alas, alas” diye dolaştırarak, hastaya musallat olmuş kötü ruhları kovmuş oluyorlardı. Buna Anadolu’da “Alazlama” denilmektedir. “Erzincan’ın Merkuş Köyü Yalnızbağ’dan Alaylama ismiyle bu işlem son senelere kadar yaşlı kadınlar tarafından yapılırdı.” Bu eski Türk töreninin devamını, bugün, Nevruz törenlerinin yapılmakta olduğu illerimizde görmekteyiz. Rıza Nur, ateşten atlama geleneğinin Türklere mahsus olduğunu ve Sinop’ta bu geleneğin yaşadığını ve kendisinin de bizzat katıldığını söyler²⁴⁵.

362 Al/kızıl sözündeki, yukarıda örneğini verdiğimiz insanüstü, korkunç anlamlarının, günümüzde, bütün Türklerde olduğu gibi, Anadolu’da da ve zengin varyantlarıyla, daha çok Alevî/Kızılbaş Türkmenlerde yaşayan en canlı örneğini, mitolojik inançlara dayanılarak var olduğuna inanılan, loğusa kadınların ve yeni doğan çocukların düşmanı olan “al-kızı” yahut “al-karı-sı” motifinde de görmekteyiz.

“Al-karısı” motifi, esasen, Türk mitolojisinde ikili bir anlam taşır. Türklerle kültürel akrabalığı bulunan Kitanlarda, “Kırmızı-kadın” dedikleri Al-karısı’nın faydalı, hayat verici, koruyucu bir motifinin de bulunduğu biliniyor. Kitan imparatorunun annesi de “kırmızı kadın” (Albastı?) olarak telakki ediliyordu. Türk mitolojisinin önemli motiflerinden “Umay” ana, Budist Türklerde “Umay Ka-

tım” adıyla kızıl renkli olarak anlatılır.

Daha 1072-3 yılında yazılmış olan, Kaşgarlı Mahmud’un Divânü Lûgat-it Türk’ün de, kızıl rengin kadınların bezeği olduğunu anlıyoruz: “Kılnu bilse kızıl kedher” = kendini sevdirmeyi bilse kırmızı giyer (kadın güzel görünmeyi, iyi geçinmeyi bilirse kırmızı ipekli kumaş giyer)

Başka Türk boylarında da söylendiği gibi, Kazakistan’da ağızlarda yaygınlaşmış şekilde söylenen “Kızın gözü kırmızıda” deyimi ve henüz evlenmeyen kızların, kırmızı takılar ve kırmızı başörtüsü takarak bekâr olduklarını ifade etme geleneği, Türk tasavvurundaki kızıl/kırmızı kültüyle alakalıdır.

Türkmenistan’da, bugün de kadınlarda kırmızı giyinmek ilk tercihtir. Türkmenistan’da yaşayan Türkmenler kırmızı rengin Türkmenler için kutsallık anlamını da içerdiğini, Güneş’in doğuşu olarak algılandığını ve kırmızı rengin kan rengi ile aynı olmasından dolayı, Türkmenlerce daha da kutsallaştırılıp sevilmesine neden olduğunu söylerler.

Kızıl sözü, renk anlamının yanında, aynı mitolojik anlayıştan kaynaklanarak, bildiğimiz altın anlamında da kullanılır. Azerbaycan ve Türkistan lehçelerinde, altına “kızıl” derler. Çok eski devirlerde para yerine değer olarak kürk kullanılırdı. Türkler kürke “ten/tın/tın” derlerdi. En değerli kürkler de güneş kızılığının (al) rengine olanlardı. Güneş kızılığı rengine olan en değerli kürkler için de yine güneşin rengi olan “al” sözü ilaveli “al-tın” al kürk, kızıl kürk diyorlardı ki kıymetin değer birimi idi. Bugün, kıymet değeri olarak kullandığımız madene verilen altın (al-tın) adının anlamının kaynağı, anılan eski Türk anlayış ve kavrayışına dayanır.

245 Doktor Rıza Nur, Türk Tarihi, c. 12, s. 205.

Altın (al-kürk) "ten/tın" kökenlidir. Bugünkü Kazakistan Cumhuriyeti'nin resmi para biriminin adı da, anılan kürk adından türemiş "tenge"dir. Rusça'da para karşılığı olarak kullanılan "dengi" sözü de, Türkçe'den Rusça'ya geçmiş olan "tenge"nin Rusça söylenişidir.

Türk kültüründe baş giyiminin önemli bir yeri vardır. Eski Türk inançlarında börk'ün kutsallığı vardır. Şaman inançlarında börk sihir gücüne sahiptir. Bugün Orta-Asya şaman inançlarına göre, güçlerinin büyük bir bölümü külâhlarının içindedir. Ayinlerde, külâhları daima başlarında olur; külâhsız ayin yapmaları halinde güçlerinin kaybolacağına inanırlar. Anadolu Kızıl-baş-Alevilerinde de, mürşidin yahut dedenin başında "kızıl taç" yoksa âyin yapılmaz²⁴⁶.

2. Alevi Söyleminde Ağaç-Hayat Ağacı

Alevîler ardıça itibar ederler, Vilâyetnâme'de Hacı Bektaş'ın nasıl bu ağacın dibine sığınıp ondan büyümesini ve yapraklarıyla onu örtmesini istediğini anlatır. Hırka Dağı'nda Ardıç ağacının sakladığı Hacı Bektaş Veli burda 40 gün çile çıkarır. Sultan Şucâuddin Veli bir Çam ağacının altında zikreder. Hz. Muhammed, Rıdvan ağacının altında ikrâr verdirmiştir. Daha sonra bu ağacın dalları, Alevî De-de Ocaklarınca kutsal kabul edilerek "Tarık sopası" olarak kullanılmıştır. Şeyh Hasan da bugün "Sakız Baba" denen sakız ağacının altında zikrettiğinden ve bu ağacın yanına gömüldüğünden, bu ağaç kutsal kabul edilmektedir.

Türklerin kutsal saydıkları ağaçlar arasında, Kayın ağacından başka ağaçlar da vardır. Bunlardan biri olan ardıç

(artış, arça) ağacıdır. Manas Destanı'nda kısır kadınlara çocuk veren "ardıçlı mezar'dan bahsedilmektedir. Kahramanlardan biri "Ardıçlı Mezar Hazret"in tanrısından peyda olur... Oğuz bir gün avlanırken ormanda bir ağacın kovuğunda karısını bulur. Uygurların ilk dedeleri de, bir ağacın budaklarından dünyaya gelmişlerdir. Türkmen adetlerinde ölünün mezarı başında ateş yakmak, eskiden kalma bir adettir. Türkmenler genç ölmüş bir adamı gömdükten sonra onun atını süslerler ve ölünün üstünden çıkarılan elbiseyi bir ağaca giydirirler, köyün kadınları donatılmış bu at ve giydirilmiş ağacın karşısına geçerek ağıtlar okur ve ağlarlar. Genç ölmüş erkek veya kızın elbiseleri çeşitli eşyaları büyükçe bir odanın ortasına konur. Eşyaların etrafında halka yapan kadınlar sıra ile ağıt okuyarak ağlarlar. Ölenin yakını kadınlar ise saçlarını yolarlar ya da göğüs ve dizlerine vurarak hem ağlarlar hem de ağıt yakarlar. Bu yörelere göre 3 ila 7 gün devam eder, 40 gün yas çıkarılır. Birinci ve 40. gün "Toprak" ve "dâr" kurbanı kesilir, "Dâr Cemi" düzenlenir.

Kırgız-Kazak'ların adetlerinden birinde de; kadınlar kısır olurlarsa sahrada tek başına biten bir ağacın, bir kuyu (pınar) veya su yanında koyun kesip gecelerler. . Oğuz Türkleri bir pınar yanındaki kayaya ve üzerindeki izlere secde ederler. Onar köyünde de Gügeyik semtinin Güney denilen yerde Hz. Ali'nin atı Döldül'ün yarı atlarken nalının izi bir kayaya gömülmüş ve öylece kalmış. Kayadaki nal şeklindeki bu iz kutsal kabul edilerek, kapanın etrafı taşlarla duvar yapılır koruma altına alınmış olup kayaya niyaz edilmektedir.

Cennetin ortasındaki Hayat Ağacı ve Bilgi Ağacı, yılan ve ejderha tarafından korunmaktadır. Ölümsüzlük ko-

²⁴⁶ Mehmet Eröz, Alevilik Bektaşilik, İstanbul 1992, s. 27.

lay elde edilemez, bu, erişilmez bir mahalde (yerin öbür ucunda, okyanusun dibinde, karanlıklar diyarında, çok yüksek bir dağın zirvesinde ya da merkezde) bulunan Hayat Ağacı ya da Hayat Çeşmesi'nde toplanmıştır. Binbir meşakkatla yanına ulaşılsa da muhafız canavarlarla boy ölçüşecektir. Bu mücadele bir "Sırra vakıf olma" manasını taşır, ölümsüzlüğü elde etme hakkına sahip olabilmek için insanoğlunun kendini "ispat" etmesi "kahraman" olması gerekir.

Pertek'in Sağmandersim (Ardıç) köyündeki dağda bulunan asırlık ağaçlar kutsanarak "Bayram Dede" türbesine dönüştürülmüştür. Nevruz ve Hıdırellez kutlamaları, sürülerin yaylaya çıkma törenleri gibi birçok dini ve örfi merasimler bu ziyarette yapılmaktadır.

Hali hazırda Turan Zeminde Yurtlar

3. Ağaç, yaşam ve ölümü simgelemektedir:

Yer altındaki kökleriyle ölümü, yer üstündeki gövde,

dal ve yapraklarıyla da yaşamı tasvir etmektedir. Ağaç Kültü, uzak doğu Budizm'den Anadolu Antik inançlarına değin tüm uygarlıkların ortak inancı ve kültürü haline gelmiştir.

Musevi, Hıristiyan ve İslâm mezarlıklarında kaide ve mezartaşlarında kartal, leylek, arslan ve yılan gibi hayvan resimleriyle süslenmiş, çeşitli ağaç şekilleriyle bezenmiş "Hayat Ağacı" motifleri görmekteyiz. Tunceli bölgesinde sıkça mezarlarda raslanılan Koç ve Koyun mezartaşları tarihin derinliklerinden gelen bir inancın günümüzdeki motifleridir. Hititlerdeki Arslan heykellerin yansımasını Anıt Kabir'de, Yalvaç'ta bulunan Antik Tapınaklardaki ay kabartma motiflerini ve hece taşlarındaki yıldız ile birlikte Türk Bayrağı'nda görmekteyiz.

Bektaşî mezartaşlarında ünlü filozof Aristo'nun başlığındaki dilimler gibi, Kızılbaş keçe külahlı on iki dilimli taşlar vardır. Zeytinburnu Eryek Baba Tekkesi mezarlığındaki şahideler ve motifleri Alevîliğin birer sanat eserleridir. Karaca Ahmet ve Eyüp mezarlıklarındaki mezartaşlarında hurma motifleriyle süslenmiş, barış güvercinleri vardır. Türk mezartaşları Hitit ve Mısır kabartmalarıyla sfenksleri andırmaktadır.

Araştırdığımız bölge bakımından, Urartular önemli bir yer işgal eder. Bu nedenle bu uygarlığın da Ağaç kültü ve bugüne yansımasına bakmak gerekir. Urartu'lar zaman kapsamı bakımından M.Ö. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden, M.Ö. VI. yüzyılın başına kadar tarih sahnesinde görülmüştür. Van Gölü çevresi merkez olmak üzere, Karasu havzasından Transkafkasya'ya, Malatya bölgesinden Urmiye Gölü'ne kadar uzanan bir uygarlığın temsilciliğini yapmıştır.

Hayat Ağacı ile ilgili inancın ve bunun sanat yaratmalarına konu olarak işlenmesinin ilk örneklerine, M.Ö. 3. bin yılından beri Aşağı Mezopotamya'da rastlarız. İki Teke arasındaki Çalı motifi sahnesi, Sümerler'in "yaşam" ve "ölüm" arasındaki sürekli dolaşım, yeraltı dünyası ile olan inançların ve hayat ağacının en eski şekli "DUMUZI"yi simgeleyen büyük Ana Tanrıça'nın hayatı yayan "aşıklar çifti"nin ölüp, ilkbaharda yeniden dirilmesini sembolize etmektedir. Bu inanç geleneğiyle ilgili olarak, devimsel yaşamın simgesi hayat ağacı motiflerinin çeşitli ve zengin şekillerine, Urartu'lardan önce Assurlar'da rastlamaktayız.

368 Assurlar'ın M.Ö. 2. bin yıllarında ölmezliğe olan inanç geleneği, hayat ağacı motiflerini öncelikle monoteik şekilde, bir tanrı bileşimiyle ilgili olarak Assur'un ulusal tanrısı sembolü haline getirmiştir ki, bu yalnızca yeraltı dünyasının güçleriyle olan savaşta var oluşuna düzenini ve yazgısını belirlemekte kalmayıp, aynı zamanda ÖLÜM ve DOĞUŞ'un sonsuz dolaşımını da oluşturmaktadır. Assur Kral teriminin özündeki "Hayat Ağacı - Tanrı - Assur" sembolü, Assur Tanrısı'nın yerine geçen Kralın çok anlamlı simgesi haline gelmiştir. Assur saray duvarları, kabul salonları, kral sembol ve mühürleri gizemli bir anlamı olan hayat ağacı motifleriyle bezenmiştir. Bu sahneler tipik Assur kabartmaları üzerinde, hayat ağacına kült yapan Tanrılar arasında yer alan Kral tarafından temsil edilirken gösterilmiştir.

Şeyh Hasan da Sakız Ağacı (Sakız Baba)'nın dipinde oturup, sırtını gövdesine dayayıp da zikir ederken, tıpkı Assur Kralı gibi bu dünyayı ve öteki alemini temsil eden bir uhrevi kimliğe haizdi, ağaçla bütünleşerek.

Urartu sanatında yaygın olarak karşılaştığımız hayat ağacı motif ve sahneleri, Assur-Urartu kültür etkileşiminin bir sonucudur. Oldukça değişik biçim gösteren ve anlamı olduğu sanılan hayat ağacı motiflerin Urartu sanatında sevilerek benimsenmesi, bezeme ögesi ve belirgin olarak da pekiştirilmiş koruyucu amacının yanı sıra, özellikle dinsel anlamının da yadsınmayacak ölçüde fazla olduğunu açığa vurmaktadır. Bu nedenle Urartu hayat ağacı motifinin, Sümer, Babil, Hurri Ve Assur'un Hayat Ağacı inancı ile eşdeğerde bir içerik taşıdığı anlaşılmaktadır.

Hayat Ağacı ve Ağaç inancı, Sümerler'den beri Anadolu halklarınca geleneksel inanç haline dönüştürülerek yaşatılmıştır. Ağacın ölümsüzlük sembolü olması Alevilik inancındaki, Hulûl, Don Değiştirme kültüyle özdeşleşmektedir. Her şeyin hareket halinde olması döngüsel yaşamın birinci şartıdır. Şeyh Hasan'ın türbesinin başındaki 7-8 asırlık Sakız (baba) ağacının bugüne dek kutsanması onun geleneksel Hayat Ağacını simgelemesindendir. Alevî menkıbelerinde görülen, kuru ağaç dalının, yanan odunun, sopa veya asanın yeşertilmesi inancı da, Ağaç kültürünün bir gereğidir. Ulu bir ağaçtan kesilen bir sopanın kutsanması ya da ulu bir Şeyh'in, dedenin atasının yüzlerce yıldır saklanıp kutsanması, Türklerde ve İslâm öncesi Anadolu kavimlerinde ağaç motifinin gelenekselleşmiş devamıdır.

Ağaç Kültü sadece inancın bir gereği olarak gelenekselleşmemiş, sürüleri, atları, diğer hayvanları besleyen nesneler oldukları için de korunmuş göçer topluluklarca, bir nevi çevre kültürü geliştirilmiştir.

Sakız Baba, gövdesi 6 metreyi bulan, 15 metreyi aşkın boyu ve dallarıyla 700 yıllık en az ömürlü ulu bir ağaç-

tır. Şeyh Hasan Türbesi ile bütünleşmiş, diğer onlarca türbelerin başında bulunan meşe palamutları ile uyum içinde, onları koruyan ve babalık eden bir eda ile dal budak salmış içlerine, kol kanat germiş. Onar köyü kurucu dedeleri ağaçlarla hayat bulmuş, elele vermişler dallarıyla... Altlarından geçip türbeye ulaşınca kadar fısıltıları duyulur, omuzlara yaprakları değer Hüü! diye. Biri dua mırıldanır gibidir yel estikçe, huşu içinde kendini Ayn-i Cem'de hissedersin, duvazlar dökülür dilinden nefesin kesilircesine, tatlı bir manevi haz duyarsın ince yolaktan giderken Şeyh Hasan türbesine doğru, böyle hissederdik, böyle yetiştirilmiştik çocukluğumuz boyunca. Dilek dileyerek palamutları toplar yerdik, şifa versin, uğrulardan bizi koruması için ya da İstanbul'a gönderirdik bol kazançlar sağlamaları için ağabeylerimize... Kısır kadınlar, sakız ağacının meyvalarını ya da meşenin tatlı palamutlarını yerlerdi çocuklarının olması için ve Sakız Baba'ya yakarırlardı, adaklar sunarlardı...

370

Sakız Baba'nın dibinden alınan toprak, küçük bir torba keseye konarak evin el değmeyecek bir köşesine asılır, uğur getirileceğine inanılır, kötülöklere karşı korur, hastaların yastığının altına konur şifa bulması için, inanç ve itikat hep kutsal ağaçta toplanır, Şeyh Hasan adına. Sakız Baba'nın koca gövdesinden yongaları koparılıp ıhlamur, tarçın, nane, dut pekmezi ile kaynatılarak şifa için hastalara içirilir. Hasta hayvanlara yapraklarından yedirilir, toprağı suda özenerek içirilir. Velhasıl Sakız Baba'nın her şeyi derde devadır.

Ağaç Kültü, İslâm öncesi Türk topluluklarından günümüze değin gelen bir örfür. Dört mevsimde değışerek ve dönüşerek meyvalar ve tohumlar veren ağaç, devinim

halinde insanın bir ömrünü simgelemektedir. Bu durumundan Ağaç, Alevilikteki "Devriye Kuramı" ile özdeşleşerek doğada hayat bulma biçimidir. Yeniden doğuşu, dairesel döngüyle Hakk ile hak olmayı ağaç simgeler. Yaşam ve sonsuzluğun Hakk'ta erimenin bir sembolüdür ağaç. Doğurganlık, yaşam ve ölüm, yeniden üreme ağaçta somut olarak görüldüğünden, Alevilikteki "Tanrı-Evren-İnsan" birlikteliğı "Hayat Ağacı"nda motife olmuştur. Sakız Baba da yaşayan Şeyh Hasan görünümüdür.

4. Pir Sultan Abdal'ın Kızılma İle İlgili Söyledikleri.

Pir Sultan Abdal'ın 1510/14 -1589/90 yıllar arasında yaşadığı tahmin ediliyor. Esas adı Haydar'dır ama şiirlerinde Pir Sultan Abdal mahlasını kullanmıştır. Alevi toplumunun bağrından çıkan en büyük halk ozanlarından biridir. Rivayete göre, Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin Cırcır bucağına bağlı Banaz köyünde dünyaya gelmiştir. Yirmi yaşına bastığında Seyit Ali Sultan Dede'nin dergahına bağlanır, Seyit Ali Sultan Dede'den dedelik hırkasını ve Pirlik nişanını alır ve "Pir" makamına erişir.

İran'da Safevi Türklerinin kurdukları devletle Anadolu ve Rumenlide Osman oğullarının kurduğu Türk devleti Türk dünyasını paylaşamamaktadırlar ve çatışma halindedirler. Bu iki büyük Türk Devletinin en büyük çatışma araçları da dini konuda İslâm'ı anlayış konusunda gözükmeğtedir. Yani gözüken mezhep kavgası ama asıl altta yatan sebep ise "Türk-Turan dünyasına" hakimiyet arzusudur. Kaynaklar genel olarak Pir Sultan, Sünnî-Osmanlı yönetimine karşı çıkan isyana katıldığı, İran-Şii yönetimi ta-

371

rafında yer aldığı, propaganda yaptığı için tutuklanarak idam edildiği üzerinde ittifak ederler. Pir Sultan daha çok bu siyasi yönüyle tanınır ve bilinir. Mezarı Sivas'tadır²⁴⁷. Pir Sultan'ın bu siyasi şöhretinden midir nedir; aynı adı taşıyan altı ayrı şair olduğu söylenir.

5. Pir Sultan Abdal'ın Nefeslerinde Kızilelma²⁴⁸:

Aleviliğin yedi büyük ozanından biri kabul edilir Pir Sultan, Alevi Türkleri geçmişle bağlarını en iyi muhafaza eden ve İslâmiyet'ten önceki örf, adet geleneklerini en iyi yaşayan grup olmuşlardır. Böyle olduğu için Türklüğün başlangıç zamanlarından gelen Kızilelma olgusunu'da net bir şekilde telaffuz ederek günümüze farklı bir yoldan aktarmış ve yaşamasını sağlamışlardır.

Bu bağlamda Pir Sultan'ın aşağıdaki şiirlerinden de anlaşılacağı gibi "Kızilelma" kavramını, düşüncesini ifade etmede kullanan Türk düşünürlerinden biridir. Pir Sultan, "Kızilelma" imgesine alışılmadık anlamlar yükler.

Pir Sultan Abdal'ın nefeslerine baktığımızda "Kızilelma" imgesinin, çok boyutlu olduğunu görürüz: Bu nefeslerde hem ezoterizm vardır hemde egzoterizm. Bu söylediğimizi eski terimlerle ifade edecek olursak hem batın hemde zahir anlamlar vardır.

Ama bizi esas ilgilendiren Pir'in Kızilelma şiirlerini söylerken bunlara yoğun şekilde yüklediği batın ezoterik anlamlarıdır. Pir'e göre Kızilelma'nın, mekanı "dost bağı"

247 Cahit Öztelli, Pir Sultan Abdal-Bütün Şiirleri, İstanbul 1996.

248 Bu bölümünü kaleme alırken aynı konuda çok değerli bir araştırma yapan sayın Dr. İrfan GÖRKAŞ'ın "Pir Sultan'da Kızilelma" isimli makalesinden yararlandım.

diğer ifadeyle "cennet"tir. Rengi, gül rengi veya soluk gül rengidir. Pir, iki "nefes"inin sonunda renk ile beniz kavramlarının yerlerini değiştirerek "Kızilelma"yı, Hz. Ali'yi imlemede kullanır.

Dost bağında kızıl alma
Gül rengi güllerden solma
Pir Sultan'ım gafil olma
Gelen Murtaza Ali'dir
Bir başka yerde;

Cennetteki kızıl alma
Gül benzi sararıp solma
Pir Sultan'ım gafil olma
Gelen Murtaza Ali'dir

Pir Sultan burada enterasan bir özdeşleşme yapar;
Kızilelma=Hz. Ali

6. Hz. Ali Öğretisi Bir Kızilelma Sırrıdır

Pir Sultan manevi alemle bu alem arasında doğrudan bir irtibat kurar, buradaki irtibat Kızilelmadır bu irtibat yolu ise gizili anlamı ile Türk inancına göre her iki dünya arasındaki gidiş gelişleri sağlayan hayat ağacıdır. Pir Sultan bütün insanlığı uyarıyor Tanrı katından gelen "Cennetteki kızıl alma" yada "Ali'ye terceman gelen elmalar" emanetin veya Kızilelma'nın kimde olduğunu işaret ediyor.

Ali, onları alır, koklar ve yüzüne sürer. Çünkü elmanın kokusu misk kokusudur. Elma bu kokusunu, geldiği mekandan, Pir'in ifadesiyle "dost bağı"ndan yani "cennet"ten alır. Misk kokulu elma, aynı zamanda "kırmızı am-

ber" rengindedir. Bu renk aynı zamanda bütün peygamberlerin rengidir.

Sen de bir elmanın seni taşlarlar
Keser budarlar göğsünü haşlarlar
Cümle günahların da bağışlarlar
Ali'ye terceman gelen elmalar

Senin kokun misk kırmızı amber
Etinden Fatma, kabuğundan Kamber
Aslını bilmeyen kabuğun soyar
Ali'ye terceman gelen elmalar

Aslını bilmeyen kabuğun soydu
Cümle peygamberler rengine girdi
Elmanın kokusun cennetten aldı
Ali'ye terceman gelen elmalar

Cebrail elmayı cennetten aldı
Getirdi Ali'ye terceman sundu
Ali'm de şâd oldu, Hüseyin'e verdi
Ali'ye terceman gelen elmalar

Pir Sultan Abdal'ım eydür, Haydar er yiğit
Bir adı seyfullah bir adı Ahmed
Çekirdeği Döldül, kökünden Haydar
Ali'ye terceman gelen elmalar

Cenetten Ali'ye bir nidâ geldi
Ali'ye terceman gelen elmalar
Ali kokladı, hem yüzüne sürdü
Ali'ye terceman gelen elmalar

Elma'sın elma'sın seni aşlarlar
Meyveni yerler de dalın taşlarlar
Sultan olan, kulun bağışlarlar
Ali'ye terceman gelen elmalar

Elma'sın elma'sın rengini boya
Cümle melâikler donunu geye
Kadrini bilmeyen kabuğun soya
Ali'ye terceman gelen elmalar

Elma'sın elma'sın misk ile amber
Kokuna birikir cümle peygamber
Etin Fatma Ana, kabuğun Kamber
Ali'ye terceman gelen elmalar

Pir Sultan Abdal'ım vahdettir vahdet
Çiğidinden oldu Döldül gibi at
Bir adı seyfullah okunur âyet
Ali'ye terceman gelen elmalar

Bu iki nefeslerde'ki Kızılelma yı niteleyen "terceman" kavramına bakılırsa Kızılelma, Hz. Ali'yi şah yapan bir niteliktir. Kızılelma ve "terceman" kavramı birlikte düşünüldüğünde akla, Hz. Adem'in ve eşinin tattığı cennet meyvesini akla getirmektedir. Bu meyvenin ne olduğu ile ilgili Kur'an tefsirlerinde oldukça spekülasyon yapılmış, yorumcular tarafından muhtemel bir meyve veya ürün ismi sayılmıştır. Pir'in, bu muhtemel meyvelerden "elma"yı seçtiği görülmektedir. Fakat bir farkı vardır: Pir'in elması, Hz. Ali'ye tercümanlık yapmaktadır. Başka bir deyişle elmalar, Ali'ye "bilgi", tasavvuftaki karşılığı ile "marifet" sunmakta; buna göre Kızılelma'nın mahiyeti, "bilgi" olmaktadır.

Ayin Yapan Bir Şaman

376

Aslında "Terceman" "Kızılma" birlikte düşünülerek tasavvufi batınlık'le derinlerine indiğimizde bu terimlerin birer sembol olduğunu bunlara ezoterik anlamlar yüklendiğini bunların gözüken "zahiri" anlamlarının bir şey ifade etmediğini anlarız. "Ashını bilmeyen kabuğun soyar"

Zaten biz biliyoruz ki "tasavvufi düşünceyi kast ediyorum" varoluş'ta görülen her şey bir sembolden ibarettir. Yeryüzü dahi bir semboldür. Sembolün Arapça'daki karşılığı "ayet"tir zaten. "Ayat" hakikat demek değildir, işaret demektir; hakikate işaret eder. Dolayısıyla bir Müslüman'ın ayetlere bakıp, o ayetin hakikatine çıkması istenir.

İnsan bedeni dışarıdadır ama insanın hakikati insanın içindedir. Dolayısıyla Pir Sultan'dan birkaç asır evvel aynı topraklarda yaşamış Yunus, "Bir ben vardır bende, benden içeri" derken bu geleneksel bakışı ifade eder.

Cebrail elmayı cennetten aldı
Getirdi Ali'ye terceman sundu
Ali'm de şâd oldu, Hüseyin'e verdi
Ali'ye terceman gelen elmalar

Burada tasvir edilen tablu şu; Cennetten "Tanrı katından" Ali'ye "tercemen" bilgi, bilginin aslı esası ve tamamı sunulur bunun sembol adı "elma" Kızılma dır. Hz. Peygamberin hadisini hatırlayalım "Ali ilimin kapısıdır"

Bizce Kızılma'nın kaynağı ve temel ilkeleri Kuran'da vardır ama malesef Müslüman bunun farkında değildir. Ayette geçtiği gibi; "Allah yedi kat semayı ve onun yedi kat mislini yarattı." Buradaki "Yedi kat gökyüzü" astronomi veyahut jeoloji ilmiyle açıklanacak şeyler değildir. Bir an için Turan dünyasının hayat ağacı "kült"ünü hatırlayalım. Hemen bu ayete müteakip gelen ayet "yetenezzelül-emru bey-nehün" yani "Allah'ın emri bunlar arasında inip çıkmaktadır" bakın nasılda her şeyi yerli yerine oturtmaktadır.

Burada konunun tam ortasına oturan çok önemsedim bir değerlendirmeyi zikretmeden geçemeyeceğim²⁴⁹; "Bâtıniler, ilahi buyruktaki bütün emirlerin, normatif düzeydeki tüm yönergelerin anlamsız olduğunu söylerler. Bunu dediğiniz zaman ortada hiçbir kıstas kalmaz. O zaman sen içi bir türlü yorumlarsın, başkası başka türlü yorumlar; Sahih gelenekten kopmuş, köksüz ve amacı dünyevi zevk olan bir içselcilik ortaya çıkacaktır; işte bu bir kırılma noktasıdır. Böyle olunca bazı siyasi iktidarlar, bazı art niyetli-

249 A. Sait Aykut - E. Efe Çakmak, Mahmud Erol Kılıç'la Söyleşi, Cogito, sayı: 46, 2006.

377

ler, bazı ehliyeti olmayan kimseler, "işte o benim, işte o bana işaret ediyor, bizim sultanımıza/iktidarımıza işaret ediyor" diyerek yazılanı çarpıtırlar.

Ibn Arabî der ki, "tefsir ve te'vil makamı çok önemli bir makamdır" Yani hermenötik önemlidir. Ama yine der ki, te'vil, yani yorum, "evvele" kökünden gelir, yani ilke döndürmek, aslına döndürmek demektir. Sen ilki bilmezsen, aslı/otantik olanı/sahih geleneği bilmezsen, neyi nereye döndüreceksin? Dolayısıyla te'vil/yorumlama bazılarının iddia ettiği gibi zırvalamak demek değildir; aslı bilen bir ustanın ikinci-üçüncü dereceye inen ve yorum bekleyen bir hususu, yeniden asla çıkarma yeteneğidir, Ibn Arabî der ki, "Kur'an ancak te'vil makamına sahip insanların açıklayabileceği bir kitaptır" Bir insanın Kur'an gramerini iyi biliyor olması, Kur'an'ı açıklama, te'vil etme, yorumlama mertebesine sahip olduğunu göstermez. Örneğin, Ibn Arabî 64 ciltlik bir Kuran tefsiri yazmıştır, ama bu tefsir ehl-i zahir tarafından yakılıp yıkılmış, bazı küçük bölümleri dışında günümüze ulaşmamıştır.

Elimize ulaşan kısımlarda şöyle der: "Ben Kuran'ın bir ayetini alıyorum, onu önce şeriat çekmecesinden çekiyorum, açıklıyorum, tekrar yerine kapatıyorum. Sonra aynı ayeti bir üst çekmecedan çekiyorum ve tarikat açısından açıklıyorum. Yani 'yol' açısından, daha üst mertebeye çıkmanın yolu açısından, bu ayette kişinin çıkacağı yolculuk esaslarının neler olduğunu açıklıyorum. Onu da yerine koyuyorum ve sonra aynı ayeti en üst anlam katmanı düzeyinden tekrar ele alıyorum. Bu sefer hakikat düzeyinde neye tekabül ettiği açısından açıklamaya çalışıyorum."

Bakınız, bu dört, hatta beş derece tefsir demektir. Bu-

gün yeryüzünde bu anlamda beş dereceli Kuran tefsiri, yorumu yapacak insan yoktur. Şu an "Kur'an'ı açıklıyorum, tefsir ediyorum" diyenlerin hepsi, Kuran'ın gramerini açıklamaktan öteye geçemezler. Bunlar kelime anlamı açıklamalarıdır. Onu yapmak için Müslüman olmaya bile gerek yoktur. Çok iyi Arapça bilen ama mümin olmayan bir oryantalist Kur'an'ı açıklayabilir. Ama Kur'an'ın ruhunu, özünü "mertebe-i hazret-i Kur'an"a çıkmış ve onun ikiz kardeşi olmuş olanlar açıklayabilir. Bu açıdan dereceler, mertebeler anlayışı önemlidir; derece ontolojisinin, "vücut mertebeleri" (Merâtibül-Vücûd) görüşünün metne aktarılması söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında metinde de katlar vardır. Metnin en dış, en zahir katmanı grameridir. Ama anlam katmanları içeridedir, metnin içindedir. Ona girebilmek için de yolculuk yapmak gerekir. Bunun için denilir ki, Müslümanların elinde tuttukları şey Kuran değil, mus-haftır. Diyelim ki, elimizdeki kitap bu, Kuran onun da üstündedir, Kuran'ın üstünde Furkan vardır, Furkan'ın üstünde Ümmül-Kitap denilen kitap, yani Kitapların Anası vardır, onun üstünde de Levh-i Mahfuz denilen şey vardır, Allah diyor ki, "Bu göndermiş olduğumuz kitabı size gizli bir kitap olarak, kitabı kitabın içine koyarak gönderdik" (fi kitabın meknun)

Ibn Abbas diyor ki; "Allah'ın emri (işleri) ikisi (yer ve gök) arasında iner çıkar" (ayetinin Peygamberden işittiğim anlamını sizlere açıklayacak olsam, bu kelleyi bu gövdede tutmazsınız) Sanırım Pir Sultan bu sırrı sezmiş olduğunu Kızilelma nefesleriyle en güzel şekilde ifade etmektedir.

Başlangıç olarak Pirin Kızilelma nefeslerini zahiri yüzü ile anlama ve anlam verme mecburiyetindeyiz nede

olsa bu bir başlangıç konuya giriştir.

Kur'an'daki nitelemelere bakılırsa bu meyve, insanın uzak durması gereken bir meyvedir. İnsanın düşmanı olan, sembol ismiyle Şeytan veya İblis'e göre insanın uzak, ilgisiz kalmaması gereken bir meyvedir. Ona göre bu meyve, "ölümsüzlük" Kur'an'daki ifadesiyle "huld" meyvesi (şeceratü'l-huld) dir. Neticede insanın ilgisiz kalamadığı anlaşılan bu meyve, insana iddia edildiği gibi ölümsüzlüğü değil, aksine "ölümlülüğün" bilgisi ve tecrübesini getirir.

Pir'in "Kızılelma" ya yüklediği anlam, ise bunun tam aksidir. Hz. Ali yeryüzündedir ve ölümlüdür. Pir'in "Kızılelma sı", Hz. Ali'yi ölümlülük ortamından kurtaracak, tekrar ölümsüzlüğe ulaştıracak bilgileri içeren ölümsüzlüğün tercümanlığını yapan bir meyvedir.

Bu iki nefese ilave olarak "Etin Fatma Ana, kabuğun Kamber" mısrasının yer aldığı. nefeste, elmanın fizikî boyutuna yer verir. İki nefeste elma, meyvesi yenen ve akabinde taşlanan, değerini bilmeyenlerin kabuğunu soyduğu, başka bir deyişle kabuğuyla etini birbirinden ayırdığı meyvedir. Halbuki Pir'e göre eti, Fatma Ana, kabuğu Kamber'dir. Çiğidinden Döldül gibi bir at'a vücut verir. Böylece elmanın bir başka niteliği ortaya çıkmaktadır. Var oluşun sebebi, veya çokluğun ilkesi. Bir sonraki nefeste ise; Cebrail, cennetten getirdiği elmayı, "Şah"a "terceman" olarak verir. Şah, yani Hz. Ali, elmayı eline alır, dört parçaya ayırır ve bir parçasını yer. Bir parça elma Şah'a yeterli gelir, Pir'in ifadesiyle "kandırır. " Üçünü, melekler Hakk'a geri götürür. Hak bu davranışa hoş nazarla bakar ve sonuçta Ali'ye, yedi iklim ve dört köşeyi verir. Üç nefes birlikte düşünüldüğünde elmanın üç parçasından biri Döldül, biri Zülfikar ve biri Fatma Ana ile Kamber'dir.

Cebrail cennetten elma getirdi
Getirip elmayı terceman verdi
Şah eline alıp dört pâre kıldı
Bir pâresin Şah'ım nûş edip kandı
Üçünü melekler Hakk'a götürdü

Bak Bâri Taalâ hoş nazar kıldı
Yedi iklim dört köşeyi Ali'ye verdi
Biri Döldül, biri Zülfikar oldu
Fatma da Kamber'i ona götürdü

Muhammed oğlana yerini verdi
Geçti oğlan seccadeye oturdu
Cebrail oğlandan nişan istedi
Zühre yıldızını alnına getirdi

Bu oğlan Ali olduğun bildiler
Aman mürvet deyü dâra durdular
Özlerinden hayli sitem sordular
Cebrail cennetten elma getirdi

Getirip elmayı terceman verdi
Şah eline alıp dört pare kıldı
Bir parenin Şah'ım nûş edip kandı
Üçünü melekler Hakk'a götürdü

Bak Bâri Taala hoş nazar kıldı
Yedi iklim dört köşeyi Ali'ye verdi
Biri Döldül, biri Zülfikar oldu
Fatma da Kamber'i ona götürdü

Nefese baktığımızda Hz. Ali, daha bebekken meleklerle beraberdir. Onu, üç melek getirir. Hz. Muhammed, yerini ona verir. Bebek secdeye kapanır. Ali'nin "Ali" oldu-

ğunu gösteren nişanı, alnındaki zühre yıldızıdır. Ayrıca meleklerin getirdiği "Kızılma"nın bir parçasını alır, üç parçasını iade eder. Bu kanaatkarlık, Bari Teala'yı razı, hoşnut eder. Neticede Pir'in ifadesiyle ona, yedi iklim ve dört köşe verilir. Ancak bu verilişin hangi yönden olduğu net değildir. Bu veriliş, bir hükümlanlık mıdır yoksa bilgisi midir? Pir'in nefeslerinin bütünü dikkate alındığında her ikisinin birlikte verildiği söylenebilir.

Yezid'e batın kılıcı çalan, yüzünü alçağa tutan, özünü Hakk'a bağlayan, Kırklar ile bir üzümü yiyen, turnaya sesini veren, Allah'ın dostu, Selman'a sümbüllü desti veren, derilip havaya çıkan, döşenip ovaya inen, güvercin donunda kayaya konan, ejderhayı ikiye bölen, dost bağındaki "Kızılma"dır.

382 Turnaya sesini veren, yasını melekler tutan, Kırklarla üzüm yiyen, yüzünü toprağa veren, özünü kanla yuyan, binip devesini çeken, kılıcını çekip Döldül'e binen, Muhammed'in miracını gören, cennetteki "Kızılma"dır.

Neticeten: Ulaşılması Gereken Kızılma "Velayet" yada Pir Sultanın ifadelerinin ezoterik tercümesini yaparsak varılması gereken hedef "Kızılma Velayeti"dir. Nefeslerde geçen mucizata baktığımızda "Kızılma"ya iki temel niteliğin yüklendiğini görüyoruz. Birincisi ilham veya sezgi kavramlarıyla ifade edebileceğimiz tasavvufî bilgi ve aşk. İkincisi Hz. Ali'yle sembolize edilen fiziksel nitelik. Birinci nitelik, ikinci niteliğin sebebi; ikinci nitelik, birinci niteliğin sonucudur.

Kızılma, Pir'e göre, "tasavvufî bilgi"nin simgesidir. Pir'in bu bilgisi, Musa, İbrahim, Muhammed gibi peygamberlerde ve Hacı Bektaş Velî, Nesimi gibi velilerde mevcut-

tur. Başka bir deyişle bu bilgi, onlarda tecelli ve tezahür etmiştir. Fakat Peygamberlerdeki son tecelli ve tezahür iki kişide ortaya çıkmıştır. Biri Muhammed, biri Ali'dir. Zahirin bilgisi olan şariat Hz. Muhammed'e, batının bilgisi olan velayet Hz. Ali'de tezahür etmiştir. "Kızılma", her ikisinin bütünüdür. Fakat ikisi arasında bir fark vardır. Velayet bilgisi, Pir'e göre şariat bilgisinden daha yüce daha üstündür. Çünkü bu bilgi aynı zamanda aşktır. Aşk ise var oluşun, çokluğun özüdür, sebebidir.

Var oluşun özü, sebebi olan aşk nedeniyle tecelli eden, ortaya çıkan geçmişte yaşanan kerametleri, mucizeleri; Pir, Hz. Ali'nin şahsında ifade etmekte bir sakınca görmez. Ayrıca bu bilgi sebebiyle tarihte ortaya çıkan mucizelere, Hz. Ali'nin mucizatını ilave eder. Hatta bu anlamda "aşk, öz" anlamında o, Pir'in gönlündedir. Pir'i yakan, kavuran, Pir'i Pir yapan niteliktir. Başka bir deyişle Pir, Kızılma ya ulaşmış, şiirleri, yolu ve yaşantısıyla ulaşılması gereken "Kızılma" olmuştur. Devrin iktidarının Pir üzerine yürümesinin, sevenlerinin Pir'e ulaşılması gereken "Kızılma" olarak bakmalarının sebebi de bu hakikat, velayet sahibi olması, değil midir?

Her velayet sahibinin ikinci niteliği de insan olmasıdır. Hz. Ali'de bir insan olarak tarihteki kişiliğiyle, Döldül, Zülfikar'ı ile münkirler üzerine yürümüş, Hayber'de üstün yararlılıklar göstermiş. Bu yaşantısı onu "Şah" kılmış, Pir'in ifadesine göre Irak-Necef'te de toprağa verilmiştir. "Şah"ın yolunu izleyen Pir de benzeri bir şekilde öldürülmüş, Sivas'a fiziksel niteliğini, bizlere de "Kızılma" düşüncesini bırakarak "Şah"ının yanına gitmiştir.

Baksi Dutar Çalıyor

7. Erzincan Alevi Gelenek -Göreneklerinde Kızıl elma

Kurban gelirdi ortaya. Kara gözlü, bembeyaz tüylü. Bazen, eğer varsa, boynuzlarında iki tane kırmızı elma takılı. Kışın zor bulunurdu. Ancak köyün çok becerikli kadınlarında olurdu. O da yazdan saman altına sakladılarsa. Onlar da her cemde ortaya çıkarılmazdı herhalde. Sirtına da bir renkli çoban heybesi konurdu.

Dersim'de düğüne ya da herhangi önemli bir toplantıya davetiye yerine de "elma" gönderilir. Düğünün ikinci günü, gelinin damat evine getirilmesi sırasında damat tarafından gelinin başına elma atılır. Murad, tamamlanma, birleşme sembolü olarak, ayrıca "kararımdan dönmeyeceğim" manasında elma üzerine yemin edilir ve Muhammed ile Ali'nin birliğinin sembolü olarak elmadan bahsedilir.

—Düğünde gelinin başına atılan elma "artık aramayacağım, eşimi buldum" manasında Havva'nın Adem'le yediği elmaya da işaret eder.

Firdevs-i ala'da bir yanal elma
On sekiz bin alem nuru dediler
Muhammed Mustafa Haydar-ı Kerrar
Hünkâr Hacı Bektaş Veli dediler

—Hacı Bektaş Veli, onun dilinde hem Muhammed Mustafa, hem Haydar-ı Kerrar'dır (Ali'dir). Gerçek Şah odur: Şah İsmail onbeş yaşında, Anadolu Türkmen oymaklarının yardımı ile 9 Eylül 1502'de Tebriz'de "Kızılbaş Türkmen Safevi Devleti"ni resmen kurar. 1509 yılında kurduğu Türk Devleti'nin sınırlarını belirlemek için bir danışma toplantısı düzenlemek ihtiyacı doğar. Bu toplantıyı düzenlemek için de Pir Sultan Abdal'ı görevlendirir. Bunun için Alevi adabı gereği lokma olarak Peyk (ulak) ile bir sepet elma gönderir. "Kızıl elma" Türkmen gelenğinde kutsiyet ifade etmektedir. Bir Alevi köyüne pir gelmeden önce bir sepet elmayı rehberine gönderir, rehberde peyk vasıtası ile her haneye bir elma dağıtarak, dedenin geleceğini ve "görgü cemi"nin yapılacağı günü bildirir. Orta-Asya eski Türklerindeki bu geleneği Şah İsmail de uygulayarak elmayı ulu ozan Pir Sultan'a göndermiştir. Elma'yı alan Pir Sultan Abdal, öncelikle Hacı Bektaş Pirevi Postnişini Balım Sultan gider ve destur alır. Balım Sultan bu toplantıyı destekler. Pir Sultan Abdal'ın bu organizasyonu için Balım Sultan kardeşi Kalender Çelebi'yi görevlendirir. Bu toplantının düzenlenmesinde görev alanlar; Tokat, Almus'un Varzıl Köyü'nden Safevi soylu bir dede olan Kul Himmet, yine aynı yöreden Hubyar Abdal, Sivas'tan Pir Sultan'ın müşahibi Ali Baba, Şah Kulu, Nur Ali Halife gibi önderlerdir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1. Konu İle İlgili Destan Ve Şiirler

Gençosmanoğlu Niyazi Yıldırım'dan

MALAZGİRT MARŞI

Aylardan ağustos, günlerden cuma
Gün doğmadan evvel iklim-i Rum'a
Bozkurtlar ordusu geçti hücumu
Yeni bir sevk ile gürledi gökler
Ya Allah... Bismillah... Allahûekber

Önde yalın kılıç Türkmen başbuğu
Ardında Oğuz'un ellibin tuğu
Andırır Altay'dan kopan bir çığı
Budur, Peygamberin övdüğü Türkler
Ya Allah... Bismillah... Allahûekber

Türk, Ulu Tanı'nın soylu gözdesi
Malazgirt Bizans'ın Türk'e secdesi
Bu ses insanlığa hakkın müjdesi
Bu seste birleşir bütün yürekler...
Ya Allah... Bismillah... Allahûekber!..

Yiğitler kan döker, bayrak solmaya,
Anadolu başlar, vatan olmaya...
Kızılma'ya hey... Kızılma'ya!!!
En güzel marşını vurmada mehter
Ya Allah... Bismillah... Allahüekber!.

Oğuz'un soylu Başbuğlarından Saltuk Beğ'in,
kılıç sallayıp ok yağdırışı...
Rum ülkelerine baş eğdirışı...
Ve kılıcını,
Kızılma göklerine değdirişidir:

Kargılar, oklar, kılıçlar...
Günbatı'dan yana doğru
Dokuz tümen, dokuz koldan
Atılmışlar öne doğru !

Murat sularında yundum,
El açıp Tanrı'ya döndüm.
Bir gün dolu dizgin indim,
Malazgirt'ten Van'a doğru !

Yürü ! Deyince Yaradan,
Dağ, dere kalkar aradan...
Batıya dönüp oradan,
Sürdüm Erzincan'a doğru !
Türk olmada İklim-i Rum !
Geride kaldı Erzurum...
İstanbul'la benim zorum,
Gidişimiz ona doğru !

Dilimizde bir yüce ad,
Doludizgin serhat serhat...
Nasıl ki yürümüş ecdat,
Bir zamanlar Çin'e doğru...

Bu gün de bakarak düne,
Koşmadayız ünden üne...
Bu kılıçlar beş yüz sene,
Dönmeyecek kına doğru !

Haç yıkılır, çan tıkanır...
Toprak sahibini tanır !
Gür ezanlarla yıkanır,
Bizans baştan sona doğru !

Baş eğdirmek benim kârım,
Her büyük işte ben varım...
Gâzi Saltuk der ki Tanrım,
Gönlüm ayan sana doğru !

Erlik, bize senden vergi,
Erdem, atalardan görgü.
Aşka döndü büyük sevgi,
Ateş saldı cana doğru !

Gönül sevmez kül olmayı,
Diler denize varmayı...
Ver bize Kızılma'yı,
Benim meylim ona doğru !

Güven

Dilaver CEBECi'den

Koç yiğidim, Bahadırım, Ozanım
 Alp Dadaşım, Yağız Efem, Ozanım
 Bir narada dokuz tümen bozanım,
 Tuğ kaldırıp yürüyecek Bozkurtum!
 Tanrım Trk koruyacak Bozkurtum!
 Dört yaman sızım var inceden ince;
 Vatanca, Bayraka, Trece, Dince...
 Ay-yıldızın ışığını görünce,
 Arsız otlar ryecek Bozkurtum!
 Tanrı Trk koruyacak Bozkurtum!
 Yeline de Ergenekon yeline!
 Kurban olam kutlu lk yoluna!
 Yetmiş koruk milyon oldu biline!
 Demir dağlar eriyecek Bozkurtum!
 Tanrı Trk koruyacak Bozkurtum!
 Bizim ilde doğan olur baz olur,
 Kara taşa pence vursa iz olur.
 Bir yiğide yedi kafir az olur!
 Orduları kryecek Bozkurdum!
 Tanrı Trk koruyacak Bozkurdum!
 Yola çıktık Tanrıkurttlar yolundan,
 Yandık piştik Kızilelma derdinden.
 Günde bin kez Gkbrnn ardından
 Beş yüz köpek ryecek Bozkurtum!
 Tanrı Trk koruyacak Bozkurtum!
 Dokuz ışık kr zulmeti yaranda
 Dokuz sene şölen olur Turanda
 Ol Yazdanın vaadi Kuranda

Soysuz eller kuruyacak Bozkurtum!
 Tanrı Trk koruyacak Bozkurtum!

I.

Hüseyin Nihal ATSIZ'dan

Adalar Denizinden Altayların daha ötesine kadar b-
 tn Türk gençliğine:

Yer bulmasın gönlünde ne ihtiras, ne haset.
 Sen bütün varlığına yurdumuzun malısın.
 Sen bir insan deėilsin; ne kemiksin, ne de et;
 Tunçtan bir heykel gibi ebedi kalmalısın.
 İztırap ek, inleme... Ses çıkarmadan aşın.
 Bir damlacık aksa da, bir acizdir göz yaşın;
 Yarı yolda ölse de en yürekten yoldaşın
 Tek başına dileğe doğru at salmalısın.
 Ezilmekten ekinme... Gerilmekten sakın!
 İradenle olmalı bütün uzaklar yakın,
 Dolu dizgin yaparken lkne doğru akın
 Ateşe atılmalı, denize dalmalısın.
 lmlerden sakınma, meyus olmaktan utan!
 Bir kere düşün nedir seni dünyada tutan'
 Mefkuresinden başıka her varlığı unutan
 Kahramanlar gibi sen, ebedi kalmalısın...
 Resim: Otag_Yurt_Duzeninden_Kesit

II

Sen ne elde ve dilde gezen billur bir saėrak,
 Ne de sıska bir göğse takılan bir ieksin;

Senin de bu dünyada nasibin var: Savaşmak!..
 Kayalarla güreşip dağlarda öleceksin.
 Yoldaşlık ederekten gökte güneşle, ayla
 Aşarsın tepe, ırmak; yürürsün ova, yayla...
 Hayata ne biçimde geldinse bir borayla
 Daha sert bir kasırğa içinde biteceksin.
 KIZILELMA uğrunda kılıç çekince kından
 Bahtiyarlık denen şey artık geçmez yakından;
 Mesut olup gülmeyi sök, çıkar hatırlından.
 Belki öldükten sonra bir parça güleceksin.
 Yüz paralık kurşunla gider "HAYAT" dediğin;
 "Tanrı yolu" uzaktır; erken kalk, sıkı giyin.
 Yazık, bütün ömrünce o kadar özlediğin
 Güzel Kızılma'na varmadan öleceksin.

III

Belki bir gün çöllerde kaybedersin eşini,
 Belki bir gün ağlarsın kaçtı diye karına.
 Işıksız kulübende boranın esişini
 Dinleyerek çıkarsın bir ümitsiz yarına.
 Gün olur ki mertliğin uğrar kahpe bir hınca;
 Namert bir el arkandan seni vurur kadınca;
 Bir gün sabrın tükenir... Silahını kapınca
 Haykırarak çıkarsın yurdunun dağlarına...
 Hayatın kamçısıyla sızar derinden kanlar,
 Senin büyük derdinden başkaları ne anlar'
 Vicdanını "Paris'e, "Moskova"ya satanlar
 Küfür diye bakarlar senin dualarına.
 Hey arkadaş!.. Bu yolda ben de coşkun bir selim,
 Beraberiz seninle, işte elinde elim.
 Seninle bu hayatın gel beraber gülelim
 Ölümüne, gamına, tipisine, karına...

IV

Atandan kalmış olan kılıcı iyi bile,
 Onu bütün gücünle vuracaksın çağında.
 Savaş... Bunun tadını ey Türk sen bulamazsın
 Ne sevgili yanında, ne baba ocağında...
 Savaşmaktan kaçınır, kim varsa alını kara;
 Kan dökmeyi bilenler hükmeder topraklara...
 Kazanmanın sırrın bilmiyorsan git, ara
 "Çanakkale" ufkunda, "Sakarya" toprağında.
 Siyasette muhabbet... Hepsi yalan palavra...
 Doğru sözü "Kül Tegin" kitabesinde ara...
 Lenin'den bahsederse karşında bir maskara
 Bir tebessüm belirsın sadece dudağında.
 Yatağında ölmeyi hatırlından sök, çıkar!
 Döşegin kara toprak, yorganındır belki kar...
 Sen gurbette kalırsan, ben ölürsem ne çıkar'
 Ruhlarımız buluşur elbet "Tanrıdağı"nda...

V

Mukadderat isterse seni yoldan çevirsin,
 Sen hele bu yollarda yıpranarak aşın da,
 Varsın bütün ömrünce bir an nasip olmasın
 Yorgunluğu gidermek serin bir su başında.
 Bir gülüşten ne çıkar, ne çıkar ağlamaktan'
 Kullar kancıklık eder, bela bulursun Hak'tan.
 Gün olur ki bir yudum su ararsın bataktan,
 Gün olur ki bir tutam tuz bulunmaz aşında.
 Bir çığ gibi yürürsün bir lahza durmaksızın,
 Bir ilahi kaynaktan geliyor çünkü hızın.
 Duygular ölmüştür... Tapınılan bir kızın
 Bir füsün bulamazsın gözlerinde, kaşında.

Iztırabı kanına katta göz kırpmadan iç!
 Varsın gülsün ardından, ne çıkar, bir iki piç...
 Bu varlık dünyasında yalnız senin hiç mi hiç
 Bir şeyin olmayacak... Hatta mezar taşın da...
 KIZILELMA uğruna kılıç çekince kından,
 Bahtiyarlık denen şey artık geçmez yakından.
 Mesut olup gülmeyi sök, çıkar hatırlından.
 Belki öldükten sonra bir parça güleceksin.
 Yüz paralık kurşunla gider "HAYAT" dediğin;
 "Tanrı yolu" uzaktır; erken kalk sıkı giyin.
 Yazık, bütün ömrünce o kadar özlediğin
 Güzel Kızılma'na varmadan öleceksin.

Türküler....

394

KUNDURALIM²⁵⁰

Ata binip savuşma
 Çahıları dolaşma
 Sen babama dünür sav (da kunduralım)
 Gerisine karışma (da gel kibarım)
 Al elma Kızılma
 İrafa dizili elma
 Sen alnıma yazıldın (kunduralım)
 İster al ister alma (da gel kibarım)
 Sarı lira verelim saydıralam
 Beş-on lira verelim kandıralım
 Kaleden iniyordum
 Çağırsan duyuyordum

250 Veysel Arseven, Kırşehir'de Evlenme ve Düğün Âdetleri, TFA, III (67), 2. 1955, s.1071.

Yarım ateş ben pamuk (da kunduralım)
 Püf desen yanıyordum (da gel kibarım)

Al Elma Kızılma "Göle Yöresinden"

Al Elma Kızılma
 Al elma Kızılma
 Gel yola dizil elma
 Yar kapıdan geçerken
 Cebine süzül elam
 Gün vurdu elma yandı
 Yar yastığa dayandı
 Yastık kurbanın olam
 De ki yarin uyandı
 Al elmanın dördünü
 Sev yiğidin merdini
 Sever isen güzel sev
 Çekme çirkin derdini
 Elmalar allanıyor
 Yel vurdu sallanıyor
 Ana gene yar gelmiş
 Kapıda dolanıyor
 Al elmanın üçünü
 Öpem ağzın içini
 Niye hor bakıyorsun
 Söyle bilem suçumu
 Al elmanın beyazı
 Gel etme böyle nazı
 Yar Allah'ı seversen
 Gel bize bazı bazı

395

Kazım Nami İzmir mektupları;

Hapishânedede Karakeçili oymağından Gök Halil oğlu Ahmed Ali nâmında bir mahbûsla da tanıştım²⁵¹. Uzun boylu, arslan yapılı, kara sakallı, otuz beş kırk yaşlarında bulunan bu adam bana ne kadar sevimli geldi. Bana o yanık sesiyle birkaç koşma okudu; mahbûslardan biri de kendisine bağlamasıyla iştirâk ediyordu. Kayuhan aşîretinin beylerbeylerinden Curaoğlu'nun bilmem hangi Moskof muhârebesine gönüllü kumandan olarak giderken söylediği türküler, bu temiz ruhlu göçebe Türkler arasında ne kadar ateşli okunuyor. Bu türkülerden birkaç kıt'ayı şuraya yazıyorum:

Aslımı sorarsanız yurdun azgını
Ölür giderim de kimseye vermem bozgunu
Oğlan Rusyalı döndürürüm leşe kara kuzgunu
Hani benimde âk ekmegimi yiyenler
İçip de kahvemi dem sürenler
Göçüp de karşıma kendini ögenler
Onlar hep ilk akşamdan kaçtı.
Kızılma'dan öte der Curaoğlu
Tarlada bağlıdır Koçyiğit atı
Tâ evvelden söylenir beylerin medhi
Bilmemişim ana baba kıymeti
Ense(°) yanımda bir karlı dağ imiş.
N'ola hey Allâhım n'ola
Açılan güllerimiz sararıp sola
Meğer Hak'dan bir imdâd ola
Ayaklanmaz gayri düşen yiğit

KIZILELMA²⁵²

Ziya Gökalp

Bir varmış, bir yokmuş, Tanrı'dan başka
Kimseler yok imiş, yakın zamanda

(Baku) da milyoner bir kız var imiş;
Türklüğü çok sever, yurda yâr imiş;

Adı (Ay Hanım) mış, hanlar soyundan;
Anası Kırgız'ın (Konrad) boyundan.

Uzun boylu, kumral, yüksek alınlı:
Şerefli bir kökün güzei bir dalı.

Babası, annesi öldüler birden,
Kendisi Paris'te tahsilde iken;

Dayandı bu kahra, şevki sönmedi;
Tuttuğu mukaddes yoldan dönmedi.

İsterdi Turan'da mektepler açmak,
Hakikat nurunu ruhlara saçmak.

Bunun - cin lâzımdı bilmek en yeni
Terbiye tarzını, tedris ilmini.

Bu yolda, arzusu kadar yükseldi,
Nihayet Paris'ten Bakû'ya geldi.

Biri erkeklere, biri kızlara,
İki mektep yapmak için mimara

Emirler vererek işe başladı.
(İstikbal Beşiği) mektebin adı.

Bir yanda inşaat devam ederken,
(Ay Hanım) meşhur bir ilim ehlinden

İslâmm ruhunu dahi öğrenmek
İçin çaişşirdi, Garb'e yeltenmek

Ona kâfi gibi görünmüyordu :
"Şarkı da tanımak lâzım" diyordu.

Diyordu : "Halk bahçe, biz bahçıvanız;
Ağaçlar gençleşmez aşıdan yalnız;

Evvelâ ağacı budamak gerek,
Aşığı sonradan ulamak gerek"

Bunun - cin her sabah evde kalırdı:
Sa'deddin Molla'dan dersler alırdı.

Bir akşam Ay Hanım ata binerek,
İstedi kırlarda biraz gezinmek.

Yanında tüccardan (Bahadır Ağa),
Şehirden çıkınca saptılar sağa;

Ovada Cennetten bir eser vardı:
Bahardı, her yanda çiçekler vardı;

Esrarlı bir hüzün, dalgın bir neşat,
Gençlik, şiir, nağme, renk, koku, hayat.

Kevser saçar gibi bir huri eli:
Ma'nevî bir mestiik ruhta müncelî.

Vicdan fevkinde bir ruhanî şuur
Duyardı muhitte bir gizli huzur...

Artık müphem değil aşkın mânâsı;
Münkeşif hayatın loş muamması.

Bu anda Bahadır dedi ki,
"Bakın Bu gence, gözlen ne kadar dalgın !

Bakıyor görmeyen bir nazar gibi."
Ay Hanım görünce titredi kalbi:

Kendine mün'atıf iki sabit göz
Camdan imiş gibi yok içinde öz;

Sarışın saçları uzun ve dağlık :
Mutlak ya şair, ya ressam, ya âşık.

İstiğrak hâlinde sanatkâr bir ruh;
Gözlerinde gaflet, kalbinde fütûh.

Ay Hanım, kısılmış gibi nefesi,
Dedi ki: "Ne kadar solgun çehresi!"

Kalbinde bir derin hicran duymuştu :
Urnumî kanuna o da uymuştu.

Ertesi gün dersi mahzun dinlerken
Çıkmıyordu o genç bir an zihninden...

Bu hale hem şaşıp, hem kızılıyordu;
Ruhundan bir gizli gam sızıyordu.

İsterdi yaşamak milleti için,
Kini vardı sevda illeti için...

Serseri bir aşka gönül bağlayan
Nasıl verebilir yurda yeni can ?

Bu anda içeri giren hizmetçi
Dedi ki : "Kapıda duran bir genci

ikna etmek mümkün değil ! Molla'ya
Bir şeyler soracak, ediyor rica :

Rya görmüş, tabir istiyor sizden;
Derdine bir tedbir istiyor sizden."

Ay Hanım anladı derhal geleni...
Eliyle tutarak çarpan kalbini,

Hâlini meydana vermemek için
Dedi : "Ben gideyim, buraya gelsin."

Genç geldi, oturdu Molla'ya karşı,
Dedi ki : "Her kimin bir derde başı

Uğrarsa sizsiniz çare gösteren;
İste bu ümitle size geldim ben...

İstanbul'da doğdum, Turgut'tur adım,
Ressamım; tabiat, büyük üstadım,

Yaya seyyahlığa şevketti beni;
Her saat başında emsalsiz, yeni

Bir güzellik görür, tebcil ederim.
Büyük sanatkâr tehlil ederim,

Dn yürüyor (-) iken, önümdeki yol
Ayrıldı ikiye: Bir sağ, biri sol...

Soldaki nereye gidiyor, diye
Sordum, sakalı ak bir çiftçiye.

Dedi : "Bu yol gider Kızilelma'ya..."
Lâkin ben bu sözü verdim şakaya.

Yrdm, az sonra bu şehri seçtim;
Yaklaştım, bir yerde kendimden geçtim.

İstiğrak mı bilmem, rüya mı bilmem:
Hem yokluk, hem varlık bir garip âlem

Bir de ne göreyim! Atlı bir peri.
Gökten indi Cennet yapmak - cin yeri

"Sen kimsin, bu âlem neresi ?" dedim.
"Bu, Kızilelma'dır, ben perisiyim."

Size söyleyerek bir çare bulmak,
Kızilelma'ya bir emare bulmak

İçin size geldim; çünkü her kime
Sordumsa dediler: Git o hakîme;

Sorduğun ülkeyi ancak o bilir;
Şimdi de kendisi nah bu evdedir. "

Tasdî ettim; fakat görünüz mazur,
Onki bu dert bende koymadı şuur,

Ltfedip derdime verin şifayı:
Anlatınız bana Kızilelma'yı...

Bu şehir neresi, yolu nereden?
Şimdiye dek var mı oraya giden?

Perisi melek mi, yoksa beşer mi?
Beni kulluğuna kabul eder mi?"

Molla dedi: "Oğlum, Türk fâtipleri
İsterdi istilâ etmek her yeri;

Fethe lâkin bir tek hedef tanırđı,
Orayı kendine İrem (6) sanırđı.

Bu mev'ut ülkye, bu tatlı yurda
Vasıl olmak için hep bu uğurda

Yüzlerce defalar Türklük kaydadı:
Hind'i, Çin'i, Mısır'ı, Rûm'u kapladı.

Bütün payitahtlara, en son Çitler'e
Gitti; fakat asla bu meçhul yere

Yaklaşmadı; çünkü o mev'ut ülke
Değildi hariçte bir mevcut ülke.

Kızılma yok mu? Şüphesiz vardır;
Fakat onun semti başka diyardır...

Zemini mefkure, seması hayâl...
Bir gün gerçek, fakat şimdilik masal.

Türk medeniyeti taklitsiz, safı
Doğmadıkça bu yurt, kalacak hafı...

Çok yerleri biz fethedebilmişiz;
Her birinde ma'nen fethedilmişiz.

Bir kışver almışız tabiiyete,
Uymuşuz ordaki medeniyete.

Bazen Hindli, bazen Cinli olmuşuz;
Arap, Acem, Frenk dinli olmuşuz.

Ne bir Türk hukuku, Türk felsefesi,
Ne Türkçe inleyen bir şair sesi...

Şair, hakîm gelmiş bizden de, çokça
Kimi Farsî yazmış, kimi Arapça...

Fransızca, Rusça, Çince yazmışız,
Türkçe ancak birkaç hece yazmışız.

Bakınız meselâ : Yazmış koskoca
Fârâbî⁷ Arapça, Karamzin Rusça;

Sîna, Celâleddin, Zimahşerî'ler
Emeği Arab'a, Furs'a verdiler.

Buharalı Şevket, Genceli Husrev,
Firdevsî'ye yahut Sadî'ye peyrev...

Bugün bile birçok ediplerimiz
Frenkçe yazmayı sayarlar muciz,

Türkçe yazanlarsa lûgat paralar,
Avrupa taklidi şeyler karalar.

Hakikî ruhumuz, safı dilimiz
Bağırır onlara : "Bize geliniz!..."

Bizdedir fikre his, hislere hayat,
Vicdanlara ilham, şaire kanat..."

Zekâmızı sanki kiralamışız, Her dilden kitaplar sıralamışız.

(Türke) dir. H. T.

Türk'ün hem kılıcı, hem de kalemi,
Yükseltmiş Arab'ı, Çin'i, Acem'i.

Her kavme bir tarih, bir yurt yaratmış,
Kendini başkası için aldatmış.

Öz işini daim yarım terketmiş.
Turfan'ı bırakmış, Orhon'a gitmiş...

Unutmuş evvelki elifbasını,
İlim ve fende ki itilâsını;

Yeniden bir yazı, bir yasa düzmüş,
Her zaman zihnini boş yere üzmüş.

Nice defa (Kanun), (Şifâ) okumuş;
Dönmüş geri tekrar (Bina) okumuş...

Yok tarihimiz, var tarihlerimiz,
Bir burca girmemiş Merih'lerimiz;

Her biri parlamış bir başka gökte...
Aynı ruhu bulmuş yüzlerce gövde.

Ne tarihî vahdet, ne kavmî safvet!
Kızılma işte buna işaret.

Millette olsa bir gizli ihtiyaç,
Millî vicdan, bulur ona bir ilâç;

Türk bakmamış (İrem) yahut (Sabâ)' ya,
Demiş: "Gideceğim Kızılma'ya. "

Maksadı gitmektir birliğe doğru,
Millî düşünceye, dirliğe doğru...

Bilir birgün millî irfan doğacak,
Yeni Orhun, yeni Turfan doğacak.

İçtamî bir yurt, kavmî bir tarih
Edecek Türklüğü taklitten tenzih.

Fakat kim bilir, kim yol(u) açacak,
Türklük zıyasını dehre saçacak?...

Kim bilir ne vakit dehâ perisi
Olacak bu yeni huldün Belkî'si?... "

Bu anda bir cezbe geldi Molla'ya
İlâhî bir sesle girdi mânaya:

Pîrden sual ettim: "Sevgilim hani?"
Dedi bana: "Önce kendini tanı..."

Tutmuşum elinden ben nâge hanî, '
Götürmüş beni bir gizli dünyaya.

Karanlık bir tufan, seyyal bir deycur.
Ne vücut, ne adem, ne gayp, ne huzur:

Nâr içinden henüz çıkmamıştı nur,
Tutulmuştu her şey kara sevdaya...

Umman coşkun akar, biz sal içinde
Bir yıldızböceği hayâl içinde
Işıldar gibiydi; bu hâl içinde
Dalmışız ikimiz aynı rüyaya.

Salımız -şarapnel imiş cevheri-
Patiadı, dağıldı hep misketleri,
Sormaksızın pîrden bu acip sırrı
Dedi: "Müsemâmîdir, geçti esmaya !"

Misketler de bir bir patlar, onlardan,
Yeni şarapneller fırlardı her an.
Biz bunlardan biri üstünde, hayran,
Girmekte idik bir yeni fezaya.

Denizden ırmaklar, ırmaktan çaylar
Doğdukça, salımız daha çok haylar.
Kaynaktan bizim - cin ayrılan paylar
Götürürdü bizi başka me'vaya.

Salımız balonmuş, havayı deldik,
Safralar atarak daim yükseldik,
Nihayet Âdem'in gözüne geldik
Oradan hasretle baktık Havva'ya

Durmadık biz; kimi Sina'da kaldı,
Kimi, "Erdim!" dedi, semada kaldı;
Kimi arşa çıktı, âlâda kaldı...
Döndüler baktılar akan deryaya.

Salımız fişenkmiş, bizi uçurdu,
Her düşen lem'ası bir cihan kurdu;
Kimi Londra'da, Paris'te durdu,
Kimisi bağlandı yeşil hurmaya.

Zuleyha Yusuf'ta buldu özünü,
Ferhat Şîrin'ine dikti gözünü;
Şerh edememişken sevda sözünü
Mecnun kavuşmuşum sandı Leylâ'ya!

Sevda bir kanattır, uçmayan bilmez,
Bu yolu ne atlı, ne yayan bilmez;
Bir güzel var, hüsnü hiç pâyan bilmez,
Tekâmül denilir bu nazlı aya.

Salımız gönülmüş, uçtu hûlyada
Dinlenmedik hiçbir tatlı rüyada
Son arzumuz budur fânî dünyada:
"Türküz, varacağız Kızılma'ya..."

Turgut bu sözlerden bulmadı şifâ,
Çıktı gitti, gönlü dolu "Vâ hayfâ!"

Diyordu "Leyla'sız bir Mecnun gibi
Nasıl yaşayayım söyle Yarabbi ?"

Ay Hanım duymuştu bütün sözleri,
Bu fikri zihninde sürdürdü ileri:

"Kızılma yokmuş, fakat lazımmiş,
Turan hayatına bu bir nâzımmış;

Her hayâl hakikat olabilirken,
Var etmemek niçin bunu şimdiden?

Mademki Türklüğün derdine derman
Bu imiş, ne için koşmamak heman?

Madem ki ne Hind'de, ne Çin'de imiş,
Türklerin ruhunun içinde imiş;

Değilmiş Arap'ta, Acem'de, Rûm'da
Unutulmuş kökü Karakurum'da...

İngiliz, Fransız, Rus'ta değilmiş,
Nereye düşmüşse biraz eğilmiş;

Bulalım biz onu vicdanımızda
Bir güneş yapalım Turan'ımızda. "

Düşündü... Düşündü... Kararlaştırdı;
Bir gün yurtçuları bütün çağırdı,

Dedi : "Türk irfanı, serbest bir toprak
İster ki orada eylesin işrak...

Ne Baku, ne Kazan, ne de İstanbul
Bu yeni hayatı edemez kabul.

Burada hürriyet siyasî değil.
Orada lâfzı var, mânâsı değil.

Burada Türkçe'den memnu evlâdın,
Orada zincirden çıkamaz kadın...

İsviçre'de bir Türk köyü, bir şehir
Yapalım; oradan yeni bir nehir,

Bir irfan ırmağı aksın Turan'a...
Irmak döner elbet bir gün ummana.

Taklitsiz, salt ibda, iktiran ile
Doğmuş bir marifet Türklüğe şule,

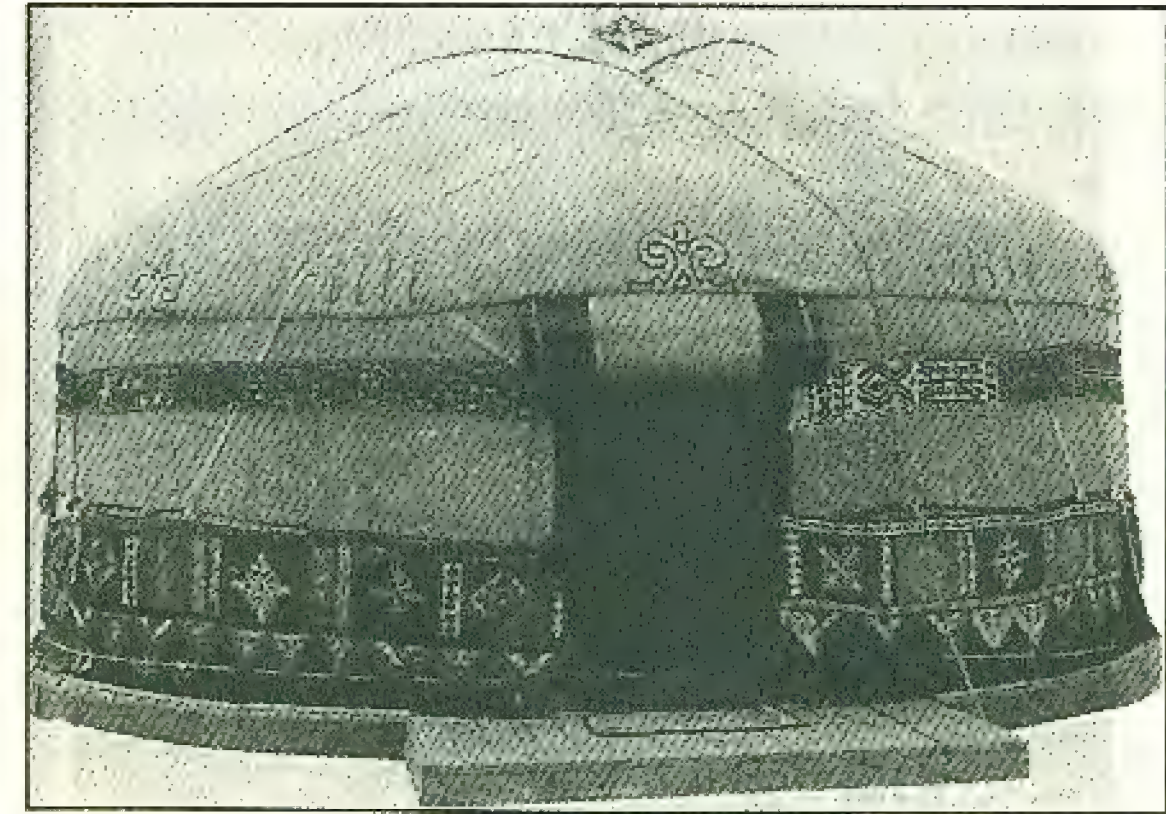
Bütün Türklüğe aynı şuleyi
Saçsın ki gönüller birleşsin iyi.

Hakîm, şair, edip, sanatkâr, tacir
Hepsi bu beşikten yetişip bir bir

Kimisi Kaşgar'a, kimi Altay'a,
Kimisi Kazan'a, kimi Konya'ya,

Her biri giderek bir oymağına,
Götürsün od, ışık Türk ocağına

Dâniş encümeni, darülfünunlar
Burada kök salsın; her yere bunlar,

Otag Yurt Dış Görünüş

Kollar ataraktan, aynı hikmeti
Dağıtıp, yükseltsin büyük milleti...

(Kızilelma) olsun bu şehrin adı,
Atalarımız hep bunu aradı...

Pekin'e, Delhi'ye, bunun için vardık,
Viyana burcunu bunun için sardık.

Artık tanıyalım mefkuremizi :
Düzelim yaşamız ve türemizi!"

Yurtçular bu fikri edip istihsan,
Bütün ülkelere ettiler ilân.

Ay Hanım bu işe hep servetini
Vakfetti, kimisi hamiiyetini,

Kimi irfanını, kimi cehdini;
Birleşip yaptılar Turan mehdini.

(Lozan)'m yanmda bir Türk beldesi
Şenlendi : Her fennin bir medresesi,

Ziraat, ticaret, sanat evleri
Yapılıp, oldu bir ümran meşheri.

Kız, erkek çocuklar gelip doydular,
Yeni Âdem, yeni Havva oldular.

Yavrucuk Türkler'e açık eşiği:
Yeni bir hayatın oldu beşiği.

Ay Hanım yaptığı dörüt- tedrîsi
Bir müdür eline verip, kendisi

Bakû'den bu yeni şehre gitmişti.
Müdürlük yükünü kabul etmişti.

Kalbindeki askı uyutmak için,
Turgud'u büsbütün unutmak için.

Gece gündüz durmaz, ikdam ederdi;
Eksik arar, buiur, itmam ederdi.

Fakat yüzünden de olurdu ayan:
Gönlünde bir dert var herkesten nihan.

Turgud'a gelince, zavallı ressam,
Her gece bir köyde ederek akşam,

Az uz gitti, dağlar, dereler aştı;
Ülke ülke, şehir şehir dolaştı;

"Kızilelma nerde ?" diye sorardı;
Ne bilen onu, ne düşünen vardı.

Kaşgar'da bir sabah gördü bir ilân:
Tepeden tırnağa titredi heman;

Çünkü "Kızilelma" sözleri, iri
Harflerle yazılmış; yanında biri

Diyordu: "Kimlerse evlâtlarını
Verenler, yazsınlar ki adlarını,

Yakında kâfile çıkacak yola
ilân ediyoruz ki malum ola!"

Turgut helecanla yaklaştı, baktı;
Gözünden meserret yaşları aktı.

Lozan civarında imiş arağı:
Oraya dökülmüş cennet toprağı...

Mutlak ordadır güzel hurisi,
Münevver Turan'ın yeni Tomris'i.

Yıllarca uyuyan ümidi güldü;
Çocuklarla birlik yola düzöldü.

Vaktâ ki erişti Kızılma'ya
Müracaat lâzım gelmişti "Ay"a...

Müdür'e bir mektup yazıp gönderdi:
Mektepte bir resim dersi isterdi.

Ay Hanım, muavin Tomris Hanım'a
Dedi: "Yarın getir onu yanıma;

Şimdilik onunla biraz sen görüş..."
Kalben dedi: "Acep çıkacak mı düş?

Beni ilk görüşte tanıyacak mı?
Bu bir boş masal mı, ya muhakkak mı?"

Kim bilir ne için bir gün intizar
Eylemek istedi, bunca ahu zar

Güya asla kâfi değilmiş gibi:
Kendi de bilmezdi, nedir sebebi.

Biraz sonra Tomris geldi hiddetle,
Dedi: "Bu bir mecnun, hem de şiddetle,

Kızılma'yı bir rüyada görmüş,
Beni de güya o esnada görmüş!

Kişverler dolaşmış, sormuş herkese
Bir salık vermemiş ona hiç kimse.

Daha birçok şeyler... Deli vesselam!
Gözü dalgın, aşkı coşkun bir adam. "

Ay Hanım bu sözden hemen sarardı.
Kalbini elemli bir şüphe sardı.

Aceba rüyada gördüğü bu mu?
Turgut sevdiğini bunda buldu mu?

Hakikat bu ise ne büyük heyhat!
Artık ona düzah olacak hayat.

Bir resim hocası olmuştu Turgut.
Ay Hanım büsbütün sönmesin umut

Diyerek Turgut'a görünmedi hiç.
Haftalar geçiyor, yanıyordu iç.

Turgut odasına çekilir her gün.
Tomris'in resmini nakşetmek için

Çalışırdı, bunu Ay Hanım bilir,
Her gün gönlü bir kat daha ezilir,

Gizlice ağlardı; nihayet birgün
Denildi var imiş parlak bir düğün:

Tomris'le Ertuğrul evlenecekmiş,
Hattâ bu perşembe günü gerdekmiş...

Turgut işitince, yıldırım gibi,
Bir darbeye uğrar, sarsılır kalbi.

Intihar: Bu fikir doğar içine;
Gider civardaki bir gar içine,

Elinde tabanca, beynini hedef
Etmiş, bir lâhzada olacak telef...

Ay Hanım bu hâli sezip evvelce
Turgut'u gözetler imiş gizlice.

Turgut, tam tetiği çekecek iken,
Kolundan şiddetle tutarak, birden

Dedi: "Turgut, yapına, bu iş pek günah!"
Turgut döndü, baktı, dedi: "Sen mi? ah!

Ey Tomris sen misin?" Ay dedi hayır,
Ben Tomris değilim, bana Ay çağır. "

— O halde Tomris kim ? O başka kadın.
— Kocaya varacak o mudur yarın?

— Evet o. . — Ah lâkin size çok benzer.
— Hayır, ben kumralım, o ise esmer.

— Gözleri mavi mi? — Bilâkis siyah.
— Demek ki ben onu görmemişim ah.

Daima ben seni onda görerek,
Bir insan kızını sanmışım melek,

Fakat acep niçin görmedim seni?...
—Üç yıl evvel birgün gördünüz beni.

Rüyada mı ? — Hayır; rüyet içinde;
İstiğrak gibi bir halet içinde.

"Kızılma'ya dek" demiş bir çiftçi;
Size müphem kalmış bu sözün içi...

Görünce beni siz, Kızılma'da
Bir peri zannedip, sonra rüyada

Görünmüş gibi; bir hayâl sandınız:
Olmuş bir vakayı masal sandınız.

Geldiniz evime; hocamdan tedbir
Sordunuz; rüyanız edildi ta'bir.

Cevaplar göründü size pek donuk;
Fakat bana açtı bir yeni ufuk.

Düşerek işte bu tatlı sevdaya;
Vücut verebildim Kızılma'ya.

Bu isimledir kî gezip her izi;
Burada nihayet buldunuz bizi.

— Ah şimdi anladım bu muammayı;
Uyanık gördüğüm uzun rüyayı.

Seni kâh huzur; kâh gaybde aradım;
Becayış ettiler gözümle yâdım.

İptida gerçeği hayâl sanmışım,
Sonra da gölgeyi cemâl sanmışım.

Dediler; rüyetin uykuda imiş...
Uykuda değilmiş, Baku'da imiş.

Evinize gemiş sormuşum sizi;
Denmiş bana: "Belli değildir izi. "

Siz yapmakta iken Kızılma'yı
Koşmuş aramışım bütün dünyayı.

Nihayet bulunca yine sapmışım,
Yalvac'a Oğan'ım diye tapmışım !...

Tomris'in çehresi çerçeve olmuş,
Zihnimdeki hayâl içine dolmuş...

Ona ait diye yaptığım resim,
Evvelce ruhumda imiş mürtesim...

Onu derken sizi tersim etmişim!...
İptida bana da geldi bir vehim

Rûya ona râci olmasın diye
Bir gün gizli girdim sizin hücreye...

Yaptığınız resmi gördüm^jdnladım;
Lâkin o günedek hayli ağladım.

416

— Ah! Ne bahtiyarlık, demek muhabbet
Size de okunu vurmuş... — Ah, evet...

Ulaştı bir düğün daha yarına,
Dördü de erdiler muratlarına.

Kızılma oldu bir güzel Cennet:
Oradan Turan'a yağdı saadet

Ey Tanrı icabet kıl bu duaya:
Bizi de kavuştur Kızılma'ya!...

Ziya Gökalp, Kızılma.

BİBLİYOGRAFYA

- ACI, Murat, Kıpçaklar, Türklerin ve Büyük Bozkırın Eski Tarihî,
AHMED RESMÎ EFENDİ, Hulasatü'l-itibar, İstanbul 1286.
AKALIN, Şükrü Haluk, Ebû'l-Hayr-ı Rûmî, Saltuk-nâme I (İnceleme-Metin). İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1987.
ALAADDİN ATA MELİK CÜVEYNİ, Tarih-i Cihangüşa, Ankara 1999
ARSEVEN, Veysel, Kırşehir'de Evlenme ve Düğün Âdetleri, TFA, III (67), 2, 1955.
ARTAMONOV, M. İ. , Hazar Tarihi, Selenge Yayınları, İstanbul 2004.
ASLANĞLU, İbrahim, Divriği Şairleri, Sivas 1966
ATASOY, Nurhan, "Nakkaş Osman'ın Padişah Portreleri Albümü", Türkiye'miz, Şubat 1972.
ATEŞ, Ahmet, "Şehriyâr ve Haydar Babaya Selâm", Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1961.
BAYKAL, Bekir Sıtkı, Peçevi Tarihi, Peçevi İbrahim Efendi, Ankara 1981.

417

- BAYKARA, Tuncer, "Türklüğün En Eski Zamanları", Türkler cilt 1, sayfa 277, Ankara 2002.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, Hindistan Tarihi, Ankara 1987.
- BEYATLI, Yahya Kemal, Eski Şiirin Rüzgarıyla, İstanbul 1974.
- BIÇAK, Ayhan, "Türklerde Evren Tasavvuru ve Ölüm Anlayışı", Doğa Araştırmaları, İÜ Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, 6. Sayı.
- BORATAV, Pertev Naili, Az Gittik Uz Gittik, Ankara 1969
- BORATAV, Pertev Naili, Pir Sultan Abdal, Ankara 1943
- BOZKURT, Fuat, İmam Cafer-i Sadık buyruğu, İstanbul, Haziran 2005.
- CAHEN, Claude, İslamiyet, İstanbul 1984
- CELALZADE MUSTAFA (KOCA NIŞANCI), Tabakatü'l-memalik ve Derecatü'l-mesalik, Petra Klapper neşri, Wiesbaden 1981.
- CHURCHWARD, James, Batık Kıta Mu'nun Çocukları, İzmir 2003.
- CLAVİJO, Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat, İstanbul 1965.
- CUMBUR, Müjgan, "Saltuk-nâme'nin Türk Milliyetçiliğindeki Yeri ve Üçüncü Nüshasına Dair", Milli Kültür dergisi, c. 1, S. 1, Ankara, Ocak 1977
- ÇELİK, M. Fahrettin, Kızılma'nın yeri, Yurd, Cilt: 2, sayı 2/7, Kasım 1941.
- ÇETİNKAYA, Nihat, Kızılbaş Türkler, (Tarihi Oluşumu ve Gelişimi), İstanbul 2004.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, Türklük Meseleleri, İstanbul

1966.

- Dionysius Of Halicarnassus, "Roman Antiquities", Kitap 4, Bölüm 62.
- ELDEM, Burak, Fraternis, Kayıp Kitaplar. Gizli Kardeşlik, İstanbul 2005.
- ELIADE, Mircea, "Dinler Tarihine Giriş", İstanbul 2003.
- EREN, Hasan, Türklerin Anayurdu sorunu, Türk Dili, Aralık 2001
- ERGÜN, Pervin, Türk Kültüründe Ağaç Kültü, Ankara 2004.
- ERKUL, Rasih, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresinin Klâsik Türk Şiirine Yansıması, Turan Dergisi, sayı 3, 2005.
- ERÖZ, Mehmet, Alevilik Bektaşilik, İstanbul 1992.
- ESİN, Emel, Draht-i Can (Can Ağacı), yirmi altı Bilim Adamının Araştırmaları, Konya 1985.
- ESİN, Emel, İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama giriş, İstanbul 1978.
- ESİN, Emel, Türk Kozmolojisi, İstanbul 1979
- EVLIYA ÇELEBİ, Seyahatname, Süleymaniye Pertev Paşa kitapları, ypr. 34a.
- FISCHER, August, "Qyzyl Elma, Zeirischrift eder Oeutschen Morgenlaendischen Geesellschaft, 74(1926).
- FODOR, Pal, In Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire, İstanbul 2000.
- GEDİKLİ, Yusuf, Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri (İnceleme - Şiir Metinleri - Sözlük),

- GELİBOLULU MUSTAFA ALI, *Künhü'l-ahbar*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 1406.
- GELİBOLULU MUSTAFA ALI, *Künhü'l-ahbar*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3407.
- GÖKALP, Ziya, *Kızılelma*, Ankara 1976.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, "Kızılelma Üzerine", *Tarih ve Toplum*, 1986, sayı 25-26-27-28.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Velâyetname (Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli)*, İstanbul 1958.
- GÖLTEPE, Necati, "Amazon söylencesi Ve Turanlı Kadınlar", *Turan Dergisi* 2006/5.
- GÖLTEPE, Necati, "Turancılığın Tarihi ve Sosyolojik Gerçeği", *Turan Dergisi*, 2005/1.
- HAFİZ HÜSEYİN AVYANSARAYI, *Hadîkatü'l-Cevâmî*, Hazırlayan Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2001.
- Halikarnas Balıkcısı, *Merhaba Anadolu*, İstanbul 1997.
- HASLUCK, F. W. , *Christianity and Islam Under the Sultans*, Oxford 1929.
- HASLUCK, *The Prophecy of the Red Apple, Christianity, Islam under the Sultans.* , Oxford 1929.
- HAZAI, György, *Archivum Ottomanicum*, 14/1995-1996.
- Herodot Tarihi, çev. Müntekim Ökmen, İstanbul 1991.
- İbn Battuta Seyahatnamesi, İstanbul 2005.
- İNAN, Afet, TT Cemiyeti üyesi Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere zabıtları, 2 Temmuz 1932 Ankara.
- JOSEPH, Frank, *Kayıp Uygarlık Atlantis*
- KAPPERT, Petra, *Gescizichte Sultan Suleyman Kanunis*

von 1520 bis 1557, Wiesbaden 1981.

- KARACAN, Turgut, *Bosnalı Alaaddin Sabit, Divan*, Sivas 1991.
- KARATAY, N. R. , *Bursa, Orhan Gazi Camii Kütüphanesi, Emینیye Mecmuası* adlı bir mecmua içinde, *Türkün (Bursa Halkevi Dergisi)*, sayı:6.
- KAŞGARLI MAHMUT, "Divanü Lugat-it- Türk". C. 1-IV. Tercüme: Besim Atalay. Ankara, 1999.
- KIEL, Machiel, "The Türbe of Sarı Saltık at Babadag-Dobrudja", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 6-7, İstanbul
- KOCA SEKBANBAŞI, *Hulasatu'l-kelam fi Reddi'l-avam*, Tercüman 1000 temel eser serisi, numara-72.
- KOCA, Salim, *Türkler*, cilt 1, sayfa 657, Ankara 2002.
- KÖKSOY, Mûmin, *Orta Asyanın Paleocoğrafik Evrimi Ve İnsan Topluluklarına Etkisi*, "Türkler", cilt 1, Ankara 2002.
- KUT, Günay, *Türk Edebiyatında Acaibü'l-mahlukat Tercümeleri Üzerine*, Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, Eylül 1985.
- LITTLEWOOD, A. R. , "The Symbolism of the Apple in Byzantine Literature", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 2/1974.
- AND, Metin, "17. Yüzyıl Türk Çarşı Ressamlarının Padişah Portreleri", *Türkiyemiz*, Yıl: 19, Sayı: 58, Haziran 1989.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara 1998.
- MAHİR, Banu, *Elinde Altın Küre (Kızıl Elma) Tutan Os-*

manlı Sultan Portreleri, Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları Ankara, 2000.

MEHMED NEŞRİ, Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşri Tarihi, 1. Cilt, Sayfa-12, Yayınlayanlar, Faik Reşit Unat-Prf. Dr. Mehmed. A. Köymen, 3. baskı, TTK Basımevi, Ankara 1995

MİRŞAN, Kazım, Dinlerin Gelişimi, Erken Türk Dininden Doğan Dinler, İstanbul 1998

MIYAMOTO, Yoko, "The influence of medieval prophecies on views of the Turks, Islam and Apocalypticism in the Sixteenth Century", Journal of Turkish Studies, 17/1993

OCAK, Ahmet Yaşar, Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri, Enderun Yayınevi, İstanbul, 1983

ORUÇ BEY, Tevârih-i Âl-i Osman, sf. 11. Babinger tab'ı 1925

ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.

ÖGEL, Bahaeddin, Türk mitolojisi, Ankara 1971.

ÖNEN, Ragıp, "Bor'da Sarı Saltuk Türbesi", Yeşil Bor gazetesi, yıl 1.

ÖZEN, Kutlu, Divriği Evliyalrı, Sivas 1997.

ÖZKAN, Nevzat, Gagavuz Türkçesi Grameri, Ankara 1996.

ÖZTELLİ, Cahit, Evlerinin Önü, İstanbul 1972

ÖZTELLİ, Cahit, Pir Sultan Abdal-Bütün Şiirleri, İstanbul, 1996.

RADLOFF, N., Sibirya'dan, İstanbul 1994.

RENDİ, G. , Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850, Ankara 1977.

ROUX, Jean Paul, Ortaasyada Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar, İstanbul 2000.

ROUX, Jean Paul, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, İstanbul 1994.

Sabah Gazetesi (08. 07. 2006).

SAKAOĞLU, Saim, Türkmen Halk Masalları, Ankara 1991. Saltukname, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987, cilt 1

SARAL, İsmail Tosun, Türk Şairlere İlham Veren Macarlar, İstanbul

SEVGİN, Nazmi, "Sarı Saltuk ve Aiyos Spiridon (1-2-3-4)", Tarih Konuşuyor, Ekim 1966, Kasım 1966, Aralık 1966, Ocak 1967.

SEYİDOV, Nureddin, Azerbaycan Edebiyatı İncileri / Nağilları, Bakü 1985.

SEZER, Baykan, Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları Ve Bozkır Uygarlıkları, İstanbul 1979.

SİTCHİN, Zecharia, 12. Gezegen, İstanbul 2001.

ŞEYHİ, Vakayü'l-fudala, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, nr. 1309.

ŞİMŞEK, Esmâ, Türk Folklor ve Halk Edebiyatında Elma, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 105.

TARCAN, Haluk, Ön-Türk Tarihi, İstanbul 1998.

Tarih-i Üngürüs (1592-1596 seneleri), TSM, Revan Ktb., nr. 1302.

TEKİN, Şinasi, Saltukname. Ebülhayr Rûmî'nin sözlü rivayetlerden topladığı Sarı Saltuk menakıbı, Türkçe Yayınlar, IV. Şinasi Tekin, basıldığı yer, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1974.

TEKİN, Şinasi, Uygurca Metinler, Ankara

TEPLY, Karl, Dersaadette Avusturya Sefirleri, Ankara 1988.

TEPLY, Karl, Kaiserliche Gesandtschaften ans Goldene Horn, Steingraben, Almanya 1968.

TEPLY, Karl, Türkise Jie Sagen und Legenderi um Die Kniserstadt Wien, Viyana 1980.

TOGAN, Zeki Velidi, Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları, 2 Temmuz 1932 Ankara

TOGAN, Zeki Velidi, Ibni Fadlan, Leibzig 1939.

TOGAN, Zeki Velidi, Oğuz Destanı, "Reşideddin Oğuznâmesi, Terceme Ve Tahlili", İstanbul 1982

TURAN, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, İstanbul 1969

YERASİMOS, Stefanos, Ağaçtan Elmaya: Apokaliptik Bir Temanın Soyağacı, Cogito, Sayı:17, 1999.

YÜCEL, Yaşar, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, Ankara 1988.

ZEYREK, Yunus, Posoflu Âşık Zülâlî, İstanbul 1990

EK METİN

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kızılma'dan söz eden bazı bölümler

(3/149a)

Ahvâl-i taht-ı sâni Edirne-i Yunani:

Kavm-i Yunan'ın ikinci tahtıdır. Ammâ diyâr-ı Alaman'ın ve bilâd-ı Kızılmanın kapısıdır. İnşaalâlu Teâlâ lafza-i Ganimî'de Kızılma da feth olur. Netekim Edirne ol diyârın kilididir. Âl-i Osmân tarafına bâbları meftûhdur. Anların dahi fetihlerin veren Rabb-i Sübbüh'dur. Nitekim Alaman Kızılması Budur ve Macar Kızılması Üsturgon ve Orta Macar Kızılması olan Istolni-Belgrad feth oldu. Hudâ-yı Mûte'âl İspaniye Kızılmasını {dahi} müyesser ide, âmîn, bi-hakkı Seyyidü'l-Mürselin.

Budin ve Belgrad ve Edirne gibi dâr-ı gâziyân sevâd-ı mu'az-zamlarımız elde iken inşaallah Ganim târihinde Kızılma ve Pâris ve Kurtuba ve Lonçat ve Beç ve Prag ve Donkarkız ve Danimarka ve Felemenk'e varınca feth olup bu seksen yedi bin mil cezîre-i dünyâda millet-i nasârâdan bir kefare kalmayup cümle ümmet-i Muhammed ile bu arsa-i âlem mâl-â-mâl ola" deyü Muhyiddinü'l-Arabî işâret buyurmuşlardır.

(6/51a)

Hamd-i Hudâ bu sâl-i meymûnda Alaman Kızılma gazâsına azîmet etdiğimizde temâşası müyesser olup Karadeniz'in dâ'iren-mâdâr bu vücûd-ı nâzenin ile geşt [ü] güzâr edüp ilme'l-yakîn ve aynel-yakîn ve hakka'l-yakîn görüp ıtılâ' hâsıl edüp tahrîre cûr'et etdik.

.....
Evsâf-ı taht-ı çâsar-ı Kızılma-yı cây-ı amân ve dârü'l-mülk-
i kral-ı Ungurus ve diyâr-ı Alaman, ya'nî hısn-ı hasîn ve sedd-i me-
tîn a'nî sedd-i üstüvâr-ı kal'a-i Budin

Cümle kral-ı dâlların bu Budin'i amâr etmede imdâdları oldu-
ğu cihetden on yedi aded kral içün on yedi kubbeli hücreler edüp her
kubbe üzre alem yerine müdevver altun topar ile on yedi odayı eyle
murassa'ât-ı günâ-günlar ile müzeyyen etdi kim âfitâb-ı âlem-tâbın
şu'lesi bu sarâya pertev urdukda çeşm-i insân hîrelenirdi. Çün bu sa-
rây-ı ibret-nümâ yedi yılda tamâm olup cümle kral ve ban ve hersek-
lere bu sarâyda ziyâfet-i âliler edüp cümle küffâr bu sarâyın tarz [u]
tarh-ı tavrın ve nakş-ı bükalemün-ı ibret-nümûnün görüp engüşt ber-
dehen edüp âlem-i hayretde kalup bu sarâyın nâmına "Kızılma sarâ-
yı" deyü nâm kodular, zirâ her kralın odaları üzre kızıl altundan top-
lar olduğu cihet ile Kızılma Sarâyı ve Kızılma-yı Ungurus deyüp
Budin kal'asına nâm kodular. Hâlâ bu sarâya Kızılma Sarâyı derler.

Ve yine mezkûr altun Kızılma toparından ba'zı kubâblar
üzre altun topar vardır, ammâ devlet-i Âl-i Osmân'da nûru kalma-
mış altun mutallâ toparlardır. Tamâm bu kal'a-i Budin Kızılma-yı
Ungur[us] ile nâm verüp ma'mûr olup İrem-âsâ oldu.

Be-kavl-i müverrihîn bu rûy-ı arzda altı aded Kızılma var,
lisân-ı {Macar'da Kızılmaya Kıpona derler}.

Evvelâ ibtidâ Kızılma-yı atık; diyâr-ı İşpapol'da, ya'nî İşpan-
ya'da Rim Papa Kızılmasıdır.

(6/74a)

Ustolni-Belgrad'dır kim bilâ-teşbîh Macaristân'ın ka'besidir
kim cemî'i krallara anda meşâddır. Gayri diyârda mürd olan kefer-
lerin gûrlarına Ustolni-Belgrad toprağından komasalar hâşâ ehl-i
cennet olamaz.

Andan Alaman Kızılması kal'a-i Beç'dir kim yedi kral bu
Beç kal'ası hidmetine me'mûrlardır kim Beç üzre yedi kral askerle-
riyle kırılmağa ahd [ü] amân etmişlerdir. Hattâ Süleymân Hân Beç
üzre sene 935 târihinde gelüp kal'a-i Beç'i muhâsara edüp derûn-ı
Beç'de İstifani nâm manastırın evc-i âsumâna kad-keşân olan çanhâ-

ne kullisinin tâ depesindeki alemleri üzre Süleymân Hân beş kile buğ-
day alur bir altun top yapıdurup "Alâmetim olsun" deyü mezkûr to-
pu krala gönderüp kral dahi bir şeb-i muzlimde ol altun topu kenî-
se canlılığı üzre koyup hâlâ durur bir mücellâ altun topdur.

Henüz bu altun top sebebiyle kal'a-i Beç Kızılma-yı Alaman
denmeğe müsta'id oldu, ammâ rızâ-yı Hudâ olmaduğundan kal'a-i
Beç'i Süleymân Hân feth edemeyüp bî-feth avdet edüp kal'a-i Cân-
kurtaran'da cân kurtardı.

Andan bir Kızılma-yı Ungurus bu kal'a-i Budun'dur.

Andan bir Kızılma dahi Orta Macarı Üstürgon'udur.

Andan Erdelistân Kızılması kal'a-i kadîm ve atık Eğre'dir.
Bu dahi ta'rif ü tavsîfe muhtâcdır kim ibtidâ bânisi Menûçehr evlâd-
larından Ejder ban nâm mürted-i benâm binâ edüp bu kal'a ismine
Surhsibvar, ya'nî Kızılma kal'ası deyü nâm verdi, ammâ bu altı
aded Kızılma kal'alarının asl [u] fer' ve bânlarıyla Fiyamenk, ya'nî
Filimenk kralı târihinde aceb yazmışdır.

Hamd-i Hudâ Budin ve Eğre ve Üstürgon ve Ustolni-Belgrad
ile dörd aded Kızılma kal'aları dest-i Âl-i Osmân'dadır. İnşâallâhu
Ta'âlâ yakında ikisi dahi dest-i Âl-i Osmân'a gireceğün eş-Şeyh Haz-
ret-i Muhyiddini'l-Arabî işâret buyurmuşlardır.

Netîce-i kelâm mezkûr Budin kal'ası dest-i küffârda amâr ola-
rak kral-ı dâlları Sırf krallarıyla ve Vomik ve Bulkar ve Laz banlarıy-
la ve Latin ve Oslovin hersekleriyle yek-dil [ü] yek-cihet olup Gâzî
Hudâvendigâr Murâd Hân'ın ve Yıldırım Hân'ın ve Çelebi Mehem-
med Hân'ın ve Ebû'l-feth Mehemmed Hân-ı Sâni'nin feth etdikleri
memâlik-i Âl-i Osmân'a dest-dirâzlık ederek Bosna serhadlerinde ve
Sofya etrâflarında küffâr-ı hâksâr-ı düzah-karâr ümmet-i Muham-
med'i gezdirmez oldu.)

6/74b

(..... Süleymân Hân bunları seyr [ü] temâşâ edüp Lagoş
kralın pâyitahu olan Kızılma Sarâyına girdikde kâmil yedi sâ'at
seyr [ü] temâşâ edüp buyururlar kim, "Ah ne olaydı, bu sarây bu
tarz [u] tavr üzre bizim Islâmbolumuzda Sarâyburnu'nda olaydı"
buyururlar.

Andan Lagoş kralın hazînesine girüp görse kim anda olan mâl-ı firâvânın hadd [û] hasrı yokdur. Köşe köşe la'l [u] yâkût ve zümür-rûd ve elmâs yığın yığın ve Ungurus altunu ve gurusları aslâ ve kat'â kîseler ile olmayup hemân zîr-i zemînlerde memlû olup âlât-ı silâhın ve cebehâne-i gûnâ-[gû]nun hisâb [u] kitâbın Cenâb-ı Bârî bilir. Süleymân Hân bu vaslalara ve bu kal'a-i Kızılma'ya mâlik olduğundan hazz edüp buyururlar kim,

"Allâh ile ahdim olsun, bu gazâ mâliyla Kudûs-i Şerîf'e bir kal'a inşâ edeyim ve Medîne-i Münnevver'e bir kal'a-i metîn edeyim ve İslâmbol'a kemerler ile sular getireyim ve hasbetenlillâh bir câmi' ve niçe hayrât [u] hasenâtlar edeyim" deyüp ahd [û] amân ederek hazîne-i Lagoş'dan taşra çıkarken hazîne kapusu üzre bir çâr-küşe ceyran derisi kâğızı üzre Nemse lisânı üzre bir hatt-ı latîf yazılmış. Hemân ol kâğızı yerinden kal' etdirüp ve tercüme etdirüp kırâ'at ederler. Mazmûn-ı kelâmı oldur kim,

— "Ey benden sonra bu Kızılma'ya kadem basup bu kadar mâla mâlik olacak Igrando Süleymân-i Kostanopol beni hayr du'âdan unutmayup bu mâl ile nâm için hayrât yapasın ve benim ocağım söndürmeyüp oğlum Yanoş'u kral edesin. Beni Ustolni-Belgrad'a alasın. Oğlumu da anda gömesin ve çok kal'alar alasın.

Sen de bu Alaman'da benim gibi olasın. Ben kim cemî'i ilm ile meşhûr ferîdû'd-dehr Lagoş kralım ki Hazret-i İsâ vilâdeti târîhi 1503 senesinde dünyâya geldim. Laslo Kral oğluyum, anam Galya Kralı kızı Anna Asson'dur. Millet-i Mesîh âdemlerindeniz sen de Osmanoğullarındansın. Ocağım söndürme, İsâ Rûhullâh da senin ocağın söndürmesin" deyü tercüme-i hat bu gûne kırâ'at olundukda hemân

— Süleymân Hân âlem-i hayretde kalup Lagoş kralın batakdâ bulunan cesedin Ustolni-Belgrad'a defn etdirüp meşâdında olan şapkası üzre turna telleri ve şahin ciğaları gönderüp,

"Tiz {kral} oğlunu getirsinler" {deyü fermân edince} Lagoş kral avreti Mayfirav nâm melike gerçi zer-ender-zere müstağrak olup geldi, ammâ başına siyâh mâtem domanaların sarmış ve ve kendisi de sararmış solmuş ve sağ eline veled-i pelîdi olan Yanoş'u alup huzûr-ı Süleymân Hân'a gelüp eydir kim,

— "Bunun babasın öldürüp mâl [u] mülkin almak hüner değildir. Şehinşâh-ı çarnâsâr u imparatorlar arasında pâdişâhlık ol-
dur kim eğer kefare ve eğer bay u gedâ fukarâlarına ve yetim ve yetimelerine merhamet edesin. Al imdi kendi öksüz garîbini" deyüp Yanoş gulâmı Süleymân Hân önünde birağup avret alarka durur.

— Süleymân bu gulâm-ı cûvânı görüp merhameti deryâsı cûş [u] hurûşa gelüp bu gulâmı yakasından geçirüp ma'nâ oğlu edüp Budin krallığın Yanoş gulâma verüp anası dahi bir kral kızı olmağile kal'anın nâzır-u'n-nuzzârı olasın deyü Mayfirav Bânû'yu melike edüp koca irşek Macarı Yanoş'a cümleden melik vezîr eder ve hil'at-i fâhireler geydirüp kal'a miftâhların Yanoş gulâma teslim eder.)

(..... Ba'dehu cemî'i vûzerâ [ve] vûkelâ ve a'yân-ı kibâr-ı kümmelînlere ve cemî'i erbâb-ı dîvâna Budin'in iç kal'ada olan Kızılma Sarâyı'nda Süleymân Hân bir ziyâfet-i Halilü'r-rahmân eder kim hâlâ dillerde dâstân-ı dûstândır.

Ba'de'z-ziyâfe cemî'i guzât-ı müslimînin sığâr u kibârlarının merâtiblerine göre cümle üç bin yetmiş aded hil'at-i pâdişâhi geydirüp ma'zûl olan ümerâ ve mîr-i mîrânlar ve niçe vûzerâlara menâsıb-ı âliler ihsân eder.

Ba'de'z-ziyâfe Süleymân Hân pederimiz merhûmun nakli üzre hazîne-i Lagoş[u] cümle Budin'den çıkarup yedi bin aded deriler sarılı sandûkalara mâl-ı hazâ'ini doldurup bu kadar cebehâne ve bu kadar ibret-nümâ zî-kıymet eşyâları ve murassa' tahtları ve niçe yüz aded murassa' pençere kapakları ve kapuları ve niçe bin fısıyye ve havuz ve fevvâreleri ve tuçdan altun ile mutallâ dîv ü cin ve perî sûretlerin ve tuçdan selef kralları timsâllerin ve hâlâ {İslâmbol'da} Aya-sofya câmi'i mihrâbının yemîn ü yesârında olan mutallâ şem'dânların ve niçe bin bunun emsâli ibret-nümâ eşyâların cümle yerlerinden kal' edüp İslâmbol'a gemilerle gönderüp cümle sûretleri temâşâ için Atmeydânı'na korlar. Ve Budin'den niçe zî-kıymet balyemez topları Belgrad'a gönderirler.

Ve amân diyen küffârdan ve kavm-i Yahûd'dan ve sâhib-i ma'rîfet re'âyâdan üç bin kadar âdemi İslâmbol'a gönderüp Yedikulle ve Galata ve Hâsköy'de meskenler verirler. Ve Yanoş gulâm kral yanına Budin'i muhâfaza için cümle)

(6/77a)

(..... Hemân mezkûr krallar asâkir-i İslâm'ın Budin altına gelüp kondukların görünce cümlesi domuz topu olup asâkir-i İslâma bir hücum [u] mehcûm-ı azîm edüp bir savaş-ı perhâş edüp alak bulak karış katış yaka yakaya keşâkeş ceng ederlerken hemân derûn-ı hisârda olan asâkir-i İslâm ve mürd olan Yanoş Kral askeri cümle kal'adan çıkup küffârın meterislerin basup cümle cebehâne ve topların tarfetû'l-ayn içre kal'aya taşıyup andan küffârın ardına düşüp kâfire gerüden kılıç urmağa başladılar. Küffâr gördü kim iki asker mâbeyninde kalup ceng-bâzârı içinde topa tutulmuş maymuna dönüp bir kerre kaçamak verüp meterisleri tarafına asâkir-i İslâmı sarpa çekerler. Sadriâ'zam dahi metânet edüp küffârı sarpa kemîngâh yerlerine komaz.

Hemân küffâr bu hâli görüp yine asker-i İslâm üzre hücum edüp tâ vakt-i zuhra dek bir ceng-i Sıffîn olur kim dillerde destândır, ammâ küffâr-ı hâksâr-ı bed-girdârın hadd [ü] pâyânı olmamak ile niçe kerre sıklet gösterirlerdi, ammâ serdâr-ı ekrem yine var kuvveti bâzûya getirüp Ali-i Kerrâr-vâr be-tekrâr be-tekrâr kâfirin gözlerine girüp niçe bin küffârı hâk-i mezellete salup niçe bin kelle ve baş dil alup merkezinde karâr ederdi.

Hikmet-i Cenâb-ı Bârî yârî kılup bu bezm [ü] rezm esnâsında Hazret-i Hilâfet-me'âb âfitâb-ı âlem-tâb-misâl şitâb ederek elli bin aded "Benem, diğer nîst!" diyen asâkir-i İslâm'ın salt ve sebûkbâr güzîdesiyle bu ceng-âşûb üzre gelüp cümle dal sâtûr-ı Muhammedî olup küffâr-ı murdârı ortaya alup eyle kılıç-ı Süleymânî ururlar kim küffârda tâb u tûvân ve eli dutar bir bî-îmân kalmayup meterislerine firâr ederler.

Görseler kim cümle meterislerinde top ve tûfeng ve cebehâ-neden bir şey kalmayup meterislerinde kendülere cây-ı menâs olmadan kalmış.

Ba'dehu görürler kim asâkir-i İslâm'ın ilerisi geliyor. Hemân ol ân küffâr-ı bî-îmân havf [u] haşyete düşüp cümle bâr [u] bûngâhların birağup firâren an tevâlîyi'l-kesûrât deyüp Üstûrgon'a ve Ustol-ni-Belgrad dağlarına yüzü kara zâğlar gibi ağlayarak ve ciğerlerin dâğlayarak firâr ederler.

Kırk elli bin kâfir nehr-i Tuna'ya atlarıyla ve piyâdegânlarıyla cân pâzârına düşüp Tuna'ya bir baş urup gark olup kimi halâs olam derken guzât-ı müslimîn Tuna içinde şînâverlik eden küffâra eyle kurşum ururlar kim anlardan dahi bir cân halâs olmaz.

Ve niçe bin küffâr dahi Eski Budin'de olan gemilerine varup her gemiye tahammülünden ziyâde girüp alarka olunca asâkir-i İslâm'ın salt athları gelüp keferelerin karada kalan atların ve yat u yarakların ve hayme misilli durakların ve bî-hisâb mâl-ı ganâ'imlerin alup Tuna içinde yokuş yukaru gitmeğe iktidârları olmayan gemiler içre sepişmiş kâfirlere nehr-i Tuna'nın karşı Peşte kal'ası ve karşı Vaç kal'ası taraflarından ve beri Eski Budin tarafından cümle guzât-ı müslimîn dalyan boylu uzun tûfenglerle Tuna içre olan kayıklı ve şaykalı kâfirlere eyle kurşum yağdırırlar kim küffâr kürek çekmeğe baş gösteremeyüp cümle gemileri Tuna kenârlarına geldikde cümle yigirmi altı bin küffârı dest ber-kafâ bağlayup esir der-zincîr edüp cümle bin pâre gemileriyle Budin kal'ası dibine yanaşup cemî'i esirleri Süleymân Hân'a arz edüp Süleymân Hân dahi kendü kemâl-i ke-remlerinden cümle üsârâları mâl u menâlleriyile getiren gâzilere ih-sân eder.

Hulâsa-i kelâm bu gazâ-yı ekber dahi bir pâdişâh-ı âlî-tebâr zamânında olmayup kâmil on iki gün on iki gece dağlara firâr eden küffârların kelle ve paçaları ve esir der-zincîrleri serâperde-i Süleymânî önüne gelüp kelleler galtân olup ve gelen üsârâları cümle getiren gâzilere ih-sân edüp niçesinin başına çığalar ve turna telleri ve zî-kıymet hil'atler ve tîmâr u ze'âmetler ih-sân u in'âmlar edüp bu uslûb üzre sene 948 târihinin mâh-ı Rebî'ulâhîr'inin yigirmi tokuzuncu gün kal'a-i Budin'i yedi kral-ı bî-dîn elinden halâs edüp ta'mîr [ü] termîmine sa'y [ü] ihtimâm edüp cemî'i asâkir-i İslâmı Budin'e üşürüp eyle amâr etdi kim hâlâ sedd-i İskender-vâr bir hisn-ı hasîn-i üstüvârdır.....)

(6/77b)

(.... Çünki Süleymân Hân Budin'i dördüncü kerrede bu vartadan halâs edüp feth etdi, bu (...) ikide birde Budin imdâdına yetişmede guzât-ı müslimîne edüp ba'de'l-müşâvere mürd olan Yanoş Kral'ın lâşesin Kızılsaray deyrinden çıkarup sene 932 târihinde Bu-

din'i feth-i evvel etdükde Lagoş Kral'ın hazînesinde bulunan vasiyyetnâmesinde Lagoş'un tahrîr etdiği üzre Süleymân Hân bu Yanoş Kral'ın lâşesin Ustolni-Belgrad'a gönderüp babası Lagoş Kral yanında meşâd etdirir.

Ba'dehu Budin divânında Lagoş Kral'ın anasın ve avreti olan İzarila Ason nâm avretin ve Yanoş oğlu Zidmon Yanoş nâm üç yaşında oğlun divân-ı hümâyûna getirdüp kralın karısı olan İzarila nâm avrete buyururlar kim,

— "Senin kralın Yanoş benim çerâğım ve ma'nâ oğlum idi. Bu küçük oğlu Zidmon Yanoş dahi benim çerâğım oğlu olmak ile bu da benim oğlum olsun. Bu oğlana Erdel vilâyeti banlığını ihsân etdim. Sen anın anasısın, yine Erdel kralının kızısin. Baban hâlâ Erdel'de kocayup kötürüm olup vilâyet-i Erdel'in zabt u rabtına kâdir olmaz oldu. Sen oğlunun vekîli olup vilâyete nâzır-ı n-nuzzâr olup her sene Erdel diyârı harâcını gönderesin ve kocanın anası olan kayınanani bile alup Erdel'e gidesin" deyü İzarila Ason nâm avrete niçe nasîhat [u] vasiyyetler edüp oğlu olan küçük Zidmon Yanoş gulâma bir sorguç kuka-yı zerdûz ve bir murassa' iskemle ve bir topuz-ı murassa' ve bir çetr-i mülammâ' ihsân edüp İzarila Ason melikenin başına bir tâc-ı murassa'-ı kiyânî geydirüp zer-ender-zer hil'atleri kayınanasına dahi geydirüp, "Yürü Allâh işini âsân ede" dedikde hemân müdebbire âkile avret eydir:

— "Pâdişâhım, dahi çerâğın olan oğlum dahi küçükdür, vilâyet-i Erdel'e yalnız gitmek olmaz. Pâdişâhımın devletinde oğlum sencileyin bir azîmü's-şân pâdişâhın çerâğı ola ve Budin Kızılması kralı oğlu ola ve şimdi devletinde Erdel kralı ola, bize kırk elli bin asker ver. Diyâr-ı Erdel'e oğlumu bir dârât, azamet [ve] ihtişâm ile götürsünler kim eyle bir kral diyâr-ı Erdel'e girmiş ve gelmiş ve mu-tasarrıf olmamış ola" dedikde Süleymân Hân bu müdebbire âkile avretten bu re'y-i hüsn-i tedbîr kelimâtların istimâ' edince cümle Rûmeli eyâleti askeriyle Kâsım Paşa'yı diyâr-ı Erdel'e kral götürmeğe me'mûr edüp pâdişâh-ı âlem-penâh bu müdebbire avrete "Sad hezârân tahsîn âferîn" deyüp bir zerdûz hil'at-i fâhire dahi geydirüp "Âferîn sad âferîna Kraliçe Bânû" deyü nâm verdiler.

Hattâ lisân-ı Hırvad ve Sırf ve Latin ve Boşnak'da "kraliçe"yi demek kral kızı ve kral karısı demektir.

Ba'dehu bu kraliçe dest bûs-ı pâdişâhiyle şeref-yâb olup üç yaşında oğluyula Budin'den bir alay-ı azîm ile vilâyet-i Erdel'e revâne olup hamd-i Hudâ kal'a-i Budin çirkâb küffârdan tâhir olup henüz Süleymân Hân sâhib-i Kızılma-yı Ungurus oldu.

Ve cümle burc [u] bârûları üzre cemî'i ulemâ ve e'imme ve hutabâ ve mü'ezzinânlar çıkup niçe bin yerde ezân-ı Muhammediler verilüp yedi nevbet cemî'i guzât-ı müslimîn gülbâng-ı Muhammedî çeküp yedi yaylım toplar ve yedi yaylım tûfengler atılup zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp yedi gün yedi gece feth [ü] fûtûh donanması fermân olunup cemî'i kenîselerin içlerinde olan lâşe-i murdârların çıkarup bağlar içinde bir hafr-i ma'lûme lahd etdiler.

Ve cemî'i putları ve nâkûs ve erganon ve torompete nâm Dec-câl sazların ve cümle salîbe ve çelipa ve esnâm-ı haşeblerin pâre pâre edüp kerâhet-i bed-âyîn ve kıssis [ü] ruhbândan cümle düyûrları tathîr edüp mihrâb-ı münhariflerin Mekke-i Mükerrreme'ye doğru etdiler kim sûre-i Bakara'da âye[t]: [d]# nassı üzre mihrâb ve minberler olup ibtidâ hutbe-i şerîfi Hünkâr imâmı olan Ebussu'ûd Efendi telâmîzi Nûrullâh Efendi tilâvet edüp teberrûken imâmeti ol asırda kadîasker olan Ebussu'ûd Efendi Hünkâr câmi'i ki hâlâ ana Fet-hiyye câmi'i derler, anda imâmet eder.

Ammâ pederimizin nakli üzre asâkir-i İslâm bu evvel Cum'ada ol kadar vefret üzre imiş kim kal'a-i Budin mâl-â-mâl olduğundan gayri bir sâ'at yer dağlarda ve bağlarda tâ Gül Baba depesine varınca cemâ'at-i kesîre ile leb-ber-leb imiş.

Hikmet-i Hudâ bu salât-ı Cum'a Gül Baba buyururlar kim:

"Cümle cemâ'at hâzır iken dağılmasınlar. Fursat ganîmetdir emânetimiz teslim edelim. Beni ılıca suyiyle fi'l-hâl yaykasınlar ve Süleymân'ım beni Budin'e dinsinler(?), İslâmbol'a sıhhatle gitsinler ve cümle oğulların öpsünler" deyü vasiyyet edüp ol Cum'a cemâ'ati arasında bir kerre "Yâ cemâlallâh" deyüp rûh teslim edince der-akab Süleymân Hân gelüp cenâzesine hâzır olup ol ân techîz ü tekfîn iskât salâtiyle gâsl edüp bizzât namâzın Ebussu'ûd Efendi kılup ibtidâ-i fetihde hâk-i pâk-i)

(6/78a)

(.... . "Üç aded tuğ ile serdâr-ı mükerremim ve müşîr-i mu-fahhamımsın. Tâ İslâmbol'uma gelince cemî'i diyâr-ı Rûm menâsıb-ları senin arzınla olup cümle mîr-i mîrânlar ve cümle mîr-i livâlar se-nin fermân-berin ola. Hattâ benim İslâmbol'umda Yedikulle dizdâr-lığı mahlûl oldukda senin arzınla tevcîh oluna. Va'llâhümme âfinâ kaçan kim üzerine bir düşman gelüp mahsûr olduğunda ale'l-acele bana bir ulak gönder. Ben dahi emrine fermân-ber olup hizmetine gelem.

Evlâdlarıma ve cümle vüzerâlarıma bu vasiyyetnâmem pend-nâme olsun. Bu pend [ü] nasîhat ve kanûnum bozanların üzerine Fir'avn ve Kârûn ve Yezîd'in la'neti üzerlerine olsun, zîrâ bu Budin Kızilelması'na çok emeğim geçüp Budin uğuruna altı kerre yüz bin ümmet-i Muhammed şehîd olup bu hâk-i amber-pâk kân-ı şühedâ olmuştur. Budin sedd-i İslâm-ı hasîn hasretü'l-mülûk Kızilelma-yı taht-ı Ungurus'dur.

"Bu kal'ayı Allâh'a emânet etdim. Ve Süleymân Paşa hakîr Sü-leymân'a seni Budin'e nâzır-ı nuzzâr vekîl etdim. Basîret üzre olup re'âyâ-perver olup herkes ile hüsn-i ülfet edüp cümle gâzilere ni'met ve ihsânın mebzûl olsun. Ve kal'a-i Budin'imde sâkin olanlar mu'am-mer ve bay olsun" deyü kâmil bir sâ'at-i nücûmî Süleymân Hân hayr du'â ve nasîhatler edüp yarlıg-ı belîg-i şâhiyi ve tuğrâ-yı garrâyı Sü-leymân Paşa'nın eline verüp,

"Vezâret ve tevliyetin mübârek olup Cenâb-ı Kibriyâ cümle Budin vüzerâlarının ve cümle asâkir-i İslâm hıfz-ı amânında ola. Ve Gül Baba Budin gözcüsü olup himmetleri hâzır ve nâzır ola, bu niy-yete el-Fâtiha" deyüp Fâtiha-i Ümmü'l-kitâb tilâvet olunup ale'l-akîb Hayreddîn Efendi nâm bir fâzıl-ı benâm bir âlim ve fuzelâ-yı hüâmı beş yüz akçe ile mevleviyyet-i molla eder.

Ve sekbânbaşını altı bin yeniçeriye ağa eder.....)

6/79b

(..... Ve bir hâkimi çetebaşdır kim kaçan küffâr bir tarafda tuğyân etse bu çetebaşının üç yüz aded yiğitlerinden kâfiristâna beş on kişi seğirdüp kâfirden baş ve dil getirüp kâfirleri söyledüp haber

alup ana göre tedârük görürler. Cümle çasıtlar ve cümle pirbe yarar kulağızlar ve cümle Amr-ı Ayyâr-misâl yarar ve nâmdâr yiğitler bu çetebaşının bayrağı altındadır kim her biri âteş-pâre cânbâz ve ser-bâz yiğitlerdir.

Ve bir hâkimi kalafatçıbaşdır kim kapudan beğ müte'allık niçe yüz pâre gemileri ve nehr-i Tuna üzre cisir tombaz gemilerini kalafat ederler, üç yüz aded neferlerdir.

Ve bir zâbiti cerâhorbaşdır kim kal'anın ta'mîr [ü] termîmi-ne on iki bin re'âyâ me'mûrdur. Anları işledüp kal'a-i Budin'i dürr-i beyz-âsâ amâr etdirir.

Ve'l-hâsıl Koca Süleymân Hân bu kal'a-i Budin'i bir eksiksiz eyle ma'mûr u âbâdân etmişdir kim dest-i Âl-i Osmân'da böyle bir sedd-i üstüvâr yokdur.....)

(..... Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Budun-ı Kızilelma-yı Ungurus

Evvelâ bu kal'a-i Budin nehr-i azîm Tuna'nın cânib-i garbîsi kenârında bir till-i refî' yalçın kayalı sarp seng-i hârâ üzre şarkdan garba tûlânî vâkı' olmuş Hazret-i Risâlet'in vilâdetinden 882 sene ev-vel İskender-i Kübrâ vilâdetinde Nemçe krallarından Koca Grondi Mikloş kral altı yüz on yıl mu'ammer olup bu kal'a ol kral-ı pür-ke-mâl-i hoş-hisâlin binâsıdır. Hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn ve bir hisâr-ı azîm ve bir sûr-ı kadîm rabât-ı müzeyyen ve bir tahtgâh-ı müdev-ven ve bir refî'u'l-bünyân ve kal'a-i azîmü's-şân bir hisâr-ı üstüvâr seng-binâ-yı Şeddâdîdir kim gûyâ Acem'de kal'a-i Kahkahâ ve diyâr-ı Ermen'de kal'a-i Van'dır yâhûd sedd-i İskender-i Kübrâ'dır.)

(6/80b)

(.....top-ı kûpdan çıkan bârûd-ı siyâhın nâr-ı Nemrûd'u nîl-gün dîd ve gülle-i hadîdi ve niçe serâmed zincîrleri ve na'l pâreleri ve çakıl makıl taşları cümle küffârlara isâbet edüp cümle küffâr cân ber-cehennem zebânilerine cân teslim etdiklerinde küffârın gerisi iş-lemeyüp sâ'ir guzât-ı müslimîn küffârların bakıyyelerine sataşup kı-ra kıra kal'ayı küffârdan halâs ederler.

Küffârların kendü nakilleri üzre "Bu Beç kapusunda Yahûdi karısının atdığı top sadmesinden on beş bin güzîde Hristiyanlarımız

İsâ'ya cân verdiler" deyü nakl ederler.

Bu hâl üzre kal'a-i Budin bir Yahûd karısı sebebiyle küffâr-ı hâksârdan halâs olur. Hâlâ ol ecilden Budin Yahûdları cemî'i tekâlîf-i örfiyyeden berîler ve mu'âf u müsellemlerdir, ammâ müslimler ve müslime degillerdir. Hâlâ Beç kapusunun iç yüzünde kat-ender-kat sarây gibi kârgîr binâ evlerde cümle Budin Yahûdîleri sâkin olurlar, ammâ Macar ve Nemse ve Çeh küffârı ellerine bir Budin Yahûdîsi girse cızbız kebâbı ederler.

(..... Ve mezkûr karı topu hâlâ Beç kal'asının iç yüzünde araba üzre ejder-i heft-ser-i girrende gibi Beç kapusunun şâhrâhına doğru bakup sıkılı durur. Ve her kim sokaklarda bir demir parçası veyâhûd bir müdevverce taş bulsa sevâbına kasd edüp karı topu içine atar. Ve hâlâ bu top yanında dörd aded balyemez toplar dahi vardır. Her biri birer kal'a değer.

Bu Beç kapusu aşağı varoşa işler şâhrâh olduğuyçün cemî'i âyende vü revendeler seyr [ü] temâşâ etsünler deyü Fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd altı aded zincîr kökü kalkanları bir yere yapışdırup bir hışt-ı Dahhâk ile eyle darb eder kim bir yanından altı aded kalkanın iki karış kadar güzer edüp yalman-ı nîze nümâyân olup hâlâ ol kalkan hıştıyla bu Bec kapusunun iç yüzündeki kemerlerde demir zincîrler ile maslûbdur.

.....

Bu Beç kapusu mâbeyninde niçe yüz temâşâgâhlar var, ammâ tahrîrinden âciz olup tatvîl-i kelâm olur. Ve yine bu orta kal'anın Tuna'ya nâzır şimâlîsi tarafında, Kafesli kapu, bir küçücük dar kapucuktur. At ve araba girüp çıkamaz. Bu kapudan aşağı büyük varoş kal'asına taş nerdübân ile enilir, ammâ kaç kad[em]e nerdübân endiği hâtır-nişânım değildir, ammâ gâyet sa'b kapudur. Buna Kafesli kapu ve Uğrun kapu dahi derler, piyâde âdemlerin tarîkidir.

Andan yine bu orta hisârın Sarây kapusudur kim cümle erbâb-ı divân bu kapudan girüp Paşa sarâyına giderler. Sarâya karîb olmağıle Sarây kapusu derler. Cânib-i şimâle meftûh iki kat metîn ve kavî demir kapulardır. Bu bâb-ı izdihâmdan dahi aşağı varoşa enilir bâb-ı vâsi'dir.

Andan yine bu orta hisârda Tophâne kapusu, bu dahi cânib-

i şimâle mekşûfdur. Bu dervezeden at usret ile girir çıkar, ammâ araba ve at yüküyle girüp çıkamaz, zîrâ bir tarafı on ayak taş nerdübân-ıdır kim aşağı varoşa bundan dahi enilir. Tuna'ya nâzır ve Peşte ve Keçkemet sahrâları nümâyân bir mesîregâh-ı bâb-ı eşrâf [u] a'yândır.

Andan bir kapu dahi Tophâne meydânına gider bir bâb-ı vâsi'dir, ammâ ağaç kapudur. Bu kapudan Balı Paşa meydânına ve Kızılma sarâyına gider cânib-i şarka nâzır bir kapudur.

Ve bu kapuya karîb sağ tarafda Hisârpîçe kapusu, şarka manzûr şâhrâh değil bir küçük kapudur. Ve bâlâda tahrîr olunan yedi aded orta kal'a kapularının içinde,

Der-fasl-ı sarây-ı kibâr-ı a'yân ve gayri mekân-ı hânedân

Bu Ortahisâr'da kamusu bin altmış aded beşer ve altışar kat kâr-ı Şeddâdî niçe divelden divele kalmış nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nûmûn Fireng-pesend binâlı büyü-t-ı ra'nâlardır kim her birinin vâsfinda lisân kâsırdır. Niçe kerre muhâsaralarda ve niçe kerre ihrâk-ı azîmlerde fenâ bulup yine amâr olmuş kârgîr binâ evlerdir kim cümle şindire tahta örtülüdür, ammâ Paşa sarâyı kırmızı kiremit örtülüdür.

Der-vasf-ı Paşa sarâyı: Bu Ortahisâr'ın şimâlinde kal'a divânı üzre nehr-i Tuna'ya ve sahrâ-yı Peşte'ye ve vâdî-i Keçkemet'e nâzır revzenli ve şâhnişînli bir daracık divânthane-i müfid ü muhtasarlı

56/81b)

(..... Der-vasf-ı iç kal'a-i Budin

Ve bu Balı Paşa meydânının kibleye nâzır bir metîn demir kapusu var, iç kal'a kapusudur kim bu kapudan içeri bir meydân-ı azîm dahi var. Aslâ evler yokdur, Kral Sarâyı meydânı derler.

Evsâf-ı Sarây-ı Kızılma-yı Budin

Evvelâ bu Sarây meydânında bir beyâz yekpâre mermerden bir havz-ı latîf var, anın içinde husrevânî küpler kadar kabuklu sümüklü böcek tasvîrlerin üstâd-ı Macar-ı füccâr tuçdan döküp kabugundan sümüklü böcekler boynuzların çıkarup baş göstermiş. Bir güne musanna' tasvîrler etmiş kim görenler gülmeden vâlih ü hayrân olur.

Ba'dehu bu tuçdan sümüklü böceklerin sûretleri üzre yine tuçdan bir kadeh-i azîm edüp bir san'at ile mezkûr böcekler üzre oturmuş kim makdûr-ı beşer değildir, zîrâ bu tuç kadehin içine otuz kırk âdem sığar belki dahi ziyâde sığar u kibâr âdem sığar, ammâ on dâne sığır sığmaz. Tâ bu mertebe vâsi' tuçdan bir münakkaş-ı ibret-nümûn bir kadeh-i asfer-gündur. Bu kadehin kenârelerinde âb-ı câriyelere münâsib lisân-ı Macarca ebyât [u] eş'ârlar tahrîr olunmuşdur. Ve yine bu kadehin cânib-i edvârında mehib ve mahûf bed-çehre dîv-i sefid kellelerinden aşağı mermer havza taraf taraf mâ-i sâfilere cereyân edüp anda sâkin olanlar mâ-i zülâlından alup nûş edüp isti'mâl ederler.

Hattâ kefare zamânında bu şazrevânın dîv kellelerinden her bâzâr günleri ve her bed-nâm rûzlarında ve id-i Nasârâ'da mü[me]ssek eşribeler cârî olup cümle küffâr nûş edüp def-i atşân ederlermiş. Hâlâ şeker şerbeti mahzenleri durur. Bu mahzenlerde gûnâ-gûn eşribeleri yapup aşağıda bu havzın fevvârelerinden pertâb edüp havzdan âyende vü revendegânlar nûş ederlermiş, ammâ yılda

(6/82a)

(..... Bir kerre küffârın haçların suya bıraktıkları günler İsvet Nikola rûhiyçün bu havz [u] şazrevânlarından la'lgûn bâde-i nâb pertâb edüp nûş edenler mest-i medhûş [u] bî-tâb olurlarmış. Ammâ bu havzdan hâlâ cereyân eden âb-ı sâfilere bu Sarây meydânı altındaki su sa[r]nıçlarına gidüp leb-ber-leb oldukda mâh-ı Tem-mûz'da nûş eden hayât-ı câvidân bulur, ammâ israf üzre sarf etmezler, zîrâ "Hîn-i muhâsarada ahâlî-i kal'aya su lâzımdır" deyü imsâk üzre sarf ederler.

Ve dahi Tophâne meydânı ve Balı Paşa meydânı ve bu sarây meydânı altı serâpâ tâk-ı Kisrâlar üzre zîr-i zemîn sarnıçlardır. Ve bu meydânların ve etrâfında olan imâretlerin ve Kızilelma sarâyının cümle dam u bâmlarından nüzûl eden bârân-ı rahmetler bu zîr-i zemîn sarnıçlarda cem' olup vakt-i muhâsarada dollâblar ile çekilüp ehl-i beled nûş ederler azîm hayrâtdır.

Ve bu merkûm havzın önünde Murâd Paşa câmi'i var. Gerçi

küçükdür, ammâ gâyet şîrîn ve musanna' ve müzeyyen taş minâreli bir câmi'-i mümtâzdır, ammâ cemâ'ati azdır.

Ve bu câmi'in önünde bir kapu dahi var, ana Uğrun kapu derler, bir metin ve kavî hadîd cedîd küçük kapudur kim on kademe taş nerdübân ile aşağı varoşa enilir, cânib-i şarkdan taraf-ı şimâle mey-yâl bir bâb-ı sağîrdır. Ve bu mezkûr havzın cânib-i cenûbunda, ya'nî lodos rûzgârı tarafında on kademe taş nerdübân ile aşağı hisârpîçeye andan büyük su kulesi yoluna enilir bir küçük demir kapudur. Atlı girüp çıkmak mümkündür, ammâ usret çeker, piyâde âdemlere evlâ bi't-tarîk-i âmdır.

Bu mezkûr Uğrun kapunun iç yüzüne karîb Sarây meydânına açılır Kızilelma Sarâyının kapusudur. Bu kapunun eğer tâkleri ve atebe-i yemîn ü yesâr ve atebe-i süflî ve ulvîsinde olan üstâd-ı mermer-bür kârların ta'rîf ü tavsîf eylesek gayri kâr-ı kitâbetimizden ka-lırız. Hemân bir bâb-ı mu'allâdır kim gûyâ bâb-ı kal'a-i Bâbu'l-eb-vâb'dır.

Bu kapudan içeri girüp yukarı seksen kademe vâsi' taş nerdübân ile bilâ-usret kral dîvânhanesine çıkılır bir dîvânhaneyi âlîdir kim felekde misli yokdur. Sâfi kırmızı somakî mermer üzre gûnâ-gûn nakş-ı bûkalemûn nigârhaneyi Çine mânend bir eyvân-ı dîvânhaneyi taht-ı Ungurus'dur. Her bir tâk-ı nûh-tâk-ı tumturak-ı revâkları gûyâ tâk-ı Kisrâ'dır.

Ve bu dîvânhaneyi azîmin zemînini üstâd-ı şîrînkâr-ı mermer-bür envâ'-ı fusûs-ı mukavvim mahkûk-ı gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret-nümûn-ı ma'kûk ile ma'kûd kılmış kim hâlâ diyâr-ı Arab ve Acem'de böyle ruhâm döşeli bir eyvân yokdur. Hattâ bu hânedân-ı kadîmin ba'zı yerleri beşer ve altışar ve yedişer kat-ender-kat kasr-ı nûzhetgâh kûh-ı Havarnaklar var kim hâlâ edîm-i arzda mânendleri yokdur.

Yedi kral içün binâ olunan kasr-ı İremlerdir kim her birinin kubâblarında birer altın top olduğuyçün Kızilelma Sarâyı denildiği bâlâda endek mastûrdur, ammâ Ungurus krallarına mahsûs olmak içün kırk ayak taş nerdübân ile urûc olunur bir kasr-ı serâmedi var kim evc-i semâya ser çekmiş bir ser-bülend kasr-ı bî-mânendi var kim dillerde dâstândır. Üstâd mühendis-i bennâ var makdûrun sarf edüp bu kasrı bir tarz-ı acîb ü garîbe üzre tarh etmiş kim şekl-i mü-

semmeninden dahi aslâ bu kasr içre oturanlara âfitâb-ı âlem-tâb te'sîr etmez.

Kurşum örtülü bir mevzûn kubbesi üzre altun yaldızlı alem yerine altundan topları var. Cemî'i revzenleri Peşte ve Keçkemet ve Şarkez ve Hatvan ve Vaç ve Eski Budin ve Kile sahrâları pâymâl-i ri-mâl gibi nûmâyândır. Ve cümle kat-ender-kat üç yüz kırk aded sağır ü kebîr kâ'aları ve soffaları ve hücreleri ve eyvân ve dîvânhâneleri ve hammâmları ve fiskıyye ve havz [u] şazrevânları ile bezenmiş bir sarây-ı bî-bedeldir kim rub'-ı meskûnda buna hemtâ sarây-ı şâhâne yoktur. Cemî'i diyâr-ı kâfiristânda değil Belh u Buhârâ ve Hind ü Yemen ve Mısır ve Irâk ve Şâm u Haleb ve Rûm'da Kızilelma Sarâyı nâmıyla müte'âref bir binâ-yı bî-hemtâdır kim bu sarây-ı dil-küşâ sebe-biyle Budin'e Kızilelma derler. Hattâ büyük dîvânhânedeki celî hat ile Kızilelma olduğuna târîhi bir mermer üzre merkûmdur:

Ey şeh kralın bağırın tîr-i gama deldirdin

Ol kâfir-i bed-hûyî kend'özine bildirdin

Şâhım Kızilelma'yı ayva-yile doldurdun. Sene 928. (1521)

El-hâsıl bu sarây-ı dîlcûy-ı behîşt-âbâdın misli arâzî-i ma'mû-rede yoktur. Âdem oğlanı bunun vaz'-ı binâsı beyânında âciz ü kâ-sırdır, zîrâ bu sarây-ı atıkde olan mergûb ve zîbâ san'atlar ve gûnâ-gûn tasarruflar var kim cümle vassâflar anın midhatinde kilik-i cevâ-hîr zebânları batıyyû'l-harekedirler.)

KIZILELMA'NIN İZİNDE

"Turan Dünyasının onbin yıllık sırrı"

Necati GÜLTEPE